बृहज्जातक भट्टोत्पलकृत टीका नं

बृहज्जातकम् :— (वराहमिहिरः)

सविवरणम् :— (भट्टोत्पलः)

(महीधरस्य)

82/10

82/10

82/10

82/10

✓

॥ श्रीनमः ॥ ॥ श्रीमहागणाधिपतये नमो नमः ॥ ॥ ब्रह्माजेशांकरवीन्दुकुज
ज्ञजीवशुक्रार्कपुत्रगणनाथगुरून् प्रणम्य ॥ यः संग्रहोर्कवरलाभविवृद्धबुद्धिरा
त्यंतिकस्य तमहं विवृणोमि कृत्स्नं ॥ १ ॥ यच्छास्त्रमसविततांचकारविपुलैः स्कंधैस्त्रिभि
र्ज्योतिषं यस्योच्छित्तिभयात्पुनः कलियुगे संक्षिप्तयोर्भूतले ॥ भूयः स्वल्पतरं वराह
मिहिरः व्याजेन सर्वं व्यधादित्थं यं प्रवदंति मोक्षकुशलास्तस्मै नमो भास्वते ॥ २ ॥ वरा
हमिहिरोदधेरुरुवद्दुर्भेद्यतोयाकुले ग्रहर्क्षगणपादविप्रचुरयोगरत्नोज्ज्वले ॥ भ्रमं
तिपरितो लघुधियोर्थेलुब्धास्ततः करोमि विवृतिं प्लवं निजधियाहिमद्योत्पलः
३ ॥ इह शास्त्रे कानि संबंधाभिधेयप्रयोजनानि भवंतीत्युच्यते ॥ वाच्यवाचकलक्षणः
संबंधः वाच्योर्थो वाचकः शब्दः ॥ अथ चोपायोपेयलक्षणः संबंधः उपायश्च

दृंत्रशास्त्रसुपर्यंज्ञानं ॥ अथवा ॥ आब्रह्मादिविनिःसृतवेदांगमितिसंबंधः ॥ राशिस्व
रूपहोराद्रेष्काणनवांशकद्वादशभागत्रिंशांशभागपरिज्ञानं ग्रहस्वरूपंग्रहराशि
बलाबलंवियोनिजन्माधानपरिज्ञानंजन्मकालविस्मापनप्रश्नावकथनमायुर्दा
यदशांतर्दशाष्टकवर्गकर्माजीवराजयोगचंद्रयोगनाभसयोगद्विग्रहादियोगप्र
व्रज्याराशिशीलफलदृष्टिफलभावफलाश्रयप्रकीर्णानिष्टयोगस्त्रीजातकनिर्याण
नष्टजातकद्रेष्काणगुणस्वरूपमभिधेयंलोकानांप्राक्कर्मविपाकव्यंजकत्वंप्रयोजनं
सत्यात्रशुभाशुभकथनादिइहलोकपरलोकसिद्धिरितिवाप्रयोजनं ॥ किमेभिरुक्तै
रित्यत्रोच्यते ॥ तस्मात् नृणांसंबंधाभिधेयप्रयोजनकथनाच्छास्त्रविषयेश्रद्धाजा
यतइति ॥ तथाचोक्तमत्रार्थेसिद्धिः श्रोतुःप्रवृत्तानांसंबंधकथनाद्यतः ॥ तस्मात्सर्वे

२ मुमाक्षुषुसंबंधः पूर्वमुच्यते किमेवात्रैनिर्धेयंस्यादिति पृष्टस्तु केनचित् यदिन
प्रोच्यतेतस्मै फलंश्रुत्यंनुतच्छ्रुवेत ॥ सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य कर्मणो वा कथं
ज३ चनयावत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्केनगृह्यतइति ॥ कस्यास्मिन्शास्त्रेधिकारइत्युच्यते
द्विजस्यैव ॥ यतस्तेनषडंगोवेदोध्येतव्यो ज्ञातव्यश्च ॥ कान्यंगानीत्युच्यते ॥ शिक्षाक पि३
ल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषांगतिः छंदसां चैलक्षणं चैव षडंगो वेद उच्यत इ स४
ति ॥ सतामयमाचारो यच्छास्त्रप्रारंभे ष्टाभिमतदेवताप्रसादात्तन्नमस्कारेणत
स्तत्कृत्यावान्तरक्रियाविघ्नोपशमेनाभिप्रेतार्थसिद्धिर्वांछितेति तदमावंतिकानाव
राह्मिदृष्टोमगधद्विजोकोट्टश्रीधरप्रसादैर्ज्ञापितिः सारसंग्रहकृतुणितस्कंधा
दनंतरं दोरास्कंधं चिकीर्षुरष्टे षविघ्नोपशांतये भगवतः सूर्योदात्मगामिनी २

वाक्सिद्धिं आईलविद्याक्षिति नामास्य ॥ मूर्त्तित्वे परिकल्पितः अग्निभृता वक्त्रपु

ग्रेजेनमनामा सेत्स्यामि विदांकृतुष्यपजतं भक्तामरज्योतिषां ॥ लोकानां प्र

लयोद्भवस्थितिविभुत्वानिकधायः कृतोवाच्यं नः सदा दानेककिरणैः

कादीपो रविः ॥ स रविर्भगवान् दत्ता नः अस्माकं वाच्यं गिरं ददातु ॥ कीदृशो

रविरनेककिरणः न एकः किरणो यस्य सोऽनेककिरणः प्रभूतरश्मिः सह

स्ररश्मिरित्यर्थः त्रैलोक्यदीपः त्रयो लोकास्त्रैलोक्यं भूर्भुवः स्वराख्यं तत्र दी

पः प्रकाशसाधर्म्यात् ॥ तथा मूर्त्तित्वे परिकल्पितः अग्न्यन्तः अग्नं प्राणिविशे

षं विभर्त्ति धारयतीति अग्न्यम्भ चंद्रमा तस्य मूर्त्तित्वे शरीरत्वे परिकल्पितः

पर्यन्तस्थापितः ॥ यतो जलमयश्चंद्रमाः दीप्तिरस्य नष्टास्मिन्नुतरणेः किर

२ णप्रतिफलनाज्योत्स्नाप्रसरविस्तरः ॥ तदुक्तं ॥ सलिलमयेशशिनिरवेर्दीधि
तयोमूर्छितास्तमोनैशं क्षपयंति ॥ दर्पणोदरनिहिताइवमंदिरस्यांतइति ॥ तथा
चवेदेसुषुम्नःसूर्यरश्मिश्चंद्रमाइति ॥ अग्निभृतोप्रतिपाद्य ॥ अग्निभृतोमहा
देवस्यमूर्त्तित्वेपरिकल्पितोसोभगवानष्टमूर्त्तिः ॥ क्षितिजलपवनहुताशन
गगनचंद्रात्माख्याअष्टौमूर्त्तयः तस्यमहेश्वरीमूर्त्तिः सूर्यइत्यर्थः अग्निभृत
इतिसाधुपाठः ॥ तथावर्त्मापुनर्जन्मनांपुनर्जन्मयेषांते अपुनर्जन्मानः मुक्ता
स्तेषांवर्त्ममार्गः मोक्षद्वारमित्यर्थः यतोद्विविधोमार्गः देवयानाख्यःपितृया
नाख्यश्च ॥ तत्रपितृयानमार्गश्चंद्रमायेनस्वर्गगामिनः स्वर्गंगच्छंतिमोक्षद्वारं
सूर्यः यतः सूर्यमंडलंभित्वामोक्षभाजोगच्छंति ॥ तथाचभगवान्व्यासः ॥ स्वर्ग २

द्वारं प्रज्ञाद्वारं त्रिविष्टपमिति आत्मेत्यात्मविदामिति ॥ आत्मानं विदंतीत्या
त्मविदः योगिनः तेषां स एव वर्त्मा चित्तत्वं तेजोरूपी हृदयांतरे स्थितः । तथा
च स्मृतिः ॥ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति ॥ जगतो जंगमस्य तस्थुषः स्थावरस्य च
मुमुक्षुजयतां ज्ञेयमानानां स एव चक्षुः पंथाः ॥ तदुक्तं ॥ अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगा
दित्यमुपतिष्ठते ॥ आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति ॥ अथ भ
र्त्तामरज्योतिषां ॥ अमरा देवाः ज्योतींषि ग्रहनक्षत्रादीनि भर्ता प्रभुः प्रधानं इ तेषां ४
त्यर्थः ॥ यतः सर्वे देवयोनयस्तस्योपजीवनं कुर्वंति ॥ ग्रहनक्षत्राणां केवलं त
द्वशेन नित्योदयास्तमयाः ॥ तदुक्तं ॥ तेजसां गोलकैः सूर्यो ग्रहर्क्षाण्यंबुगोलकाः
प्रभावंतो हि दृश्यंते सूर्यरश्मिप्रदीपिता इति ॥ एवंगुणाधिकाद्भरज्योति

५

षांप्रभुर्लोकानांप्रलयोत्पत्तिस्थितिर्विभुरिति लोका भूर्लोकादयस्तेषांप्रलये वि
नाशे उत्पत्तौ स्थितौ पालने प्रभुर्विष्णुस्तांभगवतः अतीतवर्त्तमानानागतास्त्रिका
लत्रयपरिच्छेदक्षिन्यस्यव्यत्वात्तच्छास्त्रावधारणे॥ अनेकधायःस्तुतोवेदेष्वो
ध नेकप्रकारैःस्तुतः॥ तथाचोक्तम् इन्द्रंमित्रंवरुणमग्निमाहुरथोदिव्यःसस
पर्णोगरुत्मान्॥ एकंसद्विप्राबहुधावदन्त्यग्निंयमंमातरिश्वानमाहुः॥ अथ
नास्यज्ञानस्यपरप्राप्तित्वादनर्थपरिजिहीर्षुस्तथान्यज्ञानेभ्योगुण
वत्वंप्रदर्शयन्ज्ञानंदूलविक्रीडितेनाह॥ भूयोभिःपटुबुद्धिभिःपटुधियांहो
राफलज्ञप्तयेशब्दन्यायसमन्वितेषुबहुशःशास्त्रेषुदृष्टेष्वपि॥ होरातंत्रमहा
र्णवप्रतरणेभग्नोद्यमानामहंस्वल्पंवृत्तविचित्रमर्थबहुलंशास्त्रप्लवंप्रार ५

भे ॥ होरायाः तंत्रं होरातंत्रं ॥ अथवा होरैव तंत्रं होरातंत्रं तदेव महार्णवो दुःपर
त्वात् तन्यते विस्तार्यते येनार्थस्तंत्रं ॥ अहं होरातंत्रमहार्णवप्रतरणे भग्नोद्यमा
नां स्वल्पप्लवं प्रारभे होरा। तंत्रमेव महार्णवो महासमुद्रस्तत्प्रतरणे प्रतरण
विषये भग्नोत्साहानामहं स्वल्पप्लवं प्रारभे करोमि ॥ स्वल्पमेव प्लवः तं स्वल्प
प्लवं तितीर्षूणां पारगमनमात्रं संपादयति ॥ तथेदमपि होरातंत्रमहार्णवप्र
तरणे घत्तानामित्यस्य प्लवेन साधर्मकेन कृते होरातंत्रमहार्णवप्रतरणे भग्नो
द्यमानामित्यत्र ॥ भूयोभिरिति भूयोभिर्बहुतरैः किंभूतैः पटुबुद्धिभिः प
टुर्बुद्धिर्येषां ते पटुबुद्धयः चतुरप्र शास्त्रे शास्त्रेषु दृष्टेषु विरचितेष्वपि समस्ता
किंभूतेषु शास्त्रन्यायसमन्वितेषु शास्त्राणां न्यायः मीमांसा ॥ तदुक्तं ॥ शास्त्राणामे

५

वस्त्राश्राक्षिप्तको यः पुरुषाश्रय इति अथवा श्राद्धाश्चन्यायाः । श्वश्रान्न्यायश्रा
द्धेर्थवान् ॥ न्यायो मीमांसा तेस्सभन्वितेषु युक्तेषु किं वा रं दृष्टेषु ॥ नेत्याह । मेकर
बहुश्रुः बहूनारान्बहूश्रः व्याख्यासमासैर्बहूप्रकारैरंचितेषित्यर्थः ॥ किम
र्थं दृष्टेषु पटुधियां होराफलज्ञप्तये चतुर्बुधानां होराफललाप्यावबोधनाय
प्राक्तनकर्मविपाको होरा होरायाः फलं होराफलं तस्य ज्ञप्तिः तत्फलं अनुभा
ग्युनं तत्र ज्ञानाय ॥ किंभूतं शास्त्रमस्वल्पं स्वल्पं लघुग्रंथं वृत्तविचित्रं वृत्तैस्त्रगाईल
B3 विक्रीडितप्रभृतिभिर्विचित्रं रम्यं ॥ तस्मात्स्वल्पात्एतस्यैवागुणत्वं यतस्तेषामत्रायु
ष्पमभंगो न भवति ॥ स्वल्पमित्यनेन ग्रहणधारणसुखता प्रदर्शयति ॥ तथा चव ५
सिकारो बेस्मवीरस्सोः समासोक्तस्य ग्रंथस्य सुखं ग्रहणधारणे वृत्तविचि

म:॥

त्रमित्यनेन सूच्यतां प्रदर्शयति ॥ ननु स्वल्पशास्त्रस्याल्पार्थता भविष्यतीत्यत्रा-
ह ॥ अर्थबहुलं च स्वभिधेयं ज्ञात एव पूर्वैरचितशास्त्रेभ्योऽस्य गौरवं ॥ अन्यथा हि त-
च्छास्त्रसंभवात्पुनरुक्तता दोषः स्यात् एतदुक्तं भवति ॥ प्रागभिहितशास्त्रस्य ति-
विस्तृतान्यतस्ते भग्नोद्यमाः तदर्थमहं शास्त्रस्तवं प्रारभे ॥ ननु कदाचिदल्पमेक-
तयातेन भग्नोद्यमास्तत्कुतो लभ्यते ॥ तथापूर्वशास्त्राणां महत्त्वाद्भग्नोद्यमास्तदर्थ-
मिदमल्पमित्यतदमपटुधियामित्यनेनैतत्प्रतिपादितं भवति ॥ न हि ते बुद्धि-
हीनत्वात्ते पृथुशास्त्रेषु भग्नोद्यमाः किं तर्हि शास्त्रदोषात् अन्यथात्रापि तेषामुग्ध-
मभंगः स्यात् ॥ स्तवमिति स्वल्पं लघुवृत्तमदीर्घं विचित्रं रम्यं अर्थबहुलं चित्तप-
रिस्फूर्णिकरत्वाच्च ॥ अधुना शास्त्रस्य प्राक्कृतकर्मविपाकव्यंजकत्वं वर्णय-

६

यपरिहारेणअदृष्टमुत्पत्तिप्रदंप्रतिज्ञातव्यमिति द्रव्यत्रयाद् ॥ होरेत्यहोरात्रविक
ल्पमेकेवांछंतिपूर्वापरवर्णलोपात्कर्मार्जितंपूर्वभवेसदादियत्तस्यपं क्तिंस
मभिव्यनक्ति ॥ होराशब्दोयंशास्त्रे होरानामहोरात्रविकल्पमेकेवांछंतिअहश्चरात्रि
श्चअहोरात्रशब्देनोच्यतेतस्यविकल्पोवकल्पनाएकेनोहोरांवांछं ॥ तीर्थः ॥ कथ
मुच्यते ॥ पूर्वापरवर्णलोपात् ॥ अहोरात्रशब्दस्यपूर्ववर्णः अकारोपरस्त्रकार स्त
योर्लोपमदर्शनंकृत्वाहोराशब्दोविशिष्यते ॥ किमर्थंपुनरहोरात्रशब्दात्हो
राशब्दोव्युत्पाद्यतइत्यत्रोच्यते ॥ मेषादयोद्वादशलग्नाः अहोरात्रांतर्भूताः ल
ग्नस्यचकालवशात् ज्ञानं अतोहोराख्यत्वात्तेनएवहोराशब्दोव्युत्पाद्यते
एतदाचार्यस्याभिप्रेतंयतः परमतप्रसिद्धं अनुमतमिति ॥ तथाचसारावल्यां ॥

६

आद्यंतवर्णानां पाठो ऽस्माकं भवत्यद्योगत्वात् ॥ तस्यतिबंधः सर्वग्रहभगणाश्रित्य
त्वेयस्मात् ॥ किमस्य प्रयोजनमित्यत आह कर्मार्जितं पूर्वभवे सदादि यत्तस्य पा
कं समभिव्यनक्ति पूर्वभवे प्राग्जन्मनि सदादि शुभाशुभमिश्रं च कर्मार्जितम्
स्य पंक्तिं पाकं समस्तं सम्यग्व्यनक्ति प्रकटीकरोति ॥ तथा च स्वल्पजातके ॥ यदुपचि
तमन्यजन्मनि शुभाशुभं तस्य कर्मणः प्राप्तिं व्यंजयति शास्त्रमेतत्तमसि द्रव्या
णि दीप इव ॥ ननु शुभस्याशुभस्य वावश्यंभाविनः किं व्यक्त्या ॥ उच्यते ॥ द्विवि
धं शुभाशुभं दृष्टकर्मोपार्जितं अदृष्टकर्मोपार्जितं वा तत्र दृष्टकर्मोपार्जित
स्य दानादिफलपाकक्रमेण व्यक्तिः अशुभं दृष्ट्वा फलं ज्ञात्वा दानादिपरि
हारः कर्त्तव्यः शुभं ज्ञात्वा यात्रादिरतिशयेन ज्ञानं अदृष्टकर्मोपार्जितस्यापि

७ कवर्गेण फलव्यक्तिः तस्माद्गुणं ज्ञात्वा लग्नं स्यादिनिरूपणमनयेत् ॥ तथा च भगव
नेश्वरः ॥ यस्माद्विधाता नियतं प्रजानां ग्रहस्थियोगप्रभवप्रसूतो ॥ भाग्यानि तानी
त्यस्मिन्न शक्यं तिवात्तो नियोगे तिदन्तान राणां ॥ तदास्य सिद्धेर्द्विविधं निरुक्तं
२८ स्थिरा[illegible]मो त्पातिकसंज्ञकं च कालक्रमाज्जातकनिश्चितं यत्क्रमोपसर्पि स्थि
रमुच्यते तत् ॥ स्वल्पग्रहाणां प्रथितानि यानि स्थानानि जन्मप्रसवानि सद्भि
तेभ्यः फलं वा रग्रहक्रमस्थाद्दक्षयं दौत्पत्तिकसंज्ञितं तत् ॥ अनेन ग्रस्थि
रस्पर्शात्पादिनिरूपणमः प्रदर्शितो भवति ॥ उक्तं च ॥ दत्तो ते दुर्बलं दैवं पौरु
षेण विपश्चितेति ॥ अथ कन्याव्यवहारार्थे कालात्यपुरुषस्य भेषादिराशि
पूर्वकं शिरःप्रभृत्यंगविभागमाह लविश्री[illegible]तेनाह ॥ कालांगानि वरांगमान ७

नमुरोहृत्क्रोडवासोभृतोवस्तिर्व्यंजनमूरुजानुयुगलेजंघेततोंघ्रिद्वयं ॥ मेषा
श्विप्रथमानवर्क्षचरणाश्चक्रस्थिताराशयोराशिक्षेत्रगृहर्क्षभानिभवनंचैका
र्थसंप्रत्ययाः ॥४॥ कालस्यांगानिकालांगानितेचमेषप्रथमराशयः नवर्क्षचरणान
वस्तिः ऋक्षचरणैः नक्षत्रपादैः प्रमाणंयेषांतेअश्विप्रथमाअश्विनीतः प्रभृति
नवनवनक्षत्रपादाएकैकस्यप्रमाणंमेषप्रथमराशयोअश्विप्रथमेनक्षत्रैर्युक्ता
इत्यर्थः तथाभूताराशयोधातुरवयवाः ॥ तथाचयवनेश्वरः ॥ केकेपादेभवनंगते
ति ॥ तथाचभगवान्गार्गिः ॥ सोश्वाद्यर्मादिमिथुनमादित्यचरणत्रयंतस्याद्धः पुष्य
आश्लेषाराशिः कर्कटः स्मृतः पित्र्यंभाग्यमथार्यमणंपादः सिंहः प्रकीर्तितइ
ति ॥ चक्रस्थिताअथवाचक्रावस्थिताः अनेकसंस्थानमेषांप्रदक्षिणंभवति

तत्र कालाख्यस्य वरांगं शिरो मेषः आननं मुखं तद्वृषः उरो वक्षो मिथुनं हृदयं कर्क
टः क्रोडमुदरं सिंहः वासोभृत्कटिः कन्या वस्तिर्नाभि व्यंजनयोरंतरं तुला व्यंजनं
येन पुंस्त्वं व्यज्यते लिंगं तद्वृश्चिकः ऊरुयुगलं धन्वी जानुयुगलं मकरः जंघे कुंभः
अंघ्रिद्वयं पादयुगलं मीन इति ॥ तथा च बादरायणः ॥ मेषः शिरोथ वदनं वृषभो
विधातुर्वक्षो भवेन्नृमिथुनं हृदयं कुलीरः ॥ सिंहस्तथोदरमथो युवतिः कटिश्च
वस्तिस्तुला भृदथ मेहनमष्टमः स्यात् ॥ धनुरस्योरुयुगं मकरो जानुद्वयं
जंघाद्वितयं कुंभः पादौ मत्स्य द्वयं चेति ॥ प्रयोजनं ॥ जन्मकाले यो ग्रहः पापग्र
हाक्रांतः स कालाख्यपुरुषस्य यस्मिन्नंगे स्थितः तत्रांगे जातस्योपघातो वक्तव्यः
यत्र सौम्यस्थितस्तत्र पुष्टिरिति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ कालनरस्यावयवाः पुरु

६

षाणांकल्पयेत्समवकाले॥ सदसद्ग्रहसंयोगात्पुष्टासोपद्रवाश्चाथाति राशिश्चे
त्रमित्याहि। एषांचप्रत्येकराशिरितिसंज्ञातस्यैवनामानि। क्षेत्रंगृहंऋक्षंभं। रा
शिश्चक्षेत्रंऋक्षंचगृहस्तवनंचतानिराशिः क्षेत्रगृहर्क्षभानिभवनंचचग्रहत्वा
द्भवनग्रहणेऽभिप्रेयतुनर्भग्रहणंतेनैववदन्नयति। यत्रयत्रहोराद्रेष्काणलग्नग्रह
णमृक्षग्रहणंवातत्रतत्रराशिरेवग्रहणंस्यान्नतुनक्षत्रस्य। एतेराश्यादयः शब्दाः
एकार्थसंप्रत्ययाः एकार्थाभिधायकाइत्यर्थः॥ अथकनाराशीनांस्वरूपंवसंतति
लकेनाह॥ मत्स्योघटीनृमिथुनंसगदंसवीणंचापीनरोश्वजघनोमकरोमृग
स्यः। तौलीसशस्यदहनाप्लवगाचकन्याशेषाःस्वनामसदृशाःस्वचराश्चसर्वे॥ ५॥
मीनोराशिर्मत्स्योमत्स्यद्वयमन्योन्यपुच्छाभिमुखं। एतत्कुतोलभ्यतेइत्यत्ते। त

भ२

स्यैवोभयत्वात् वक्षस्तिचलत्वं संभवत्युभयतः पृथुरोमयुग्ममिति घटीकुंभः स्कंधासक्तसि
क्तघटः पुरुषः कुंभः मिथुनो नृमिथुनं द्वंद्वो मिथुनं स्त्रीपुमांसौ तन्मिथुनं सगदं सवीणं पु
मान्सगदः स्त्री सवीणं चापी नरोऽश्वजघनः धन्वी राशिं चापविद्यमानधन्वा नरो ऽ
श्वजघनोऽश्वस्य तुरगस्य जघनं यस्य स तथा श्वजघनश्चित्तुष्पादत्यर्थः मकरो मृगास्यः
मकरो राशिर्मकर एव स च मृगास्यः मृगमुखः तौली तत्पादि तुला विद्यमानस्तुलापु
रुषः कन्या कुमारी उडुवगानौस्था सस्यदहना सस्यानि दहनश्च सस्यदहनौ
तौ विद्येते यस्याः सा सस्यदहनाः शेषाः स्वनामसदृशाः शेषाराशयः मेषवृ
षककर्कटसिंहवृश्चिकाः स्वनामसदृशाः स्वसंज्ञां वेदिताः कृतयः तद्यथा मेषो
मेष एव वृषो उक्षा कर्कटः कुलीरो जलचरप्राणी सिंहः केशरी वृश्चिक एव की

तुला२ कीटी२

टजातिः तथा च सत्यः छागो वृषो वीणागदाधरमिथुनं भसिकुलीरः सिंहः श्रो
ले कन्या नौस्था दहनसस्यकरां पुरुषस्तुलाधरो वृश्चिकोथ धन्वी नरो हयान्त्यार्द्धः
मकरार्द्धं मृगफर्वं कुंभः पुरुषो भं झषो मीनः स्वचराश्च सर्वे सर्वे द्वादशराशयः स्व
चराः स्वेषु स्वेषु स्थानेषु चरंतीति दृष्टस्थाननिवासिन इत्यर्थः मेषवृषावाँरण्यौ २४
द्विवारात्रौ ग्राम्यो मिथुनं ग्राम्यः कर्कटो बुचरः सिंहः आरण्यः कन्या द्वि
तदेन्नाविभागा तुला आर्द्रचारी वृश्चिकः श्वभ्रचारी धन्वी ग्राम्यः मकरपूर्वभा
गः आरण्यः अन्यो जलचरः कुंभो ग्राम्यः मीनो जलचर इति ॥ तथा च यवने
श्वरः ॥ आद्यं स्मृतो मेषसमानमूर्त्तिः कालस्य मूर्द्धा गदितः पुराणैः सोजावि
कासंचरकंदराद्रिस्तेनाग्निधात्वाकररत्नभूमिः वृषाकृतिस्तत्प्रथितो द्विती

१० यं सवक्त्रं कंगयतनं विधातुः॥ वनादिसानुद्वीपगोकुलानां कृषीवलानामधि
वासभूमिः॥ वीणागदाभृन्मिथुनं तृतीयः प्रजापतेः स्कंधभुजां प्रदेशाः प्रनर्त्त
कोगायनशिल्पकस्त्रीक्रीडारतिद्यूतविहारभूमिः॥ कर्कीकुलीराकृतिरंबु
संस्थो वक्षःप्रदेशो विहितश्च धातुः केदारवापीविपुलानि तस्य देवांगणार
ण्यविहारभूमिः॥ सिंहस्तु लोले हृदयप्रदेशं प्रजापतेः पंचमराशिराद्यः॥ तस्या
टवीदुर्गगुहाघनाद्रिव्याधावतीदुर्गवनप्रदेशाः॥ प्रदीपिकां शस्य करेण कं
न्या नौस्था जलेषु षष्ठं मितिश्च वदंति कालार्थधीराः नगरं विधातुः सत्वाड्वलस्त्री
रतिशिल्पभूमिः॥ वीथ्यां तुलापण्यधरो मनुष्यः स्थितः स्वनाभिः कटिवस्तिदे
शेऽन्नकार्यवीथ्यापणपट्टनाप्यसार्थ्याविताया नृत्तसप्तभूमिः॥ श्वभ्रोष्ममोद्दिश्य १०

कथिग्रहस्तप्रोक्तः॥ प्रभोमे द्रुगुदप्रदेशेऽंगु॥ हविलग्वप्रविषाक्रमगुणिवल्मी
ककीटाग्रेजराशिभूमिः॥ धन्वामनुष्याश्यपश्चिमार्द्धतमाकुर्मभुवनप्राणेनुः॥ हृ २
समस्थितः। व्यालसमस्तवाजिन्द्राराल्भतपञ्जरप्याश्वभूमिः॥ मृगार्द्धपूर्वेम
करोंवुगार्द्धजानुप्रदेशांतमुद्रांतिधातुः॥ नदीवनारएपसरोजरूपश्वप्नादि
वासोदक्षरामः प्रदिष्टः॥ स्कंधेतुरिक्तः पुरुषस्पकुंभोजंघेतभेकाद्दक्षमाकृ
राख्याः॥ शुष्कोदकाधारकुजस्पपक्षिस्थलोंश्रोंडिक यकृतनिवासभूमिः॥ जले स्प: ४
तुमीनद्वयमंत्यराशिः कालस्यपादोविहितोवरिष्टेण॥ सयुत्पद्देव द्विजती
र्थभूमिर्नदीसमुद्रांवुचपाधिवासः। प्रयोजनं हृत्तनष्टादिषुस्थानपरिज्ञा
नं॥ उक्तं च॥ राशिस्त्यः कालद्विग्देशाइति॥ अथनाराशिनवांशाकथाद

११ ग्राधिपान् कुर्कुटेनाह ॥ क्षितिजसितज्ञचंद्ररविसौम्यसितावनिजाः सुरगु
रुमंदसौरिगुरवश्च गृहांशकपाः ॥ अजमृगतौलिचंद्रभवनादिनवांश
विधिर्भवनसमांशकाधिपतयः । स्वगृहात्क्रमशः ॥६॥ क्षितिजादयो ग्रहा गृह
पाः अंशकपाश्च ग्रहा एषां राशीनां मेषादीनां पतयः ॥ प्रयोजनं होरास्वामि
गुरुज्ञवीक्षितयुतेत्यत्र ॥ एत एव नवांशकाधिपतयः न केवलं भौमो मेषा
धिपतिर्यावद्यस्मिन् राशौ मेषनवांशकोदयो भवति तस्यापि भौमो धि
पतिः शेषाणामप्येवमेव ते च नवांशकाः कथं भवंतीत्याह ॥ अज मृ
गतौलिचंद्रभवनादिनवांशविधिरिति ॥ अजो मेषः मृगो मकरः तौलिस्तु
ला चंद्रभवनं कर्कटः आदिर्नवांशविधिरिति प्रत्येकमभिसंबध्यते तत्रै ११

क्रमिति संबंधो जायते अजादिमृगादितो ल्यादि चंद्रभवनादिनवांशविधिः
सर्वराशीनां भवति तेन मेषवृषमिथुनकर्कटसिंहकन्यातुलाधनुर्द्धरा
णां संबंधिनो नवांशा मेषस्य भवंति मृगादि वृषस्य तेन मकरकुंभमीन
मेषवृषमिथुनकर्कटकन्यानवांशाः ॥ प्रयोजनं तेनोक्ता पंडितास्य इत्या
दि ॥ भवनसमांशकाधिपतयः खग्रहांशसंज्ञाः भवनस्य समांशकाः
भवनसमांशकाः भवनानि द्वादशतत्समाद्वादशांशकाः इत्यर्थः तेच
प्रत्येकस्य राशेः तेच स्वगृहाद्वारभ्यगणनीयाः तद्यथा मेषस्य मेषवृष
मिथुनकर्कटसिंहकन्यातुलावृश्चिकधन्विमकरकुंभमीनानां संबं
धिनो द्वादशांशा भवंति मेषाद्याधिपतयः एवं वृषस्य वृषाद्या मेषांताः

१२ मिथुनस्य मिथुनाख्याः दृष्टांताः एवं सर्वे बोध्याः प्रयोजनं । तत्कालमिंदु
सहितो द्विरसांशकोऽस्त्यादि । अथ नात्रिंशांशकाधिपतींश्चैतेना नू२
ह । कुजरविजगुरुज्ञशुक्रभा[illegible]गाः पवनसमीरणकौर्पिजूकलेयाः अ
युजि युजि तु भे विपर्ययस्थाः शशिभवनालिझषान्तमृक्षसंधिः कुजो भौ
मः रविजः सौरः गुरुर्जीवः ज्ञो बुधः शुक्रो भार्गवः एषां कुजरविजगु
रुज्ञशुक्राणां भागाः पवनः ५ समीरणः ५ कौर्पिः ८ जूकः ७ लेयाः ५ अत्र
केचिदाहुः यथा विपर्ययस्था इत्यनेनानंतरं ताराणामेव पवनादिसं
ख्यानां भागानां विपर्ययेणानुवर्तमेन व्यवस्थितानां कुजादीनां तथा त्र
युक्तं । उंस्मानुक्तस्तोत्रपद्धतेः । स च कुजादिसमुच्चयार्थे । तथा च स्मृतकौ १२

ष्टिः पंचाथ पंचाष्टौ सप्त पंचैवौजभवनेषु धरणिसुतमंदसुरगुरुबुध
शुक्राणां क्रमशः। पंचैव सप्त चाष्टौ पंच पंचाथ युग्मभवनेषु भागा। भार्गवश
शिसुतसुरेज्यशनिभूपुत्राणामिति ॥ प्रयोजनं ॥ कन्यैव दुष्टा व्रजतीह दास्यं
साध्वी समाया सुचरित्रयुक्ता भूम्यात्मजाद्यैः क्रमशोंऽशकेषु वक्रार्किजीवेंदुज
भार्गवानामिति ॥ अत्रिभवनालिझषांतमृक्षसंधिश्चंतन्नाष्टः प्रत्येकमभि
संबध्यते। अत्रिभवनं कर्कटः। अलिर्वृश्चिकः। झषो मीनः। एषामंतं नवमन
वांशके श्लेषो यत्र नक्षत्रराश्योर्युगपदवसानं। तदृक्षसंधिः। यस्मादाश्लेषांते
कर्कटकांतः। ज्येष्ठांते वृश्चिकांतः। रेवत्यंते मीनांत इति। एतदेव लोके गं
डांत इति प्रसिद्धं ॥ उक्तं च ॥ अश्विनीपित्र्यमूलाद्या मेषसिंहहयादयः वि

१३ षमस्त्रिलिक्तेतेपादद्वयध्यायप्योत्तरमिति ॥ प्रयोजनं संधौपापैः ज्ञात्रिनि
वजः स्यान्नचेत्सोम्यदृष्टः । इति ॥ अथ नामव्यवहारार्थं मेषादीनां संज्ञा
यथाऽऽर्ययाह ॥ क्रियतावुरिजितुमकुलीरलेयपाथेययूककौर्प्याख्याः
तौक्षिकआकोकेरोहृद्रोगश्चांत्यमं चेत्थं ॥ इत्थमेवप्रकारेणामी मेषि
षाद्याराश्यो ज्ञेयाः ॥ तद्यथा ॥ क्रियो मेषः तावुरिर्वृषः जि ॥ तुमो मिथु
नः कुलीरः कर्कटः लेयः सिंहः पाथेयः कन्या यूकस्तुला कौर्प्याख्यो वृश्चि
कः तौक्षिको धन्वी आकोकेरो मकरः हृद्रोगः कुंभः अंत्यं मीन इति ॥ मेषसिं
हौ जितुमाष्टमौ क्रियतुलाइत्यादि ॥ अथ नाथद्रष्टव्यहोराद्रेष्काण
नवांशकादशभागत्रिंशांशानां षड्वर्गसंज्ञाव्यवहारार्थमिदञ्जया १३

२॥ द्रेक्काणहोरानवकभागसंज्ञास्त्रिंशांशकद्वादशसंज्ञिताश्च॥ क्षेत्रं च
यद्यस्य स तस्य वर्गो होरेति लग्नं भवनस्य चार्द्धं॥ दृ:काणादय: षट्पदा
र्था: ग्रहस्य वर्गसंज्ञा: तत्र द्रेष्काणो राशित्रिभाग: होरा राश्यर्द्धं नवभागो
नवांश: एषां संज्ञा तथा त्रिंशांश: त्रिंशद्भागो द्वादशांशो द्वादशभाग: एतत्सं ग:
ल॰ ज्ञिताश्च तथा यद्यस्य क्षेत्रं राशि: स तस्य वर्ग: एते सर्वे एव ग्रहस्य षड्वर्गसं
ज्ञा: एवं षड्विकल्पो राशि: षट् स्वामी येषु स्थितो वर्गस्योद्भवति ग्रह: ननु ग्र
हस्य षड्विकल्पा: संभवंति न कस्य चित् यतश्चंद्रार्कयो: त्रिंशांशकाभाव:
भौमादीनां होराभाव: तस्मात्षड्वे संभवंति तेन पंचस्वामी येषु स्थितो व
र्गस्य: एतदप्युपलक्षणार्थं अतो यथासंभवं स्वाद्विविकल्पस्यो ग्रहो वर्गस्य

२४ उच्यते । यस्माद्भगवान् गार्गिः क्षेत्रं होरा रथ द्रेक्काणो नवांशको द्वादशांशकः त्रि-
त्रिंशांशश्च वर्गोयत्सर्वस्य समुदाहृतः आदित्या अपि पदार्थेषु स्थिताः स्वेषु स्ववर्गगाः
परवर्गगतोप्येवं ग्रहस्त्वेन वर्तितिचान्यथेति प्रयोजनं एकोपि चक्रेपगतोनराणां
शुभो ४ शुभेतौ वा फिचतुप्पपस्थः वर्गोपि वा स्योदयगो विनांशो वहुप्रकारं कुरुते धुगाभा
मित्यादि ॥ होराशब्दस्य संज्ञार्थमाह ॥ होरेति लग्नं भवनस्य चार्द्धमिति ॥ होरे
ति लग्नमुच्यते प्रयोजनं ॥ होरास्वामिगुरुज्ञवीक्षितयुतेति भवनस्य च राश्ये
र्द्धं होराप्रयोजनं ॥ मार्त्तंडेंदोरयुजि समभे व्यत्ययाच्चोज्ज्वहोरेति अधुना रा
शीनां रात्रिदिनसंज्ञत्वं पृष्ठोदयत्वं च वसंततिलकेनाह ॥ गोजाश्विकर्कि
मिथुनाः समृगा निशाख्याः पृष्ठोदया विमिथुनाः कथितास्त एव शीर्षोदया २४

दिनबलाश्च भवंति शेषा लग्नं समेत्युभयतः पृष्ठतो मयुग्मं ॥ गोजाश्विकर्किमि
थुना इति गोजाशब्देन वृषच्छागौ अजो मेषः अश्वोऽस्यास्तीत्यश्वी धन्वी कर्कः कु
लीरः मिथुनः प्रसिद्धः एते गोजाश्विकर्किमिथुनाः समृगा मृगेण सहिताः पृ
ष्ठाख्यो निशाख्या रात्रिबलसंज्ञाः पृष्ठोदया विमिथुना इति एत एव रात्रिसं
ज्ञाः मिथुनवर्जिताः पृष्ठोदयसंज्ञाः पृष्ठेनोदयंतीत्यर्थः मिथुनः पुनः शीर्षो
दयः शीर्षोदया इति अन्येभ्यः शेषाः सिंहकन्यातुलावृश्चिकमीनकुंभाः शीर्षो
दयाः शिरसा उदयंतीति दिनबलाश्च भवंति अत्र रात्रिबलाख्या इति संज्ञा
मात्रं यतस्तेषामुत्तरत्र बलं वक्ष्यति ॥ द्विपदादयो न्हि निशि च प्राप्ते च संध्याद्वय
इति ॥ एवं सत्याचार्यस्य स्ववचनविरोधः स्यात् ॥ तस्मात्संज्ञामात्रं बलग्रहेण ॥ प्र

१५ गमनं ॥ वाराश्रि ॥ क्रूरसंज्ञेषु विलोमजनेनत्वादितथा पृष्ठोभयकोदयर्क्षगा इति या
त्रायां वक्ष्यति ॥ शीर्षोदये समभिवांछितकार्यसिद्धिः पृष्ठोदये विफलतां तथा
शस्तं दिवादिनवले निशि नक्तं वीर्ये राशौ विपर्ययवले गमनं न शस्तं अन्येभ्यो
श्री मीनस्य विशेषमाह ॥ लग्नं समेतु भयतः पृष्ठरोमयुग्ममिति ॥ पृष्ठरोमा मत्स्यस्तस्य यु
ग्मं मत्स्यद्वयं मीनोराशिरुभयतः पृष्ठशिरोभ्यां लग्नमासक्तं समेत्यागच्छति
अथ धनाराशीनां क्रूरसौम्यविभागं स्त्रीपुरुषविभागं चरस्थिरद्विस्वभावप्र
विभागं दिगधिपतित्वं होराद्रेक्काणपतीनां च विभागं च मंदाक्रांतयाह ॥ क्रू
रः सौम्यः पुरुषवनितेते चरागद्विदेहाख्याः प्रागादीशाः क्रियवृषनृयुक्कर्कटाः स
त्रिकोणाः ॥ मार्तंडेंद्वोरयुजिसमभे चंद्रभान्वोश्च होराद्रेक्काणाःस्फः स्वनवन १५

स्फुतत्रित्रिकोणाधिपानां ॥१०॥ क्रूरः सौम्य इति ते मेषादयो राशयः यथाक्रमं क्रूरसौम्य
संज्ञास्तत्र मेषः क्रूरः वृषः सौम्यः मिथुनः क्रूरः एवं सर्वत्र बोध्यं प्रयोजनं क्रूरेषु जा
ताः क्रूरस्वभावाः सौम्येषु जाताः सौम्यस्वभावा भवंति ॥ तथा च सत्यः ॥ ओजाः पुरु स्तु ३
षा ज्ञेयाः सौम्याः स्त्रीसंज्ञकाः क्रमात् ॥२॥ ओजगृहेष्वग्राः पुरुषाः सौम्या युग्मेषु भवंति पु
पुरुषवनिताः इति ॥ त एव मेषादयो यथाक्रमं पुरुषवनितारव्या ज्ञेयाः तेन मेषः पुरुषो ५
वृषो वनिता एवं सर्वत्र तेन विषमराशयः पुरुषसंज्ञाः षट् समराशयः स्त्रीसंज्ञाः
प्रयोजनं च ॥ पुरुषराशिषु जातास्तेजस्विनः स्त्रीराशिषु जाता मृदवो भवंति ।
ते चरागद्विदेहाः इति ॥ त एव मेषाद्या यथासंख्यं चरागद्विदेहाख्या भवंति तत्र मेष
श्चरः वृषः स्थिरः मिथुनो द्विदेहः द्विस्वभावः एवं कर्कटादिषु योज्यं तेन मेषक

तुला १

२६ कर्कटो मकराश्चरा एवं सर्वत्र ॥ तथा च सत्यः ॥ चरसंज्ञा स्थिरसंज्ञा द्विप्रकृति राशयः
क्रमशः राशिस्वभावतुल्या जातिप्रकृतयः प्रसूतास्ति ॥ प्रागादीन्याहुरिति क्रियो मेषः
वृषभः प्रसिद्धः नृयुग्मं मिथुनः कर्कटः कुलीरः एते क्रियवृषनृयुक्कर्कटाः सत्रिको
णाः त्रिकोणं तस्यां पंचमनवमाभ्यां सहिताः प्रागादीश्वरा दिक्षिप तयो भवंति ॥ प्र
योजनं नष्टादिषु द्रव्यस्य चोरादयः दिग्विज्ञानं सूतिकागृहद्वारविज्ञानं च तथा
यातव्यदिग्मुखगतस्य सत्वेन सिद्धिः अर्थभ्रमो भवति दिग्प्रतिलोमलग्नेति ॥ मा
र्तंडेंदोरिति मार्तंडः सूर्यः इंदुश्चंद्रः अयुग्मराशौ यथाक्रमं मार्तंडेंदोर्होरे भ
वतः प्रथमा सूर्यस्य च द्वितीया चंद्रस्य ॥ होराशब्देनात्र राश्यर्द्धमुच्यते समभे चं
द्रभान्वो इति समभे समराशौ चंद्रभान्वोः होरे भवतः प्रथमा चंद्रस्य द्वितीयार्कस्य २६

द्वितीया भानोः सूर्यस्य प्रयोजनं सूर्यहोरायां जातास्तेजस्विनः चंद्रहोरायां मृदुभा
वा भवंति ॥ द्रेष्काणस्त्रिशः त्रिभागः स्वभवनसुतत्रित्रिकोणाधिपानां संबंधिनो
द्रेष्काणा भवंति प्रथमो द्रेष्काणः स्वभवनाधिपतेः द्वितीयः सुतभवनस्य पंचम
स्थानाधिपतेः तृतीयस्त्रिकोणस्य नवमस्थानाधिपतेः ॥ प्रयोजनं द्विरुक्तमस्वं
शाकभागगोरित्यादि ॥ अथ कनामतांतरेण होराद्रेष्काणमिंद्रवज्रयाह ॥ केचित्तु
होरां प्रथमां भपस्य वांछंति लाभाधिपतेर्द्वितीयां द्रेष्काणसंज्ञामपि वर्णयंति स्व
द्वादशैकादशराशिपानां ॥ केचिद्यवनेश्वरादयः ॥ प्रथमहोरां भपस्य तत्रपा धि
पते वांछंति द्वितीयां लाभाधिपतेरेकादशस्थानाधिपस्य यथा मेषस्य प्रथमहो
रा भौमस्य द्वितीया सौरस्य एवं सर्वेषामपि द्रेष्काणसंज्ञामप्रतीति स्वद्वादशैकादश

ते

७ राशिपानां त्र्यपि द्रेष्काणसंज्ञां वार्णयंति कथयंति ॥ प्रथमं स्वाधिपे राशौ यस्स्वामिन-
द्वितीयं पंचस्थाणाधिपतेः तृतीयमेकादशाराश्यधिपतेर्यथा मेषस्य प्रथमद्रेष्काणे
भौमस्य द्वितीयो जीवस्य तृतीयः सौरस्य एवमन्येषामपि ॥ तथा च यवनेश्वरः ॥ आद्यं
तु हौरां भवनस्य पस्तुरेकादशाद्य त्रपतेर्द्वितीयं स्वहाद्दशैकादशराशिपानां द्रे
ष्काणसंज्ञाः क्रमशश्च तत्र ॥ एवं यवनेश्वरमतेन सर्वेग्रहाणां होराधिपत्यमस्तिए
तद्दाचार्यस्य नाभिप्रेतं ॥ सत्यादीनामपि तथा च सत्यः ॥ आद्ये षुरवेर्हौराप्रथमायु
ग्मेषु चोत्तराशेषाः ॥ इंदोः क्रमशो ज्ञेया जन्मनि चेष्टैः स्वहोरास्थौ राशेस्तु द्रेष्का
णस्तत्पंचमनवमस्त वनपतयस्तु तेषामधिपतयः स्वस्वद्रेष्काणगा बलिनः इति
अथ ग्रहाणामुच्चनीचविभागं पुष्पिताग्रयाह ॥ अजवृषभमृगांगनाकुलीराझ ७

षवणिजौ च दिवाकरादितुंगाः दशशिखिमनुयुक्तिथींद्रियांशैस्त्रिनवकविंश
तिभिश्च तेस्तनीचाः ॥ अजादयो राशयो यथाक्रमेण दिवाकरादीनां ग्रहाणां तुं
गाः उच्चसंज्ञाः ॥ तद्यथा अजो मेषः स आदित्योच्चः वृषभो वृषः स चंद्रस्य मृगो म
करः सोंगारकस्य अंगना कन्या बुधस्य कुलीरः कर्कटो जीवस्य झषो मीनं शुक्र
स्य वणिज तुला सौरस्य एत एव राशयो दशादिभागेषूच्चाः तत्रादित्यस्य मेषो
दशभागेषु चंद्रस्य वृषो त्रि शिखिसंख्येन तृतीभागे भौमस्य मकरो मनुयुक्संख्ये
ष्टाविंशो मनुश्चतुर्दश तेषां युगे द्विगुणा मनव इत्यर्थः बुधस्य कन्या तिथिसंख्ये
पंचदशे गुरोः कर्कट इंद्रियसंख्ये पंचमे ॥ शुक्रस्य मीनः त्रिनवकसंख्ये सप्ता
विंशे सौरस्य तुला विंशे ननु सर्व एव राशिषु उच्चसंज्ञाः सर्वे त्रिंशद्भागकः ततद

२६ णादीनां तदंतर्भूतानां सिद्धेर्वोच्चसंज्ञातलिंगदर्शनाद्यपदानां कंपापरमोच्चता: लग्न१
नार्थदर्शनानां ग्रहणं ॥ अन्यथा सर्व एव राशिषूच्चसंज्ञा: तेनोक्तराशिषु दर्शनादुच्च
संस्था: ॥ कथितग्रहा: परमोच्चस्थाऽस्तूच्यते परमोच्चतानेन वात्र व्यतिरिक्तंत
स्ययोजनमस्ति ॥ तथाच भगवान्गार्गि: ॥ स्वोच्चगौ रविशीतांशू जनयेतां नरा
धिपं उच्चस्थो धनिनं ख्यातं स्वत्रिकोणगतावपि ॥ तथाच यवनेश्वर: ॥ स्वोच्चेषु
सर्वानपरिगृहस्थानां स्थितिष्ठलक्ष सर्वेषु बलाधिकेषु लग्नेष्वशुभे पूर्णवपुष्मतां दै
त्रैलोक्यराज्याधिपति: प्रसूते ॥ अन्ये दृष्टा: एवंविधा: सूर्यादय: परमोच्चस्था
द्रष्टव्या: अत्र दृष्टेमंगभमत्रूरणपत्यपांतादृशादयाआचार्येणोक्त: पूरणप २६
त्यपांतस्यमेषांयवनेश्वरवाक्यत्वात् ज्ञायते ॥ तथाच यवनेश्वर: सूर्यस्यादृशामे

भागे१

सू	चं	मं	बृ	गु	शु	श
६	७	३	११	९	५	०
९	२	२७	१४	४	२६	१९

तृतीयेसोमस्यजीवस्यतुपंचमेंशे॥ शुक्रस्यविंशेत्वधिसप्तकेचबुधस्यभागेतिथि
लेवनूनं भौमस्यविंशेष्ट्युतेतुनूनंविंशेतथासूर्यस्यतस्यचांशं॥ तेसप्तमेषुनीचा
इति॥ तेआदित्यादयः अस्तनीचाअस्तेनीचंयेषां॥ अस्तः सप्तमः प्रकृतत्वात्
स्वोच्चात्सप्तमः प्रत्येकस्यनीचः तद्यथाआदित्यस्योच्चान्मेषात्सप्तमस्तुलानीच
संज्ञः एवंचंद्रमसोवृश्चिकः भौमस्यकर्कटः बुधस्यमीनः गुरोर्मकरः शुक्रस्यक
न्यासौरस्यमेषइति अत्रापिदशादिषुभागेषुपरमनीचस्थाद्रष्टव्याः॥ तथाच
यवनेश्वरः स्वोच्चात्तुल्यामित्रमुक्तंतिनीचंत्रिंशद्विभागोयथास्वसमानसंख्याः॥ अ
थेदृष्टाः एवंविधारव्यादयः परमनीचस्थाभवंतिपरमनीचस्थानामनिष्टफलं
भगवतागार्गिणाप्रदर्शितंतथाचगार्गिः॥ अंधंदिगंबरंसूर्यं परपाकोपतापनं

कुर्यात्तावत्तिनीचस्थोपुरुषंक्रत्रिभास्करादिवित् ॥ अथ नवग्रहाणां वर्गोत्तममूल
त्रिकोणपरिज्ञानं च संततिलके नाह ॥ वर्गोत्तमाख्यग्रहादिषु पूर्वमध्यपर्यंतगा:

सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श
६	७	३	११	९	५	०
५	२	२७	१४	४	२६	५

शुभफला नवभागसंज्ञा: सिंहो वृष: प्रथमष ष्ठ
युग्मतौलिकुंभ त्रिकोणभवनानि भवंति सूर्यात[१३] च
रग्रहादिषु चरस्थिरद्विस्वभावेषु यथासंख्यं पूर्वमध्य
पर्यंतगा: आदिमध्यावसानगा: पूर्वमध्यपर्यंतगा वा पाद: ॥ ये नवभागास्ते वर्गो
त्तमसंज्ञा भवंति ॥ वर्गोक समूहे उत्तमा: प्रधाना वर्गोत्तमा: ॥ तथा च सत्य: चरभव
नेष्वाद्यं स्थिरेषु मध्याद्विमूर्त्तिषु तथांत्या वर्गोत्तमा: प्रदिष्टास्ते षि द्विजाता
कुलेख्याता इति ॥ प्रयोजनं तु ॥ स्वतुंगवक्रोपगतैस्त्रिसंगुणं द्विरुत्तमस्वांशत्रिकम

१९

त्रिभागेरिरिति ॥ सिंहोवृषः प्रथमषष्ठ्यादि सिंहादयो राशयो यथाक्रमं पाठक्र
मेण सूर्यादीनां ग्रहाणां त्रिकोणभवनानि भवंति तद्यथा सूर्यस्य सिंहः वृष
श्चंद्रस्य प्रथमो मेषोंगारकस्य षष्ठः कन्या बुधस्य हयांगो धन्वी वृहस्पतेः तौली
तुला शुक्रस्य कुंभः सौरस्येति प्रयोजनं ग्रहस्य त्रिकोणगे बलस्थे स्याद्देशभू
पतित्वं शूद्रजानरेंद्रस्यादि ॥ अथ ना लग्नादीनां द्वादशानां तन्वाद्या द्वादश
संज्ञा तृतीयषष्ठदशमैकादशानां चोपचयसंज्ञा वसंततिलकेनाह ॥ हो
राद्यस्तनुकुटुंबसहोत्थबंधुपुत्रारिपत्निमरणानि शुभास्पदायाः रिष्फा
ख्यमित्युपचयान्यरिकर्मलाभ दुश्चिक्यसंज्ञितगृहाणि न नित्यमेके ॥१४॥ होराद
यो लग्नादयः तेषां यथाक्रमेण तन्वादीनि नामानि तत्र लग्नस्य तनुरिति श्री

२० ख्याद्द्वितीयस्यकुटुंबंतृतीयस्यसहोत्थःसहोत्थोभ्राताचतुर्थस्यबंधुःआप्तोज्ञातिर्वा
चापुत्राख्यःपंचमःअरिःशत्रुस्तदाख्यःषष्ठःपत्न्याख्यःसप्तमःमरणाख्योऽष्टमः
शुभाख्योनवमःआस्पदाख्योदशमःआयएकादशःरिष्फाख्योद्वादशइतिशि
ष्टप्रकारार्थःतेतुहोरादीनांतन्वादिपर्यायाःसंज्ञाभूताइत्यवगम्यं॥ उपच
यान्यरिकर्मलाभदुश्चिक्यसंज्ञितगृहाणि॥ अरिषष्ठंकर्मदशमंलाभमेका
दशंदुश्चिक्यसंज्ञंतृतीयंएतानिगृहाणिस्थानान्युपचयसंज्ञानीतिएकेनके
चितननित्यमुपचयानीतिवर्ण्यंतितेषामभिप्रायःयद्विपापग्रहेणस्वामि
शत्रुणादृष्टंभवंतितदानोपचयास्तेचगर्गादयःतद्वाक्यं॥ अथोपचयसं २०
ज्ञास्यत्रिलाभरिपुकर्मणोनचेद्भवंतिदृष्टास्तेपापस्वामिशत्रुभिःएतदाचा

यस्य वराहस्य नाभिप्रेतं ॥ यतोसौ सर्वदैवोपचयाख्येष्वेव स्थः । इति
सत्याद्ययोप्येवं तथा च सत्यः ॥ दशमैकादशाष्टतृतीयसंज्ञानि जन्मलग्न
जन्मराशिभ्यामुपचयभवनानि स्युः । शेषाण्यपचयानि यवनेश्वरः । ष
ष्ठं तृतीयं दशमं च राशिमेकादशं चोपचयर्क्षमाहुः ॥ होराग्रहस्वामिशशांकर
केभ्यः शेषाणि चैभ्योपचयात्मकानि ॥ प्रयोजनं ॥ उपचयगृहमित्रस्वोच्चगैः
पुष्टमिष्टमपचयगृहनीचराशिगैर्नेष्टं संपदित्यादि पुनरपि होरादीनां सं
ज्ञांतराणि वक्ष्यंते तिलकेनाह ॥ कल्पस्वविक्रमगृहप्रतिभाक्षतानि चित्तो
त्थरंध्रगुरुमानभवव्ययानि लग्नाच्चतुर्थनिधने चतुरस्रसंज्ञे द्यूनं च सप्तमगृ
हं दशमर्क्षमाज्ञा ॥ एतेषामपि लग्नादीनां द्वादशानां यथाक्रमं कल्प्याद्याः

२१ संज्ञास्तद्यथा॥लग्नंकल्पाख्यंद्वितीयंस्वंतृतीयंविक्रमंचतुर्थंगृहंपंचमंप्रति
माषष्ठंक्षतंसप्तमंचित्तोत्थंअष्टमंरंध्रंनवमंगुरुःदशमंमानंएकादशंभवः
द्वादशंव्ययः॥लग्नाच्चतुर्थानिधनमितिलग्नाच्चतुर्थस्थानंनिधनमष्टमंचतेच
तुरस्रसंज्ञेचतुरस्राख्येलग्नात्सप्तमगृहंद्यूनंदशमराशिर्माज्ञाख्यंएताःसंज्ञाःव्य
वहारार्थंज्ञेयाः॥अथकेंद्राणांसंज्ञातस्यराशिबलंचबोधकेनाह॥कंटककें
द्रचतुष्टयसंज्ञासप्तमलग्नचतुर्थखभानांतेषुयथा[illegible]स्थितेषुबलाढ्याःकीट
रांबुचराःपश्चाद्बलाःस्युःसप्तमलग्नचतुर्थानिस्फुप्रसिद्धानिखभंदशमंखमाकाश
मध्येतत्कालेयद्राशिर्वर्त्ततेतस्यखभमितिसंज्ञा॥एतेषांसप्तमलग्नचतुर्थभा खर
नांराशीनांप्रत्येकस्यकंटककेंद्रचतुष्टयाख्याःतिस्रःसंज्ञाःतेषुस्थानेषु २१

यथानिर्दिष्टेषु कीटनरांबुचराः पश्वाख्या राशयो बलाढ्या भवंति कीटको वृ
श्चिकः सप्तमस्थाने बली नराख्या राशयः मिथुनकन्यातुलाधन्विपूर्वार्धकुंभाः
एते लग्नस्थिता बलिनः अंबुचरा राशयः कर्किमीनमकरार्धास्ते चतुर्थस्थाने
बलिनः पश्वाख्याश्चतुष्पदा मेषवृषसिंहधन्विपरार्द्धमकरपूर्वार्धास्ते दशमस्था
बलिनः । तथा च भगवान् गार्गिः । नृयुक्तुलाघटः कन्यापूर्वार्द्धं चैव धन्विनः लग्न
स्था बलिनो ज्ञेया एते द्विनरराशयः चतुर्थे कर्कटो मीनो मकरार्द्धं च पश्चिमं वि
ज्ञेया बलिनो नित्यमेते ॥ द्विजलराशयः सप्तमे वृश्चिकः कीटो बलवान्परिकीर्ति
तः मेषश्चान्त्यार्द्धजगोसिंहो बलिनः खे चतुष्पदाः अत्राप्यर्द्धशब्देन मकरपूर्वार्धमि
ष्यत इति ॥ अथ परिशिष्टस्थानानां संज्ञांतराणि वसंततिलकेनाह ॥ केंद्र

२२ स्यं पणफरं परतश्च सर्वमापोक्लिमं हिबुकमंबुसुखं च वेश्म ॥ अमित्रमस्तभवनं
स्मृतमं त्रिकोणं मेषूरणं दशममत्र च कर्म विंद्यात् ॥ सर्वस्मात् केंद्रात् द्वितीयं
स्थानं पणफरं ॥ तेन द्वितीयपंचमाष्टमैकादशानां स्थानानां पणफरसंज्ञा ॥ प
रतश्च सर्वमापोक्लिमं सर्वस्मात् पणफरात्परं सर्वस्थानमापोक्लिमं तेन तृतीय
षष्ठनवमद्वादशानामापोक्लिममिति संज्ञा हिबुकमंबुसुखं च वेश्म वेश्मनष्टोग
ह पर्यायैश्चैवमिति चतुर्थस्य संज्ञाभिहिता तस्यैव हिबुकसंज्ञा च जामित्रमस्तभ
वनं सप्तमस्थानं यतः पूर्वमेव ग्रहस्तदुदयराशेः सप्तमराशावस्तमेतीति तदेवास्तभव
नं जामित्रं स्मृतमं त्रिकोणं स्मृतनं पंचमं स्थानं त्रिकोणसंज्ञं ॥ मेषूरणं दशमं दश
मस्थानं मेषूरणसंज्ञं अत्रास्मिन्दशमे कर्मेत्यपरां संज्ञां विंद्याज्जानीयात् ॥ २२

अथहोरादीनांराशीनांबलंव्यवहारार्थंचप्रमाणंग्राणईलवि ॥ क्रोष्टितेनाहो
होरास्वामिगुरुज्ञवीक्षितयुतानान्यैश्ववीर्योत्कटाकेंद्रस्थाद्विपदादयोदि
निनिशिचप्राप्त्येचसंध्याद्वयेपूर्वादिविषयाद्वयः कृतगुणमानंप्रतीपंचतुष्किकांसह
जंतपश्चनवमंआद्यंत्रिकोणंचततु ॥ १८ ॥ होरास्वामीतिहोरालग्नंतत्स्वामिनात
त्पतिनावीक्षितादृष्टावीर्योत्कटास्वामिगुरुवर्ज्यैमन्यैर्युतदृष्टाबलही
नाभवतिअर्थाद्द्वयोक्तानांकेनमिश्रैर्युतदृष्टाभवतितदामध्यला ॥ तथच
बादरायणः ॥ जीवस्वनाथज्ञानिजैर्युतदृष्टाबलवतीहोराशेषैर्बलहीना
स्याद्द्वंमिश्रैरुक्तमध्यबलाहीनेर्यदिसर्वैर्निरीक्षितानैवयुक्तावाकेंद्रस्था
इति ॥ वीर्योत्कटाइत्यंवर्त्ततेअत्रद्विर्ग्राह्योलुप्तोऽद्रष्टव्यः केंद्रस्थाः सर्वेण

उ

२२ वरात्र्यायो बलिनः पणफरलग्नगा मध्यबलाः आपोक्लिमस्थानबलाः अ-
ब केचित्केंद्रपणफरापोक्लिमानां द्विपदचतुष्पदकीटानां यथाक्रमं
स्वबलवत्वं व्याचक्षते ॥ तदयुक्तं ॥ यस्माद्बादरायणः केंद्रस्थाः सबलाः स्फम-
ध्यबलाः पणफराश्रितास्ते ज्ञेयाः आपोक्लिमगाः सर्वे हीनबला राशयः कथि-
ताः ॥ द्विपदादयो न्हि निशि च प्राप्ते च संध्याद्वय इति वीर्योत्कटा भवंति अ-
न्हि दिने द्विपदा बलिनः निशि रात्रौ चतुष्पदा बलिनः संध्याद्वये कीटाः द्वि-
पदचतुष्पदकीटाः अत्र न केवलं वृश्चिको यावदाप्याः ॥ अत्र च श्रीदेवकी-
र्त्तिः ॥ मिथुनतुलाकुंभकन्या दिवाबलान्विताश्च पूर्वार्द्धं अजवृषसिंहाख्या
रात्रौ मृगहयोः पूर्वपश्चार्द्धं वृश्चिकमीनकुलीरा मकरांत्यार्द्धं संध्यायामिति २२

अथ होरादीनां राशीनां बलं व्यवहारार्थं च वक्ष्यमाणं चाह ॥ इलवि ॥ क्रोक्तितेनादा

होरास्वामिगुरुज्ञवीक्षितयुता नान्यैश्च वीर्योत्कटा केंद्रस्थाद्विपदादयोऽह्नि

निशि च प्राप्ते च संध्याद्वये पूर्वार्द्धे विषमाद्भयः क्रतगुणमानं प्रतीपं चर्तुक्षिकां सह

जं तपञ्चनवमं आद्यं त्रिकोणं च तत् ॥१८॥ होरास्वामीति होरा लग्नं तत्स्वामिनात

त्सविना वीक्षिता दृष्टा वीर्योत्कटा स्वामिगुरुज्ञवर्ज्यमन्यैर्युत दृष्टा बलही

ना भवति अर्थाद्विवोक्ता न्येक्षैर्मिश्रैर्युत दृष्टा भवति तदा मध्यबला ॥ तथ च

बादरायणः ॥ जीवस्वनाथबुधाविक्षिजे युत दृष्टा बलवती होरा शेषैर्बलहीना

स्यात् द्वे वं मिश्रैस्तु मध्यबला हीनैर्यदि सर्वैर्न वीक्षिता नैव युक्ता वा केंद्रस्था

इति ॥ वीर्योत्कटा इत्यपवर्तते अत्र बदितिराष्ट्रो लुप्तो द्रष्टव्यः केंद्रस्थाः सर्वे रा

नु

पूर्वार्द्धे विषयादयः कृतगुणा इति ॥ विषया इंद्रियाणि तानि पंच तद्वादयः
पंच वेदेषे समापनं वद्रसाया वृत्त एते सर्व एव कृतगुणाश्चतुर्गुणिताः पूर्वा
र्द्धमानां कस्य पक्षे कृतत्वात् षट्कस्य पूर्वार्द्धं प्रथमराशि षट्कं इत्यर्थः प्रतीपं चत
त्पदे वचनक्रम पूर्वार्द्धमेषादीनां राशीनां प्रमाणं तद्वैपरीत्यं विपर्ययं तुला
दिषट्कस्य मानं तद्यथा विषयादयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ एते चतुर्गुणिता
जाताः ॥ २० ॥ २४ ॥ २८ ॥ ३२ ॥ ३६ ॥ ४० ॥ एते प्रमाणं मेषादीनां व्यस्तया च तु
लादीनां प्रमाणमिति तथा च सत्यः चतुस्त्रिंशत्स्फ र्विंशति भागान् भवंति मे
षाद्या भानामर्द्धपूर्वे मीनाद्ये चोत्क्रमादन्ये भागसवत्सर क्षेत्रे भागैर्ने
केन कालेदृश्याश्च षट्का भवंति यस्या द्याक लाक्षेत्रे सा कलाप्रमाणं इति

२५ यस्माद्दृश्यमुपैमोत्कं ॥ लंकासमपश्चिमगं प्राणेन कलां भमंडलं भ्रमति
ति एवमेते भागाद्दशगुणिताश्चपलानि भवंति ॥ क्षेत्रेव जातं काले या घटि
का सा षष्ट्यधिकेन शतत्रयेण गुणिता प्राणा भवंति क्षेत्रे च ता एव लिप्ताः
तासां षष्ट्या भागा मपहत्य षड्भागाः क्षेत्रे भवंति एवं मेषादीनां प्रमाण
भागाद्दशगुणिताश्चषका भवंति तेन चषकशतद्वयं मेषमीनयोः प्रमाणं
वं चत्वारिंशदधिकं शतद्वयं वृषकुंभयोः शतद्वयमशीत्यधिकं मिथुनमकर
योः शतत्रयं विंशत्यधिकं कर्कटधनुषोः शतत्रयं षष्ट्यधिकं सिंहवृश्चि
कयोः शतचतुष्टयं कन्यातुलयोः एत एव चषका दशविभक्ताः भागत्वेन
परिकल्पिताः यतः क्षेत्रे दशलिप्ताश्चषके भागो भवति ॥ मनुचरादलवशा २५

ह्र

त्र्यतिदेशमन्त्यं येषु राश्युदयेषु गणितस्कंधसिद्धेषु किमर्थमिष्टरूपं तदुद
यप्रमाणं दक्षिणतमाचार्येण उच्यते नष्टजातादिषु ध्रुवपरिज्ञानाय पुरुषा
वयवानां ह्रस्वदीर्घज्ञापनयोपयुज्यते ॥ तथा च यवनेश्वरः ॥ आद्यं तु राशेरु
दयप्रमाणं द्वौ द्वौ मुहूर्त्तौ नियतं प्रदिष्टौ क्रमोत्क्रमाभ्यामधिपंचमस्याद्ध
कार्द्धयोर्द्विघ्नु दयप्रमाणं ॥ एवं प्रमाणेन निगृह्णाति बुद्ध्या ह्रस्वानि मध्यानि
तथाय ... तानि चक्रांगभेदैः आदृत्य कृत्वानि मार्गप्रमाणेन निर्विकल्पयेच्च
अंगविभागकल्पना वक्ष्यति कादिविलग्नविनक्रमभगात्र इति तत्र तस्मि
न्नंगे दीर्घराशिर्भवति दीर्घाधिपो ग्रहः तदंगं दीर्घमेव भवति मध्यमे मध्यं ह्र
स्वयोर्ह्रस्वमिति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ क्रियाद्याः स्त्रिमिगोजघटमिथुनधनुःक

२५ रिभमृगमुखमध्यसमाः वृश्चिककन्यामृगपतितुलाजोदीर्घाः समाख्याताः एभिर्ल
ग्नादिगैतैः शीर्षप्रभृतीनि सर्वजंतूनां शुभाशुभानि च जायंते गगनचरैश्चैवतुल्या
नि ॥ तथा च सत्यः ॥ दीर्घादिपतिर्दीर्घगृहे स्थितो वपुषो दीर्घत्वकृद्भवति ॥ एवमादिष्व
र्थेष्वेते विकल्पना कार्या लग्नोदयनिरूपणगणितस्कंधप्रसिद्धेरेव कार्येति ॥ दुश्चि
क्यसहजमिति सहजस्य तृतीयस्थानस्य दुश्चिक्यसंज्ञा नवमस्य तपः संज्ञा त्रि
कं त्रिकोणं च त्रित्रिकाष्टे आद्यो यस्य त्रिकोणं त्रित्रिकोणमित्यर्थः त्रिकोणं च त
द्वेन नवममिति ॥ अथ नाराशिवर्णान्मंदाक्रांतयाह ॥ रक्तः श्वेतः शुकतनुनि
भः पाटलो धूम्रपांडुश्चित्रः कृष्णः कनकसदृशः पिंगलः कर्बुरश्चैव बभ्रुः स्वस्
प्रथमभवनाद्येषु वर्णाः प्लवत्वं त्वाम्याशा खांदिनकरयुतान्नाद्धितीयं च वेश्मं १९ प्र २५

थमन्नवनं मेषंतदाद्येषु मेषादिषु राशिषु यथाक्रमममेते वर्णाः तत्र मेषो रक्तः
लोहितवर्णः वृषः श्वेतः शुक्लः मिथुनः शुकतनुनिभो हरित इत्यर्थः कर्क
टः पाटलः पाटलपुष्पवर्णः ईषद्रक्त इत्यर्थः सिंहो धूम्रपांडुराभच्छन्नः
कन्या चित्रा नानावर्ण इत्यर्थः तुला कृष्णः वृश्चिकः कनकसदृशः स्वर्णवर्णः
धन्वी पिंगलः मकरः कर्बुरः शुक्लकपिलमिश्रवर्णः कुंभो बभ्रुः कपिलः मीनः
स्वच्छवर्णो मत्स्यवर्ण इति प्रयोजनं वियोनिजन्मज्ञाने लग्नांशकाधिपस्यातिसव
म्या३ त्वं स्वांशस्यमिति स्वामिनः आग्नेयाग्नेया याम्याग्नेया आग्नेयादिकु तत्र स्ववत्वं स्वव
स्यनावः स्ववत्वं सर्वस्य राशेः स्वाम्याग्नात्वंस्यानं स्ववत्वं निम्नं इत्यर्थः ॥ यथा मे मि२
षवृश्चिकयो भौमो धिपतिः तस्य दक्षिणा दिक् तत्रतो स्ववसंज्ञो कर्कटस्य चंद्रोधि

२६ पतिस्तस्यावायव्या विदिक् तत्रासौ प्लवसंज्ञः सिंहस्यार्कोधिपतिस्तस्य पूर्वा दि
क् तत्र स प्लवसंज्ञः धन्विमीनयोर्जीवोधिपतिस्तस्यैशान्य दिक् तत्रैतौ प्लवसं
ज्ञौ मकरकुंभयोः सौरोधिपतिस्तस्य पश्चिमा दिक् तत्रैतौ प्लवसंज्ञौ एवं रा
शिराशीनां याम्यादिक् तद्दिक्प्लवो राशिर्ज्ञेयः ॥ हतलग्नादिषु तद्धिस्तु खं
चौराद्यन्वेषयात्रायामुपयुज्यते ॥ तथा च सारावल्यां ॥ भवनौ च तेन तस्माद्बं
धुसुखचतुरश्राणां चान्वेषणं पंचमस्य पुत्रसंज्ञा बुद्धिसंज्ञा च तेन तस्मात्पुत्रबु
द्ध्योरन्वेषणं कार्यं षष्ठं रिपुसंज्ञा अरिस्त्राष्टस्त्रुत्रुवाची ॥ क्षतत्र काष्टो व्रणवाची
तेन तस्माद्दराति व्रणान्वेषणं कार्यं सप्तमस्य दारसंज्ञा चित्तोत्थसंज्ञा जामि २६
त्रसंज्ञा च दारकाष्टो भार्यावाची चित्तोत्थश्चाष्टः कामवाची जामित्रकाष्टो वि

वाद्दवाचीति न तस्माद्भार्याकामविवाहान्वेषणं कार्यं नवमस्य शुभसं
ज्ञा गुरुसंज्ञा तपसंज्ञा च शुभशब्देनात्र धर्मो ज्ञेयः गुरुशब्देन मातृपितृपूर्वकत
पोवृत्तादि ॥ तेन तस्माद्धर्ममातृपितृपूर्वकाणां गुरूणां तपसां चान्वेषणं का
र्यं दशमस्यास्पदकर्मसंज्ञा आस्पदशब्दः कर्मवाची स्थानवाची वा कर्म
शब्देन शुभप्रसिद्धेति न तस्मात्क्रियाभावान्वेषणं कार्यं एकादशस्य भवायसं
ज्ञा भवशब्दोऽत्र विद्यादिगुणसंपत्स्थानवचनः आयशब्दोऽर्थवाचीति न तस्मा
त्तयोरन्वेषणं कार्यं व्ययं द्वादशस्य रिःफाति न तस्माद्व्ययान्वेषणं कार्यं तृती
यषष्ठदशैकादशानामुपचयसंज्ञा उपचयकरत्वात् अयं चैतेषामुपचय
करत्वं यदिति तत्रस्था पापा अपि शुभफलदा भवंतीति तथा द्विषष्ठस्थानं वि

२७ न्तासौम्याः सर्वत्रभाववृद्धिकराः भवनाधिपतेर्नामज्ञत्वस्यचैतेः प्रबंधतः
कथितः तत्रस्ववर्गो विनिर्दिष्टत्वाद्चिरेण महीपतिः आत्रूनिति दिनकरयुता
द्वा द्वितीयंचवेशीति दिनकरः सूर्यस्तस्मात्तोयोराशिस्तस्माद्द्वितीयो वेशि
संज्ञः प्रयोजनं यथाध्यायां वक्ष्यति ॥ वेशिर्विलग्नोपगतोपि यासोरिति ॥ तथा च
वेशिस्थाने च वंधकग्रहस्य स्यादि अत्र संज्ञाध्याये पासंज्ञा उक्तास्ताः द्विःप्र
का:४ काराः तत्र चित्संज्ञामात्रप्रयोजनाः फलनिर्देशप्रयोजना तत्र याः संज्ञामा
त्रप्रयोजना यथा लग्नस्य होरा तृतीयस्य दुश्चिक्यं चतुर्थस्य हिबुकं पंचमस्य
त्रिकोणं सप्तमस्य घूनं नवमस्य त्रिकोणसंज्ञा दशमस्य मेषूरणं द्वादश
स्यरिष्फं चतुर्थाष्टमयोश्चतुरस्रसंज्ञा ॥ लग्नचतुर्थसप्तमदशमानां मापो २७

केन्द्रसंज्ञा । तृतीयषष्ठनवमद्वादशाना १

क्रिमग्रंज्ञाचताः संज्ञा॥ मात्रप्रयोजनंइमाश्चफलनिर्द्देशप्रयोजनास्तत्र
लग्नस्यतनुसंज्ञावालग्नाच्छरीरस्वष्टान्वेषणमारोग्यान्वेषणंचकार्यम
द्वितीयस्यकुटुंबसंज्ञास्वसंज्ञाचतेनतस्माज्ज्ञातिधनान्वेषणंकार्य्यं॥त
तीयस्यसहजसंज्ञातेनतस्माज्ज्ञातिभ्रातृणांपुरुषार्थस्यान्वेषणंकार्यंचतु
र्थस्यबंधुसंज्ञावेश्मसंज्ञासुखसंज्ञातस्माद्बंधुसुखगृहाणांचान्वेष
णंकार्यंपंचमस्यपुत्रसंज्ञाबुद्धिसंज्ञाचतेनतस्मात्पुत्रबुध्योरन्वेषणंका
र्यंषष्ठस्यरिपुसंज्ञाचारिग्रहाष्षष्ठस्थाःपुनरिहहानिंकुर्वंतिकुतःहानिं
चकुर्वंतिपापाश्चोपचयस्थाभाववृद्धिंकुर्वाणाअपिषष्ठमुपचयस्थानंप्रा
प्यतच्चिंत्यदुष्टभावरिरक्षतयोरपिहानिंकुर्वंतियतस्तेषामुपचयकरा

२६ इत्यन्वर्थसंज्ञा॥ अपचयस्थास्त एव पापा द्भावानि कुर्वाणा अपि त्रिषष्ठम
ध्यादशास्थानचिंत्यमनिष्टभावभावस्थानि द्रष्ट्वात्तत्स्थानस्यापचयात्मक
नि ३ त्वाद्धीं प्रापयंति॥ तथा च श्रीदेवकीर्त्तिः सौम्याः षष्ठे पापास्त्वन्वर्थस्वखारि
धर्मधीस्थनगाः कुर्युर्भावविपत्तिं श्रोणोपगतास्तु वृद्धिमिति एतद्वैशेषव
चनेन विना सर्वत्रोपतिष्ठत इति॥ भट्टोत्पलविरचितायां बृहज्जातकवि
वृत्तौ राशिभेदः प्रथमोध्यायः॥ अथातो ग्रहयोनिभेदाध्यायो व्याख्यायते॥ त
त्र चराचरं जगद्ग्रहमयमेव यतः कालात्मकस्य पुरुषस्य कालांगानीत्येवमा
दिना राशिनक्षत्रमयोंगविभागः प्रदर्शितः स्यात्तेनैव ग्रहमय एवासौ प्र
दर्शितो भवति यतो राशीनां स्वामिनो ग्रहा एव॥ अर्कनातस्यात्मादीन भवान् २६

सा२

ग्रहमयानेकजगत्पालकानां तथा राजादीनामहमयानेकवचनमाईलविक्री
डितेनाह ॥ कालात्मादिनकृन्मनस्तुहिनगुः सत्वंकुजोज्ञोवचोजीवो
ज्ञानसुखंसितश्चमदनोदुःखंदिनेंद्रात्मजः ॥ राजानौरविशीतगूक्षिति
जोनेताकुमारोबुधः सूरिर्दानवपूजितश्चसचिवः प्रेष्यः सहस्रांशुजः ॥१०
कालात्मादिनकृदितिकालस्यात्मादिनकृत्सूर्यः तस्यैवतुहिन गुश्चंद्रो
मनः तुहिनेनहिमेनसहश्रग्राः शीतलागावोयस्यसतुहिनगुः सत्वंकुजो
भौमः शात्वलक्षणः अधिकारकसत्वंवासनाभ्युदयागमोवासत्वंग्रष्टे
चराग्रेयंपर्यायः पञ्चसिंहादीनामस्तितथाचणकाकिंनिचनवानराज
लक्ष्माण्पनीतिग्रागहंक्षेसत्वाश्रमृगराजेतिगिरपरिणमति ॥ तत्कृतराभवद

२९ स्पर्शः बुधो वचः जीवो बृहस्पतिर्ज्ञानस्य खे ज्ञानं च स्य खं च ज्ञानस्य खे वित्ति २९
सितः शुक्रो मदनः कामः दिनेशो दिनपः सूर्यस्तस्यात्मजः पुत्रः शनैश्चरो दुः
खं ॥ अत्र कालग्रहणं कालस्य सर्वगतत्वेन जगत्स्वरूपदर्शनार्थं तत्र न केवलं का
लपुरुषस्य मेषाद्या राशयः शिरः प्रभृत्यंगविभागेन स्थिता यावदादित्या
दयश्चात्मादिविभागेन सर्वस्य जगतः स्थिताः ॥ प्रयोजनं च पीडिते ग्रहे देहावय
पितदंगस्यात्मगुणपीडनं वक्तव्यं ॥ पुष्टे पुष्टिरिति ॥ न केवलं भावज
न्मनि बलवद्भिर्ग्रहैरत एव भावा आत्मादयः शुभा भवंति न च दुर्बलैर्दु
र्बलाः किंतु सोरस्य विपरीतं ॥ तथा च सारावल्यां ॥ आत्मादयो गगनगै
र्बलिभिर्बलवत्तराः ॥ क्षितिर्भूमिस्तस्याः सुतोंगारकः सनेता सेनापतिः २९

कुमारो बुधः कुमारो युवराजः राजपुत्र इति केचित् सूरिर्बृहस्पतिर्दानवपूजि
तः शुक्र एतौ सचिवौ मंत्रिसदृशौ ज्ञेयौ सूर्यस्तु जन्माग्निनेश्वरः संप्रेष्यो दासः प्रे
ष्यः किं तत्रोच्यते प्रेष्योपि स्वकर्मणां पालक एव प्रयोजनं जन्मनि प्रश्नकाले वा ब
लवानुपचयस्थो ग्रहो भवति तदुक्तो राजादिकस्तस्य साधको भवति अन्यथा ह
हानिकरः ॥ अथ नामव्यवहारार्थं सूर्यचंद्रबुधांगारकशनैश्चराणां संज्ञाः शा
लिन्याह ॥ हेलिः सूर्यः चंद्रमा शीतरश्मिः हेम्नो वित् ज्ञो बोधनश्चंद्रपुत्रः आ
रो वक्रः क्रूरदृक् चावनेयः कोणो मंदः सूर्यपुत्रो सितश्च ॥ सूर्यः आदित्यो हेलिः
संज्ञाः ॥ अथ नाना गुरुशुक्रराहुकेतूनां संज्ञा वसंततिलकेनाह ॥ जीवो गि
राः सुरगुरुर्वचसांपतीज्यौ शुक्रो भृगुर्भृगुसुतः सित आस्फुजिच्च राहुस्त

मोगुरस्क्रूरश्च शिखी च केतुः पर्यायमन्यमुपलभ्यावदेच्च लोकात्तन्नविद्यते २२
गावो यस्यासोऽगुः अरश्मिरित्यर्थः ॥ केतुः शिखीति संज्ञा शिखा विद्यते
यस्य स शिखी ॥ अन्यत्पर्यायं लोकादन्यशास्त्रादुपलभ्यावदेत् नू ब्रूयात् ॥
अथ नाथ ग्रहवर्णानूशालिन्याह ॥ रक्तश्यामो भास्करो गौर इंदुर्नात्युच्चांगो
रक्तगौरश्च वक्रः ॥ दूर्वाश्यामो ज्ञो गुरुर्गौरगात्रः श्यावः शुक्रो भास्करिः कृष्ण
देहः ॥ रक्तश्चासौ श्यामश्च रक्तश्यामः पाटलपुष्पवर्ण इत्यर्थः एवंविधो
भास्करः सूर्यः इंदुश्चंद्रो गौरः श्वेतप्रायः ॥ वक्रोंगारकः सनात्युच्चो नाति
दीर्घः रक्तगौरः ज्ञो बुधः सदूर्वाश्यामः शाड्वलप्रवालवर्णः गुरुर्बृहस्पतिः
सगौरगात्रः गौरशरीरः शुक्रः श्यामवर्णः नातिगौरो नातिकृष्णः भास्करिः

सौरः सत्कृष्णवर्णः देहेऽसितवर्णः ॥ वर्णप्रयोजनं ॥ सर्वे ग्रहे जन्मनियोबल
वान् तद्वर्णस्तत्कालजातो भवति प्रश्नकाले चौरादेरपि ॥ अथनाग्रहा
णां वर्णदिग्देवतादिकं स्वाम्यं सौम्यपापत्वं च शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ वर्णास्ता
म्रसितातिरक्तहरितव्यापीतचित्रासिता वह्न्यंबुग्निजकेशवेंद्रशचिकाः
सूर्यादिनाथाः क्रमात् ॥ प्रागाद्या रविशुक्रलोहिततमःसौरेंदुवित्सूरयः क्षी
णेंद्वर्कमहीसुतार्कतनयाः पापा बुधस्तैर्युतः ॥ २४ ॥ वर्णा इत्यादि ताम्रादयो वर्णाः
सूर्यादयो ग्रहा नाथाः स्वामिनो येषां ॥ ताम्रवर्णस्यादित्यो नाथः स्वामी सि
तस्य चंद्रः अतिरक्तस्याति लोहितस्य भौमः हरितस्य नीलवर्णस्य बु
धः आपीतस्य हरिद्रस्य जीवः चित्रस्य नानावर्णस्य शुक्रः असितस्य कृष्णस्य

३१ णस्यसौरः ॥ प्रयोजनंबलवत्तिग्रहेहत्तनष्टादिद्रव्यवर्णज्ञानंजन्मनिप्रश्न
कालेचोक्तद्रव्यलाभः ॥ अन्यथाहानिः ग्रहपूजायांतद्वर्णकुसुमपूजा ॥ तथा
याज्ञवल्क्यः ॥ वर्णमंडिलकेषुचेति ॥ वक्ष्यइत्यादि ॥ सूर्यादिनाथाइत्यनुव
र्ततेसूर्यादीनांनाथाः सूर्यादिनाथाः आदित्यस्यवन्हिः अग्निर्नाथः स्वा
मीचंद्रस्यांवुजलंभौमस्याग्निजः कुमारः बुधस्यके[illegible]शवोविष्णुः गुरोरिं
द्रः शतक्रतुः शुक्रस्यन्द्राचीन्द्राणीसौरस्यकः प्रजापतिः प्रयोजनंग्रहपूजायां
महोक्तदेवतापूजा ॥ तथाचयवनेश्वरः ॥ देवग्रहाणांजलवन्हिविष्णुप्रजा
पतिस्कंदमहेंद्रदेव्यः ॥ चंद्रार्कचंद्रार्कजभौमजीववशुक्रौयजेतग्रास्वत॥ कुयजेर
तथाचोरनामानयनेवलनवकृहोक्तदेवतायथायनाम ॥ तथाचयात्रायांग्रह ३१
ल्कि२

देवतां संपूज्य तद्दिग्यायात् ॥ तथा च सारावल्यां ॥ ताम्रसितरक्तहरितपीतविचित्रा
सिताइत्यादीनां पावकजलगुरुहकेत्वावरुणकाग्राचीमघसः पतयः पूर्वादिग्ग्रहदेव
तास्तन्मंत्रैः समभिपूज्य तामाश्रित्य स्थितः कनकगजवाहनादीन् प्राप्नोति नृपश्रीयाति
शीघ्रं प्रागाद्या इत्यादि ॥ प्रागाद्याः पूर्वप्रथमाः दिशः तासां सूर्यादयो नाथाः ॥ तत्र पूर्व
स्यां रविरादित्योधिपतिः पूर्वदक्षिणस्यां शुक्रः दक्षिणस्यां लोहितोंगारकः दक्षिणप
श्चिमायां राहुः पश्चिमायां शनिः पश्चिमोत्तरस्यामिंदुश्चंद्रमा उत्तरस्यां बुधः ॥ उत्तरपूर्व
स्यां सूरिर्बृहस्पतिः ॥ प्रयोजनं केंद्रस्थे ग्रहे सूतिकागृहेद्वारज्ञानं हृतनष्टादिषु चो
त्तरादेर्गमनं क्षीणेंदकेंद्रेति क्षीणशशी सोऽदृष्टक्षीणेंदुः कृष्णाष्टम्यर्धात् शुक्लाष्ट
म्यर्धं यावत् क्षीणश्चंद्रः परतः पूर्णः आयुर्दायविधौ क्रमपक्षत्रयोदशपां तावत्समभवि

३२ यावद्भ्रमंति सूर्यमंडलोऽर्कस्तावत्क्षीण इति ॥ यस्माच्च रविणा स्वरः चंद्रस्य पाश्चात्यं
कदाचिदपि च्छादयति तद्वाक्यं मासे तु शुक्लप्रतिपत्प्रवृत्ते पूर्वे शशी मध्यबलो दशाहे
श्रेष्ठो द्वितीये ऽल्पबलो तृतीये सौम्यैश्च दृष्टो बलवान्सदैव ॥ तथा क्रूरग्रहा अर्कक्कु
४ ता: जसूर्यजाः पापाः शुभाः शुक्रगुरुबुधः कजीवाः सौम्यस्तु सौम्यो व्यतिमिश्रितानैर्वर्गैर्लि
तुल्यप्रतिमत्वमेति तस्माद्देवतावत् क्षीण इति प्रयोजनं पापसौम्यग्रहबलाज्ज्ञा
तः पापात्मकः सौम्यस्वभावश्च भवति ॥ अधुना ग्रहाणां प्रकृतिविभागमहाभूता
धिपत्यं चोपछंदसिकेनाह ॥ बुधसूर्यसुतौ नपुंसकाख्यौ शशिशुक्रौ युवती नराश्च
ख शेषाः ॥ शिखिभूखपयोमरुद्गणानामधिपा भूमिसुतादयः क्रमेण ॥ प्रयोजनं जन्म
नि चिंतायां हृतनष्टादिषु बलवंतः स्वपक्षमेव कुर्वंति ॥ एषामुपतापे तदाक्षिता ३२

नामुपतयः क्रमेण वक्ष्यंते तद्यथाग्नेः शिखिनो भूमिसुतोंगारको वक्रो भौमो मा
हिपतिरित्यर्थः ॥ एवं भूमेर्बुधः खस्याकाशस्य जीवः पयसोंऽभसः शुक्रः मरुतो वायोः
शनैश्चरः गणग्रहणं मत्रवृत्तपूरणार्थः ॥ नन्वादित्यचंद्रयोः कस्मान्नोक्तमि
त्यत्रोच्यते तयोः पूर्वमेवोक्तं ॥ वन्ह्यंबू च सितोऽस्ति तु प्रसिद्धं प्रयोजनं स्वदशायां मह
भूतकृतां छायां ग्रहपतिर्वक्ष्यति च ॥ छायां महाभूतकृतां च सर्व इत्यादि ॥ अ
थ ग्रहाणां ब्राह्मणादिवर्णाधिपत्यं गुणविभागं चोपजातिकयाह ॥ विप्रादितः गं ६
शुक्रगुरू कुजार्कौ क्षत्री बुधश्चेत्यसितोंऽत्यजानां चंद्रार्कजीवा ज्ञसितौ कुजार्की
यथाक्रमं सत्वरजस्तमांसि ॥२५ प्रयोजनं हतनष्टादिषु ग्रहबलाद्वौरादीनां ग्रहोक्तं
वर्णप्रभावः एषामुपघातो वर्णोपघातः प्रयोजनं सत्वरजस्तमो वा त्रिंशांशेष्वस्य भा

२२ गस्ताद्दक इति अन्ये पुनः गृहवल्लाद्वर्णयंति तथा च श्रीदेवकीर्त्तिः वल्लवद्भिस्तज
णो भवे ज्जात इति अत्राचार्यस्य यवनेश्वरेण सह मतभेदः अंगीकृतं सत्यमतमिह
ति अथ पूर्वमभिहितं सत्वं कुतः चंद्रार्कजीवाः पुनः किमित्यत्रोच्यते इहगुणवच
नः सत्वगुणाढ्यः ॥ तत्र गुणोर्थपार्थ्यायः कार्यः प्रकृतानां सिंहादीनामप्यस्तियेन एका
किनोपि वनवासिनः ॥ तथा चोक्तं एकाकिनि वनवासिन्य राजलक्ष्मणप नीतिज्ञास्य
ज्ञे सत्वि विर्थे ते मृगपतेः राजेति गिरः परिणमंति ॥ अथ गुणस्वरूपं ॥ यः सात्विक
स्तस्य दया स्थिरत्वं सत्याजेवी ब्राह्मणदेवभक्तिः रजोधिकः काव्यकलाक्रतु
तिश्रस्त्रः २ स्त्रीसंसक्तचित्तः पुरुषो स्वरूपं तोटकेनाह ॥ मधुपिंगलदृक चतुरस्रतनुः पित्त
प्रकृतिः सविताल्पकचः तनुवृत्ततनुर्वक्रुवातकफः प्राज्ञश्च शशी मृदुवाकशु २२

२६

भद्रकः॥ मधुपिंगलदृगिति मधुवत् पिंगलादृष्टिर्यस्पष्टपत्कांतराक्षः चतुरस्र

तनुः प्रसारितभुजद्वयप्रमाणसमोच्छ्रायः पित्तप्रकृतिः पित्ताधिकः अल्पकचो वि

रलकेशः एवंविधः स विता तनुर्वृत्ततनुरित्यादि॥ तन्वी चासौ वृत्तातनु वृत्तातनु

र्यस्य स वृत्ततनुः कृतवर्तुलांगः स्पष्टः बहुवातकफः प्रभूतमारुतश्लेष्मा प्राज्ञो

मेधावी मृदुवाक् कोमलभाषी शुभदर्शनीयाक्षः एवंविधः शशी॥ अथांगार

कस्वरूपं व्याख्यातयाह॥ क्रूरदृक् तरुणमूर्तिरुदारः पैत्तिकः सुचपलः कृशा

मध्यः॥ क्लिष्टवाक् सततहास्यरुचिः पित्तमारुतकफप्रकृतिश्च॥ क्रूरदृ

गंगारकः स तरुण मूर्तिर्नित्ययौवनोपेताकारः विग्रहः उदारो दाता पैत्तिकः

पित्तबहुलः सुचपलो वा स्थिरचित्तः कृशामध्यस्तनूदरः एवंविधोंगारकः॥ क्लि

२५ ष्टवागित्यादि श्लिष्टवागाजद्वभाषी सततहास्यरुचिर्नित्यं परिहासशीलः पि
त्तमारुतकफप्रकृतिः दोषत्रयोल्वणस्वभावः एवं ज्ञो बुधः ॥ अथ जीवशुक्रयोः
स्वरूपं वंशस्थेनाह बृहत्तनुः पिंगलमूर्द्धजेक्षणो बृहस्पतिः श्रेष्ठमतिः क
फात्मकः ॥ भृगुः सुखी कांतवपुः सुलोचनः कफानिलात्मासितवक्रमूर्द्धजः ॥२८॥
बृहत्तनुः स्थूलशरीरः मूर्द्धजाः केशाः ईक्षणे च नयने पिंगलकपिले यस्य स
कपिलकेशः कपिलकेशः कातराक्षोऽतिश्रेष्ठमतिः धर्मानुगः प्राज्ञः कफानि
लात्मा श्लेष्मात्मा एवंविधो बृहस्पतिः ॥ भृगुरित्यादि सुखी नित्यं सुखवासक्तः
कांतवपुर्दर्शनीयशरीरः सुलोचनः शोभनाक्षः कफानिलात्मा श्लेष्ममारुत
प्रकृतिः असितवक्रमूर्द्धजाः असिताः कृष्णाः वक्राः कुंचिताः मूर्द्धजाः केशा यस्य २५

कृष्णकुंचितकेशः स्निग्धः एवंविधो भृगुः ॥ अथ नाम्नानेश्वरस्वरूपं सत्याचादि
सारत्वं च ग्रहाणां येच वसंततिलकेनाह ॥ मंदो लसः कपिलदृक् कृशगात्रदी
र्घः स्थूलद्विजः परुषरोमकचोऽनिलात्मा ॥ स्नाय्वस्थिसंगथनुरुक्षवसा च मज्जा कृ३
मंदार्कचंद्रबुधगुरुशुक्ररजभौमाः ॥ मंद इति परुषरोमकचः रूक्षतनुरूक्षकेशः
अनिलात्मावातप्रकृतिः एवंविधो मंदः ॥ स्नाय्वस्थीत्यादि मंदादीनां ग्रहाणां स्ना
य्वादिसारत्वं स्नाय्वस्थ्यनिपसिद्धार्थेति देहवतां ज्ञानेश्वरादिस्वे स्नायुर्मंदः अ
र्कः तथैवानुकेऽरेतसत्त्वक्शुक्रः वसामेदस्त्वत्कारेज्यो गुरुः मज्जास्थ्नितरगतो धातुवि
शेषः स भौमः ग्रहस्वरूपज्ञानं प्रयोजनं ॥ लग्ने नवांशाप्रतुल्यतनुः स्यादित्यत्रा
पयुज्यंते जन्मकाले यो ग्रहो बलवांस्तत्स्थितरूपस्तत्फलं जातो भवति तद्धातुसा

३५ रत्नफलनष्टादिषु प्रश्नकालेष्वेवंविधधातुरूपाश्चौरादयः॥ आधितप्रश्नेयद्ग्रहस्य
श्चनवांशको लग्नेवर्त्ततेतत्स्वामिनोबलवशादभिहितदोषभवापीडा॥ अथ
नवग्रहाणांस्थानवस्त्रद्रव्याणिशार्दूलविक्रीडितेनाह॥ देवांबुअग्निविहारकोशश
यनक्षित्युत्करेशाः क्रमात्स्थूलमभुक्तमग्निकहतंमध्यंदृढंस्फाटितं॥ ताम्रंस्या
न्मणिहेमयुक्तिरजतान्यर्काच्चमुक्तायसीद्रेक्काणैःश्चितिश्चिरादयः॥ शास्त्रकुंचग्र रु५
ग्वादिषूद्यत्स्ववा॥ अर्कप्रभृतितदादीनांग्रहाणांक्रमाद्देवादीनिस्थानानि॥
तत्रदेवस्थानंआदित्यस्य अंबुस्थानंचंद्रमसः अग्निस्थानंभौमस्यविहारक्री
डास्थानंबुधस्यकोशोभांडागारंतत्स्थानंबृहस्पतेः शयनस्थानंशुक्रस्यक्षित्यु
त्करःअवकरराशिःतत्स्थानंशनैश्चरस्य॥ एषांस्थानानामेतेस्वामिनः प्रयोज ३५

नं बलवति ग्रहोक्तं प्रसवज्ञानं हृतनष्टादेश्चौरादेः स्थानं तद्देवद्रव्यस्य च ॥ वस्त्रमित्या
दि ॥ अर्कादिति सर्वत्रानुवृत्तिः तत्र स्थूलं तंतुकृतमादित्यस्य वस्त्रं ॥ अभुक्तं नवं चं
द्रस्य अग्निना दग्धमेकदेशे आर्द्रगंधं भौमस्य केनांबुना दग्धं क्लिन्नं बुधस्य मध्यं नाति
जीर्णं बृहस्पतेः दृढं कालांतरस्थायि शुक्रस्य पाटितं जीर्णं शनैश्चरस्य ॥ प्रयोज
नं सूतिकावस्त्रज्ञाने हृतनष्टादिचिंतायां वस्त्रवद्द्रव्यज्ञानाद्रत्नज्ञानं ताम्रस्या
दित्यादि स्यादि ताम्रमादित्यस्य चंद्रस्य मणयः भौमस्य हेमं रूप्यवर्णं बुधस्य शुक्तिः शुज्यत इति शुक्तिः
हरितकांस्यादि रजतं रौप्यं बृहस्पतेः स्वस्थानस्य स्पतस्येव रूप्यवर्णमपि मुक्ता
शुक्रस्य अयः कृष्णलोहं शीसत्रपुणी च शनैश्चरस्य तथा चानेनैव सूक्ष्मजा
तकेन उक्तं ॥ अर्कादिताम्रमणिहेमयुक्तिरजतानि मौक्तिकं लोहं वक्तव्यं च

३६

लवह्निःस्वस्थानेदेहमपिजीवेपितथाचबादरायणः॥ अर्कस्पत्तांमणयोहिम

मांशोर्भौमस्पदेहेमेदुस्कतस्पयुक्तिः॥ जीवस्परूपंस्वगृहेस्थितस्पतस्यैवदेहमोशन

सश्चमुक्तांतीक्ष्णांशुर्देहप्रभवस्पसीसंक्रमात्यसंचैवदंतितज्ज्ञाः॥ प्रयोजनंस्मृति

कायदेवलवक्रहस्पदृश्यासंज्ञाहतनष्टादिचिंतायांचतद्व्यनाशादिपरिज्ञा

नं॥ तच्छुभदशायांतस्मिन्नुपचयस्थेतदाप्तिः॥ वक्रविपरीतेहानिः॥ द्रेष्काणेरि

त्यादि॥ अत्रत्र्याकारादिभिःगुपर्यैतैर्वर्णैःसंज्ञाप्यैःशनैश्चरप्रभृतीनांगुर्वंत्तानुरो

धाच्चिदेशः कृतः शनैश्चरशुक्रकुधिरचंद्रबुधगुरुसूर्याःस्पलग्नगतेषुशिशिरा

दयःषडृतवोज्ञेयाः तत्रत्र्याकारोपलक्षितःशनैश्चरःतस्मिन्नुदयतिलग्नस्थे

शिशिरऋतुर्विज्ञेयःशुक्रारोपलक्षितःशुक्रःतस्मिन्वसंतःहकापरोलक्षि

३६

तो रुधिरः भौमस्तस्मिन् ग्रीष्मः चकारोपलक्षितश्चंद्रः तस्मिन्वर्षा ज्ञो बुधस्तस्मिञ्छ
रत् गुकारोपलक्षितो गुरुस्तस्मिन् हेमंतः आदित्ये प्युदयति ग्रीष्मः ॥ तथा च वाद
रायणः ॥ ग्रीष्मभष्ठपवदंति कुजार्कौ विति द्रेष्काणेरित्यस्य वा इत्यनेन व्यवस्थित
नसंबंधः द्रेष्काणेर्वोध्य द्विंत्रीनेश्वरादिसंबंधिभिः क्षितिभिरादयो ज्ञेयाः ॥ एतदु
क्तं भवति लग्नग्रहादसं[illegible]भवे त्रीनेश्वरद्रेष्काणे लग्नंते क्षितिभिरः ॥ एवं शुक्रद्रेष्का 75
णे वसंतः भौमद्रेष्काणे ग्रीष्मः रविद्रेष्काणे च ग्रीष्मः ॥ चंद्रद्रेष्काणे वर्षा बुधद्र
द्रेष्काणे शरत् जीवद्रेष्काणे हेमंतः अत्र च मुख्यग्रहोदयेन तन्निर्देश्याः कस्मिः
तदभावे द्रेष्काणेन बहूनामुदये ऽपि द्रेष्काणेनैव केचिद्बहूनामुदये बलव
क्रेहणेति वाच्यक्षते ॥ तथा च मणित्थः ॥ छायेत्ये लग्नापगते पैबलवांस्तस्फुरस्तुनि

३१ दृष्टा इति तत्रैव जातं लग्नेशयोग्रहः स्थितलग्नं दुःस्थः सर्तुर्वाच्यः वक्रपु लग्नगतेषु योबल
वान्ग्रहाभावे द्रेष्काणपतेऋतुर्निर्दिष्टः प्रयोजनं नष्टजातके ऋतुनिर्देष्टाः कृत
नष्टादि दिचिंतायांचेति अत्राचार्येण ग्रहाणां ऋग्वाधिपत्यं नोक्तं॥ उक्तं च स्व
ल्पजातके॥ ऋगथर्वणसामयजुषामधिपादिगुरुसौम्यभौमसिताः॥ ऋग्वेदा
धिपतिर्गुरुः अथर्ववेदाधिपतिः सौम्यो बुधः सामवेदाधिपो भौमः यजुर्वेदा
धिपतिः शुक्रः प्रयोजनं बलवति ऋग्वाधिपे ब्राह्मणादेस्तच्छाखापाठको
भवति ब्राह्मणो चौरे ज्ञाते ऋग्वाविज्ञानं अनिष्टस्थानस्थग्रहेतन्मंत्रैः शांतिरि
ति॥ अथ ग्रहाणां दृष्टिस्थानानि निसर्गदृष्टिफलानि च प्रदर्शयन्नाह॥ त्रिदश
त्रिकोणचतुरस्रसप्तमान्यवलोकयंति चरणाभिवृद्धितः॥ रविजामरेज्यरुधि ३१

३१

राः पंचेचये क्रमशो भवंति किल वीक्षणे ऽधिकाः ॥ १३ ॥ यस्मिन् स्थाने ग्रहाः स्थि
तास्तस्मिन् त्रिदशाद्यानि स्थानानि चरणा भिवृद्धितः पाद वृद्ध्यावलो
कयंति ॥ ग्रहो यस्मिन् राशौ भव स्थितः तस्माद्यस्तृतीयगो ग्रहो दशमग
तश्च तथा तृतीयदशमस्थो राशिगतो पादेन चतुर्भागदृष्ट्यावलोयंति ॥ ग्र क४
हं त्रिकोणस्थो नवपंचस्थानगतावर्द्धदृष्ट्या चतुरस्रेष्टम चतुर्थे अष्टम
चतुर्थस्थानस्थो पाददृशा न दृष्ट्या ॥ सप्तमगं समग्रपरिपूर्णदृष्ट्या ॥ चरणा
भिवृद्धितस्तत्राभिग्राह्यो वा पश्यो द्योतयति ॥ चरणवृद्ध्यापाददृष्ट्यो स्पर्शः
यावत्पाददृष्ट्या पश्यंति तावत्स्वल्पं पश्यंति ॥ तथा च स्वल्पजातके ॥ दश
मतृतीये नवपंचमे चतुर्थाष्टमे कलत्रं च पश्यंति पाद वृद्ध्या फलानि चैवं

३९ पश्यंति ॥ अर्धाद्दिवग्रहो ऊर्क्षस्थानानि पश्यति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ स
र्वं पश्यंति सदा ग्रहानुग्रहाश्चरणवृद्धितः ॥ सर्वे त्रिदशत्रिकोणचतुरस्र
सप्तमगतान्फलं क्रमेणैव ॥ पूर्णं पश्यति रविजस्तृतीयदशमे त्रिकोण
मपि जीवः ॥ चतुरस्रं भूमिसुतः सितार्कबुधहिमकराः कलत्रं च ॥ तथा
च यवनेश्वरः ॥ द्वौ पश्यतो भौमषष्ठमष्टहि स्थानं सूर्यचंद्रबुधशुक्राः एतच्च
बहलतराणामाचार्याणां मतं ॥ तथा च भगवान् ॥ तृतीयसंस्थानं राशीं
परिहृत्य राशिं द्वेयानुग्रहः पश्यति सर्वकालमिदं तु चैषा दृष्टिर्विहिताद
शिष्टायामित्रमेदशिष्टा ॥ यामित्रमे दृष्टिफलं समग्रं स्वपाददृष्टानं चतुरस्र
योश्च ॥ त्रिकोणयो दृष्टिफलार्द्धमाहुर्दृष्टिं कसंज्ञे दशमे च पादं ॥ रविजाम ३९

रेज्यरुधिराङ्ग इति ॥ किलेत्यागमवचने चरणाभिवृद्धित इत्यनुवर्त्तते एतेर
विजादयश्चरणाभिवृद्धितः पादोपचययाद्वीक्षणे दर्शने क्रमशोऽधिकफल
प्रदा भवंति । रविजः सौरः सदर्शने पादफलप्रदः अमरेज्यो वृहस्पतिर
र्द्धफलप्रदः रुधिरोंगारकः सपादहीनफलप्रदः अपरे केचिंद्बुधशुक्रा
स्ते वीक्षणे समग्रफलप्रदाः ॥ एतन्मे मार्गिकं ग्रहाणां दृष्टिफलं ॥ स्थानवशादे
तेषां यथास्वदृष्टिफलमूर्ध्वं एवमेके व्याचक्षते ॥ अपरे तु आहुः ॥ स्थानवल
मेतत तेन त्रिदशादिस्थानगतान् ग्रहराशीन् पश्यंते ॥ रविजादयो दर्श
नेऽधिकफलप्रदा भवंति ॥ तद्यथा । तृतीयदशमस्थानग्रहान् राशीन्वाश
नैश्चरः पश्यन्नान्येभ्योऽधिकफलप्रदो भवति परिपूर्णं पश्यतीत्यर्थः एवं वि

ला२

३९ कोणस्थान् जीवः॥ चतुरस्रगो भौमः॥ सप्तमस्थान् सूर्यचंद्रबुधशुक्राणां तच्चवक्र
लत्तराणामाचार्या मेनिरे तथा च भगवान्॥ गार्गिः दुश्चिक्यखगतान् सौरः त्रिकोण
स्थान् बृहस्पतिः चतुर्थाष्टमगो भौमः शेषाः सप्तमसंस्थितान् भवंति वीक्षणेनित्य
मुख्याधिकफला ग्रहाः इति॥ अथ कनाग्रहाणां कालनिर्देशं वैतालीयेनाह॥ अ
यनं क्षणवासरर्त्तवो मासोर्द्धं च समाश्च भास्करात्॥ कटुकलवणतिक्तमिश्रितं मधुरा
म्लौ च कषायइत्यपि॥ १४॥ भास्करादादित्यात् अयनप्रभृत्यपनादिः कालनिर्देशः तत्रायन
निर्देशो भास्करात्॥ क्षणो मुहूर्त्तः॥ तस्मिन्निर्देशः शशांकात्॥ मासनिर्देशो जीवात्॥
मासार्द्धः पक्षनिर्देशः शुक्रात् समा संवत्सरस्तस्मिन्निर्देशः सौरात्॥ प्रयोजनं प्र
श्नकलेपस्य ग्रहस्य नवांशकाद्या वा संख्या नवांशको भवति तावत्संख्यायना ३९

द्रिकोणगृहोपलक्षितः कालः शुभाशुभफलपक्तो वाच्यः ॥ अन्येप्येवमाचक्षते ॥ लग्नेश्या
वत्संख्यो नवांशकोदितस्तावत्संख्योऽयनादिकालोंशपतिवक्राद्वक्तव्यः ॥ तथा च मणि
त्थः ॥ लग्नांशकपतितुल्यः कालो लग्नादिनवांशसमतुल्यः वक्तव्यो रिपुविजयो गर्भाधा
ने अथ कार्यसंयोगो कटुकलवणेत्यादिभास्करात् ॥ कटुकादिरसनिर्देशः ॥ तत्रादि
त्यात्कटुकस्य निर्देशः चंद्रात् लवणस्य भौमात्तिक्तस्य तिक्तं मरिचादि ॥ बुधान्मि
श्रस्य षड्रसस्य जीवान्मधुरस्य मिष्टस्य शुक्रादम्लस्य सौरात्कषायस्य ॥ प्रयोजनं
आधानकाले यो बलवांस्तदुक्तं रसस्य दोहदो गर्भिण्या भवति ॥ तथा च सारावल्यां
मासे तृतीये स्त्रीणां दोहदको जायते वद्रूपं ॥ मासाधिपस्य भावैर्लग्नप्रयोगादिभि
र्ज्ञेयं भोजनाश्रये च प्रश्नियग्रहोदये तन्नवांशकोदये वा ॥ तदुक्तरसाश्रितभोजन

४० ज्ञानमिति॥अथनामित्रामित्रविधिंशार्दूलविक्रीडितेनाह॥जीवोजावबुधौसि
तेंदुतनयौव्यर्काविभौमाःक्रमाद्वीन्द्वर्काविकुजेंदुनाश्चसुहृदःकेषांचिदेवं
मतं॥सत्योक्तेसुहृदस्त्रिकोणभवनात्स्वात्स्वांत्यधीधर्मपाःस्वोच्चायुःसुखपाः
धौ४ स्वलक्षणविर्नान्यैर्विरोधादिति॥२५॥सूर्यादीनांग्रहाणांक्रमाज्जीवादयःसुहृदः
त्य५ तत्रादित्यस्यजीवोबृहस्पतिःसुहृन्मित्रंजीवबुधौचंद्रस्यगुरुबुधौभौमस्यविगतो
र्कःसूर्यएववर्जिताःसर्वएवबुधस्यविकुजाविगतांगारकाःसर्वए।वसौरस्यएवंकेषां
चिन्मतंबहूनां॥अत्रचतेषांग्रंथात्तुमित्रस्यव्यवहाराद्वेष्टिनोदासीनव्यवहारस्त
स्मान्मित्रेभ्योन्योन्यमित्राणीतिकेचिद्यवनेश्वरादयः॥तथाचरवेर्वैगुरुर्मित्र
मतोन्यथान्येगुरुस्स्तभौमंपरिहृत्यसर्वेचांद्रेनकाभृगुर्नंदनस्यच्यर्केंदवौस्मृ ४०

हृदः प्रदिष्टाः॥ भौमस्य शुक्रः शनिर्जश्च मित्रं मित्रौ बुधं देवगुरुं च विंद्यात् सौ
रस्य मित्राण्य कुजेंदु सूर्याः शेषान् रिपून् विद्धि नराग्र्यं चैतत्॥ सत्योक्त इति॥ स ६२
त्योक्ते होराशास्त्रे स्वात् त्रिकोणभवनादात्मीयमूलत्रिकोणराशेः स्वांत्यधी
धर्मपाः स्वोच्चायुः सुखपाश्च ते ग्रहाः सुहृदो भवंति॥ तत्र त्रिकोणं मूलत्रिको
णं तस्मात् स्वापो द्वितीयराश्याधिपः तस्माद् व्यांत्यपो द्वादशस्थानाधिपो धीपंच
मस्याधिपः धर्मपो नवमाधिपः॥ स्वोच्चपो ग्रहो उच्चस्य स्वामी आयुषोऽष्टमस्था
नाधिपः सुखपश्चतुर्थस्थानाधिपतिः ग्रहो मित्रं भवति॥ स्वलक्षणविधे विरो
धादन्यैर पठितस्थानाधिपतिग्रहैः सह नायं विभागः कल्पनीयः विरोधात् सु
हृद्भवंति यच्च लक्षणं स्वलक्षणं स्वलक्षणे विधिः स्वलक्षणविधि तेन विरो

५१ धस्तस्मात् ॥ एतदुक्तं भवति ॥ योऽयं स्वविधेः मित्रलक्षणविभागः प्रदर्शितः अतो
न्यस्यानाधिपाः ये ग्रहास्ते यस्य स्वक्षहृदो न भवंति ॥ तस्याच मतस्यः स्क हृदल्लिको
ण भवनात् स्वस्य स्वक्षतमेव्ययेऽपि धनभवने स्वजने निधने धर्मे स्वोच्चे च भवंति
नोद्देशाः स्वजनसंज्ञं चतुर्थस्थानं तत्र द्विरास्याधिपो मित्रसंज्ञः एकराश्यधिपो
मध्यः अनुक्तराश्यधिपः शत्रुः वदंति ॥ केचिदनुक्तमपान्स्वस्य मरिपून्संचिंत्य
नैसर्गिकानिति ॥ एकराश्यधिपो मध्यस्थ इति ॥ यदुक्तं ॥ तथा चेंद्राकौ वैकराश्य
धिपावपि मित्रसंज्ञौ भवतः ॥ तयोर्हि राशिद्वयस्याधिपत्याभावात् ॥ राशिद्वयस्य
योग्रहोऽधिपतिः स एव यदुच्चराश्यधिपस्या ऽनयत्वं प्राप्नोति तथापि द्विभय एव
ज्ञातव्यः तस्य स्वराशिव्यतिरेकात् मंदवुद्धिबुत्या स्वनार्थस्पष्टतरं व्याख्या ५१

यते । तथादित्यस्य सिंहस्त्रिकोणः तस्माद्दादशस्थानस्य कर्कटस्य चंद्रमाधिप
तिः स एकराश्यधिपोपि स द्वितीयस्य राश्यधिपो यस्माभावादादित्यस्य मित्रं सिंहा
च्चतुर्थो वृश्चिकः नवमो मेषः तयोर्भौमोधिपतिः आदित्यस्य स्वोच्चं मेषः तस्याधिप
तिर्भौमः मेषस्य सिंहान्नवमत्वादादित्यस्य स्वोच्चत्वादेकराशित्वं मेषस्यैकत्वाद्वृ त५
श्चिकस्य द्वितीयत्वाद्भौमः द्विराश्यधिपो जातः तेनादित्यस्य मित्रं सिंहात् द्विती
ये कादशौ कन्यामिथुनौ तयोर्बुधः स्वामी तत्र द्वितीयस्थानस्योक्तत्वादेका
दशस्थानुक्तत्वात्स्थितेकराश्यधिपत्वाद्बुधो रवेर्मध्यमः सिंहात्षष्ठसप्तमस्थाने
मकरकुंभौ नोक्तौ तयोराश्यधिपत्वादादित्यस्य शनैश्चरः शत्रुः सिंहाद्दशम
तृतीये वृषतुले तयोरनुक्तयोराश्यधिपत्वाच्छुक्र आदित्यस्य शत्रुरेवं रवेः मि

५२ अथ चंद्रस्य ॥ तथा चंद्रस्य वृषस्त्रिकोणस्तस्माच्चतुर्थस्थानं सिंहस्तस्याधिपः
सूर्यः स एकराश्यधिपो ऽपि द्वितीयराश्यधिपाभावात् चंद्रस्य मित्रं वृषात् द्विती-
यो मिथुनः पंचमः कन्या तयोर्बुधो ऽधिपतिः स चोक्तस्थानद्वयस्याधिपत्वाच्चंद्र-
स्य मित्रं वृषात्सप्तमद्वादशौ वृश्चिकमेषौ तयोश्च भौमस्वामी तत्र द्वादशस्यो-
क्तत्वात्सप्तमस्यानुक्तत्वात्पठितेकराश्यधिपत्वाद्भौमश्चंद्रस्य मध्यमस्थः वृषा-
दष्टमैकादशौ धनुर्मीनौ तयोर्गुरुः स्वामी तत्रैकादशस्थानस्यानुक्तत्वाद-
ष्टमस्योक्तत्वात्पठितेकराश्यधिपत्वाच्च जीवश्चंद्रस्य मध्यमस्थः ॥ चंद्रस्य वृष
उच्चः वृषात्षष्ठस्तुलस्तस्य शुक्रो ऽधिपतिस्तं(स्य) च वृषस्योच्चत्वादुक्तत्वात्पठिते
कराश्यधिपत्वाच्चंद्रस्य शुक्रो मध्यमस्थः वृषान्नवमदशमौ मकरकुंभौ तयोः ५२

शौ

सौरोधिपतिः तत्र नवमस्योक्तत्वाद्दशमस्यानुक्तत्वात्पठितैकराश्यधिपत्वात्सौ-
रः चंद्रमस्यः एवं चंद्रस्य ॥ अथ भौमस्य मेषवृश्चिकौ तत्र मेषाच्चतुर्थस्थानस्य कर्क-
टस्याधिपश्चंद्रः स एकराश्यधिपोपि सद्वितीयस्य राश्योरधिपत्याभावाद्भौमस्य मि-
त्रं मेषात्पंचमस्य सिंहस्याधिपः सूर्यः स एकराश्यधिपोपि सद्वितीयराश्योरधिप-
त्याभावाद्भौमस्य मित्रं मेषान्नवमद्वादशयोर्धन्विमीनौ तयोर्जीवोधिपतिः स चोक्त-
स्थानद्वयस्याधिपत्वाद्भौमस्य बुधः शत्रुः मेषात्द्वितीयसप्तमौ वृषतुले तयोः शु-
क्रः स्वामी तत्र द्वितीयोक्तत्वात्सप्तमस्यानुक्तत्वात्पठितैकराश्यधिपत्वाच्छुक्रो भौ-
मस्य मध्यस्थः मेषाद्दशमैकादशे मकरकुंभौ तयोः सौरोधिपतिः भौमस्य मकरोच्चत्व-
स्योक्तत्वादेकादशस्यानुक्तत्वात्पठितैकराश्यधिपत्वात्सौरो भौमस्य मध्यस्थः एवं

५२ भौमस्य ॥ अथ बुधस्य ॥ बुधस्य कन्या त्रिकोणं तस्मात् द्वादशस्थानस्य सिंहस्याधिपतिः
सूर्यः स एकराश्यधिपोऽपि स द्वितीयराशेरधिपत्याभावाद्बुधस्य मित्रं कन्यायाः द्वितीय
नवमौ तुलवृषौ तयोः शुक्रोऽधिपतिः स चोक्तस्थानद्वयस्याधिपत्वाद्बुधस्य मित्रं क
न्यायाः एकादशस्थानस्य कर्कटस्याधिपतिर्नुक्तत्वाद्बुधस्य चंद्रः शत्रुः कन्यायास्तृ
तीयाष्टमौ वृश्चिकमेषौ तयोर्भौमोऽधिपतिः तत्राष्टमस्योक्तत्वात्तृतीयस्यानुक्त
धि ४ त्वात्स्थितैकराश्यधिपत्वाद्भौमो बुधस्य मध्यस्थः कन्यायाश्चतुर्थसप्तमौ धन्विमीनौ
तयोर्जीवोऽधिपतिस्तत्र चतुर्थस्योक्तत्वात्सप्तमस्यानुक्तत्वात्स्थितैकराश्यधिप
त्वात्सूरिर्बुधस्य मध्यस्थः ॥ एवं बुधस्य ॥ अथ गुरोः जीवस्य धन्वी त्रिकोणं तस्माद
ष्टमस्थानस्य कर्कराश्यधिपतिश्चंद्रः स एकराश्यधिपतिः स द्वितीयस्य राशे ५२

राधिपत्याभावाज्जीवस्य मित्रं॥ धनुषः पंचमचाद्रशो मेषवृश्चिकौ तयोर्भौमो धिपतिः स
चोक्तस्थानद्वयस्याधिपतित्वाज्जीवस्य मित्रं धनुषो द्वितीयतृतीयौ मकरकुंभौ तयोः ज्यो॰ २
सौरो धिपतिः तत्र द्वितीयस्योक्तत्वात्स्वगृहे तेकराद्यपधिपत्वात्सौरो जीवस्य मध्यस्थः
धनुषः षष्ठैकादशौ स्थानौ वृषतुलौ तयोः शुक्रो धिपतिः स्थानद्वयस्यानुक्तत्वाच्छु
क्रो॥ गुरोः शत्रुः॥ धनुषः सप्तमदशमो मिथुनकन्ये तयोर्बुधो धिपतिः स्थानद्वयस्या
नुक्तत्वात् गुरोः बुधं शत्रुः॥ एवं जीवस्य॥ अथ शुक्रस्य॥ शुक्रस्य तुलत्रिकोणं तस्मा
न्नवमादशस्थाने मिथुनकन्ययोः तयोर्बुधो धिपतिः स चोक्तस्थानद्वयस्याधिपत्वा
च्छुक्रस्य मित्रं तुलायाश्चतुर्थपंचमो मकरकुंभौ तयोरधिपतिः सौरः स चोक्तस्थान
द्वयस्याधिपत्वाच्छुक्रस्य मित्रं॥ तु द्वितीय सप्तमो वृश्चिकमेषौ तयोर्भौमो धिपतिः

लस्य

५५ तत्रद्वितीयस्योक्तत्वात्षष्ठे करान्नृपधिपत्वान्मेषः शुक्रस्य मध्यस्थः तुलात्ततीमथ
ष्ठेणेधन्विमीनौ तयोर्जीवोधिपतिः मीनः शुक्रस्योक्तत्वाद्धनुषोनुक्तत्वात्षष्ठे करान्
नृपधिपत्वाज्जीवः शुक्रस्य मध्यस्थः तुलादष्टमः कर्कटः तस्यानुक्तत्वाच्छुक्रस्य चं
द्रः शत्रुः तुलादेकादशः सिंहस्तस्याधिपः सूर्यस्तस्य स्थानस्यानुक्तत्वाच्छुक्रस्यार्कः
शत्रुः॥ एवं शुक्रस्य॥ अथ सौरस्य॥ सौरस्य कुंभस्त्रिकोणं तस्मात्पंचमाष्टमौ मिथुन
कन्ये तयोर्बुधोधिपतिः स चोक्तस्थानद्वयस्याधिपतित्वात्सौरस्य बुधो मित्रं सौरस्या
नुक्तत्वात्कुंभाच्चतुर्थनवमौ वृषतुलौ तयोः शुक्रोधिपतिः स चोक्तस्थानद्वयस्या
धिपतित्वात्सौरस्य शुक्रो मित्रं कुंभात् द्वितीयैकादशौ मीनधन्विनौ तयोर्जीवो ग्रहि
धिपतिः तस्य द्वितीयस्योक्तत्वात्षष्ठे करान्नृपधिपत्वात्सौरस्य जीवो मध्य

स्य: कुंभात्षष्ठ: कर्कस्तस्याधिपतिश्चंद्रस्तस्यानुक्त्वा सौरस्य चंद्र: शत्रु: कुं
भात्सप्तम: सिंहस्तस्याधिपति: सूर्यस्तमनुक्त्वा सौरस्य सूर्य: शत्रु: कुंभात्तृती
यदशमौ मेषवृश्चिकौ तयोर्भौमोधिपतिस्तयोरनुक्त्वा भौम: सौरस्य शत्रुरि
ति ॥ अधुना सत्योक्तेनैव द्विकानुक्तमथानुग्रहस्य कस्तन्मध्यस्य शत्रूनाह शार्दू
लविक्रीडित ॥ द्वयेनाह [illegible] ॥ शत्रू मंदसितौ समश्च शशिजो मित्राणि शेषा र
वे: तीक्ष्णांशुर्हिमरश्मिजश्च सुहृदौ शेषा: समा: शीतगो: ॥ जीवेंदूष्णकरा: कु
जस्य सुहृदो ज्ञोरि: सितार्की समौ मित्रे सूर्यसितौ बुधस्य हिमगु: शत्रु: समाश्चाप
रे ॥ १६ ॥ सूरे: सौम्यसितावरी रविसुतो मध्योपरे त्वन्यथा सौम्यार्की सुहृदौ समौ कु
जगुरू शुक्रस्य शेषावरी ॥ शुक्रज्ञौ सुहृदौ सम: सुरगुरु: सौरस्य चान्येरय: प्रो

४५ ष्ठायेषु सुहृदस्त्रिकोणभवनात्ते मयाकीर्तिताः ॥ १७ ॥ ये प्रोक्ता इत्यादि ॥ ये मया
स्वत्रिकोणभादिषु पूर्वं त्रिकोणभवनात्स्वोच्चाधीशमेषाद्वित्यादिग्रंथेनोक्ता
स्त एव प्रविभज्य पुनर्भूयः प्रकीर्तिताः उदाहरणत्वेन प्रदर्शिता इति एवं नैस
र्गिकं मित्रामित्रमध्यस्थविभागं ज्ञात्वा ईलविचारादितेनाह ॥ अन्योन्यस्य धनव्य
५स याय सहजव्यापारबंधुस्थितास्तत्काले सुहृदः स्वतुंगभवनेप्येके रयस्त्वन्यथा ॥
ऐकान्तुक्रमयानसुहृत्समरिपून्संचिंत्य नैसर्गिकान्तत्काले च पुनस्तु तानधि
सुहृन्मित्रादिभिः कल्पयेत् ॥ १८ ॥ अन्योन्यस्य परस्परमेतेषु स्थानेषु ग्रहस्य ग्रहा
व्यवस्थितास्तत्काले जन्मनि यात्रायां विवाहे प्रश्ने वा तस्मिन्समये सुहृदो मित्राणि
भवंति धनस्थो द्वितीयं व्ययस्थो द्वादशं आयस्थानमेकादशं सहजस्थानं ४५

तृतीयं व्यापारस्थानं कर्मस्थं दशमं बंधुस्थानं चतुर्थं तेषु यो ग्रहो स्थितः स
र्वस्मात् ग्रहस्थितस्तस्य स्फुटं मित्रं भवति स च तस्यापि भवति ॥ मतं तु कस्य मन्यो
न्यस्येति स्वतुंगभगभवनेस्थे कइति ॥ एके न्ये पुनराचार्याः ग्रहस्य यस्योच्चे यो ग्रहः
स्थितः स तस्योच्चे स्थितस्तस्य तात्कालिकं मित्रमिच्छंति ॥ तेषां वचने स्वराद्यः त
थाच तद्वाक्यं ॥ मूलत्रिकोणाद्धनधर्मबंधुपुत्रव्ययायुःस्थानां गालाग्रहेंद्राः तत्काल
मित्रस्फुहृदो भवंति स्वोच्चेप्ययं यस्य विचक्षणानां वार्या इति यवनस्याचार्यस्य नाभि
प्रेतं ॥ तस्मात् स्वनैव स्वलज्ञातके उक्तं ॥ तत्काले च दशायबंधुसहजस्वांत्येषु
सुमित्रं स्थिता इति ॥ अपरस्य त्वन्यथेति ॥ अन्यथा अनेन प्रकारेण ग्रहस्य ग्र
हाश्च स्थितास्तत्काले रयः शत्रवो भवंति अन्योन्यमिति ॥ तद्यथा एकराशि

५६ गतः पंचमषष्ठसप्तमाष्टमनवमस्थानेषु तत्कालशत्रुर्ग्रहस्य ग्रहो भवति
थेकानुक्रमपानिति॥ पूर्वमेव दर्शितानू द्वितीयमपानेकमपाननुक्रमपंच
मित्रमध्यस्थशत्रून्नैसर्गिकान् शत्रून् मंदसिताविरूपा दिन दीनि मत्र स्थाना
नितिषु नैसर्गिकमित्रस्य भवति मध्यस्थः शत्रुरधिशत्रुरिति॥ अत्र ग्रहाणां
चतुर्विधवलं स्थानदिक्चेष्टाकालवलाख्यं तत्र तावत्स्थानदिग्वलादीनाह
स्वोच्चस्फुटस्वत्रिकोणनवांशेः स्थानवलं स्वगृहोपगतेषु॥ दिक्षु बुधांगिरस
सौरविभौमौ सूर्यसुतः सितशशांकरौ च॥ २९॥ स्वगृहाणां प्रत्येकमभिसंव
ध्यंते॥ तत्र स्वोच्चस्थितग्रहो वलवान् भवति तत्कालिकस्फुटो मित्रस्पष्टेत्र
स्थितो वलवान् नवस्वत्रिकोणेष्वा त्रीये मूलत्रिकोणे स्थितः स्वनवांशे स्थितः ५६

स्वगृहे स्वराशावुपगतः प्राप्तो बलवानेव ॥ एतेषामन्यतमेष्ववस्थितो ग्रहः स्था
नबलयुक्तो भवति ॥ तत्रार्कस्य सिंहः स्वत्रिकोणं तदेव स्वगृहं क्षेत्रं ॥ चंद्रस्य वृषभऋ
क्षः स एव त्रिकोणं भौमस्य मेषस्त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं बुधस्य कन्याऋक्षः सैव मू
लत्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं गुरोः धन्वी त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं शुक्रस्य तुला त्रिको
णं तदेव स्वक्षेत्रं सौरस्य कुंभस्त्रिकोणं तदेव स्वक्षेत्रं ॥ एतेषामाचार्येण विशेषोक्तः
अस्माभिरन्यहोराशास्त्रादानीय शिष्यहिता येह लिख्यते ॥ तथा च सारावलि
ल्यां ॥ विंशतिरंशाः सिंहे त्रिकोणमपरे स्वभवनमर्कस्य ॥ उच्चं भागत्रितयं वृषभें
दोः स्यात्त्रिकोणमपरेंऽशाः ॥ द्वादशभागा मेषे त्रिकोणमपरे स्वभं तु भौमस्य ॥ उच्चफ
लं कन्यायां बुधस्य तुंगांशकैः सदा चिंत्यं परतस्त्रिकोणमातः पंचभिरंशैः स्व

४१ राशिश्चेत्परतः स्वतुंगाभिमानी गोजीवस्य त्रिकोणफलं स्वभे परं चापे ॥ शुक्रस्य तुलि तिथ्यंशा
स्त्रिकोणमपरे घटे स्वराशिः ॥ कुंभे त्रिकोणं निजभे रविजस्य रवेर्यथा सिंहे ॥
एतदार्याचतुष्टयं दिक्षु बुधांगिरसौ स्यादि प्राच्यां प्राक् चतस्रबुद्धिः शुक्र
मादुधाद्दयो बलिनो भवंति ॥ तत्र पूर्वस्यां बुधांगिरसौ बुधजीवौ बलिनौ भवतः लग्न
स्थावित्यर्थः दक्षिणस्यां रविभौमौ सूर्यांगारकौ दशमस्थावित्यर्थः पश्चिमायां सूर्य
सुतः शनिः सप्तमस्थ इत्यर्थः ॥ उत्तरस्यां सितशशांकौ शुक्रचंद्रौ चतुर्थस्थावि
त्यर्थः योग्रहो यत्र बली सततस्मात्सप्तमस्थानस्थो विबलो भवति मध्येनुपात
श्रा २ जं बलमिति सर्वत्रैयं परिभाषा ॥ ग्रहाणामुच्चनीचत्रविभागे राशीनां द्विस्वभावप्रवि
भागोपि ॥ तथा च यवनेश्वरः गुरुबुधौ पूर्वविलग्नसंस्थौ नभस्तलस्थौ च दिवाकरा ४१

रौ॥ सौरोस्तगः शुक्रनिशाकरौ तु जले स्थितौ तौ सबलौ भवेतामिति॥ अन्यबलेग्र
हाणां अन्तरेनुपात। एवमुक्तः एतत्ग्रहाणां दिग्बलमुच्यते॥ अथ कनाचेष्टाबलं दो
धकेनाह॥ उदगयने रविशीतमयूखौ वक्रसमागमगाः परिशेषाः। विपुलकररायुधि चो
चोत्तरचोत्तरसंस्थाश्चेष्टितवीर्ययुता परिकल्प्याः॥ २०॥ उदगयने उत्तरायणे रवि
शीतमयूखौ सूर्यचंद्रमसौ बलिनौ भवतः। भौमबुधगुरुसितसौराः वक्रगा विपरी
तगः तयो बलिनो भवंति॥ तथाच समागमगाश्चंद्रेण सहिताः बलिनः एवं चंद्रे
ण सह संयोगो ग्रहाणां समागमशब्दो वाच्यः॥ रविणा सहास्तमयो भौमादीनां प
रस्परं युद्धं॥ उक्तं चार्यविष्णुचंद्रेण॥ दिवसकरेणास्तमयः समागमः शीतरश्मि
सहितानां कुसुतादीनां युद्धं निगद्यतेन्योन्ययुक्तानामिति॥ विपुलकरा नि

४८ ति॥ विपुलाः कराः येषां ते विस्तीर्णरक्तमयो बलिनो भवंति शीघ्रकेंद्रे द्वितीयतृ
तीयपद [illegible] स्य ग्रहस्य विपुलकरत्वं प्रायः संभवति॥ वक्रसमत्वान्न युधि
संग्रामे चोत्तरसंस्था बलिन एव कुसुतादीनां युद्धमित्युक्तं॥ तत्र यदुत्तरदिग्भा
गे संस्थितो जयी स च बलवान् उत्तरसंस्थत्वमात्रोपलक्षणार्थं यन्न [illegible] मयोः स एव न
बलवान् तत्रैतज्जयलक्षणं दक्षिणदिक्स्थः परुषो वेपथुरप्राप्य सन्निकृ
ष्टतनुः अधिरूढो विकृतो निःप्रभो विवर्णश्च यः स जितः उक्तविपरीतलक्ष
णसंपन्नो जयगतो विनिर्दिष्टः विपुलः स्निग्धो द्युतिमान् दक्षिणदिक्स्थो विज
ययुक्त इति एतच्छुक्रस्य प्रायः संभवति॥ यस्मात्पुलिशाचार्यः॥ सर्वे जयोनन्दद
क्षस्य दक्षिणदिक्स्थो जयी शुक्र इति एतच्चेष्टाबलो येषामन्यतमेन संयु ४८

घ॰

कृष्णेप्यबलयुक्तो भवति ॥ अधुना ग्रहाणां कालबलं नैसर्गिकबलं च साश्लिष्याह
॥ निशि शशिकुजसौराः सर्वदा ज्ञोऽह्नि चान्ये बहुलसितगताः स्युः क्रूरसौम्याः
क्रमेण ॥ द्व्ययनदिवसहोरामासपैः कालवीर्यं शकुबुगुशुचसाद्या वृद्धितो वीर्यवंतः
२१ ॥ निशि रात्रौ शशिकुजसौराः चंद्रभौमशनैश्चराः निशि रात्रौ वीर्यवंतो बलिनः ज्ञो बु
धः सर्वदा सर्वस्मिन्काले निशि दिवा दिने बली अन्ये परे रविगुरुसिताः अह्नि दिने बलि
नः क्रूराः पापग्रहाः प्रागुक्ता बहुले कृष्णपक्षे बलिनः सौम्याः शुभग्रहाः सितगताः
शुक्लपक्षे बलिनः कृष्णपक्षे चंद्रमाः क्रूरोपि बलवान् भवति ॥ यस्माद्द्व्ययनेश्वरः मासे
तुशुक्लप्रतिपत्प्रवृत्तिः पूर्वेऽस्मिन्नर्थे भवबलो द्व्याद्दै अब्देशो द्वितीयेल्पबलैवेलतीये
सोप्यस्फुटं दृष्ट्वा बलमस्येव ॥ द्व्ययनेति द्वे आयने प्रमाणमस्य तत्स्वामिनं येवर्षः स्वव

४७ ये आत्मीयवर्षेयो ग्रहो यत्र वर्षाधिपतिः स तत्र बलवान् स्वदिवसे आत्मीय
वासरे स्वहोरायां कालहोरायां तथा स्वमासे यस्मिन्मासे ओधिपतिः स तत्र बला
न्वयनक्षिन होरामासानां येधिपतयस्ते ग्रहैः कालवीर्यमुपलक्ष्णं यं ते कालब
लोपेता इत्यर्थः केचिदयनदिवसहोरामासैपेरितिपठंति अन्ये स्वदिवसस
महोरामासैपेरितिपठंत्येषां सप्तराधः पाठः एतेषु कालेषु सर्व एव बलिनो भवं
ति एलक्ष्णं कालवीर्यं एतेषामन्यतमेन संयुक्तो ग्रहो कालबलसंपन्नो भव
ति ॥ आहवुगुग्गुच राय्या इत्यादि आहवुगुगुच स एते वर्णा आद्याये षां आकाराद
यः शनैश्चरः सर्वेभ्यो हीनबलः हकारो रुधिरः स तस्माच्छनैश्चरात् बलवान् ४७
वुकाराद्यो बुधः स भौमाद्बलवान् गुकारो जीवः स बुधाद्बलवान् गुकाराद्याः श्रु

क्रः सगुरोर्बलवान्॥ चकाराद्यथेंदुः सगुरुश्चाद्बलवान् सकाराद्यः सखिता सर्वं द्राद्ब
लवान् भवति एतद्ग्रहाणां नैसर्गिकं बलं॥ यस्मादेनैव स्वल्पजातके नोक्तं॥ मंदारा
सौम्यवाक्पतिसितचंद्रार्कयथोत्तरं बलिनः॥ नैसर्गिकबलमेतद्बलसाम्ये स्यादधि
कश्चिंता॥ इति यत्र ग्रहयोर्ग्रहाणां वा बलसाम्यं भवति॥ तत्रास्माद्बलाधिकवीर्य
ताद्वेयेति॥ अत्राचार्येण चतुःप्रकारस्य ग्रहाणां बलस्य फलं नोक्तं तत्रास्माभि
रन्यग्रंथाल्लिख्यते॥ तथा च सारावल्यां॥ उच्चबलेन समेतः परां विभूतिं ग्रहः प्र
साधयति स्वत्रिकोणबलः पुंसामप्रचिंत्यबलमपि तिल्वं च स्वर्क्षबलेन च सहितः
प्रमुदितधनधान्यसंपदाक्रांतं॥ मित्रभवनेन संयुक्तो जनपतिकीर्त्यान्वितं पुरुषं
तेजस्विनमतिमुषितं सुस्थिरविभवं नृपाच्चलब्धधनं स्वनवांशबलयुक्तः करो

५०

तिपुरुषंप्रसिद्धंच॥ स्वक्षजातकेऽथकर्कंवलवान्मित्रस्वगृहेऽच्छन्नवांशकेष्वाश्रितः
शुभेक्ष्यापि॥ चंद्रसितौस्यातांक्षेत्रेपुरुषक्षेत्रोपगाः शोभाइति॥ तत्रशुभदृष्टस्यफलं
शुभदर्शनवलसहितः पुरुषंकुर्याद्धनान्वितंख्यातंभंगप्रधानमखिलंस्वरू
पदेहंसंसौम्यंचपुंस्त्रीभवनवलेनचकरोतिजनपूजितंकलाकुशलंपुरुषंप्रस
न्नचित्तंकल्पंपरलोकगामिनंच॥ आसावलसमवेतौजनयतिस्वदिग्गंननश्चः
पुरुषंवीत्वावस्त्रविभूषणवाहनसौख्यान्वितंकुरुते॥ क्वचिद्राज्यंक्वचित्सृजां
क्वचिद्रव्यंक्वचित्प्रयशः ददातिविहगाच्छिवंत्रेचेष्टावीर्यसमन्वितः॥ वक्रिणस्तु
महावीर्याः शुभाराज्यप्रदाग्रहाः॥ पापाव्यसनदाः पुंसांकुर्वंतिचवृथाटनं॥ ख
स्यशरीरसमागमस्खमदनंजयवलेनविदधातिशुभनमतुलविहंगौराज्यं ५०

चविसर्जिता रतिः रात्रिंदिवा वल्लपूर्णो भृगलोजे मेनक्षेत्रोर्यपरिच्छा ॥ म
लिनयति शत्रुपक्षं भजति चलत्क्ष्मीन मध्वैरेः पुरुषः द्विगुणं द्विगुणं दक्षकर्व
र्धिधिपमास दिवेचोरे क्षाः ॥ क्रम परिच्छा सो खं स्वदक्षात्म धनं च की
र्त्तिं च ॥ बद्धवला द्विपुनां क्षां रक्षां वरं हस्ति संपदं दक्षः ॥ स्त्री कनक भूमिला
भं कीर्त्तिं च क्षात्रांक धरधवलं सकल वल्लभार भरित निर्मल करजाल भा
स्वराः मतंतंराज्यं ग्रहा विदक्षः सो खं च मनोरथातीतं ॥ आचार सत्यक्षा
भेतोर्य्ययुताः स्वरूपा स्तेजस्विनः कृतविद्यो द्विजदेवभक्ताः सहस्रमाल्प
जनभूषणं संप्रियाच्छ सो मग्र हे वेलयुतेः पुरुषा भवंति लब्धाः कुकर्मलि
रताः निजकार्यनिष्ठाः पापान्विताः सकलदोषवृतमोभिभूताः ॥ क्रूराः श

५१ द्यावधरताः पतिताः कृतघ्नाः पापग्रहैर्वलयुतैः पित्र्यनाकुरूपाः ॥ पुंराशिगैरुग्र
ग्रहैः सुधीराः संग्रामकांक्षिणो बलिनः ॥ निःस्नेहाः सक्तकण्ठाः क्रूरा मूर्खाश्च जायं
ते युवतिभवनस्थितैस्तु च मृदवः संग्रामभीरवः पुरुषाः ॥ जलकुसुमभवरत्ननि
रताः सौम्याक लज्ञाः समादिष्टाः ॥ इति एतत्सर्वं स्फ गमं ॥ इति श्रीभट्टोत्प
लविरचितायां बृहज्जातकविवृतौ ग्रह पा योनिभेदाध्यायो द्वितीयः ॥
॥ ३ ॥ अथातो वियोनिजन्माध्यायो व्याख्यायते ॥ कः पुनरयं वियोनिजन्मेत्यु
च्यते ॥ विविधयोनिजन्मनां तिर्यक्पक्षिस्थावरादीनामुत्पत्तिर्वियोनिज
न्मेत्युच्यते ॥ तत्र ॥ सकारूर्ण ज्ञातककालं प्रश्न कालं वा विज्ञाय वियोनिज
न्मनिश्चय ज्ञानं भवति ॥ तच्चैवं संततिलकेनाह ॥ क्रूरग्रहैः सुबलिभिर्वि ५१

वलेष्वसौ मेषः ज्ञांविचतुष्टयगतेतंवेक्षणाद्य॥ चंद्रोपगछिरसभागसमान
रूपंसत्वंवदेत्यदिमवेत्सविधोनिसंज्ञः॥ चंद्रोपगछिरसभागेति चंद्रमा उपग
तोथवस्थितोयस्मिन्नछिरसभागेतत्समानरूपंतत्सदृशंरूपंसत्वंप्राणिनं
विधोनिजन्मानंवदेत॥ सचछिरसभागोयदिविधोनिसंज्ञोभवतिसचंद्राक्रां
तोद्वादशभागोयदिविधोनिसंज्ञस्तदैववदेन्नान्यैति॥ तत्रमेषद्वादशभागव्य
वस्थितेचंद्रमसिमेषाख्यस्यविधोनेर्जन्मज्ञातव्यंअजादिछागादेः॥ एवंवृ
षद्वादशभागव्यवस्थितेवृषाख्यस्यमहिषादेः॥ कर्कटद्वादशभागव्य
वस्थितेकुलीरादेः॥ सिंहद्वादशभागव्यवस्थितेसिंहव्याघ्रश्रृगालश्वान
मार्जारादिसत्वानांजन्म॥ कन्याद्वादशभागव्यवस्थितेवृश्चिकद्वादशभा

५२ ग्यवस्थिते सर्वकीटाद्यैः धनुर्धरभावद्व्यभागे द्वितीयें ऽप्यवस्थिते ऽश्वगर्दभ
पं १
जन्म जन्म मकरभावद्व्यभागे पूर्वार्द्धेऽप्यवस्थिते मृगजन्म । अपरे मंडुकादेर्जल
प्राणिनामिच्छंति ॥ मीनि मीनस्यैव किमेतावतैव वियोनिजन्म निष्पद्यते नेत्या
ह ॥ क्रूरग्रहैरित्यादि क्रूरग्रहैरादित्यांगारकशनैश्चरैर्बुधे न च तद्दे कल
मेन युक्तो न हीनेन चंद्रमसा एतैः स्ववलिभिरिति बलसंयुक्तैः सौम्यैः शुभ
ग्रहैः क्रूरपरिक्षिप्तैः विवलैर्वीर्यरहितैः जीवशनैश्चरैर्बुधे वा चतुष्टयगते कें
द्रस्थ एको वियोनिजन्मयोगः । तद्वेत्क्षणाद्वा चंद्रमसि प्रदर्शितवियोनिज
न्मभावद्व्यभागस्थैः क्रूरैः वलयुक्तैः सौम्यैः वलरहितैः यत्रतत्रावस्थितैर्नवु
धेन शनैश्चरेण वा लग्ने दृष्टे वियोनिजन्मज्ञाने द्वितीयो योगः ॥ अपर्णादिव ५२

द्विपदद्वादशभागव्यवस्थिते चंद्रमसि पूर्वोक्तयोगाभावे द्विपदजन्म॥ तथा च सा
रावल्यां॥ क्रूरैः सबलैः समेतैः विबलैः सौम्यैर्वियोनिभागगते चंद्रे चतुष्टये शनिकेंद्रे तदा द्विते
चोदये वियोनिः स्यात्॥ मेषेऽजाश्वानदंष्ट्रोष्ट्राणादि प्रसवमाकुरार्याः गोमहिषीणांच
वृषांशेनरूपवृश्चिकभागे तथाभुजंगानां ग्राह्याः खरतुरगाणां॥ नानाविधाश्चात्येषुमा
जारिमूषकादीनसं[illegible]ख्याः ज्ञानं ष्वपभृतीनां प्रभवं यावंतो द्वादशांशांशकालग्नेशेनावं
तिचवदेत्साज्ञाः पुंस्त्रीसंज्ञाश्वप[illegible]त्यादि॥ अथवियोनिजन्मज्ञानेयोगांतरं वेला
लोयेनाह॥ पापाबलिनः स्वभागगां परके विबला श्च ग्रोभनाः॥ लग्नंच वियोनिसं
ज्ञकं दृष्ट्वा वापि वियोनिमादिशेत्॥ चंद्रोपगद्विरसभागसमानरूपमित्यनुवर्तते
पापाः क्रूराग्रहाः बलिनः सबलाः नकेवलं यावत्स्वभागगाः स्वनवांशकस्थाः भा

५२ गग्रहाणां दिनवांशकाएव जातस्यः शोभनाः शुभग्रहाः प्रागुक्ताः पापकेषु परनवां
शके विबला वा षष्ठस्थाना श्च वा स्थिताः लग्नं तात्कालिकं च यदि वियोनिसंज्ञकं भ
वति तदास्मिन् प्रियोगे चंद्रोपरागच्छिरसभागसमानरूपं जातमिति वदेत् ॥ अथप
वियोनावपि चतुष्पदानां प्राधान्येनोपयोगित्वात्तदंगविभागं श्लोकात्मकमुपजाति
कयाह ॥ क्रियः शिरो वक्त्रगले वृषोन्ये पादांसकं पृष्ठमुरोथ पार्श्वे ॥ कुक्षिस्त्वपानां
घ्र्यथ मेढ्रमुष्कौ स्फिक्पुच्छमित्याह चतुष्पदांगे ॥ क्रियो मेषश्चतुष्पदानां शिरस्त
दुपलक्षितमित्यर्थः वृषो वक्त्रगले वक्त्रं मुखं गलः कंठो वृषः अन्ये मिथुनादयो य
थाक्रमं पादादि मिथुनः पादांसकं पादौ पूर्वपादावंसौ स्कंधौ पृष्ठं कर्कः उरो व
सः सिंहः अथशब्दः पादपूर्णे मेढ्रं लिंगं मुष्कौ वृषणौ मकरः स्फिजौ कुंभः पुच्छं लां ५२

मूलंमानः इतिग्रंथः प्रकाशम॥ इतिचतुष्पदांगोराशिविभागाः॥ आद्यकेचित्त्व
वास्याचार्यइतिवाक्याध्याहारः चतुष्पादग्रहणमुपलक्षणं॥ पक्षिणामप्येवं॥ ते
षांपूर्वपादस्थानेपदीपालीत्रेयंसमासं॥ प्रयोजनंराश्युपलक्षितेगोवर्णोपघा
तादेर्विज्ञानमिति॥ अथवियोनिवर्णज्ञानंवेग्रवदेव्याह॥ लग्नांशकादग्रह
योगेक्षणाद्वावर्णान्वदेद्बलयुक्ताद्वियोनौ॥ दृष्ट्यासमानंप्रवदेच्चसंख्यया
रेखाम्नवदेत्स्मरसंस्थपृष्ठे॥ लग्नांशकादिति॥ लग्नेयेनग्रहेणयोगोयस्तत्र
अवस्थितस्तस्ययोवर्णः॥ प्रागुक्तोवर्णः सितासितरक्तहरितइत्यादि
तद्वर्णंवियोनेःसत्वजातेर्वदेत्॥ उतनवांशेवा अथलग्नेनकश्चिद्ग्रहःभ
वतितदायेनग्रहेणलग्नमीक्ष्यते दृश्यतेतस्ययोवर्णस्तंवदेत्॥ अथलग्नांशकेन

५४ स्थितं तं दृष्टं न भवति तदा लग्नांशकात् लग्नेशयद्राशिगनवांशकोदयस्तदा श्चिवर्णः
स्तः स्थितस्त्यादिवं वदेत् ॥ दृष्ट्यासमानामिति ॥ अथ बहुभिर्ग्रहैर्लग्नं युक्तं दृष्टं भ
वति तदा बहूनेव वर्णान्वदेत् तत्रापि यो वीर्यवान् सबलस्तद्वर्णो वा कुलं यत्र लग्नं
बलेयुक्तादिति ॥ अथ लग्नस्वामिना युतं दृष्टं स्वराशेः संबंधि नवांशकोदयो लग्न
गतो भवति तदा तद्वर्णमेव वदेत् ॥ अत्रयो ग्रहो विधोर्नोयस्मिन्नंगे अवस्थितस्त
त्रात्मीयवर्णं करोति एतत्कुतो लभ्यते ॥ तस्मिन्नंगे सप्तमस्थानगतैर्ग्रहैर्वलि
वत्तु वर्णान् पृष्ठे विधोर्नोरेखां वदेत् ॥ तथा च सारावल्यां ॥ मेषादिभिरुदयसंस्थैरंगे
वा यद् दृष्टयुते श्च दृष्टैर्वा स्वगृहांशकसंयोगाद्धि याद्वर्णान् परांशकेरुक्तान् सप्तम
संस्थाः कुर्युः पृष्ठे रेखां स्ववर्णसमां वा स्पृते यावंतो विधोनिवर्णाश्च तावंतः बलदी ५४

सोगणां चरः करोति वर्णे वियोनिनां पातं करोतीति भावः अत्रागमितं भार्गवो चित्रं च
रक्तं दिनकररुधिरौ रविजः कृष्णं बुधः श्यामलं स्वराशेः परभागे पर राशेः स्वेन वा अत्रार्के
तिष्ठन्नंपत्रपन्नयद्देवविग्नं लेख्यवर्णेवर्णं तदा कुरुते ॥ अथ कन्यापक्षिजन्मज्ञानं वंद्यास्य
स्थिरेनाह ॥ खगेद्दकाणे बलसंयुते न वा ग्रहेण युक्ते चरभांशकोदये बुधांशके वा वि
हगाः स्थलांबुजाः अनेकधैरं वीक्षण योगसंभवाः ॥ खगेद्दृक्काणेति खगद्दृक्काणाः
तत्र पक्षिद्रेष्काणा मीनद्वितीयः सिंहप्रथमः तुला द्वितीयः कुंभप्रथमः एतेषा मीन२
मन्यतमे द्रेष्काणे उदयति अनेकधैरं वीक्षणयोगसंभवा यथाक्रमं विहगाः पक्षिण सिंह१
स्थलांबुजाः भवंति पक्षिद्रेष्काणे अनेकधैरेण युक्ते दृष्टे वा स्थलजानां जन्म वक्तव्यं तुला२
पक्षिणामेव मिंदुनायुक्ते तदृष्टे जलजानामिति एको योगः ॥ अत्र लग्ने प्रथमे भौदं कुंभ१

५५ शांकेयोग्रहः प्रथमद्रेष्काणस्थस्ततः परमन्यस्मिन्नुदग्रांके द्वितीयद्रेष्काणस्थ
स्ततः परमन्यस्मिन्नंशदके तृतीयद्रेष्काणस्थ इति एवं त्रयोभागालिप्ताद्यंशाति
ष्वनवांशकप्रमाणं परिकल्प्य ग्रहस्थितिरन्वेष्या सर्वेराशिषु वियं परिभाषा वल
संयुते नयेन ग्रहेण युक्ते तथाभूते शशिनेश्वरयुतदृष्टे स्थलजानां चंद्रयुतदृष्टे ज
लजानां ॥ द्वितीयो योगः बुधांशके वेति मिथुनकन्ययोरन्यतमे तत्कालिकस्थि
लग्ने दितेन सिंशबलवद्ग्रहसंयुक्ते शनैश्चरेंदुयुतदृष्टे स्थलजजलजानामिति
तृतीयो योगः । एते शनैश्चरस्पंदौ वा योगेनवीक्षणेन नवांशभव तीति ॥ तथा च सारा
वल्यां विहगो द्वित दृष्काणे ग्रहेण बलिना युते थ चरभांशके वोषे शोवा विहगाः
स्थलांबुजाः शशिसौरी क्षणयोगात् ॥ अफनाद्रदृजन्मज्ञानं वसंततिलके नाह ५५

होरेंदुसूरिरविभिर्विबलैस्तरूणांतोयेस्थलेतरुभवोंसकृतःप्रभेदः॥ लग्नाद्ग्रहः

स्तावं २ स्थलजलर्क्षपतिस्तुयावांतएवतरवःस्थलतोयजाताः॥६॥ होरालग्नंइंदुश्चंद्रःसूरि

र्जीवःरविरादित्यःएतैर्विबलैर्वीर्यरहितैःपृष्णातरूणांजन्मप्रवृत्तीतिवक्तव्यं

तत्रायंविशेषःतोयेस्थलइति॥ तत्रतरुभवोवृक्षजन्मकिंतोयेस्थलेनिर्जले

वेति॥ तस्यभेदस्तावद्विकल्पोंशकृतोनवांशकविहितःतत्रतोयराश्यंशको

दयेतोयसमीपजातवृक्षान्॥ तोयराशयःकर्कमकरपश्चार्द्धमीनाः॥ एतेरनुपजन्म

ज्ञानं॥ इतरराश्यंशकोदयेतत्रापिसंख्यायांलग्नाद्ग्रहइति॥ गृहीतांशाःस्थलचा

रीजलचारीभवतितदधिपतिर्यावत्संख्याराशौलग्नात्तुव्यवस्थितस्तावंतए

वसंख्यास्तरवोवृक्षाःस्थलजाजलजावावक्तव्याः अत्रापर्मन्नपतिवक्राद्द

द्वामायुर्दायविधिना द्वित्रिगुणत्वं वाच्यं ॥ स्वतुंगवक्रोपगते त्रिसंगुणं द्वित्व
मस्वांशकत्रिभागगे रिति ॥ अथ यावंत्यो गुणनान् भवंति तावंतः कार्याऽस्याग
मविदः ॥ तथा च सारावल्यां लग्नार्कजीवचंद्रे रवले: क्षेषेष्व मूलयोनिः सा तस्य
लज भवन भवन विभागाद्धासादानां प्रभेदकरा: स्थूलजलग्रहयोर्लग्ना यावति
रान्ते स्वपक्षे ते पितावंतः द्वित्रिगुणत्वे तेषामायुर्दायप्रकारोक्तं ॥ अथ कन स्थूलज
लजांशस्वामिवक्रा ह्रासाणां विज्ञेषु ज्ञानं मंदाक्रांतयाह ॥ अंतः सारानुजनय
तिरविर्दुर्भगान् सूर्यपुत्रः क्षीरोपेतांस्तु हीनकिरणः कंटकाद्यांश्च भौमः वागीश
श्चे सफलविफलान् पुत्रादहीक्षांश्च शुक्रः स्निग्धान्निंदुः कटुकविटपान् भूमिपु
त्रश्च भूपः अंतःसारानिति ॥ रविः सूर्यः आपतिरंतःसारान् मध्यदृढान् द्रुमान् ग्रुपा

त्सा दीन्वृक्षानुजनयत्युदयति सूर्यस्तनुश्चार्किर्दुर्भगान्नदद्य नमेरुप्रियानकुक्क
टसप्रभृतीनुजनयति तुहिनकिरणश्चंद्रः क्षीरोपेतानिक्षुप्रभृतीनुजनयति ५२
जनयति भौमः कंटकाढ्यानु कंटकवकुलानु खदिरप्रभृतीनु वागीशज्ञावि
सितवागीशौ बृहस्पतिः ज्ञो बुधः ॥ एतौ यथासंख्यं सफलविफलानु वृक्षानुजनय
तः तत्र बृहस्पतिः सफलानाम्रवृक्षादीनु बुधः विफलानुमरादुकप्रभृतीनु
भयः पुनः स्निग्धानु सचिक्कणानु धवप्रभृतीनुजनयति भूमिपुत्रोंगारकः कटु
कविटपानु भल्लातकप्रभृतीनुजनयति अत्रोभयजनितान्निंबवल्लनिर्दिश्यात्र
द्भौमयोर्विकल्पेनादेशः ॥ अप्यभूतरुशुभाशुभसंख्यां च वंशस्य विरिणा ह ॥ अशु
भोशुभदो हि चिरं कुभूमितं करोति दृष्टं विपरीतमन्यथा ॥ परांश्चाके यावत्तिवि

५६ च्युतः स्वकाङ्गवंति तुल्यास्तरवस्तथाविधाः ॥८॥ शुभोऽशुभश्चेद्दृष्टि ॥ स एव स्थलजलां
तरापतितोर्ध्वदः शुभस्तत्कालमशुभश्चेत्पापराशौ व्यवस्थितो भवति ॥ तदाह चिरं तरं
दृष्टं कुभूमिजमशोभनायां भूमौ जातं वक्तव्यं ॥ अन्यथा विपर्यये विपरीतं दृष्टं करो
ति ॥ अंबुकपतितः शुभस्तत्कालं शुभग्रहराशिस्थो भवति तदा शोभनं दृष्टं शो
भनभूमिजातं वदेत् ॥ अथ यदि च शुभग्रहदृष्टो शुभक्षेत्रस्थः शुभं दृष्टं शोभनं भूजं वदे
त् ॥ अशुभे अशुभक्षेत्रस्थे अशोभनं दृष्टमशोभनं भूमिजातं वदेत् ॥ परां शंकां या
वतीति ॥ स स्थलजलांतरापतितोर्ध्वदः स्वकादात्मीयादंशकाद्धि च्युतः स्खलितो यावा
वत्संख्ये परनवांशके व्यवस्थितः ॥ स्वमंशमतिक्रम्य यावत्संख्ये परनवांशके वर्त
ते तुल्यास्तत्संख्यास्तज्जातीयाश्च तरवो दृष्टा भवंति ॥ तत्र पुनः संख्याकरणं हि ५६

ग्रहणाद्यममार्त्तवंप्रदर्शयन्ति ॥ ऋतौभवमार्त्तवंकथमित्याह ॥ गतेतुषोडशेसमनु
स्मदाधितोज्ञातमपूर्वेवचंद्रे षोडशेंगतेष्क तवानुल्लाणामनुपचयगृहाप्नि
तेआर्त्तवंकारणंभवति ॥ अर्प्यादिवयश्चिंद्रः कुजसंदृष्टोभवति एतदुक्तं
भवति ॥ स्त्रियोजन्मर्क्षादनुपचयस्थश्चंद्रमास्तत्रयदंगारकेणदृष्टपतेतदा
गर्भग्रहणाद्यममार्त्तवमितिहेतुर्भवति ॥ अन्यत्रवालात्वरूपतुरवंध्याभावः
अत्रचवाद्रायणः ॥ स्त्रीणांगतोनुपचयर्क्षमनुष्मरस्मिः संदृष्टपतेयदिधि
रातनयेनतासां ॥ गर्भग्रहार्त्तवमुक्तंतितदानवंध्यातुरालपवयसामपिचेतदि १२३
ष्टं ॥ तथाचसारावल्यां ॥ अनुपचयराशिसंस्थेकुमुदाकरवांधवेरुधिरदृष्टे प्र
तिमासंयुवतीनारजोवुवंस्येके ॥ इंदुर्जलंकुजोवन्हिः जलमिश्रस्तयन्निरेवषि

कल्पेनाद्देन्नृ इति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ स्वांशात्स्वांशगामिषु यावत्संख्या भवं
ति तावंत जलजा वा स्थलजा वा तरवः ॥ प्राक्संख्ययाथ वदेदिति ॥ इति श्रीभ
ट्टोत्पलविरचितायां बृहज्जातकविवृतौ वियोनिजन्माध्यायस्तृतीयः
॥ अथातो निषेकाध्यायो व्याख्यायते ॥ तत्रादावपि ऋत्वन्ते सति गर्भाधान
मित्यतः ॥ ऋतुनिरूपणाप्रकृतावपि स्त्रीपुरुषसंयोगज्ञानं चैत्रास्येनाह ॥ कुजेंदुहे
तु प्रतिमासमार्तवं गते तु पीडर्क्षमनुष्णदीधितौ ॥ अतोन्यथास्थे शुभपुंग्रहेक्षि
ते नरेण संयोगमुपैति कामिनी ॥ कुजेंदुहेत्विति । कुजो भौमः इंदुश्चंद्रस्तौ हे
तुः कारणं निमित्तं यस्य तत्कुजेंदुहेतु ॥ मासं प्रतिमासं स्त्रीणां प्रतिमास
मार्तवं कुजेंदुहेतु प्रतिमासग्रहणेन प्रथमोद्गतरजोनिवृत्तिं दर्शयति ॥ गर्भ

त्तं स्यात् ॥ एवं रजके क्षमिते पित्तरेणुसंज्ञः प्रवर्त्तन्ते स्त्रीषु ॥ एवं यद्भवति रजो ग
र्भस्य निमित्तमेव कथ्यते तत्तदुपचयसंस्थविफलं प्रतिमासं दर्शनस्य एवं गर्भ
ग्रहणयोगमात्रं वं प्रदर्पस्त्रीपुरुषसंयोगसंभवोपदर्शयति ॥ अतोन्यथा स्या
दिति ॥ अथ यतो यथोक्तप्रकारादन्यथास्य विपर्ययस्यैवं दमसि ॥ तत्रोक्तविप
र्ययस्य पुरुषजन्मारात्रोरुपचयस्यांशं ऽमायद्धिभवति तस्मिन्नावेत्युभेन सो
म्येन पुंग्रहेण गुरुणे क्षिते दृष्टे कामिनी स्त्री नरेण पुरुषेण सह संयोगं मैथुन
मुपैति गच्छतीति वक्तव्यं न त्वत्रातोन्यथास्य इति स्त्रियोन्नुपचयस्यः कस्मान्न
ख्यायते ॥ अयुक्तमेतत् ॥ प्राधान्यात्पुरुषस्यैव ॥ यस्माद्बादरायणः पुरुषो
पचयगृहस्यो गुरुणा यदि दृश्यते हिमममयूषैः स्त्रीपुरुष पुरसंयोगं न दाव

५९ देत ॥ अन्यथा नैव मिलितिं सा रावली कारेण सामान्ये जकं नो ॥ तथा च ॥ उपचय भव
ने ऋक्षभ त दृष्टो गुरुणा सुहृद्भिरथवा सौ पुंसां करोति योगं विज्ञेयात तत्र
ऋ सदृष्टः कस्मिन्काले विचारः चतुर्थ दिने स्नातायां ॥ तथा च मणित्थः ॥ ऋतु वि
रमे स्नातायां यदुपचय संस्थः शशी भवति वलिना गुरुणा दृष्टो भर्त्रा सह संगम
श्च तदा राजपुरुषैः रविणा विदेन भौमेन वीक्षिते चंडे सौम्येन चपल मतिना भृ
गुणा कांतेन रूपवता भृत्येन सूर्यपुत्रेण याति सा स्त्री समागमं ॥ एकैकेन फ
दि लं स्पष्टदृष्टैरन्यैः कुजादिभिः पापैः सर्वैः स्वयं दृष्टैः कामगच्छति वेश्या पापदृष्टया युवतिः
अथ मैथुन प्रकार ज्ञान मिंद्ववर्ज्जमाह ॥ यथा स्तराशिर्मिथुनं समेति तथैव
वाच्यो मिथुनप्रयोगः ॥ असद्दृष्टा लोकितसंयुतैस्तैस्सरोषदृष्टैः सविलासहा ५९

स्तः ॥ आधानलग्नाज्जन्मलग्नस्य सप्तमलग्नाद्वा यो नराशिः सप्तमो लग्नस्तत्संज्ञके
योऽंशस्तन्मिथुनं स्त्रीपुंसो यथा येन प्रकारेण तस्य नरस्य मिथुनस्य प्रयो
गः ॥ संयोगो वाच्यो वक्तव्यः ॥ तस्मिन्नेवास्ते सप्तमस्थाने अस्तक्रूरालोकितसंयुते
पापग्रहैर्दृष्टे युक्ते वा सरोषः सकलहो मिथुनप्रयोगो वाच्यः ॥ इष्टैः सौम्यैर्युते
दृष्टे सविलासः सहासः सत्कारादि संयुतो मिथुनप्रयोगो वाच्यः अथ यदि केन
केचित्तद्दृष्टेन सरोषो नापि सविलास इति मिश्रदृष्टे सरोषः सविलासश्चेति
तथा च सारावल्यां ॥ रविपदाद्यो विलग्नास्मरतं करोति सम्ममेतद्वत् ॥ तद्वत्पुरु
षाणामपि गर्भाधानं समादेश्यं ॥ अस्ते अशुभदृष्टे सरोषकलहं भवेद्ग्राम्यं सौम्येक्ष ह
रतं वा सायनसंप्रयोगि कारज्ञातं ॥ अथ गर्भसंभावनाज्ञानं वृक्षस्य विरेनाह ॥ र

हं०

वींदुशुक्रावनिजैः स्वभागगे गुरौ त्रिकोणोदयसंस्थितेऽपि वा ॥ भवत्यपत्यं हि वि
वीजिनामिमे कराहिमांशोर्विदृशामिवाफलाः ॥ रवींदुशुक्रावनिजैः स्वभागगै
र्यत्र तत्रांशेषु स्वनवांशकस्थितैरपत्यं भवति गर्भसंभवो भवतीत्यर्थः यद्विचस
र्वे स्वभागगा न स्युस्तदा पुरुषोपचयर्क्षगाभ्यां सूर्यसिताभ्यां स्वनवांशगताभ्यामे
व गर्भसंभवो वाच्यः ॥ एवं भौमचंद्राभ्यां नार्युपचयर्क्षगाभ्यां स्वनवांशस्थाभ्यामा
धानकालेवद्रूपमेवापत्यं संभवति गर्भसंभवो भवतीत्यर्थः ॥ यस्मादनेनैव स्वल्पजा
तकेऽप्युक्तं ॥ बलयुक्तौ स्वगृहांशेष्वर्कसितावुपचयर्क्षगौ पुंसां ॥ स्त्रीणां वा कुजचं
द्रौ यदा तदा संभवति गर्भः ॥ गुरौ त्रिकोणोदयसंस्थितेऽपि वा ॥ गुरौ वृहस्पतौ
त्रिकोणयोर्नवपंचमयोर्लग्नेऽपि वा संस्थिते एषामन्यतमस्थानस्थेऽपि भवत्यप

हं०

त्सुसंन बीजो ग्रहणं भवति ॥ विबीजिनामिमे ॥ इति हि यस्मादर्थे यतो गा विबीजि त्रमेयो १
नां षंढानां विगतं बीजं येषां स्त्रीपुरुषाणां तेषामफला विद्यमाना अपि न संभवंति
अत्रोदाहरणं कराहिमांशोर्विदृशामिवाफला इति यथा हिमांशोः शीतरश्मेः
इस्य कराः रश्मयो विद्यमाना अपि विदृशामंधानां निःफला विगता दृष्टिर्ये
षां ते विदृशास्तेषामिवेति ॥ अथ नारीपुंसयोराधानकालवज्ञादाप्रसवाव
धियावच्छुभाशुभज्ञानं वंशस्थेनाह ॥ दिवाकरेंद्वोः स्मरगौ कुजार्कजौ गदप्रदौ
पुंगलयोषितोस्तदा ॥ व्ययस्वगौ मृत्युकरौ युतौ तथा तदेकदृष्ट्या मरणाय कल्पि
तौ ॥ दिवाकरात्सूर्यात्स्मरगौ गदप्रदौ पुंगलयोषितौ सप्तमस्थानगौ कुजार्कजौ
यदि भवतस्तदा पुंगलस्य मनुष्यस्य गदप्रदौ रोगप्रदौ भवतः ॥ एतदुक्तं भवति ॥ अ

६१

धानकालेयत्रार्कस्थितस्तस्मात्सप्तमेस्थानेयद्यंगारकोभवतिसौरोवातदापुंसोगद
प्रदोभवति॥स्वमासेएवमिंदोःसप्तमस्थःकुजःसौरोवाभवतितदायोषितस्त्रि
योरोगप्रदोभवतः॥अथयद्योगोमृत्युकरावितिं॥तावेवकुजसौरोचन्द्रस्थितौभ
यंगोतयोर्दिवाकरेंदोःसकाशात्अष्टमयत्रर्क्षेस्थितयोस्तदापुंयोषितोःस्त्रीपुरुष
योर्मृत्युकरौभवतः॥एतदुक्तंभवति॥सूर्यादिकोचन्द्रस्थितौयतदातयोर्मध्येयो
बलवान्सस्वमासेमृत्युकरोनरस्यभवति॥चंद्रादष्टमेवंअवस्थितौ [illegible]:तद्वि
तिकुजसौरयोःपरामर्शः॥तयोःकुजसौरयोःमध्येयदेकेनाद्वित्यायुतःसद्वितीयोभ
वत्यनेनदृष्टनृपतेतदानरस्यमरणायकल्पितोनिश्चितःएवंचंद्रेयद्येकेनयुक्तोभ
भवत्यपरेणदृष्टस्तदास्त्रियोमरणायकल्पितःतदृयोर्मध्येयोबलवांस्तस्यमा

यो

६१

स इति ॥ अथ निषेकस्य पितृमातृपितृव्यमातृष्वसॄणां शुभाशुभज्ञानं चंद्रा
स्येनाह ॥ दिवार्कशुक्रौ पितृमातृसंज्ञितौ शनैश्चरेंदू निशि तद्विपर्ययात्पितृ
व्यमातृष्वसृसंज्ञितौ च तावथौजयुग्मर्क्षगतौ तयोः शुभौ ॥ दिवा दिने नि षि
क्तस्य जातस्य वा जंतोर्यथाक्रमं पितृमातृसंज्ञितावर्कशुक्रौ भवतः पितृसं
ज्ञितोर्कः मातृसंज्ञकः शुक्रः एवमेव निशि रात्रौ निषिक्तस्य जातस्य यथाक्र
मं पितृमातृसंज्ञितौ शनैश्चरेंदू भवतः ॥ तद्विपर्ययादिति ॥ तद्विपर्ययाद्दिवारा
त्रिव्यत्ययात्तावेव पूर्वोक्तौ ग्रहौ पितृव्यमातृष्वसृसंज्ञितौ भवतः तत्र दिवा
निषिक्तस्य वा शनैश्चरः पितृव्यसंज्ञः ॥ चंद्रो मातृष्वसृसंज्ञः रात्रौ निषिक्तस्य
जातस्य वार्कः पितृव्यसंज्ञकः शुक्रो मातृष्वसृसंज्ञः तत्संज्ञयोः प्रयोजनं तत्ता

हरि न्य १ वन्योर्युग्मर्क्षगतौ तयोः शुभा विति ॥ तावेवंवंयोक्तौ ग्रहौ तयोरेँ युग्मर्क्षगतौ व १
शुभो ज्ञेयो तत्र दिवार्को विषमर्क्षगो पितुः शुभकृत् रात्रौ पितृव्यस्य दिवाशु
क्रः समर्क्षगो मातुः शुभकृत् रात्रौ मातृव्यस्य शुभकृत् शनैश्चरो रात्रौ विष
मर्क्षगतः पितुः शुभकृत् दिवा पितृव्यस्य चंद्रो रात्रौ समर्क्षगो मातुः शुभकृ
त् दिवा मातृष्वसुः अप्योदिवोक्तविपर्ययस्थः स एवोक्तयोरशुभः यथा
दिवा समक्षेत्रगतोर्कः पितुरशुभो भवति शुभाश्च पितृव्यस्य दिवा विषम
र्क्षगतः शुक्रो मातुरशुभो रात्रौ मातृष्वसुः रात्रौ समक्षेत्रगतः शनैश्चरः
पितुरशुभो भवति शुभाः पितृव्यस्य रात्रौ विषमर्क्षगतश्चंद्रः मातुरशुभो
दिवा मातृष्वसुरिति ॥ अथाधानप्रश्नमध्ये आधानकालवशान्मातुर्मरण हरि
सु १

योगद्वयमाह ॥ अभिलषद्भिरुदयर्क्षमसद्भिर्मरणमेति शुभदृष्टिमयाते ; ग्रह
यराशिसहिते च यमे स्त्रीविगलितोडुपतिर्मृतदृष्टे ॥ उदयर्क्षमुदयलग्नमसा
द्भिः पापग्रहैरभिलषद्भिः तत्रोदयलग्नमभिलाषः कैश्चित्स्थानात् द्वितीयस्थस्य
ग्रहस्य व्याख्यातः तेषामभिमतं यथोदयलग्नादनन्तरं तदुदयस्य प्रत्यासन्नत
माभिलषत्युदयर्क्षमिति अन्ये पुनर्लग्नाद्द्वादशं वा स्थानस्थस्य ग्रहस्योदयर्क्षा
भिलाषं कथयंति तस्मात् द्विविधायोदयराशिगमनं ग्रहः करोति एवं लग्नाद्वाद
शस्थैः पापैः लग्ने शुभदृष्टे सौम्यदृष्टेन मयाते ; पापैर्ग्रहैः सौम्यैरदृष्टरूपमानेऽव्या
योषिद्भिर्मरणमाप्नोति मृत्युं प्राप्नोति ॥ अत्र च भगवान् गार्गिः अशुभैर्द्वादश
हेस्थैः शुभदृष्टिविवर्जितैः ॥ आधाने लग्ने मरणं योषितः प्रवदेद्बुधमिति ॥ यो

३

ध्यसंस्थितो लग्नस्थे चन्द्रमसि यद्येकः पापग्रहो द्वादशस्थो भवति॥ द्वितीयस्थो परे तदा लग्नेंदू युगपत्तुल्यं पापद्वयमध्य ५

दृ

गांतरमाह॥ उदयराशिसहिते च यमभ्रतिपमेत्रीने क्रूरे उदयराशिसहिते लग्नस्थ
तस्मिंश्च विगलितेनो डुपतिना नक्षत्रस्वामिनाद्दीणे भूस्फुते नागारकेण चहष्टे
वलोकिते स्त्री गर्भिणी मरणमेति॥ अथ योगांतरं वैतालीयेनाह॥ पापद्वयमध्य
संस्थितौ लग्नेंदू न च सौम्यवीक्षितौ युगपत्पृथगेव वा वदेन्नारी गर्भयुता विपद्य
ते॥ लग्नमुदयराशिरिंदुश्चंद्रः एतौ लग्नेंदू पापद्वयमध्यगौ बुध्येते अथवा लग्नेंदू वि
भिन्नौ पृथक्स्थानकांतरितौ भगवत तत्र चैकः पापस्तावत्प्राक्स्थितोऽपरस्तावद्विक्र
म्य स्थितस्तथापि लग्नेंदू पापद्वयमध्यगौ बुध्येते॥ अथवा द्वादशस्थाने एकः पा
पः परो द्वितीयतृतीये चंद्रस्य चतुर्थे च पापो भवति तदापि लग्नेंदू पापद्वयमध्यगौ
बुध्येते एवं लग्नेंदू युगपत्पापद्वयमध्यगतौ न च सौम्यवीक्षितौ शुभग्रहावलो

दृ

क्षितो न भवतस्तदा नारी गर्भयुक्‌ विपद्यते म्रियते ॥ पृथग्योगो वेति ॥ अथवा लग्ना
त्तृतीये चंद्रे द्वितीये तृतीये चतुर्थे वा दशमस्थाः पापास्तथापि लग्नेंदू पापमध्यगौ
भवतः अथवा लग्नाद्द्वेकादशस्य चंद्रे द्वितीय तृतीय वा दशमस्थाः पापास्तथा
पि लग्नेंदू पापद्वयमध्यगौ भवतः युगपद्ग्रहणं पादपूर्णार्थं वा स्पष्टार्थं वा तदर्थ
स्य पृथग्योगे व सामर्थ्यस्याल्पत्वात्‌ ॥ अ अयोगकर्तृणां मध्याद्यो बली तन्मासि ग
र्भिण्या मरणं भवतीति सर्वत्र परिभाषा ॥ अन्यस्या योगांतराण्यवेतालीयेनाह
क्रूरैः शशिनश्चतुर्थगैः लग्नाद्वा निधनाश्रिते कुजे ॥ बंधंत्यगयोः कुजार्कयोः
क्षीणेंदौ निधनाय पूर्ववत्‌ ॥ शशिनश्चतुर्थगैः क्रूरैः पापग्रहैः चतुर्थस्थान
स्थैर्निधनाश्रिते अष्टमस्थानस्थे कुजे भौमे एक योगः अथवा लग्नाच्चतुर्थैः पा

पे: अष्टमे भौमे छिन्नतायोयोग: ॥ वंध्यं स्मृतयो: कुजार्कयोरिति ॥ लग्नाद्बंधगते च
तुर्थस्थानस्थे कुजे भौमे अस्तगते चाद्द्यूनस्थाने अर्के मित्रे तत्रस्थे क्षीणेंदोपरि
क्षीणचंद्रे तत्तायोयोग: ॥ एषामाधानकाले एकतमस्य संभवे मरणाय पूर्वे वन्ना
री गर्भयुता विपद्यते ॥ अथकना मातु: शस्त्रनिमित्तमरणयोगं गर्भच्युतिं चाधान
लग्नवशाच्छेत्तालीयेनाह ॥ उदयास्तगयो: कुजार्कयोर्निधनं शस्त्रकृतं वदे
त्तदा ॥ मासाधिपतौ निपीडिते तत्कालं स्रवणं समादिशेत् ॥ निषेककाले कुजा
र्कयो भौमसूर्ययो लग्नसप्तमस्थयो लग्ने भौमे सप्तमस्थे अर्के गर्भयुताया: नार्या:
स्त्रिय: शस्त्रकृतं शस्त्रहेतुकं निधनं मरणं वदेद्ब्रूयात् ॥ तस्यां तेनैव प्रकारेणा
ति ॥ नारी गर्भयुता विपद्यत इत्यर्थ: ॥ मासाधिपतौ विति गर्भमासेषु मासाधि

पानवस्पति ॥ काललंघनेत्साद्दिना ॥ तत्रनिषेककालेयोग्रहोभौमादिरन्य
न्यग्रहेणयुद्धेविजितोभवतिपराजितोभवति ॥ यतःकुस्कृतादृशांयुद्धमिस्कुर्लं
केतुनावाभिधूमितत्क्रम्यपापाभिर्हतःसोपिनिपीडितइत्युच्यते ॥ सूर्याचंद्र
मसोक्रूरयुक्तोदृष्टोवाराहुणाग्रणेहेपीडितोइत्युच्यते ॥ तस्यापिनिपीडि
तस्यग्रहस्ययोभवतिमासोयस्मिन्मासेमासाधिपत्यंतस्यमासस्यमेभव
तितत्कालेतस्मिन्कालेगर्भस्यज्ञवर्णच्युतिंममादिन्नेहृदेत ॥ अक्रमानागर्भपु
ष्टिज्ञानंवंत्रास्यनाह ॥ त्रात्रांकलत्रोपगतेःशुभग्रहेस्त्रिकोणआयार्थसंस्थ
स्वास्पदसंस्थिते ॥ तृतीयलाभद्देगतेष्वपापकेःस्फूरवीसगंभीरविष्णनिरीक्षि
ते ॥ यत्रराशौत्रांकण्डेदस्थितस्तत्रैवशुभग्रहेर्ष्येवस्थितेर्बुधगुरुसितैरि

६५

स्यार्थः अथवा लग्नस्थेः शुभग्रहे लग्नमवस्थितेरथवा केन्द्रस्थितचतुर्णां कोपगतेः
केन्द्रस्थितद्वयग्रहोपगतेरेवं त्रयाणां कोपगतेः शुभग्रहे द्वयोपगतेर्वा॥ अथवा त्रिको
णआयार्थसुखास्पदस्थितेः त्रिकोणनवपंचके जायास्थानं सप्तमं अर्थे द्विती
यं सुखं चतुर्थं आस्पदं स्थानं दशमं एतेषु त्रिकोणजायायसुखास्पदेषु यथा
संभवं त्रिग्रहाद्वयोर्वा समवस्थितेषु यथा पापकेः क्रूरग्रहेष्वं त्रिग्रहाद्व
तृतीयलाभस्थगतेस्तृतीयेकादशस्थानस्थेषु यथासंभवं द्वयोर्वा अवस्थि
तेः रविनायद्विनिरीक्षितो ग्रहग्रहो लग्नेवा भवति यस्माद्देवं योगानुसचवद्रूप
तेन द्वागर्भस्थः सुखपुष्टिमान् भवतीति केचित्पुनर्निरीक्षित इति पठंति॥ तदपु
त्रं॥ यस्मात्सारावल्यामुक्तं॥ होरेंदुयुतेः सौम्ये त्रिकोणलाभार्थखांबुसंस्थे ६५

र्वा ॥ पापैरीक्षिता भयार्त्ताः स्फुरद्वा सगर्भे भिराहितो रश्विणा ॥ अथ निषिक्तस्य निषेकका
लज्ञानस्य जन्मकाललग्नयोरपि प्रश्नकाले वा पुंस्त्रीविभागज्ञानं शार्दूलविक्री
डितेनाह ॥ ओजर्क्षे पुरुषांशकेषु बलिभिर्लग्नार्कगुर्विंदुभिः पुंजन्म प्रवदेत्स
मांशकगतैर्युग्मेषु तैर्योषितः ॥ गुर्वर्कौ विषमे नरं शशिसितौ वक्रश्च युग्मे स्त्रियं
द्व्यंगस्था बुधवीक्षणाच्च यमलौ कुर्वंति पक्षे स्वके ॥ ओजर्क्षे इति ॥ लग्नमुदयं
अर्कः आदित्यः गुरुः जीवः इंदुश्चंद्रः एभिर्लग्नार्कगुर्विंदुभिरोजर्क्षस्थैर्विषमराशि
स्थैः स्थितैस्तैर्न केवलं बलवत्पुरुषांशकेषु विषमराशिनवांशकेषु गतैर्न केव
लं यावद्बलिभिः सबलैः पुंसो जन्म प्रवदेद् ब्रूयात् यावद्विषमनवांशकेगैर्ब
लिभिः पुंसो जन्म वदेत् ॥ नन्वत्र विषमनवांशग्रहणं नास्ति कथं व्याख्यानं वि

६६

षमनवांशगे रिस्युच्यते ॥ पुरुषांशके स्थितिवचनात् ॥ पुरुषराशी नामांशकात्स्पर्शः
यतस्त एव विषमराश्यस्त [illegible] ाव पुरुषराशयः ॥ समांशकगते युग्मे स्थिति ॥ ना
र्कगुरुविंदुभियुग्मराशिस्थैः समराशिष्यव स्थितैः यथासंभवं न केवलं यावत्समां
शकगते युग्मराशि नवांशकस्थैर्बलिभिः ग्रहैर्योषित स्त्रियो जन्म प्रवदेत् ॥ अथ
तेषां यथाभिहितानां लग्नग्रहाणां उभयविकल्पकानां वा कुस्थानेन स्त्रीनिर्देशाः
साम्यबलाधिकत्वात् ॥ अथ तथा गुर्वर्कौ विति ॥ गुरुर्जीवः अर्कः आदित्यः ए
तावुभावपि विषमराशौ गतौ यत्र तत्र नवांशकस्थौ नरं मनुष्यं कुरुतः बलग्रह
णमत्रानुवर्त्तते शशांकौ चंद्रः सितः शुक्रः वक्रोंगारकः एते यदि समबला युग्मस
मराशौ गता यत्र तत्र नवांशक [illegible] स्त्रियो जनयंति ॥

६६

ऽङ्गं स्यादिति अत एव ग्रहाङ्गं स्याद्यत्र तत्र राशौ हि द्विशरीरनवांशकः स्याद्बुधवीक्ष
णात् बुधदृष्ट्या यमलोऽस्य पक्षं कुर्वन्ति आत्मीयपक्षे पुरुषनवांशके स्त्रीनवांशके चेत्सर्वैः
एतदुक्तं भवति चत्वारो हि स्वभावं मिथुनकन्यामीनाः तत्र मिथुनधन्विनो पुरुषांशकौ क ध७३
न्यामीनौ स्त्र्यंशकौ तेन यथासंभवं मिथुनधन्वंशकगतावादित्यजीवौ यद्वि बुधेन यत्र तत्रा
वस्थितेन दृष्टौ पेतेतदा द्वौ यमलौ पुरुषौ वाच्यौ ॥ एवं यथाक्रमं कन्यामीनांशगताः शशि
शुक्र भौमाः यत्र तत्रावस्थितेन बुधेन दृष्टं पेते तदा द्वौ यमलौ द्वे कन्ये कुर्वन्ति अथ द्वावे
क विषमराशिगतौ यथा दृष्टा मस्थो बुधः पश्येत् तदा द्वौ पुरुषौ द्वे कन्ये वक्तव्यं ॥ नन्वत्रोग्र
ग्रहाणां स्थितिः तत्कथं व्याख्यातं द्विशरीरांशके स्थित इति उच्यते ॥ अनेनैव श्लोकेनाजातके
उक्तं ॥ बलिनो विषमे कर्म गुरु हूनरं स्त्रियं समगृहे कुजेन्दुसिताः ॥ यमलं द्विशरीरांशेषु

६७

दुजः द्वादशपद्मसमस्थितेति॥ अन्यथा पुनरुक्तं न स्यात्॥ ओजक्षेत्रे पुरुषांशा
के स्थित्यनेनैव गतार्थत्वात्॥ लग्नग्रहणमत्रानुवर्त्तनीयमिति॥ अथ पुंजन्म
योगांतरमुपेंद्रवज्रयाह॥ विहाय लग्नं विषमर्क्षसंस्थः सौरोपि पुंजन्मकरो
विलग्नात्॥ प्रोक्तग्रहाणामवलोक्य वीर्यं वाच्यः प्रसूतौ पुरुषांगनानां॥ १२॥ उक्तयो
गस्यावसरे वा अन्यथा आधानलग्नं पृच्छाकालिकं वा लग्नं विहाय यत्र क्वासौरः
शनैश्चरः शनैश्चरो लग्नाद्विषमर्क्षगतस्तृतीयपंचमसप्तमनवमैकादशस्था
नानामन्यतमस्थः पुंजन्मकरः पुरुषजन्मकरो भवति॥ प्रोक्तग्रहाणामिति
प्रोक्तग्रहाणां कथितयोगकर्तॄणां वीर्यं बलमवलोक्य विचार्य प्रसूतौ प्रस
वे पुरुषांगनानां स्त्रीणां वा वक्तव्या॥ एतदुक्तं भवति यत्र पुरुषयोगजन्मसंभवः स्त्री

६७

जन्मयोगसंभवश्च द्वन्द्वपतेतत्र यो योगो बलवत्तदा मिश्रमिश्रितस्तद्वशात्तुल्या
जन्म वक्तव्यं ॥ अथ क्लीबजन्मयोगानार्याइलविक्रीडितेनाह ॥ अन्योन्यं यदि
पश्यतः शशिरवी यदार्किसौम्यावपि वक्रो वा समगं दिनेशमसमे चंद्रोदयौ चे
त्स्थितौ ॥ युग्मौजर्क्षगतावपीन्दुशशिजौ भूम्यात्मजेनेक्षितौ पुंभागे सितलग्न
शीतकिरणाः षट् क्लीबयोगाः स्मृताः ॥१३॥ अन्योन्यमिति शशिरवी च यथार्क्षं
युग्मौजर्क्षगतौ समविषमराशिस्थावन्योन्यं परस्परं यदि पश्यतः समराशिस्थ
श्चंद्रो विषमराशिगतार्कं पश्यत्यर्कश्चंद्रं शशिनं पश्यति तदा क्लीबजन्मयो
ग एकः ॥ यदार्किसौम्यावपीत्यर्किः सौरः सौम्यो बुधः एतौ त्वार्किसौम्यौ यथा
र्क्षं युग्मौजर्क्षगतावन्योन्यं यदा पश्यतः तदा द्वितीययोगः ॥ वक्रो वा समग

द्व

मिति वक्रोंगारकः विषमर्क्षगतः समगं समराशिस्थं द्विनेत्रां सूर्यं पश्यति सूर्यश्चां

गारकं पश्यति तृतीयो योगः ॥ असमे चंद्रोदयौ चेत्तु स्थितौ भूम्यात्मजेन दृष्टौ तौ चं

द्रः शशी उदयो लग्नं एतावसमे विषमराशावस्थितौ भूम्यात्मजेनांगारकेण स

मराशिगतेन दृष्टौ तदा चतुर्थो योगः ॥ युग्मौजर्क्षगतावपि ॥ इंदुश्चंद्रः

शशिजो बुधः एतौ यथासंख्यं युग्मौजर्क्षगतौ समविषमराशिगौ भूम्यात्मजेन

ध्रेनावलोकि यत्र तत्रावस्थितेन तौ तदा पंचमो योगः पुंभाग इति ॥ सितः शुक्रः लग्नमुदयं शी

तकिरणश्चंद्रः एते सितलग्नशीतकिरणाः यत्र तत्र राशौ पुंभागे पुरुषनवां

शके यदवस्थितो भवति तदा क्लीबजन्मयोगः षष्ठः ॥ तथा च वादरायणः

अन्योन्यं रविशशिनौ विषमाविषमर्क्षगौ निरीक्षेते इंदुजरविपुत्रौ वा त

द्व

थेवनपुंसकं कुरुतः॥ वक्रो विषमे सूर्यः समगश्चैव परस्परावलोकात् विषमर्क्षे
लग्नेंदू समराशिगतः कुजो वलोकयति॥ बुधश्चंद्रो कुजदृष्टो समविषमर्क्षगो
तथैवोक्तं॥ ओजनवांशकसंस्था लग्नेंदुसितास्तथैवोक्तं॥ इति एते योगाः पूर्वयो
गानामभावे वक्तव्याः॥ तेषां योगानामेतेषां संभवे तेषामेव बलत्वं॥ अथ कन्या ७४
द्वित्रिगर्भसंभवयोगाः॥ आह ईलविंशकीर्तितेनाह॥ युग्मे चंद्रसितौ वथौजभवने
सुज्ञारजीवोदयात् लग्नेंदू न निरीक्षितौ च समगो युग्मेषु वा प्राणिनः कुर्युस्ते मि
थुनं ग्रहोदयगतान् पश्यति गांशकान्य पश्यति स्वांशे ज्ञे त्रितयं ज्ञगांशक वरग्राह्युग्मे
त्वमिश्रेः समं॥ युग्मे चंद्रसितौ विलग्नचंद्रसितौ युग्मे समराश्यंशावस्थितौ तथा ते
नैव प्रकारेण ज्ञारजीवोदयाः एते सर्वे एवौजभवने विषमराश्यंशोपगौ सुभवेयुः

६९ एवमेते मिथुनं कुर्युः द्वारिकाद्वारकस्थ॥ लग्नेंदू निरीक्षितेति॥ लग्नेंदू उदयचंद्रे
समगे युग्मराशौ व्यवस्थितौ नृनिरीक्षितौ नरग्रहेण येन पुं क ग्रहेणायेनके
नचिद्दृष्टौ भवतस्तथापि मिथुनं गर्भस्थं वाच्यं॥ युग्मेषु प्राणिणः॥ तएव पूर्वोक्ता
ङ्गारजीवोदयाः सर्वएव युग्मेषु समराशिषु स्थिताः प्राणिनो बलिनो भवंति
तदापि मिथुनं कुर्युः ग्रहोदयगतानित्यादि॥ ग्रहाः सर्वएव द्व्यंगांशके बुद्धि
स्वभावनवांशकेषु याता उदयोलग्नस्थ द्व्यंगांशकगताः तान्ग्रहोदयग
तान् द्व्यंगांशकान् स्वांशेषु स्वनवांशकस्थ बुधे पश्यति सति त्रितयं वक्तव्यं
तत्रायं विशेषः द्व्यंगांशकवशाद्युग्मं तु इति॥ ज्ञो बुधो व्यवस्थितो यस्मिन्न
वांशके बुधो यस्मिन्नवांशके व्यवस्थितः स यदि द्व्यंगांशक ६९

स्तद्विलिंगंतत्रगर्भेषुयुक्तंवक्तव्यंएकस्तद्विपरीतःएतदुक्तंभवतिमिथुनोलग्ना
कस्थोबुधोयदाग्रहोदयगतान्द्व्यंगांशकानुपञ्चपतितदादारकद्वयंदारिकाचै
कावक्तव्यं॥ अथकन्यानवांशकस्थोबुधद्व्यंगांशकमवस्थितानुग्रहोदया
नुपञ्चपतितदादारिकाद्वयंएकश्चदारकोवक्तव्यः॥ अमिश्रैः सममिति॥ तेग्रहो
दयगतेःसत्त्वधैरमिश्रेस्थितेःद्विस्वभावसमलिंगस्थितेःत्रितयंसममेकलिं
गवक्तव्यंएतदुक्तंभवति॥ मिथुननवांशकमवस्थितोबुधःमिथुनधन्वांश
कमवस्थितानग्रहोदयानुपञ्चपतितदागर्भेदारकात्रितयंवक्तव्यं॥ अथ
कन्यांशकेमवस्थितोबुधःकन्यामीनांशकमवस्थितानुपञ्चपतितदागर्भे
दारिकात्रितयंवक्तव्यं॥ तथाचसारावल्यां॥ समराशौग्रहोशांशेसिततयोविषमेगुरु

७०

भौमलग्नेषु योगेस्मिन्नगर्भगतं विहङ्गा मिथुनं तु वक्तव्यं लग्नेंद्वा समभगो
पुंग्रहदृष्टोच मिथुनजन्मकरो॥ उदयज्ञवक्रगुरवोच लिनः समराश्मिगा
स्तदेवोक्तं॥ द्वित्र्याशीरांशयुक्तानुविलग्नं च पश्यतीड्कस्तैः॥ कन्यांशे दृक्कन्य
पुरुषश्च निषिच्यांते गर्भे मिथुनांशे कन्यैकाद्यो पुरुषो त्रितयमेवं स्यात्मि
मिथुनधनुर्गताननुग्रहाश्चिलग्नं च पश्यतीड्कतः॥ मिथुनांशस्थयदापु
रुषत्रितयं तदा गर्भे यथा संभवं द्विः स्वभाव मिथुनकन्याधनुर्धरमीनसं
वं मिथुनवांशकेषु स्थितान स्वनवांशकस्थेन कन्यामिथुनयोरन्यतम
नवांशकस्थेन बुधेन यदि दृष्टस्तेन तदा गर्भे ग्रहाः त्रितयं कुर्युः॥ बलप्रदा मि
कन्यामीनांशगान्नानुविदृगानुदृष्टं च पुबति भागगतः पश्यति शशितन ७०

पः कन्यात्रितयं तदा गर्भे ॥ अथ कन्याधिकसंभवयोगज्ञानमुपजातिकयाह
८२ धनुर्द्धरस्यांत्यगते विधौ ग्रहैः स्वतदंशोपगतैर्बलिष्ठैः। ज्ञेनार्किणा वीर्ययुतेन दृ
ष्टे संति प्रसूता अपि कोशसंस्थाः ॥१५॥ धन्विलग्ने धनुर्द्धरांत्यांके चोदयमुपगते पत्रं रा तत्र२
श्यांशमवस्थिते : सर्वैर्ग्रहैर्धन्वंशोपगतैर्बलवद्भिः ज्ञेन बुधेन धन्विलग्ने धनुर्द्धरां
त्यांके चोदयं लग्नमुपगते धनुर्द्धरस्य धनुषोंत्यगते विलग्ने धन्वंत्यांके चोपगते ग्रहैः।
सर्वैः खेः स्वतदंशोपगतैर्यत्र तत्र राश्यंशे धन्विनवांशकस्थेन केवलं यावद्बलस्थैर्वी
र्यवद्भिस्तस्मिंश्च लग्ने ज्ञेनार्किणा च दृष्टे ज्ञेन बुधेन आर्किणा शनैश्चरेण वा वी
र्ययुतेन बलवता दृष्टे, बलोक्तिप्रसूता वध्वः कोशसंस्था जरायुवेष्टिता वि
ग्रहा गर्भे संति पंचसप्तदशाद्यावत ॥ पूर्वमुक्तं मासाधिपतो निपीडिते तत्का

७२ लं स्रवणं समासादित्त्रोदितितद्धनागर्भस्यमासाधिपाः॥ क्रोऽडकेनाह॥ कलल
घनांकुरास्थिचर्मांगजचेतनाः सितकुजजीवसूर्यचंद्रार्किबुधोः परतः उदय
चंद्रसूर्यनाथाः क्रमशो गदिताभवंतिशुभाशुभं च मासाधिपतेः सदृशं॥ सिता
द्यागर्भस्यप्रथममासात्प्रभृति कललत्वादीनि भवंति स्फुवर्त्तयन्ति॥ तद्यथा॥ गर्भ
स्यप्रथमे मासि कललं भवति॥ शुक्रोऽलितं षष्ठेऽंगजसंभवो लोमजन्म
तत्रार्किः सौरोऽधिपतिः सप्तमे चेतनतासंभवो भवति चेतनस्यभावः तत्र बु
धोऽधिपतिः काठिन्यं सन्निपत्याभूतं तत्र गर्भस्य तस्मिन्मासि सितः शुक्रोऽधि
पति भवति॥ द्वितीये घनताकाठिन्यं भवति तत्र कुजोऽंगारकोऽधिपतिः तृती
येऽंकुरोत्पत्तिः हस्तपादावयवजन्म तत्र जीवो बृहस्पतिः चतुर्थेऽस्थिसंभव ७२

षष्ठेंगजसंभवोलोमनखः॥तत्रार्किः सौरोधिपतिः॥सप्तमेचेतनतासंभवोभवतिचेतनस्यभावः॥
तत्रबुधोधिपतिः॥२

स्तत्रसूर्योधिपतिः पंचमेचर्मसंभवः तत्रचंद्रोधिपतिः बुधमासात्परतोयेन्ये
ऽष्टमाः मासास्तेगर्भस्यान्नानोद्वेगप्रसवकरास्तेषुचोदयंति चंद्रसूर्यनाथाः स्वा ५२
मिनः क्रमेणोगदिताउक्तास्तत्राष्टमेमासिगर्भस्योजंतुरन्नानंकरोतिमात्रा
भुक्तंपानंरसादितस्यनाभिलग्ननालेनसंक्रमात॥तत्रगर्भाधानलग्नाधिपति
र्योग्रहः समासाधिपतिः॥नवमेगर्भस्यस्योद्वेगोभवतितत्रचंद्रोधिपतिः दशमेग ५५
र्भस्यप्रसवोभवतितत्रसूर्योधिपतिः॥तथाचस्वल्पजातके॥कललघनावय
वास्थित्वग्रोमस्मृतिसमुद्भवाः क्रमशः मासेषुशुक्रकुजजीवसूर्यचंद्रा
र्किसौम्यानां॥अन्नानोद्वेगप्रसवाः परतोलग्नेशचंद्रसूर्याणामिति॥अत्रप्रथम
द्वितीयमासाधिपपर्यायेवनेश्वरेणसहमतभेदः तथाचतद्वाक्यं॥कुजास्फुजि

७२ ज्जीवरवींदुसौरज्ञाज्ञांकलग्नेंदुदिवाकराणां मासाधिपत्यप्रभवो न चेष्टांज
योपपद्यांते ग्रहस्वबद्धुवंति ॥ आद्ये तु मासे कललं द्वितीये घश्छ तृतीये पि भवं
ति ग्रा खाः अस्थीन्यपस्नायुशिराश्चतुर्थे मज्जांत्वचमार्पपि पंचमे तु ॥ षष्ठेन
त्वग्रोमनखोपच्छन्नं चेतस्थिता सप्तममासि चेतः तृष्णाज्ञानस्वादमष्टमे स्या था
त्सपन्नोपि पराधीन नवमे मतिस्थ ॥ श्रोतोभिरुद्धुटितपूर्णदेहो गर्भो दशमासे द्वज्ञा
मि प्रसूते ॥ अस्य च कुमतसाम्यमभिमतमिति भवति ॥ अभाज्ञभं च मासाधि
पतेः सद्दज्ञांगभस्य स्वमासाधिपति सद्दज्ञां शुभमशुभं फलं भवति ॥ एतदुक्तं
आधानकाले यो ग्रहो पि निपीडितो भवति तन्मासे गर्भस्य स्रपतनं कलु
षेभंदरन्नेमो वि विवर्णापाडुनं निर्म लो ज्ञाल संपन्नो बलवति पुष्टिरिति ॥ तथा ७२

वसुस्त्रजातके ॥ कलुषैः पीडापतनं निपीडितैर्निर्मलैः पुष्टिः ॥ अथवान्यैः ग्र
हकारैः विज्ञेयमनुक्तमत्र किं चित्तद् [illegible] ज्ञेयते ॥ तथा च सारावल्याम् ॥ अत्र तत्र शुभा
शुभमिश्रैः कर्मभिरधिवसितो विषमदृष्टैः ॥ गर्भवासो निपतति संयोगे शुक्र
शोणितयोः ॥ मिथुनस्य मनोभावो यादृग्मद्दलालनस्य संभवति ॥ श्लेष्मादिभिश्च
दोषैस्तत्तुल्यगुणो निषिक्तः स्यात् ॥ यादृक् पत्यपतिसौम्यस्तत्तुल्यगुणं स्फुतं स
माधत्ते पितृजननी सादृश्यं परवैः अन्यांकस्य बलयोगात् ॥ स्फुवोधमेतत् ॥ अ
कमाधिकांगमूकविरलकुचिगिरां संभवयोगानुवंशस्य नाहृ ॥ त्रिकोणगेज्ये
विबलैस्तथापरैर्मुखांघ्रिहस्तैर्द्विगुणैस्तदा भवेत् ॥ अथवाग्गवीदावशुभैर्भ
संधिगैः शुभेक्षितश्चेत्कुरुते गिरं चिरात् ॥ १७ ॥ ज्ञे बुधे त्रिकोणगे लग्नान्नवमस्थे पं

७२ चमस्थे वा तन्नस्तस्माद्बुधाद्दन्यपरपरैः सर्वग्रहैः यत्रतत्र स्थितैर्विबलैर्वीर्य
रहितैर्मुखांधिरस्तेहि गुणेन गर्भो वाच्यः ॥ द्वित्रिराश्यतुष्याच्चतुर्भुजइति त्रि
कोणगे ज्ञइत्यत्र केचि ॥ न्मूलत्रिकोणगे बुधे कन्यागत इत्याहुः ॥ तच्चायुक्तं
यस्माद्भगवान्गार्गिः ॥ बलहीनैर्ग्रहैः सर्वैः नवपंचमगे बुधे द्विगुणं घि श्रिरो
हस्तो भवत्येकोदरसप्या ॥ अवागिति ॥ गविद्दय स्थितेइंदौ चंडे शुभे भसंधि
गेः कर्कमीनालिप्रांत्यनवांशस्थेः ॥ अवाक् मूको गर्भस्थो वाच्यः शुभे दि
तइतिचेक्रूरंडः शुभेक्षितः स्यात्तदा बालस्य चिरात् बहुना कालेन गिरं
वाचं कुरुते ॥ अर्पात्पापेक्षितेवाघीनो भवति ॥ मिश्रग्रहवीक्षितेयद्यसौ ७२
स्पावलिनस्तदा चिरेण कालेन लब्धवाग्भवति ॥ अर्पात्पापबलिनस्तदा

नैवेति॥ अत्र भगवान्गार्गिः॥ कुलीरालिझषांतस्थैः पापैश्चंद्रे दृष्टे पापगे मूकः
पापेक्षिते सौम्ये क्षीरेण लभते गिरं॥ मिश्रैर्दृष्टे ग्रहैर्बलान्मूको वाक्कैश्चि
राद्भिति॥ अथ फलं सदंतं कुब्जजडजन्मयोगानां दाक्रांतयाह॥ सौम्यर्क्षांशे रवि
जरुधिरौ चेत्सदंतो ऽत्र जातः॥ कुब्जः स्वर्क्षे ऽगांशे शशिनि सतनुगे मंदमाहेयदृष्टे पंगु
मीने यमाग्न्यांशे कुजेक्षिते लग्नसंस्थे संधौ पापेऽग्न्यांशे शशिनि च जडः स्यान्न चे
त्सौम्यदृष्टः॥ रविजः शनैश्चरः रुधिरो ऽंगारकः यत्र तत्र राशौ शनैश्चरांगार
कौ सौम्यर्क्षांशे बुधराशिनवांशके मिथुनांशके कन्यांशके वा भवतः अ
थवा बुधर्क्षे मिथुनकन्ययोरन्यराशौ स्थितौ भवतः चेच्छशी यद्यपर्ययदे १२२
वं तदत्रास्मिन्योगे सदंतो दंतसहितो गर्भस्थो वाच्यः केचन सौम्यर्क्षांशे

७५ मिथुने मिथुनेंशे कन्यायां कन्यांशके चेत्तावुच्छे ति रुद्धांशकयोर्युगपदृष्टाणा
त्॥ अंशत्रात्रादेन केक्लैने वसिष्ठः स्यात् ॥ ऋक्षदृष्टणं अतिरिच्यतऽतिएवं
विधेयोगे गर्भस्थः सदंत्तो भवति जातो वा ॥ कुजः खर्द्धेऽति शशिनि चंडे ख
र्द्धे आत्मीय राशौ कर्कटस्थितेतयी भूते चतनुगते लग्नगते तस्मिन्नं दमादेय
दृष्टे मंदेन गर्भे स्थिरेणमादेय्यमांगारकेण च दृष्टेव ॥ लौकिते गर्भस्थः कुजो
वाच्यः पंगुर्मीनेमीनलग्नसंस्थे यमकुजेवीक्षिते पंगुपादविकलो गर्भस्थो
वाच्यः संधो पापैः ॥ आदित्य कुज सौराणां अन्यतमे मृगालिचंडे संधौ कर्कटवृ
श्चिकमीनानां न्यनवांशकगते यथा संभवं गर्भस्थो जडः श्रोत्रेंद्रियहीनो वा
च्यः ॥ न चेत्सौम्यदृष्टाः एते योगा कर्त्तारोगग्रहायथाद्दर्शितानचेद्यदि सौम्यैः ७५

शुभग्रहैः दृष्टा भवंति तद्वैतद्योगचतुष्टयं पूर्णविक्रमं ॥ सोम्यैर्वलभिन्नैरधि
तायेयोगायेनभवंति मध्यबलैर्हीनबलैर्वा दृष्टा आसमग्रफला भवंति ॥ अ
धनावामनहीनांगोदोधकेनारः ॥ सौरत्नाग्रांकदिवाकरदृष्टेवामनकोम
करांत्यविलग्नेधानवमोदयगेश्च दृक्काणैः पापयुतेरभुजांघ्रिशिराःस्यात् ॥१९
मकरांत्यविलग्नेमकर राश्यंत्यनवांशके विलग्नस्य नवमांशात् उदयमानस्य
चमकरस्येत्यर्थः ॥ तस्मिंश्च सौरश्नाग्रांकदिवाकरदृष्टे एतैरवलोकिते वाम
नकोगर्भस्थोवाच्यः ॥ धानवमोदयगे इति ॥ अत्रकेचिद्व्याचक्षते ॥ यदाल
२६ ग्नेद्वितीयद्रेष्काणोदयोभवति तदा तस्य पंचमराशिं संबंधित्वा द्वितीयदृक्काण
इति आख्या ॥ तस्मिन्द्वितीयद्रेष्काणे पापग्रहयुते उदयमनुप्राप्ते तस्मिन्

७५ सौरज्ञशुक्रांक दिवाकर दृष्टे गर्भस्थो भुजहीनो वाच्यः एवं लग्नेयदातृतीय
दृक्काणस्योदयो भवति तदा तस्य नवमराशित्रिगुंसं बंधित्वान्नवमदृक्काणद्र
ष्टारभ्यात स्मिनुदयगते पापयुते सौरज्ञशुक्रांक दिवाकर दृष्टे गर्भे ऽघ्रिपादह
हीनो वाच्यः ॥ एवं प्रथमदृक्काणलग्नसंबंधित्वादुदयदृक्काणद्रष्टारभ्यात
स्मिनुदयगते पापयुते सौरज्ञशुक्रांक दिवाकर दृष्टे गर्भस्थो ऽत्रिशिराः त्रिशी २०५
नोवाच्यः एतेषु योगेषु सौरज्ञशुक्रांक दिवाकराणां दर्शनयोगात्पापयुक्तस्य
त्रित्र्यत्राप्यन्येधी नवमोदययोगे दृक्काणैः पापयुतैः केवलमेवाभुजांघ्रिशि
रसां संभवं व्याचक्षते सौरज्ञशुक्रांक दिवाकर दृष्टदृष्टस्यानुच्छित्तिनेष्ठं तित्र
न्येविभुजादिसंभवयथासंख्यं तत्रकाद्रेष्काणत्रयेपिदृक्काणंतदुद्भवविक ७५

ल्पमाहुः॥ विमुंजावनं घ्रिवोविधिग्निरावेति॥ अन्यथाव्याचक्षते॥ यथालग्नेयथ
थांप्रथमद्रेष्काणोदयोभवतितदापंचमेपिराशौप्रथमद्रेःकाणेनवमेपिप्रथ
मएवाणतद्रेष्काणत्रयंपापयुतंभवतितदामुजरहीनोगर्भस्थोवाच्यः॥ अथ
यदालग्नेद्वितीयद्रेष्काणोदयोभवतितदापंचमनवमयोरपिद्वितीयम
वतिएवंद्रेष्काणत्रयंयदिपापयुतंभवतितदापादहीनोगर्भस्थोवाच्यः॥
अथलग्नेतृतीयद्रेष्काणोदयोभवतितदापंचमनवमयोरपितृतीयएवए
तद्रेष्काणत्रयंयदिपापयुतंतदागर्भस्थोविधिग्निराःशिरोविहीनोवाच्यः॥
अत्राप्यन्येयथासंख्यंस्यस्थकास्त्रिःप्रकारंतियोगंविमुंजांघ्रिग्निरोहीनोनाविं
कल्पेनगर्भस्थितस्यसंभवमाहुः॥ वयंपुनर्ब्रूमः॥ निषेककालेपंचमराशौयो

७६ द्रेष्काणः यद्यंगारकेणयुक्तः सौरऋक्षांक दिवाकरदृष्टश्च भवति तदा विवादुः
तथा निषेककाले नवमराश्योर्योद्रेष्काणः स भौमयुक्तः सौरऋक्षांक दिवाक
रदृष्टश्च भवति तदा नंघ्रिः ॥ अथ लग्नेयोद्रेष्काणः यदि भौमयुक्तः सौरऋक्षां
क दिवाकरदृष्टश्च भवति तदा त्रिशिराः गर्भ इति व्याख्यासाधु ॥ यस्माद्भगवा
न् गार्गिः ॥ लग्नद्रेष्काणगो भौमः सौरऋक्षेंदुवीक्षितः कुर्याद्द्विशिरसं तद्वत्पंच
मे वा कुवर्जितं ॥ विपदं नवमस्थाने यदि सौम्यैर्नवीक्षितः ॥ तथा च सारावल्यां
भौमयुक्तो द्रेष्काणस्त्रिकोणलग्नेषु तेषु संदृष्टः विभुजांघ्रिः मस्तकस्याप्यु[?]
निरक्षिच्छेदे वदेद्गर्भः ॥ अथ विकलजन्मज्ञानार्थं हरिणीमाह ॥ रविशशि
युते सिंहे लग्ने कुजार्कि निरीक्षिते नयनरहितः सौम्यासौम्यैः सबुद्बुदलोच ७६

नः ॥ अथ गृहगतश्चंद्रो वामंदहीनस्त्वपरं रविर्नशुभगद्दिता योगायाप्या
भवंति शुभदृष्टिताः ॥ रविर्नक्षत्रियुतइति सिंहलग्ने रविर्नक्षत्रियुते ऽर्कचंद्रा
भ्यां संयुक्ते तथा भूते कुजार्किनिरीक्षिते भौमसौराभ्यां दृष्टे नयनरहिते
नेत्रहीनो गर्भस्थो वाच्यः ॥ अर्थादेव सिंहलग्ने केवलेनार्केणयुक्ते सौरां
गारकदृष्टे दक्षिणाक्षिकाणः एवं हि सिंहलग्ने केवलेन चंद्रेणयुक्ते सौ
रांगारकदृष्टे वामाक्षिकाणः सौम्या सौम्यैः स्वबुद्बुदलोचन इति ॥ तस्मि
न्नेव सिंहलग्ने ऽर्कचंद्राभ्यां युक्ते सौम्यासौम्यैः शुभपापग्रहैर्दृष्टे गर्भस्थः स्वबु
द्बुदलोचनः पुष्पिताक्षो वाच्यः ॥ अत्रापि एकतमयुक्ते प्रागुक्तवत्पुष्पिताक्ष
एककोणो ज्ञेयः इत्यर्थः ॥ ग्रंथेनाशुभफलदा तेषां सर्वेषामेव योगानां पदा योग

दिना १

७७ कर्त्तारोग्रहाः शुभग्रहैर्दृष्टाभवंतितदातेयोगायाप्याभवंतिपूर्णंयथोक्तं
फलंनप्रयच्छंतिकिंचित्स्वयच्छंतीत्यर्थः ॥ अथप्रश्नाधानकालेयोगवृ
त्तस्यसर्वकालज्ञानंवसंततिलकेनाह ॥ तत्कालमिंदुसहितोद्विरसांश
कोयस्तत्तुल्यराशिसहितेपुरतःशशांके ॥ यावानुदेतिदिनरात्रिसमा
नभागस्तावत्कृतेदिनमितोःप्रवदंतिनम्राः ॥२१॥ तत्कालमाधानकालेप्रश्न
कालेवायस्मिन्राशौचंद्रमावर्त्ततेतत्रचयस्मिन्द्वादशभागेस्थवस्थित
तत्कालमिंदुसहितोद्विरसांशः केचित्तुतत्कालेंदुसहितोद्विरसांशकं
तिपठंतितत्कालेंदुनायावत्संख्योद्वादशभागःसहितःतत्तुल्यस्तत्संख्यो
मेषादेर्गणनयायोराशिस्तत्रस्थेचंद्रमसिपुरतोदशमेमासिगर्भस्यप्रस ७७

सर्वोवाच्यइतिकेचित् ॥ तथाचसारावल्यां ॥ यस्मिन्द्वादशभागेगभोग्यानि

वस्थितश्चंद्रः तत्तुल्यद्वेषप्रसवंगर्भस्यसमादिशेत्साज्ञः ॥ अथान्येपुनरेवं

व्याचक्षते ॥ आधानकालेयत्रराशौचंद्रमाअवस्थितस्तत्रयावत्संख्येद्वा

दशभागेवर्त्ततेतस्मात्द्वादशभागराशेर्यावत्संख्यएवपुरतोयोराशिस्त

स्थेचंद्रमसिदशमेमासिप्रसवोवक्तव्यः एषैवव्याख्या ॥ यस्माद्भगवान्

गार्गिः यावत्संख्येद्वादशांशेञ्शोत्रीतस्मिन्नर्क्षेव्यवस्थितः तत्संख्यएवयस्ततोरा

शिर्जन्मदोतत्कृतेवदेत् ॥ अत्रापिनष्टजातानयनेउत्पलोपाध्यायः यद्दिचंद्रा

क्रांतद्वादशभागप्रमाणेनसकलचक्रराशिस्ततद्वादशांतंप्रमाणेनलभ्य शतकला२

तेतद्दानेनमुक्तद्वादशांशराशिप्रमाणेनकिमितिलब्धंचंद्रराशिभुक्तंल

७८ ष्यते ततोऽन्त्यो निशापरिकलनया नक्षत्रमूलं ॥ अत्रापि दिनरात्रिकाल
ज्ञानमादृत्य यावानुदेति दिनरात्रिलग्नाः पूर्वस्यारभ्यातः ॥ गोजाश्विकर्किमि
थुनाद्यत्वाद्दि ॥ आधाने प्रश्नकाले वा यच्च लग्नं तस्य तस्य यः ॥ प्रविभागो दिनसं
ज्ञो रात्रिसंज्ञो वा यो यावानुदेति स्वमानात्यावत्कालभागो गतस्तावत्तावद्दि
नराशि निर्गमः स्वमानात्फले काले जन्म भविष्यतीति वक्तव्यं ॥ एवं दिनस्य रा
त्रेर्गतकालं बुध्वा प्रसवकाले लग्नहोराद्रेष्काणनवमांशकद्वादशांशा
त्रिंशांशका वाच्याः ॥ अत्र एव प्रवदंति कथयंति तेषां सारावल्यां ॥ तत्कालदि
वसनिशासंज्ञः समुदेति राशिविभागो यः ॥ यावानुदयस्तावद्वाच्यो दिवस
स्य रात्रेर्वा दृष्ट्वा आधानं प्रथमं प्रसूतिकालं स्फुटं निश्चितं कृत्वा ॥ जातकविहितं १८

चविधिं विहितयेतत्त्वगणितज्ञः ॥ अथ कथमाधृतस्य गर्भस्य वर्षत्रयपर्यंते द्वादशाब्दांतं वा
लिन्याह ॥ उदयति मृदुभांशे सप्तमस्थे च मंदे यदि भवति निषेकः सूतिरब्दत्रयेण ॥ शशि
नि तु विधिरयं द्वादशाब्दे प्रकुर्यान्निगदितमिह चिंत्यं सूतिकाले पि युक्त्या ॥ २२ ॥ उदयती
ति ॥ मृदोः सौरस्य भांशे मृदुभांशे निषेककाले यस्य तस्य लग्नस्योदये मृदुभांशे
शनैश्चरनवांशके चोदयति तथाभूते तस्माद्द्वे लग्नान्मंदे शनैश्चरे तत्काले सप्त
मस्थे यूनगते ॥ एवंविधे योगे यदि निषेको भवति आधानं धृतस्य गर्भस्य त्रितये
ण वर्षत्रयेन सूतिं प्रसवो वाच्यः ॥ शशिनीति ॥ एवंविधे यदा शशिनि चंद्रे भव
ति तदा द्वादशाब्दे प्रसूतिः प्रसवं कुर्यात् ॥ एतदुक्तं भवति यस्य तस्य लग्नस्योदये प
दा कर्कटांशकोदयो भवति तस्माल्लग्नात्सप्तमस्थश्चंद्रो भवति तदाधृतस्य गर्भस्य द्वा

७९ दृष्टोस्यप्रसवोवक्तव्यः निगदितमिदंतत् इत्यस्मिन्नाधानाध्याये आधानकाल
योगवशाद्व्याख्यातानांगादीनांगर्भप्रसवकालनिर्देशादिचएवमाधानकालात्प्र
सवकालात्पञ्चमेध्येवोद्दिष्टः कृतमस्याःप्रश्नकालादपिकर्त्तव्यः ॥ नष्टंचजन्माधा
नकालेप्रश्नकालेचेति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायांबृहज्जातकवृत्तौज
गच्चंद्रिकाभिधानायांनिषेकाध्यायश्चतुर्थः ॥ अथातोजन्मविधिर्नामाध्या
योव्याख्यायते ॥ तत्रादावेवपितुःसंनिधौवाजातस्यजन्मइत्यनुष्टुभमाह । पितु
र्जातःपरोक्षस्यलग्नमिंदावपश्यति विदेशस्थस्यचरभेमध्याद्भ्रष्टेदिवाकरे । इं
दौचंद्रेप्रसवलग्नमपश्यतिनावलोकयतिसतिपितुःपरोक्षस्यजन्मजनकस्या
सन्निधौजातःतत्रपितुःसन्निधानेस्वदेशेपरदेशेवास्थितेजातज्ञानार्थमाहवि ७९

देशास्थस्येति दिवाकरे स्यैचरांस्थे मध्याद्दशमस्थानाद्दृष्टे । अथ पतितेना
कादशो वा देशस्थेन नवमात्पञ्चमस्थानस्थपितुर्विदेशस्थस्य अन्यदेशगतस्य जा
तं चंद्रमसि लग्नमपश्यत्येष योगो नान्यथेति ॥ चंद्रे प्रसवलग्नमपश्यति अर्के ।
स्थिरराशौ स्थिते मध्याद्दृष्टे स्वदेशस्थस्यैव पितुः परोक्षे जातः अस्मिन्नेव योगे
द्विस्वभावस्थेऽर्के मध्याद्दृष्टे स्वदेशायोर्मध्योपगतस्य परोक्षे जातः मार्गमध्ये स्थ
स्थे: अर्थाद्द्विस्वचंद्रे प्रसवलग्नं पश्यत्यर्के चरराशिस्थे वा द्विस्वभावराशिस्थे वा मध्या
द्दृष्टे पितुः स्वदेशस्थस्यैव परोक्षे असन्निधौ जात इति वक्तव्यं ॥ तथा च सारावल्यां
होरामनीक्षमाणे पितुर्यथेष्टस्थितेऽन्यस्मिन्नि जातः मेषूरणाच्च्युते वा चरभा
गे भानौ विदेशगते ॥ अथान्यानपि योगाननुष्टुभाह ॥ नदयस्थपि वामं देवकुले

८० वास्तं समागते स्थिते वांतः क्षपानाथे शशांकसुतशुक्रयोः ॥ मंदे सौरेण दृ
ष्टे लग्ने गते पितुः परोक्षे जातः अथ वा कुजे भौमे जन्मलग्नादस्तं गते सप्त
मस्थानं प्राप्ते पितुः परोक्षे जातः इति क्षपानाथे चंद्रे शशांकसुतशुक्रयोर्म
ध्यस्थे शशांकसुतो बुधः शुक्रो भार्गवः अनयोर्मध्यस्थिते चंद्रे कोऽर्थः एकत्रो
न्यो द्वितीये ॥ अथ वा चैकस्मिन्राशौ मध्यभागे बुधचंद्रौ स्थितश्चाद्यंते तयो
र्बुधशुक्रौ तत्रापि मध्यस्थः एवंविधे योगे पितुः परोक्षस्य जातः तथा च
स्वल्पजातके ॥ चंद्रे लग्नमपश्यति मध्ये वा सौम्यशुक्रयोः शशांके जन्म परो
क्षस्य पितुर्यमोदये वा कुजे वास्ते ॥ अधुना सर्पवेष्टित ज्ञानमाह ॥ शशांकं
के पापलग्ने वा वृश्चिके त्रिभागगैर्न शुभैः स्वायस्थितैर्जातः सर्पस्तद्वेष्टितोऽपि ८०

वा॥ वृश्चिकेंशः वृश्चिकस्वामी भौमः॥ अलग्नंके चंद्रे वृश्चिकेंशे त्रिभागगे भौमद्रे-
ष्काणगे तत्र भौमद्रेष्काणं मेषे प्रथमं कर्कटे द्वितीयः सिंहस्तृतीयः वृश्चिकप्रथ-
मः धन्विनि द्वितीयः मीनस्तृतीयः एषामन्यतमस्थस्य चंद्रमसः शुभैः शुभग्र-
हैः स्वायस्थितैर्द्वितीये कादृग्रास्थानस्थितैः सर्पभरणो जातः इति वक्तव्यं॥ पाप-
लग्ने चेति॥ एवं पापग्रहसंबंधिलग्नोदये यदि भौमद्रेष्काणं भवति तत्र पा-
पलग्ने भौमद्रेष्काणं मेषप्रथमं द्रेष्काणे चंद्रे कर्कटे द्वितीयः वृश्चिकप्रथमः सिं-
हस्तृतीयः एषामन्यतमस्योदये लग्नस्थाः क्रूरग्रहैः द्विकादृग्रास्थैस्तद्वेष्टि-
तदृष्टादिवत शुभैः स्वायस्थितैः॥ सर्पवेष्टितो जातः इति वक्तव्यं॥ भवेपुनरेवं
मासते चंद्रे पापलग्ने वा भौमद्रेष्काणं भवति॥ तत्र पापलग्ने भौमद्रेष्काणः

३ स्वायस्थितेः विकल्पेन सर्पो वा सर्पवेष्टितो वा जायते इति। अत्र पूर्वव्याख्या साधी॥ यस्मा ३
द्रेष्काणा नामानि:
८२ मेषप्रथमः कर्कटद्वितीयः सिंहस्तृतीयः वृश्चिकः प्रथमः धन्विद्वितीयः मीनस्तृतीयः
तस्माद्देवक्रमुभैः। भौमद्रेष्काणगे चंद्रे सौम्यैरायधनस्थितैः सर्पस्तद्वेष्टितस्तस्मात्सा
पल्लग्ने त्रिनिर्दिष्टो नत। तथा च सारावल्यां॥ भौमद्रेष्काणगते चंद्रे लग्ने च संस्थिते वदेत्
जातं द्रेष्काणगे सौम्ये रहिवेष्टितो भुजंगो वा॥ अथ केनैकजरायुवेष्टितयोः
द्वयोर्जन्मज्ञानमनुष्टुभाह। चतुष्पदगते नो ग्रोपैर्वीर्यसमन्वितैः। द्वितनुस्थैश्च भौ६
यमलौ भवतः कोशवेष्टितौ॥ भानौ सूर्ये चतुष्पदराशिगते मेषसिंहधन्व्य
परार्द्धमकरपूर्वार्द्धानां अन्यतमस्थे ग्रोपैरन्यैः सर्वैर्ग्रहैर्द्वितनुस्थैश्च वीर्यसमन्वि
तैश्च कोशवेष्टितौ एकजरायुकेवलजरायुवेष्टितौ यमलौ जायेते॥ अथ नाना ८२
लवेष्टितज्ञानमनुष्टुभाह॥ छागसिंहवृषे लग्ने तत्स्थे सौरेऽथवा कुजे॥ राश्यंशा

सद्रेक्काणात्र जायते नालवेष्टितः ५ ॥ छागो मेषः सिंहः प्रसिद्धः वृषो वृषभ एवं छाग
सिंहवृषे लग्ने स्थिते तेषामन्यतमो यदि लग्नगतो भवति ॥ तत्स्थसौरे अथवा कुजे
तस्मिन् छागसिंहवृषाणामन्यतमे लग्ने तत्स्थे तत्र स्थिते सौरे ज्ञेनेक्षते अथवा कु
जे भौमे तत्रस्थे नालवेष्टितो जंतुर्जायते ॥ नालक्राष्टेन नाम्नाप्यभिधीयते ॥ क
स्मिन्योगे ॥ वेष्टितादि त्याह ॥ राश्यंशपंचगा इति ॥ राशेरंशो राश्यंशः सः राशेर्लग्नस्य यो न
वांशस्तत्कालमुदितः स च यद्राशिसंबंधी स च कालांगानीत्यादिनायं पेन
नियतः राशिर्यस्मिन्योगे कालपुरुषस्यावस्थितः कालांगानीत्यादिनायं प्र
निरूपितस्तत्सद्रेक्काणे तस्मिन्न्लग्ने नालवेष्टित इति वक्तव्यं ॥ तथा च सारावल्यां
सिंहाजगोभिरुदये प्रसूयते न नालवेष्टितो जंतुः ॥ लग्ने कुजे च सौरे राश्यंशपंच

८२

समानगात्रेतु ॥ अधुनाजारजातज्ञानंवक्रस्थेनाह ॥ नलग्नमिंदुंचगुरुर्निरी
क्षतेनचात्रानुगांकरविणासमागतं ॥ सपापकोर्केणयुतोथवात्रानुगपरेणजा
तंप्रवदंतिनिश्चयात् ॥ नलग्नमिंदुंचेति ॥ गुरुः लग्नंइंदुंचयद्विनिरीक्षतेन
पश्यति ॥ लग्नचंद्रावेकराशिस्थौपृथक्स्थौवायदाद्यावपिगुरुणानदृष्टौप्रते
तदापरेणजातइतिनिश्चयात्प्रवदंतिकथयंतिमुनयः ॥ यद्विलग्नचंद्रौजीव
भागस्थौजीवनवमांशकस्थौभवतस्तदानपरजातइतिवक्तव्यं ॥ यस्मादथवानेह
श्वरः ॥ अजीवभागेनचाक्षितेनचाजीवेषुचंद्रेक्षितलग्नमेवंजातंपरोद्भूतमि
तिब्रुवंतिवाच्योजनेताचबलाबलोकादिति ॥ नचात्रानुगांकमिति ॥ अनुगांकंर
विणासमागतंसंयुक्तंगुरुर्लग्नंनिरीक्षतेचंद्रार्कावेकराशिस्थौयदिद्वस्प

८२

त्रिनान दृश्येते तदा परेण जातः ॥ अथवा लग्नगश्चंद्रः सपापकः पापग्रहेण भौ
मेन सौरेण युक्तस्तथाविधोर्केण यदि युक्तो भवति तदा परेण जात इति ॥ अ
त्रापि केजीवदृष्ट्यानुवर्त्तिव्याख्यानं कुर्वते तदयुक्तं ॥ यस्माच्चंद्रार्कौ वेकरा
शिगतौ पापयुक्तौ अयुक्तौ वा जीवेन दृश्यमानौ वा जारजातजन्मकरौ ॥ तत्र
चंद्रार्कयोगः पापेन संमिश्रः किं कृतं भवति तस्माच्चंद्रार्कौ वेकराशिगतौ अपा
पौ जीवेन दृश्यमानौ सपापौ जीवेन दृश्यमानौ जारजातजन्मकरौ निश्चया
त् अवश्यं भवतः ॥ अत्र चंद्रमा यदि गुरुगृहगतः ॥ तद्द्रेष्काणगतनवांशक
वा दृश्या भाग त्रिंशभागस्थो भवति अन्यत्र वा राशौ गुरुणा युक्तस्तदा न जार
जात इति यस्माद्भगवान्गार्गिः गुरुक्षेत्रगते चंद्रे तद्युक्ते वान्यराशिगते दृ

टि

क्षणे तदंशे वा नापैरज्ञातः दृश्यते ॥ अथ जातस्य पितृबंधनयोगं वैतालीयेना
ह । क्रूरर्क्षगतावशोभनौ सूर्याद्द्यूननवात्मजस्थितौ बद्धस्तु पिता विदेशगः
स्वे देशे स्वे वा राशिवशाद्यापपथि ॥ क्रूरर्क्षाणि क्रूरग्रहराशयः मेषसिंह
वृश्चिकमकरकुंभाः कृष्णपक्षे क्षीणेंदुश्चैव कर्कटः पापयुक्ते बुधेपि कन्या
मिथुने च । अशुभौ शनिभौमौ ॥ क्रूरर्क्षगतौ च ॥ सूर्याद्द्यूननवात्मजस्थितौ ॥ पापक्षेत्रगतौ ५
द्यूनं सप्तमं नवमं प्रसिद्धं आत्मजं पंचमं एषामन्यतमस्थौ भवतस्तदा जा
तस्य पिता जनको बद्धो वाच्यः तस्मादादित्याक्रांतराशिवशाद्बंधनदे
शज्ञानमाह ॥ स्वे वा राशिवशाद्यापथ्यीति ॥ चरराशिस्थिते सूर्ये परदे
शे बद्धः स्थिरराशिस्थिते स्वदेशे द्विस्वभावे पथि एवं राशिवशात्तस्या टि

नपरिज्ञाने ॥ अथो इत्ययं निपातो विकल्पे केचित् ॥ स्थिरराशौ वक्रात्तथा
पथ्यामिति पठंति ॥ अथवा पोतगतापसवज्ञानं वैतालीयेनाह ॥ पूर्णेंदुराशि
नि स्वराशिगे सौम्ये लग्नगते शुभे खे ॥ लग्ने जलजे त्रिगेपि वा चंद्रे पोतग
तापसस्तैयते ॥ व्याख्या निचंद्रे पूर्णे परिपूर्णमंडले तस्मिंश्च स्वराशिगे कर्क
टस्थे तथा सौम्ये बुधे लग्नगते ॥ शुभे जीवे उदयात् खे चतुर्थस्थे पोतगताना
स्याप्रसस्यत इति वक्तव्यं ॥ तत्रांतौ शुभैः खे इति पठंति पठित्वा चैवमाचक्षते
शुभैः खे चतुर्थभवने शुभैरिति वचनं घटते ॥ एतच्च मेषलग्ने तत्रस्थे बुधे वृ
षयुक्ते लग्ने शुक्रबृहस्पती शेषौ शुभाभ्यामित्येवं प्राप्नोतीति क्रियते शुभैरि
ति तस्मादेवमवसीयते ॥ पूर्णचंद्रमा शुक्रबृहस्पतिभ्यां युक्तो भवतीति तदा शु

८४

मेरिति भवति ॥ एतच्च(ष)मेषलग्ने तत्रस्थे बुधपूर्णचंद्रे गुरुश्च बृहस्पतिभ्यां स
मायुक्ते कर्कटे व्यवस्थिते सर्वत्र पूज्यत इति ॥ अयं पाठः सव्याख्याने युक्तः
यस्मान्मकरावस्थिते कर्कटस्थचंद्रमा पूर्णो भवति मकरव्यवस्थिते चा
के मकराच्चतुर्थे भवने मेषबुधस्य संभवो नास्ति किं पुनर्मकरात्सप्तमराशौ
कर्कटके गुरुशुक्रस्याप्यवस्थानमिति ॥ तस्माच्छुभेक्षखे इति सम्यक्पाठ एक
वचनांत एव पाठोऽत्राऽपः शुभेषु खेतत्कथं जावपौ व्याख्यातं ॥ उच्चांते बुधो
लग्नगतस्तस्माच्चतुर्थे गुरुशुक्रस्यावस्थानं भवति आते जाव इति व्याख्यातं
केचित्पूर्वैग्रंथाख्यानुसारेणेति गुरुशुक्र इति ॥ अथ योतगता प्रसवायोगो द्वि
तीयः लग्ने जलजे राशौ मकरपश्चार्द्धकर्कटमीनानां मन्यतमेतस्माद्

८४

स्तोसप्तमस्थानस्थेचंद्रेपूर्णेचपोतगतेवप्रसूयतइतिवाअष्टःप्रकारेण अ
प्योदकमध्यप्रसवंवेतालीयेनाह ॥ आप्योदयमाप्यगःशशीसंपूर्णःसमवेक्ष
तेपथवामेषूरणवंधकलग्नगःस्यात्सूतिःसलिलेनसंशयः ॥ आप्योदयमिति
आप्यराशयोमकरपश्चार्द्धकर्कटमीनास्तेषामन्यतमस्योदये ॥ आप्योद
यजलराशिलग्नंभवतिशशीचंद्रमाआप्यगोजलराशिस्थः तदासूतिः
प्रसवः सलिलेजलसमीपेनसंशयः निश्चयाद्वाच्यः तेषामेवान्यतमाश्रितेचंद्रे
तोयप्रसूतिरितिवक्तव्यं ॥ संपूर्णःसमवेक्षतेपथवा ॥ अथवासंपूर्णः शशीलग्
८२ नमाप्योऽयंसमवेक्षतेपश्यतितथापिसलिलसमीपप्रसूतिः ॥ मेषूरणवंधकल
ग्नगइतिअथवाप्यराशेरुदयगतेशशीमेषूरणवंधकलग्नगःमेषूरणेदशमेमे

बंधकस्थानेचतुर्थे लग्नेप्यात्मजेवा स्थितः स्यादवेत्तथापि सलिलेप्रसूतिरिति
वदेत्॥ तथाच सारावल्यां॥ सलिललग्नेचंद्रे जलराशौवाक्षितेपथवापूर्णेः प्र
सवंसलिलेविंध्याद्भूस्क्रमस्थयद्वा॥ अथनौबंधनागारावटयोः प्रसवज्ञा
नंचैतालीयनाह॥ उदयोडुपयोर्व्ययस्थितेपुमांपापनिरीक्षितेयमे॥ अलि
कर्कियुतेविलग्नगेसौरेग्लौतकरेक्षितेवटे॥ उदयोलग्नंउडुपश्चंद्रस्तयोर्व्य
योःरकराशिस्थयोर्व्ययगेसौरेव्ययास्थितेतस्मिंश्चपापनिरीक्षितेपुमांबं
धनागारेप्रसूतेतिवक्तव्यंसौरेस्थानेचरेअलिककिंयुतेवृश्चिककुलीरयो
रन्यतमस्थेविलग्नगेतस्मिंग्लौतकरेक्षितेचंद्रदृष्टे वटेपश्चभेप्रसूतेति
वक्तव्यं॥ अथक्रीडागृहदेवालयसोखरभूप्रदेशेषुप्रसवज्ञानंचैतालीयेन

च प्रसूयते ॥११॥२

ह ॥ मंदे लग्नगते विलग्नगे बुधसूर्ये च निरीक्षिते क्रमात् ॥ क्रीडाभवने स्मरालये
[illegible] सोखरभूमिषु मंदे लग्ने स्थिरे लग्नगते जलराशिस्थिते तथा मृते विल
ग्नगे प्राग्लग्नस्थे क्रमात्परिपाप्या बुधसूर्ये च निरीक्षिते क्रीडाभवने स्मराला
ये सोखरभूमिषु च प्रसूयत इति वक्तव्यं ॥ एतदुक्तं भवति लग्ने स्थिरे जलरा
शिस्थे बुधनिरीक्षिते बुधदृष्टे क्रीडाभवने गृहे प्रसूतिः ॥ एवं सूर्येण निरी रति ५
रीक्षिते स्मरालये देवगृहे इंदुना निरीक्षिते सोखरभूमिषु सवालुकासु
५ व निप्रसूयत इति ॥ अथ स्मलग्नान रम्यप्रदे लग्नाग्निशालानृपदेवगृहगोकु
लशिल्पालयप्रसव ज्ञानमों जातिक्रमाह ॥ नलग्नगं प्रेक्षाकुजमस्मलग्ना
ने रम्ये सितेंदुगुरुरश्मि हेत्रे ॥ रविनरिंदामरगोकुलेषु शिल्पालयेतः प्र

९६ सर्वं करोति ॥ १२ पूर्वश्लोकाभ्यां इत्यनुवर्त्तते ॥ प्रत्यासन्नत्वात्तनूलग्नेन । नृ
राशि लग्ने स्थितं नृराशयो मिथुनकन्यातुलाधनुःपूर्वार्द्धकुंभाः तत्र गते
अंशे नेश्वरं कुजः प्रेक्षते स्पष्टाभो सो पक्षपतिर्यद्दिनदाश्रमसाने प्रसवं जन्म करोति
केचित्तनूलग्नं दृशि क्षितिजः इति पठंति तनूलग्नं पक्षपतिस्तच्चलीलं नृ लग्न दृक्षि
क्षितिजः रश्मे सितं दु इति ॥ नरराशिं लगतं अंशे नेश्वरयुक्तः सितं शुक्रः इंदुश्चं
द्रो वा पक्षपतिस्तदा रम्यरमणीये प्रदेशे जन्म एवं विधं सौरं गृहं पक्षपतिस्तदा
भिहोत्रे भिन्नशालायां एवं विधं सौरं पक्षपति दानरे द्र भवने राजवेश्मनि श्रम
र इहे वा गोकुले वा प्रसूतिः एवं बुधेन दृष्टे सौरे शिल्पालये शिल्पिगृहे चि
क१ त्रपुस्तकाख्यवर्द्धकिप्रभृतीनां शिल्पिनां प्रसिद्धानां अन्यतमस्य गृहे प्रसूति ९६

रिति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ रविजे जलजविलग्ने क्रीडोद्याने बुधे स्थिते प्रस
वः ॥ रविणा दृष्टे वागारे तप्यो खरे चैव चंडेण ॥ आरराप भवने लग्ने रिरितव
नदुर्गतिस्थान रविलग्नेशे घिरे स्थिते समग्राणे क्षितिल्पिक निलये च सोम्पनः
सूर्ये स्थिते गोनृपदेववासेत्रुक्षे इजाभ्यां रम णीयदेशे शुक्रे जपदृष्टोऽपि
जवन्हि होत्रेन रोद्दीयसंभवंदंतिसूतिं ॥ अथ पत्रसवदेशगृहानवेताली
यनाह ॥ राश्यंपत्रासमानगोचरेमार्गजन्म चरेरस्थिरे गृहे ॥ स्वदीनामागतेस्व
मंदिरे वलन्योगास्फलमत्राकर्षयोः ॥ राशिश्चांत्राश्चततराश्यंपत्रां ॥ राशिर्ल
ग्नराशिः अंशे णानवांशकः न मराशो न नवांशकस्य यः समानः सदृशः
आत्मीयगोचरो मार्गविषयः ॥ स्वचराश्च सर्वे इत्यनेन दर्शितं तत्त्रयस्मि

८३ नयस्मिन्स्थाने केंद्रो योयोराशिरूपः प्राणी संचरति तत्रयोमार्गः पंथास्तस्मिन्
जन्म ॥ यद्दिचरोलग्नस्तन्नवांशको वाचरोभवति ॥ अथलग्नस्तन्नवांश
कोवा स्थिरतस्तदाराशिरूपतुल्यस्यप्राणिनो यस्मिन्गृहे यत्र निवसस
तितत्स्थाने जन्मवक्तव्यं ॥ अथलग्नराशिस्तन्नवांशको वाद्विःस्वभाव
स्तदातत्गृहाद्वहिः यस्मिसमीपेस्थानाद्वलितस्यमार्गस्तत्रेतिराशि
रूपतुल्यस्यप्राणिनो येगृहे समीपस्तत्र प्रसूतेत्यर्थः ॥ स्वसंज्ञतुल्या
तरति ॥ चरस्यस्थिरस्यद्विःस्वभावस्यचाराशिलग्नस्तस्यस्वसंज्ञा आत्मी
यनवांशको दयो यदाभवति तदा स्वमंदिरे आत्मीयगृहएवजन्मवक्त ८३
व्यं ॥ तत्रराशिपंचकासमानगोचरेमार्गजन्मइत्यादिसामान्येनोक्तं तन्नज्ञा

यते ॥ किंतुगुरौ शशिसमानगोचरे किंचंद्रेगुरौ राशिसमानगोचरे प्रसवादिगुः
श्चियतांतदर्थमयंति निश्चयपवलयोगात्फलमंगुरोःकक्ष्योर्योरिति ॥ चंद्रेगुरौको
नवांशकः अंशकं राशिरनयोर्बलयोगात्फलंप्रसवस्थानज्ञानं ॥ एतदुक्तंभव
ति ॥ लग्नराशेर्नवांशराशेश्चयोवलवांस्तत्समानगोचरेमार्गेगृहसमी
पेषुप्रसवोवक्तव्यः ॥ अत्रपूर्वोक्तयोगाभावेराशेरंशस्यसमानगोचरेमार्गा
नुग्रहसमीपेषुप्रसवोवक्तव्यः ॥ तेषांसंभवयोगोक्तप्रदेशेष्वेवप्रसवोवक्त
व्यः ॥ अथयस्मिन्योगेजातोमात्रात्यज्यतेयस्मिंश्चयोगेजातःसन्स्त्यक्तो
पिमात्रादीर्घायुःसुखीचभवतितद्योगद्वयंवैतालीयेनाह ॥ आर्के
जेयोस्त्रिकोणगेचंद्रेत्यक्तश्चविसृज्यतेवयांहष्टेमरराजमंत्रिणादीर्घायुः

८८ स्वभाक्चमस्मृतः॥ [१४] चंद्रे श्चारार्कजयोरेकतरस्मिन्स्थयोस्त्रिकोणगे नवमस्थे
वास्ते च सप्तमे वा स्थाने स्थिते जातस्यार्भकस्य मात्रा विसृज्यते एवंविधयो
गे चंद्रस्य नरस्य जन्मत्रिकोणगृहे दृष्टे मात्रात्यक्तोपि परहस्तगतो दीर्घायुष्मि
रंजीविस्वभाक्भवति॥ यस्मिन्योगे जातो मात्रात्यक्तो विनश्यति तं व
सततिलकेनाह॥ पापेक्षिते तुहिनगावुदये कुजेस्तत्यक्तो विनश्यति कुजा
र्कजयोस्तथाये॥ सौम्येपि पश्यति तथाविधहस्तमेति सौम्येतरे सुपरहस्तगतो
प्यनायुः॥ [१५] तुहिनगो चंद्रे पापेक्षिते पापग्रहदृष्टे सोरेणंगारके एवं स्यार्थः
तथाभूते तु उदयस्थे कुजे चास्ते सप्तमस्थाने स्थे जातो मात्रात्यक्तो विनश्य ८८
ति किंभूतस्यार्थः कुजार्कजयोस्तथायेमेतथा तैनेव प्रकारेण लग्नगते चंद्रमसि

पापेक्षिते सूर्येण दृष्टे कुजार्कयोर्भौम । ग्रोनेश्वर योर्लग्नाद्दायेण काद्द्रोस्थित
यो जातो मात्रा त्यक्तोपि न नृपतिर्म्रियत इत्यर्थः ॥ सौम्यैरपि न नृपतीति पूर्वार्ध
र्क्षयोगस्थे चंद्रमसि पापदृष्टे सौम्यैर्न शुभग्रहैर्दृष्टेपि न नृपतिस्सति जातो मात्रा
त्यक्तोपि या दृग्वर्णप्रभुत्वं सौम्यग्रहेण चंद्रो दृष्टस्तथाविधहस्तं प्रा
प्नोति ॥ तादृग्वर्णस्य ब्राह्मणादेर्हस्ते गच्छति तेन धार्यः तद्इति जीवति च ॥ अ
प्यस्मिन्नेव योगे स्थितश्चंद्रः पापेन सूर्येण कुजेन सौरेण वा दृष्टे नृपतेर्यन सौ
म्यग्रहेण च दृष्टे नृपतेन दा जातो दृष्टग्रहयोर्बलवांस्तादृग्ब्राह्मणादेर्ह
स्तं गतोपि विन नृपतिर्यत उक्तं ॥ सौम्येतरेषु परहस्तगतोप्यनायुरिति ॥ मनु
ष्यायोगस्थे चंद्रमसि सौम्यैः पापैश्च दृष्टे नृपमाने मात्रा त्यक्तोपि न नृपतीत्य

६६ मिहितं ॥ तत्रच त्रियैवेत्युपग्रहडुसंकरादिषु द्दस्तगतः सर्वएव विनाशमाप्नो
ति ॥ बद्दवश्च मात्रास्वत्का लत्रियादिसंकरगताश्च जीवमानाश्च दृश्यंते।
तस्मात्पूर्वश्लोके दृष्टेष्फररजमंत्रिणा दीर्घायुः फलभाक्चसस्मृतः तेते
तदिष्टेक्षेषमुत्तमवगंतव्यं ॥ तस्मात्कुधेन शुक्रेण वा यथादशितयोगस्थ
श्चेस्मादृश्यमानेजीवेन दृश्यतेतदा दृष्टग्रहबलेनशात्रुवर्णस्य वासनेण
टेष्टेलग्नगतोजीवति ॥ तथाच सारावल्यां ॥ म्रियतेच पापदृष्टेऽग्नोशिनिखिल
ग्रहकुजेलग्नगस्यक्तः॥ लग्नास्तलाभगतयोर्वस्फ धास्फत मंदयोरेवं पञ्चपत्तिसौ
म्यैर्वलवान्याद्दृगटः ॥ ल्लातिताद्दग्नोजातः शुभपापग्रह दृष्टेपरीर्ग्दहोतो
पिसः म्रियते ॥ सर्वेषेतेषुयद्ददायोगेषु ग्राशा सुरेज्यसद्दृष्टोभवतितदादी ६६

र्घ्युर्दृस्तगतं सर्ववर्णेषु ॥ अथ कन्याप्रसववृत्तान्तं वेतालीयं तावत् ॥ पितृमातृगृ
हेषु तद्बलात्तद्युग्मलग्नादिषु नीचगैः शुभैः ॥ यद्दिनैकगते स्त्रक्वाचित्तो त्व
गेहे द्विजे ने प्रसूयते ॥ पितृमातृग्रहाः दिवार्कशुक्रौ विस्माद्दिनोक्ताः तद्ब
लात्पितृमातृग्रहवीर्यात् पितृमातृगृहेषु प्रसूयत इति वदेत् ॥ तत्रार्कश
नेश्वर्योरन्यतमे च बलवति पितृगृहे पितृमातृसंबंधिगृहे प्रसूता एवं मा
तृग्रहयोश्चंद्रशुक्रयोरन्यतमे बलवति मातृगृहे मातृष्वसृमातुलादिगृ
हेषु प्रसूतिः ॥ तद्युग्मलग्नादिषु नीचगैः शुभैरिति ॥ वकु वचनात्सर्वेऽपि शु
भग्रहा यदा नीचस्था भवंति तदा तद्देशेषु प्रसूता लाभप्रकारसमीपेषु प्रस
वो वाच्यः ॥ अदिरियरण्यतडागकूपाराम पर्वतादिप्रदेशे घनाहृते षिति ॥ य

८० द्विनैकगतैरिःफेनीचैर्गैः शुभैरित्यनुवर्तते सर्वैरशुभग्रहाएकगताः तैर्लग्ने
इंदूदयचंद्रबुभावष्पेकराख्त्रिगतैर्यदैवैकुवचनात्त्रिप्रभृतिभिर्यद्वाने
द्वग्रपेते तदा विजने जनरहितेस्थाने टर्वांप्रसूतिरिति ॥ यदापुनरेकस्थै
र्वक्रुभिर्यहैर्लग्नं द्वष्टपेतेत दाजनकीर्णप्रसूतेति ॥ तथाच सारावल्यां पि
तमातृगृहवर्गैतत्स्वजनगृहेषुवलयोगात्माकारतरुनदीषुच प्रसूतिनी
चार्पितैःसौम्यैः नेक्षते लग्नमिंदुर्जघ्देक स्थायग्रहात्त दाटव्यां ॥ अथदीपसं
भवमप्यद्वैग्राप्रसवज्ञानं गर्भमोक्षं मातुःसूतिकालेतन्निमित्तकं ज्ञानं
मंदराक्रांतयाह ॥ मंदर्क्षांशेशोनुशिनिहिबुके मंददृष्टेब्जगेवात्तकूर्कांशे ८०
वातमसिशयनंनीचसंस्थैश्चभूमौ ॥ यद्वद्राशिर्व्रजतिहरिजं गर्भमोक्ष

स्फुटतद्व्याप्ये छंड स्मर स्फरखगैतैः क्षेत्राभा फुजेनत्याः ॥ मंद क्षीणत्वादिति त्राक्लि
नि चंद्रे यत्र तत्र राशौ मंद क्षीणत्वान्नै छ्वर्द्धेन व भागे मकर कुंभयोरन्यत मां
त्राकस्थे तमस्यं धकारे स्फस्तिकायाः त्रायनं व स्थं ॥ हिबुके लग्नाच्चतुर्थे
चंद्रे धकारे त्रायनं यत्र तत्रावस्थिते चंद्रे मंदेन दृष्टे धकार एव ॥ अत्रोक्तं गाथा ॥
अत्राज्ञारा त्रौक कर्कट मा नो दो विज्ञेयो ॥ मकर कुंभयोरुदस्त्वान्मंद क्षीं त्राद
त्वादिने तिते नयत्र तत्र राशौ कर्कट नवांत्राकस्थे चंद्रमसि मीनन वांत्रा
कस्थे वा तम ॥ स्थे धकार एव तत्पुच्छे षिमितदृष्टि ॥ सोरः पराक्रमस्य ते यत्र
तत्रावस्थिते चंद्रे सोरयुक्ते धकार एव एवं लिंक कालेना राशायनमपि सर्वे ५२
स्वे तेषु योग्युपदार्के दृष्टे छंड माभवति तदा धकारा भावः ॥ यस्मात्पूर्वं नैत

श्री

ष्करः॥ सौरांशकस्थेन त्रिविनिप्रलग्ने जलेनेजलं दृष्टे शाकमाश्रिते वा स्वांशेस्थि
ते केंद्रगते कर्क्ये वा आतत्तमिश्रोय द्विनार्क दृष्टेः॥ अन्येषां मतं यथा॥ स
र्ये च बलवति सौरेन दृष्टे सत्यपि योगे षंधकाराभावः॥ तथा च सारं बलव बल्यो ३
ति सूर्ये दृष्टे वक्रप्रदीपे धरार्कपुत्रेण॥ अन्ये स्वयगतवीर्यैः सतोज्योति
त्तेण भवति॥ सौरांशे जलजांशे चंद्रे किं संयुते पथवा हिबुके तद्दृष्टे वार्यो कुं
जमसितप्रसवं न संदेहः॥ नीचस्थे भूमौ इति॥ ज्ञायनमित्यनुवर्त्तते॥
वक्रवचनाद्यथासंभवं त्रिप्रभृतिभिर्ग्रहैर्नीचस्थैर्भूमौ ज्ञायनं वाच्यं भूमि
ग्रहणेन तत्त्वस्तता भर्ज्जेयाकेचित्तुलग्नस्थे चतुर्थेनीचगे च चंद्रे भूज्ञायनं
वाच्यं॥ भूमिग्रहणेन तत्त्वस्तताभर्ज्जेयाकेचित्तुलग्नस्थे चतुर्थेनीचगे चं

श्री

द्रेक्काणयनमिच्छंति ॥ तथाच सारावल्यां ॥ नीचस्थे भद्रेक्काणयनं चंद्रे पापक्षवास्करवे
विलग्नेवा ॥ यद्वदिति ॥ प्रसवलग्नराशिर्यद्वयेन प्रकारेण हरिजं व्रजत्युद
यलग्नं परित्यजति तद्वत्तेनैव प्रकारेण नार्या गर्भो वाच्यः यत्राकाशं भ्रम्यास
कंसकं समंताद्दृश्यते तद्धरिजं ॥ नकंच ॥ हरिजमिति गगन सर्वतो प्रसवक
र्मोच लग्नंते यथोक्तिषु येतेषा ॥ मूर्धोदयेषु लग्नेषु तु नानसोदरंदृश्यर्य
तो गर्भस्य मोक्षो वाच्यः ॥ पृष्ठोदये अधोमुखस्य पृष्ठं दृश्यते ॥ मीनोदये ह
पार्श्वं दृश्यते ॥ तथाच सारावल्यां ॥ शीर्षोदये विलग्ने मूर्ध्ना प्रसवो न्यथो
दये चरणौ ॥ उभयोदये च हस्तैः शुभदृष्टे ग्नौ भनो न्यथा कष्टः ॥ केचिदे
वं व्याचक्षते ॥ यच्चालग्नाधिपो नवांशकाधिपो लग्नस्यो वाग्रहो वक्री

८२

भवतितदाविपरीत्येनगर्भमोक्षोवाच्यः॥तथाचमणित्थः॥लग्नाधिपोंश
काधिपोवक्रितेग्रहेवापिविपरीतलग्नतोमोक्षोवाच्योगर्भस्यविज्ञेयाः॥पा
पैरीतिपापग्रहैःचंद्रगतैःआक्रिनामसहभवस्थितैःस्मरगतैर्लग्नात्सप्त
मस्थैर्वास्फुरगतैर्लग्नाच्चतुर्थस्थैर्वाप्रसवकालेजनन्यामातुःक्लेशमा
कुःकष्टंकथयंतिमुनयः॥तथाचसारावल्यांक्लेशोमातुःक्रूरैर्वधस्तग
तैःशशांकयुतैर्वा॥अथदीपगृहद्वारज्ञानमिंदुवज्ञयाहलेद्यःआशं
काद्युदयाच्चवस्तिंदीपार्कयुक्तर्क्षवशाच्चराद्यैःद्वारंचतद्वास्तुनिकेंद्रसं
स्थैर्ज्ञेयंग्रहैर्वीर्यसमन्वितैर्वाशशांकात्स्नेहोवाच्यःजन्मकालेपूर्णेचं
द्रमसिस्नेहपूर्णदीपभाजनंवक्तव्यंक्षीणेक्षीणं॥तथाचसारावल्यांम॥दी ८२

पः पूर्णः पूर्णेन्दुरश्मिनिःश्रीणक्षयस्तत्तेलस्पर्शयश्चेवं तदामावास्यायां सर्वथाम
धकारप्रभवो भवति तस्मादेवमयुक्तमेतत् तेन यत्र राशौ चंद्रमा अवस्थि
तः तत्र यदि राश्यारंभे स्थितो भवति तदा दीपभाजनं स्नेहेन पूर्णं वक्त
व्यं अप्यावसाने स्थिते तत्तदा स्नेहं नास्ति ॥ मध्यप्राप्ते अर्द्धमल्पत्वानुपातादिति
कल्पया अत्र वर्त्तिः उदयात्प्रभृति दीपवर्त्तिरादेरूपा लग्नारंभे तत्र लग्ने दृष्टान्तव ग्या॰ ५
र्तिरादेरूपा ॥ मध्ये अर्द्धदग्धा लग्नावसाने वर्तिर्दीर्घा वाच्यः अंतरेनुपात इति न
ष्टा च सारावल्यां ॥ यावल्लग्नमात्रमुदितं वर्त्तिर्दग्धा तुल्या वती भवति दीपोर्कवृ
क्षाद्वं वर्त्मादिति अत्र केचिद्विशेषमाहुः राशिवशाद्द्वाराद्यो दीपो वाच्यः तत्र च
रराशौ श्यावस्थिते ॥ अत्र केचित्संचार्यमाणो दीप आदेरूपः स्थिरस्थे अर्कं दे

चै १

ऐन्द्र

न्नास्थः स्थिरभावे चलितः प्रतिस्थितः इति केचिद्वदंति यथा यस्मिन्राशा

वर्कस्थिते तस्यां दिशि गृहस्य दीपस्थानमिति तथा च सारावल्यां ॥ द्वादशांश

भागे विभक्ते वासगृहे पूर्ववत्स्थिते शांशे तां शे दीपकं स्थिराद्विषु तथैव वा

च्यः प्रसवकाले ॥ अत्र प्राच्यादि गृहं द्वादशधा विभज्य मेषादि गणनया

कराशिर्यत्र भवति तत्र दीपस्थानमिति ॥ केचित्तु लग्नस्य यावद्गतांशो वर्णस्तावद्

ग्वर्णदीपवर्त्तिमिच्छंति तथा च सारावल्यां ॥ लग्नस्य योयत्र वर्णो निर्दिष्टस्ते

न वर्त्तिरादेश्या ॥ द्वारं च तद्वाक्रनीति तद्वाक्रनि सूतिकागृहे लग्नात्केंद्रस्थे

ग्रहैः द्वारं दे[illegible]रादेश्यः कार्यः तस्य गृहस्य प्राच्यादिक प्राच्यादिरविस्तु केलो

हितनमेइत्यादिनोक्तस्तद्दिशि मुखं सूतिकागृहे वक्तव्यमिति वक्रषुके ऐन्द्र

देषु बलवत्कृदवर्गाच्छन्येषु लग्नराशि[illegible]वर्गगृहमध्यपादिकतद
भिमुखं ॥ यस्माद्दिनेनैव स्वल्पजातकेत्वस्मं द्वारं वास्तुनिकं ज्ञेयं पगाकृहाद्दस्त
तिवाविलग्नर्क्षादिति ॥ अन्ये वदंति ॥ यथा ॥ लग्नद्वादशभागराशि ॥ तद्दिग
भिमुखं सूतिकागृहद्वारं ॥ तथा च मणित्थः । लग्ने यो द्विरसांशस्तदभिमुखं
सूतिकागृहद्वारमिति ॥ एतच्च संवादेनापि दृष्टमस्ति ॥ वीर्यसमन्वितादि सु
तरोत्तरं संवध्यते ॥ केचिद्वदंति यथा ॥ वीर्यसमन्विताद्गृहद्वारं वदेत् ॥ तथा
च सारावल्यां ॥ वासगृहे यानगते द्वारं दिक्पालकात् बलोपेतात् इति ॥ अ
थ वासूतिकागृहस्वरूपज्ञानं शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ जीर्णं संस्कृतमर्क
जे क्षितिसुते दग्धं नवं शीतगौ काष्ठाढ्यं न दृढं रवौ ज्ञे शिल्पिसंस्कृतं तन्वे कचि

६४ न्नोऽथवं ॥ रम्यं चित्रयुतं नवं च मृगु अजे जावेइट्ठं मंदिरं चक्र स्थेः स्वपक्षोय
देवगृहं च नं सामंतपूर्वं वदेत ॥ जो एसं स्कृतमर्कजरइति ॥ वीर्यसमन्विता
दित्यनुवर्त्तते ॥ सर्वग्रहे ॥ भ्योर्क जे सोरवीर्यवति सवले जो णमिति ॥ चिरंतनं
भूमः संस्कृतस्त्यति गृहं वस्त्यं ॥ छितिसुते भूमि जे वलनवत्य मिनाइ ग्धं एवं
त्गोणितगोचं डेन वंक्षुत्कपट्टे उपलिसं वद्देत ॥ यस्मात्चवनेश्वरः संवर्द्धितं
द्रुमसोपलिप्तमिति ॥ काष्टणदंनइट्टं खाविति रवा वादित्स्यका पण दंगुरुव
कुलं नइट्टमसारक्षा खिजे नुवुधेत कट्टमनेक खि ल्पुकवं वकुविधक्रिलिप
विरचितं रम्यं चित्रयुतमिति ॥ भृगुजे नृगुक्केरम्यं रमणीयं मनोरमं चित्रयुतं
चित्रकर्मसंयुक्तं जावे गुरो इट्टं चिरकालस्थं चक्र स्थे भचक्राधिष्ठित्वे गुहे शु ६४

हृदात गर्भसमीपस्थैरन्यैर्गृहैः सामंतपूर्वं सामंतात्सर्वोस्य दिक्कायप्योपरिस्थाव
देद्धूयात॥ सामंतपूर्वं प्रतिवेधः ऽक्रमिकवेधमंसमंताक्रमेणेत्यर्थः॥ यथा गृ
हृदात्गर्भस्य गर्भहस्त्यपुरतः पश्चाद्वा पार्श्वयोर्वाऽन्यैर्गृहैरवस्थितातैर्नेवा
क्रमेण स्तिकागर्भस्यान्यानि॥ प्रतिवेधम गृहाणि॥ अन्ये सामंतपूर्वमि
तिपठंति॥ सामंताद्गर्भपर्यंतपूर्वविकारचनामिति॥ तथा च सारावल्यां॥ भव
नसंयोगो प्रतिवेधमाख्यितनीयाष्टवेदवान्हायां तु पावकोणविहाराय वक्र
रस्थाने॥ निजगर्भं च भास्कररात्रिक्रिकुजगुरुहनं गर्भवार्किबुधयोगात॥ अत्रा
चार्येण भूमिकाप्रमाणं नोक्तं त्रिकालादि त्रिकालज्ञानं च तत्तुष्यंते॥ हृद्गर्भस्यतो
कर्कटस्थ परमोच्चभागाद्दृष्टलग्नाद्दृष्ट्वा भंगोदिभूमिकं उच्चभागेष्व

तद्वाद्य३तिधनुर्वर्जितद्विस्वभावराशिस्थः२

६५ वीक्ष्यस्थिते त्रिभूमिकमुच्चभागस्थे॥चतुर्भूमिकं॥धनुषिमखबलेदृक्षाभस्थे
५२ गुरौ त्रिशालं तद्दौं गृहे मिथुनकन्यामीनस्थे द्विशालः॥गर्के च चलत्पजा
तके॥गुरुदृष्टे दक्षाभस्थे द्वित्रिचतुर्भूमिकं॥ करोति गृहं धनुषिमखबले
त्रिशालं द्विशालमन्येषु यमलेष्विति॥अथ समस्तवास्तुनि सूतिका
गृहमिति तद्विज्ञाने द्वोधकेनाह॥मेषकुलीरतुलालिघटैः प्रागुत्तरतो गुरु
सौम्यगृहेषु पश्चिमतश्च वृषेण निवासो दक्षिणभागकरो मृगसिंहौ २० स
कुलमेषुवास्तुनि प्राग्भागे सूतिकास्थानं वक्तव्यं॥अथ प्रोवा॥गुरुसौम्य
गृहेषु उत्तरवास्तुनः सूतिकागृहं वाच्यं॥वृषेणेदं तेनाकेनवागृहपश्
चिमभागे सूतिकागृहं॥मृगसिंहौ॥हस्यांदक्षिणभागकरावितिदक्षि ६५

णभागे सूतिकागृहं कुरुतः ॥ अथ सूतिकागृहे शायनमस्तितत् आनंदे
तालीयेनाह ॥ प्राच्यादिग्रहे त्रिपादयोर्द्वयोर्द्वयोः कोणगताद्विमूर्तयः ॥ आप्या
स्वपिवास्तव वह्नदेत्पादैः षट्त्रिंशवांस्तु संस्थितैः ॥ मध्ये सूतिका ज्ञेया ॥
प्राच्यादि पूर्वापरायाम्यः द्वौ द्वौ च तस्य चतुर्दिक्षु कोणगता विदिक् स्थाद्वि
मूर्तयो द्विस्वभावाः लग्नपा ॥ मेषवृषयोर्लग्नयोर्गृहस्य प्राग्भागे सूतिका
आयनं मिथुने आग्नेय्यां कर्कटसिंहयोर्दक्षिणे कन्यायां नैर्ऋते तुलावृ
श्चिकयोः पश्चिमे धनुषि वायव्ये मकरकुंभयोरुत्तरे मीने ईशाने इति प
क्षमेव विधिः आप्यास्वपिवत्सकव्यः ॥ यन्न उक्तं ॥ आप्यास्वपिवास्तव वह्नदेत
इति ॥ किं त्वयं विज्ञेयः ॥ पादैः षट्त्रिंशवांस्तु संस्थितैरिति ॥ इह स्वच्छपा

९६

दादिषट्त्रिनवांत्यराशयः लग्नात्षट्त्रिनवमद्वादशराशयः पादाः
परिकल्प्याः ॥ तत्रैतज्जातं ॥ येन लग्नेन प्रसवस्तत्तदुक्तदिक्षिनाख्यायाः
श्चिरस्तस्मादेव षट्त्रिनवांत्याः पादाः तत्र द्वादशस्तृतीयो पूर्वपादस्तत्रा
पि तृतीयो दक्षिणपादः द्वादशो वामः षष्ठनवमो पश्चिमपादस्तत्रापि ष
ष्ठो दक्षिणः नवमो वामः लग्नाद्वितीयश्चोर्ध्वभागः चतुर्थपंचमौ दक्षि
णांगं सप्ताष्टमौ पादांतभागः दशमैकादशौ वामांगं ॥ प्रयोजनं ॥ विन
तत्वं यमलं द्वैः क्रूरैस्तत्तत्स्थमुपघातः इति ॥ यत्र यत्र द्विस्वभावराशयः स्थि
तास्तत्र विनतत्वं ॥ यत्र पापस्तत्र दृष्टो चोपघातः ॥ एवं सद्देवानुपन्नखदू
गप्रसंगः ॥ यस्मादेवपूर्वं क्वचिदपि यमलं दृष्टेण पापग्रहेणच भवितमंत ।

९६

स्माद्यत्रयमलं द्वे सौम्यग्रहखस्थाभियुतदृष्टत्वात्पि विनतत्वं पापग्रा
क्षेत्र२ हो पि स्वोच्चराशित्रिकोणमित्रस्थो शुभफलकरो न भवतीति ॥ अथ क्रमो
पसूतिसंख्याज्ञानमनुष्टुभाह ॥ चंद्रलग्नांतरगतैर्ग्रहैः सुतपसूतिकाः ॥ बहि
दृश्या४ रंतश्च चक्रार्द्धे दृश्ये तथापरे ॥२२॥ लग्नादारभ्य यत्र राशौ चंद्रमास्तत्र स्थितस्त
दंतरेतयोर्मध्ये यावंतो ग्रहास्तत्र स्थितास्ते चंद्रलग्नांतरगता ग्रहास्ते सू
सूतिकाः स्युस्तावत्संख्या उपसूतिकाः समीपवर्त्तिन्यः स्त्रियः स्युर्भवेयुः
ताश्च ग्रहतुल्यता वयो वर्णरूपाः ॥ तथा च सारावल्यां ॥ शशिलग्नविवरग
युक्ता ग्रहतुल्याः सूतिकाश्च विज्ञेयाः ॥ अनुदितचक्रार्द्धयुतेतरं तर्बहिर
न्यथान्ये के ॥ लक्षणरूपविभूषणयोगास्तासां शुभेर्योगात् ॥ क्रूरैर्वि

८१ रूपं देलेन्द्रग्णहीनास्फैरेढमलिं नाघ्निमिश्रो मध्यरूपावलसहितैः सर्वमेतद
वधार्य ॥ वहिरंतश्चेति ॥ तत्र यावंतो दृक्काणपंचकार्द्धव्यवस्थितास्तावत्संख्याउ
पसूतिका गृहवाह्ये वक्तव्यं ॥ यावंतश्चादृक्काणपंचकार्द्धव्यवस्थितावत्संख्या अ
भ्यंतरे वक्तव्याः तत्र लग्नस्य यावंत उदितानागास्तथा द्वादशैकादशनवम
माष्टमराशयस्तथा सप्तमनवांशो लग्नोदितभागतुल्यांशाद्दृक्काणमर्द्धंशे
षमदृक्काणमिति ॥ अन्ये आचार्या अन्यथान्येन प्रकारेण दृक्काणपंचकार्द्धमभ्यं
तरेगतावर्णयंस्प दृक्काणेवाह्यस्थाः ॥ तथा च जीवशर्मा ॥ उदयद्वादशमध्य
स्थैर्ग्रहैः सूतिरूपसूतिकास्तत्र ॥ उदगर्द्धस्थैर्वाह्यादक्षिणगैरंतरे ज्ञेयाः ॥
एतदाचार्यस्यनाभिप्रेतं ॥ यतोत्रैतेनैव स्वल्पजातके उक्तं ॥ द्वादशलग्नांत ८१

रसंख्याग्रहतुल्याः सूतिकाश्च वक्तव्याः॥ नद्दगर्भेऽभ्यंतरगावा स्याश्चक्र
स्यदृश्येऽर्द्धे॥ अत्र चापुर्द्दयविधिना स्वतुंगवक्रोपगते त्रिसंगुणमित्या
दिविधिना त्रिगुणत्वं कृत्वा ग्रहे स्थानवशादुपसूतिका॰ निश्चयः का
र्यः यद्विवक्रुजनप्रसूतियोगेन भवति तथापि ग्रहसंख्याधिकसूतिका
संभवो यत्र भवति तत्र वक्रुवचनप्रसूतियोगेन न भवितव्यमिति॥ अथ
जातस्य रूपादि ज्ञानं दोधकेनाह॥ लग्ननवांशपतुल्यतनुः स्याद्वीर्ययुत
ग्रहतुल्यतनुर्वा॥ चंद्रसमेतनवांशपवर्णः कादिविलग्नविभक्तभगात्रः॥ २२
लग्ननवांशपमिति॥ जन्मकाले यो लग्ननवांशकोऽभ्युदितस्तस्य यः स्वा
मी स लग्ननवांशपः तत्तुल्यतनुस्तदाकरोति जातो वक्तव्यः। यथा मध्य

॥पिंगलद्दगित्यादि॥ अथ जातककाले सर्वग्रहेभ्यो योग्रहो वीर्ययुतो बलवा
न् तत्तुल्यतनुर्वक्तव्यः॥ यदि लग्ननवांशस्यो राशिर्बलवान् भवति तदा
तत्तुल्यतनुर्भवत्यन्यथा सर्वग्रहेभ्यो वीर्ययुतग्रहतुल्यतनुरिति॥ चंद्रस
मेतनवांशपवर्णइति॥ यो नवांशश्चंद्रेण शशिना समेतः संयुतश्चंद्रे
यस्मिन्नवांशके इत्यर्थः॥ तस्य नवांशकराशेर्योधिपतिः सचंद्रमेतन स५
वांशकपतिः तस्य यो वर्णस्तद्वर्णो जातो भवति॥ अत्र च वर्णो रक्तस्यामो
भास्करादिति॥ अन्ये चंद्राक्रांतराशिवर्णमेवाहुः यथा रक्तः श्वेतः श्या न तनुतिभइत्या दितत्रभुक्ष३
वर्णस्यासंभवाद्युक्तमेतत्॥ एतच्च वर्णादि जातिकुलदेशानवुध्वा
वक्तव्यं॥ न केवलं चवलिनः सदृशां मूर्त्तिं बुधा वा जातिकुलदेशाद् इति॥ कादि

विलग्नविभक्तभगात्रइति ॥ कादीनि विलग्नादिभिर्विभक्तानि विभागविनि
योजितानि भानि येषु ॥ अनेन विधिना ज्ञाचार्यादीनामवयवानां स्फुटस्पष्टार्थमि
त्थं निरूपयंति ॥ कादि विलग्नादिभिर्विभक्तानि मेषैः राशिभिर्गात्राणि यस्य
स कादिविलग्नविभक्तभगात्रः तत्र लग्नादौ राशौ यः कादिषु शिरः प्रभृतिषु
गात्रेयानि कालपुरुषलग्नकालांगानीति ॥ तत्र लग्ने शिरः द्वितीयराशौ व
क्त्रं तृतीयउरः चतुर्थे हृदयः पंचमः क्रोडः षष्ठः कटिः सप्तमो वस्तिः अष्ट
मे शिश्नः गुदं नवमं ऊरू दशमो जानू एकादशो जंघे द्वादशमो पादौ
अत्र च राशीनां लघुगुरु प्रमाणमुक्तं ॥ पूर्वार्द्धे विषवादयइति ॥ तत्र यत्रांग
स्पर्शाधराश्लोर्ध्वाधरा उपक्षिप्याग्रेष्वाब्जवस्थितो भवति तदंगस्पर्शाघत्वं वक्त

९९

यं ॥ तथाच सत्यः ॥ दीर्घो धिपतिर्दीर्घे गृहे स्थितो व्ययवद्दीर्घकृत् समवस्थिते ॥ अ
र्धे हि वाल्पं प्रमाणं राशौ व्यवस्थितस्तदंगमल्पकृत् स्वतिदीर्घराश्यधिपो म
ध्यराशौ व्यवस्थितः समम् अंगं कुरुते ॥ ह्रस्वराश्यधिपे दीर्घराशौ समवस्थिते स
मध्यं कुरुते ॥ यत्रांगराशौ व्ययवद्धवो व्यवस्थितास्तत्र वलवद्दृष्टवशात्कांयं यत्र न
कश्चित्तत्र व्यवस्थितस्तत्र राशिप्रमाणतः एवांगं वाच्यं ॥ सूतिकाप्रमाणं अ
प्यैवं सूतिकाध्याये जातस्य व्रणमसकादि निरूपणार्थं ॥ अंगप्रकरणमार
भ्यते तत्र लग्नप्रथमद्वितीयतृतीयद्रेष्काणवशेन प्रथमद्वितीयतृतीयश
रीरभागपरिच्छेदः तत्र शिरः प्रथमोंगभागः शिरोधस्ताद्यावन्नाभिस्ताव
द्वितीयः तदधः स्यात्तृतीयः तेषामंगविभागानां राशिविभागः न्याइलि

९९

विक्रीडितेनाह॥ कंदृक्श्रोत्रनसाकपोलहनवोवक्त्रंचहोरादयस्तेकंठां
सकबाहुपार्श्वहृदयक्रोडानिनाभिस्ततः॥ बस्तिःशिश्नगुदेततश्चवृषणा
वूरूततोजानुनीजंघांघ्रीत्युभयत्रवाममुदितैर्द्रेष्काणभागैस्त्रिधा॥ २४
त्रिभिःप्रकारैस्त्रिधात्रिभिर्द्रेष्काणभागैस्त्रिधाशरीरविभागः॥ तत्रल
ग्नस्यप्रथमद्रेष्काणेउदयतिप्रथमोमूर्द्धादिअंगविभागः द्वितीयद्रेष्काणेउद
यतिकंठपूर्वकोंगद्वितीयोभागः॥ तृतीयद्रेष्काणेउदयतिवस्तिपूर्वकः
स्तृतीयः तत्राप्यंगविभागेवामदक्षिणवपवस्थानंकथमित्याह॥ वाममु
दितैरितियल्लिंगमिहउदितैर्दृश्यभागावस्थितैर्वामोंगविभागः लग्नस्या
दृश्यतभागास्तुपादादद्वादशैकादशदशनवमाष्टमाःसप्तमस्यराश्योर्भा

१००

नुदितभागाः एषभागन्नुदितः शेषोनुदितः अर्ध्वाद्यनुदितेर द्रेष्काणेपदेदक्षिण
इति तत्र लग्नानुदितभागास्तु। प्रा द्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमषष्ठः स
सप्तम राशौ लग्नोदितस्तुल्यभागाः एवं स्थिते लग्नप्रथमद्रेष्काणे द्येल
ग्नराशिः कं शिरः कल्पनीयं लग्नद्वितीयद्वादशौ दृक्चक्षुषी तत्र द्विती
यो दक्षिणं अक्षि द्वादशो वामं तृतीयैकादशौ श्रोत्रे तत्र तृतीयो दक्षि
णमेकादशो वामं चतुर्थदशमौ नासापुटौ चतुर्थे दक्षिणं दशमो वा
मं पंचमनवमौ कपोलौ पंचमो दक्षिणो नवमो वामः षष्ठाष्टमौ हनू
षष्ठो दक्षिणमष्टमो वामं सप्तमो वक्त्रं मुखं ॥ एवं राश्यपांकपरलक्षि
तः प्रथमो विभागः ॥ तेकं गंगा इति ॥ अथ द्वितीयद्रेष्काणे द्यपि १००

स्त[illegible]दाते होरादयः स्कंधाद्द्वितीयेंगविभागेपरिकल्प्याः॥ तद्यथा॥ लग्नं
कंठोगलं द्वितीयद्वादशौ स्कंधौ तत्र द्वितीयो दक्षिणः द्वादशो वामः पं
चमनवमौ हृदये पंचमो दक्षिणः नवमो वामः षष्ठाष्टमौ क्रोडोदरभागौ
षष्ठो दक्षिणो ष्टमो वामः सप्तमो नाभिरिति॥ नाभिग्रहणमुदरोपलक्ष
णार्थं। एवं द्वितीयो विभागः॥ वस्तिक्लिवनगुदद्वमिति॥ लग्नद्रेष्काणे तृतीये
उदयति एते होरादयस्तृतीयें गविभागेपरिकल्प्याः तद्यथा॥ लग्नंव
स्तिः नाभिलिंगयोर्मध्यमभागः द्वितीयद्वादशौ [illegible] श्रोणिनपुटे तत्र
द्वितीयः श्रोणिपुटो दक्षिणो भागः द्वादशो वामः ततोनंतरं तृतीयै
कादशौ वृषणौ तृतीयो दक्षिणः एकादशो वामः चतुर्थदशमावूरू च

तुर्थो दक्षिणः स्कंधो वामः पंचम नवमो जानुनी पंचमो दक्षिणोंन
वमो वामं षष्टाष्टमो जंघे षष्टो दक्षिणजंघा अष्टमो वामः सप्त
मः पादस्थं ॥ अथांगज्ञानप्रयोजनं अंगाई लविश्री हितेना ह ॥ त
स्मिन्नापयुते व्रणः शुभमभुते दृष्टे चलस्या हिते स्वदोस्था स्थि
रसंयुतेतु सहजः स्याद्न्यथागंतुकः ॥ मंदेनुमानि लजोस्थितो स्वविष
जोभोमबुधे मसवः स्यपैकाष्टचमुष्यादेष्वु हिमगो प्रंगप कुजोन्येः शु
भं ॥ तस्मिन्नापयुत इति तत्र प्रथमद्रेष्काणजातस्य शिरोंगविभागे द्विती
ये जातस्य कंठाद्यंगविभागे तृतीये द्रेष्काणजातस्य वस्त्याद्यंगविभागे ॥
अत्र पापग्रहो व्यवस्थितस्तस्मिन्नापयुते व्रणो वाच्यः तस्मिन्नैपापयु १०२

तेंगराज्ञो म्रुनवुते ह्वष्टे सौम्यग्रहेण संयुक्तोऽवलोकितस्तदाऽशुपल
ल्लितंगेलस्मादिर्ज्ञेन मशकादिचिन्हं वाच्यं मरएवग्रहेर्व्रणमशका
दिकर्त्ता स्वस्थानं ज्ञो स्वराशौ स्वनवांशके वावस्थितो भवति स्थिरराशौ
स्थिरांशके वा स्थितस्तदा व्रणमशकादि सहजोत्पन्नं तस्य जंतोर्भ
वति अस्य थोक्तविपर्यये तस्य आगंतुको जातस्योत्तरकाले केनचिन्नि
मित्तेन वक्ष्यमाणेन स्वदशाकाले वक्तव्यं ॥ अप्यागंतुकस्य व्रणादे
र्ग्रहवशेन निमित्तमाह ॥ मंदेश्मानिलज [illegible] र्यादि ॥ मंदेनाग्नेश्म
रेव्रणकर्तृत्वं प्राप्ते तद्व्रणो श्मनापाषाणहेतुको निर्जो वा तस्या म ८२
धि हेतुको वा वक्तव्यः ॥ भौमेव्रणकर्तृत्वं प्राप्ते अग्निशस्त्रविषजो ग्निहेतु

लहेतुकोवावक्तव्यः चंद्रे जलपातहेतुको ३

१०२ कः अग्न्यस्त्रहेतुको विषहेतुको वक्तव्यः बुधे भूभुवस्थिति पातादभिघा
तहेतुको लोष्टप्रहारहेतुको वा वक्तव्यः सूर्ये काष्ठप्रहारणहेतुक
श्चतुष्पदप्रहारं जलप्राणिहेतुको वा वक्तव्यः अन्यैः शुभं ॥ अन्ये ग्रहा
यत्र पदे ग्रहो स्थिता भवंति तत्र शुभव्रणादिकं न भवंति ॥ तत्रावलोक्ययो
ग्रहौ गुरुसितौ ॥ तत्किं बहुवचनं उच्यते ॥ व्रणविज्ञानं दरिरापाद
समनुपतिता यस्मिन्भागे त्रयः सबुधाग्रहा भवंति नियमात्तस्या क
पिः शुभे पक्षे शुभे वा व्रणकृद शुभपक्षे देहे तनो भसमासि तेति ल
९२ कमशः कुद्धः सोम्ये युतश्च सलक्ष्मवान्दे समनुपतिता द्युति ॥ यस्
स्मिन्भागे वामे दक्षिणे वा त्रयः सबुधाग्रहा लयोन्य ग्रहा श्चतुर्थेन १६

बुधेन सहिता: समनुपतिता: समाश्रितास्तत्र भागे तत्रांगे पूर्वप्रक्रांतस्य व्रणाह
दिर्नियमाच्छयाद्रवरूपप्राप्तिर्भवति॥ शुभेष्वशुभेषु॥ ते ग्रहा: सबुधा: शुभा:
सौम्या: अशुभा: पापा: भवंति तथापि तत्रांगे तस्य व्रणस्याप्तिर्वक्तव्या तेषांम
ध्ये यो वली स स्वदशायां करोति॥ ग्रोलेत्व षष्ठस्थाने अशुभ: पापग्रहो व्यवस्थितो दे
हे शरीरे व्रणंरुजं भवति॥ कस्मिं स्थाने तनोर्भे समाश्रिते॥ तनोर्लग्नात् षष्ठस्था
नराशि: कालांगानीत्यनेन दर्शितं॥ गविभागे यस्मिन्समाश्रिते राशिर्युक्त: दे
हे शरीरे भवति॥ अत्रापि च रव्याद्यैरा स्थिरसंयुते सप्तज: स्याद्न्यथागंतुक
इत्यनुवर्त्तनीयं॥ स एव षष्ठस्थानस्थ: पाप: सौम्येन शुभग्रहेण यदा दृष्टो
भवति तदा तत्रांगे तिलक: मशक: रुजं भवति॥ तिकल: रुजो विंदु: मशको

१०२ ह वृंदः अथवान्भग्रहेणसहवायुतस्तदासकलक्षमवान्भवति ॥ राज्ञःपुलेपक्षन

ति२ मंगंसचिन्हंभवेत् अत्रस्थैनदत्तनोलोमनिचयइतिभट्टोत्पलविरचिता

यांबृहज्जातकविवृत्तौजन्मविधिर्नामाध्यायःपंचमः ॥ अथारिष्टाध्या

योव्याख्यायते ॥ तत्रतावज्जातस्यारिष्टसंभवेसति आयुर्दायाद्यवगादे

न्नःकर्त्तव्यः ॥ तस्मात्प्रथममरिष्टाध्यायंवक्ष्यति ॥ तत्रारिष्टयोगद्वयेनवं

मालयाह ॥ संध्यायांहिमदीधितिहोरापापैर्गण्यगैर्निधनाय ॥ प्रत्येकंचं

द्रपापसमेतैर्वाकेंद्रैःसविनाशमुपैति ॥ संध्यायामिति ॥ संध्यालक्षणंगा

संहितायामुक्तम् ॥ अर्धास्तमयात्संध्याव्यक्तीभूतानतारकायावत् ॥ तेजः

परिहाणिमुखात्भानोरर्द्धोदयंयावत् ॥ अस्मिन्संध्याकालइतितत्रज १०२

ष्टमीयस्य संध्याकालो भवति तत्काले हिमदीधितेश्चंद्रस्य होरा भवति य
स्यासौ भवं पापैर्भांतिगतैर्यत्रतत्र राशिस्थाः नवमनवांशके गताः पापाः भवंति
तदैव योगो जातस्य निधनाय मरणाय भवति प्रत्येकमिति एकमेकं प्रत्येकं
क्रूरैश्चंद्रः पापाख्यय श्चतुर्थकेंद्रमवस्थिता भवंति यस्यासौ भवं चत्वार्य
पि केंद्रे षाक्रांतानि भवंति तस्यापि पस्य जन्म भवति स विनाशमुपैति ॥ अ
स्यान्यानरिष्टयोगानिंद्रवज्रयाह ॥ चक्रस्य पूर्वापरभागयो शुभेतरे शुभसौम्
येषु चक्रोदरलग्ने ॥ क्षिप्रं विनाशं समुपैति जातः पापैर्विलग्नास्तमयाभित
स्थैः ॥ यावंतो भागा लग्नस्योदितास्तावंत एव भागाः लग्नचतुर्थराशेः परित्य
ज्यशेषभागं तदारंभात्पंचमषष्ठसप्तमाष्टमनवमराश्यंयोस्त्रामतो राशे

१०४ लग्नादितभागतुल्यांशाश्चक्रपरार्द्धेश्लेषं पूर्वार्द्धं ॥ तत्रचक्रस्यपूर्वभागेक्रूराः
पापाः इतरभागेपश्चिमेसौम्याः कीटलग्नेवृश्चिकराश्युदयेकर्कटोदय
स्थितेजातः शिशुः क्षिप्रमाश्वेव विनाशंमरणंसमुपैति ॥ नान्यत्रपूर्ववृश्चि
कः कीटसंज्ञः पुनरपिद्विपादयोर्निःलिलिंचप्राप्तेचसंध्याद्वयइतिकर्क
टवृश्चिकमीनानांकीटसंज्ञानामुपगम्यते ॥ तस्माद्बादरायणः ॥ पूर्वापर
भागगतैरशुभशुभैरलिनिकर्कटेलग्ने ॥ जातस्यशिशोर्मरणंसंकथ्यं
तियवनेंद्राः ॥ पापैर्विलग्नात्सप्तमयामितश्चेतिपापैः क्रूरग्रहैर्विलग्नादभि
तः अस्तमपादभितश्चस्थितैः सद्योजातः क्षिप्रंनाशमुपैति ॥ अत्रके
२१ चिदमेवयोगद्वयंव्याचक्षते ॥ अभितः उभयतः लग्नात्सप्तमेरभि इत्येकयो १०४

त१

ग: अस्तमयाभिमतं क्षितिं द्वितीय: ॥ तत्र लग्नाद्द्वादशद्वितीयस्थयो: पापयोर्जा
तो म्रियते ॥ तथा लग्नसप्तमाष्ट ॥ द्वादशद्वितीयस्थयो: पापायोर्जातो म्रि
यते तथा लग्नसप्तमाष्टमे द्वादशद्वितीयेन तस्थ योश्च पापयोर्जातो म्रियते
अन्ये पुनरभिज्ञाष्टम आभिमुख्येनानुवर्त्तन इति वर्णयंति ॥ तत्र लग्नस्यो द्विती
यराशौ भवस्थितो ग्रह: स तद्वयमभिलषति ॥ लग्नस्याभिमुखो भवति यश्च
लग्नाद्दष्टमराशौ भवति सो स्तमयमभिलषतीत्यत: सप्तमराशेर् अभिमु
खो भवति ॥ तेनैतद्ज्ञानं ॥ लग्नाद्द्वितीयाष्टमगतै: सर्वै: पापैर्जातो म्रियते ।
वयं पुनरभिज्ञाष्टम आभिमुख्यादष्टमं द्विक्रम: ॥ यस्मात्पवनेश्वर: । पापेषु लग्ना
भिमुखेषु सर्वै षष्ठाष्टमवीर्यषष्ठस्थमर्दयेगे षितिति । किंतु योलग्नात् द्वादशस्था

१०५ ने स्थितः सप्तद्यपमभिलषति लग्नाभिमुखो भवति॥ यश्च षष्ठे स्थितः सो
स्ताभिमुखो भवति यस्माद्ग्रहाणां प्राङ्मुखा गतिः॥ उक्तं च प्राग्गा नात्क्रस्य ज
वाग्रहास्सर्वे खर्मेड्गा इति॥ तत्र पूर्वाभिमुखं व्रजत गच्छतं लग्नात् द्वि
खं यस्थस्य तद्ऽभिमुखं व्रजते गच्छते लग्नात् द्वितीयस्थस्य तदभिमुखं न सं भ
वति॥ न चाष्टमस्थित स्यास्ताभिमुखं॥ तेनैवं जातं॥ लग्नात् द्वादशषष्ठ
स्थितैः पापै र्यस्य जन्म स म्रियते इति॥ भगवान् गार्गिः॥ सर्वाण्येव व्याख्या
नान्याभिमज्ञानोक्ति॥ तथा च तद्वाक्यं॥ रिपुव्ययगतैः पापैर्नृ च वा धनम
त्युगैः लग्ने वा पापमध्यस्थे ऽपि नेवा मृत्युमाप्नुयात्॥ अथ पापयोगांतरमनुशुभा
ह॥ पापावुदयास्तगतौ क्रूरेण युतश्च चन्द्रमा॥ दृष्टश्च शुभै र्न तदा मृत्युश्च भवेदा १०५

चिरात् ॥३॥ अथ योगांतरमाह ॥ क्षीणे हिमगौ व्ययगे पापैरुदयाष्टमगैः केंद्रेषु शु-
भाश्च न चेत् क्षिप्रं निधनं प्रवदेत् ॥४॥ अत्र केचित्पापैरुदयाष्टमगैर्लग्नादष्ट-
मगैरितीच्छंति तदयुक्तं ॥ यस्माद्भगवान् गार्गिः ॥ क्षीणे चंद्रे व्ययगते पापैरष्टम
लग्नगैः केंद्रवाह्यस्थितैः सौम्यैर्जातस्य निधनं प्रवदेत् ॥ अथारिष्टांतरं सा-
मान्याह ॥ क्रूरसंयुतः शशी स्मरांत्यमृत्युलग्नगः कंटकाद्बहिः शुभैरवीक्षि-
शार्थ ॥ अथरि तश्च मृत्युदः ॥५॥ एषां स्पष्टांतराण्याह ॥ शशिन्यरिविनाशगे निधनमाशु पा-
६ पैर्वीक्षिते शुभैरथसमाष्टकं दलमतश्च मिश्रैः स्थिते ॥ असद्भिरवलोकिते
बलिभिरत्र मासं शुभे कलत्रसहिते च पापविजिते विलग्नाधिपे ॥६॥ शशि-
नि चंद्रे अरिविनाशगे लग्नात्सप्ताष्टमगे चंद्रे शुभैः सौम्यग्रहैर्दृष्टे पापै

१०९ दृष्टरूपमानेजातस्य निधनं मरणमाशु शीघ्रं वदेत्॥ अथ लग्नात्षष्ठगो चंद्रः क्रू-
रैः सौम्यग्रहैर्दृष्टे॥ पापैर्दृष्टरूपमानेजातस्य समाष्टकं वर्षाष्टकं स्थितिर्जी-
वितं वक्तव्यं॥ ततोग्रे मरणं वदेत्॥ इलमत इति लग्नात्षष्ठाष्टमगो चंद्रो मिश्रैः
पापैः सौम्यैश्च दृष्टे अतोस्मात्समाष्टकाद्दलमर्द्धं वर्षचतुष्टयं स्थितिर्वदेत्
ततो मरणमादेश्यं॥ अथो द्विषष्ठाष्टमस्थे चंद्रमसि नकेनचिद्दृष्टरूपमाने रि-
ष्टयोगाभावः॥ अथ चंद्रमा यदि षष्ठाष्टमस्थः सौम्यक्षेत्रगतः पापयुक्तो भव-
ति तदा मरणप्रदः॥ यस्माद्यवनेश्वरः॥ लग्नाच्छशी नैधनगो शुभैर्दृष्टः षष्ठे
ऽथवा पापनिरीक्षितश्च सद्यायुर्हंति शुभैर्मिश्रैस्तदीक्षितोऽष्टाष्टकपर्यं
येण॥ तथा समस्य शुक्लपक्षे दिवाजन्मनि कृष्णपक्षे रात्रौ जन्मनि विलग्नात्षष्ठा १०९

ष्टमगः शुक्रश्चीन्द्रुभाद्गुभदृष्टोपि भवति तस्य न मरणप्रदः ॥ यस्मान्मांडष्टमः
पक्षे सिते भवति जन्मय द्विक्षपाकरमेथवा हंति शुभाशुभदृक्प्रमाणः ।
तच्चंद्रमा रिपुविनाशगतोपि पश्चात्पापस्करस्तुति पितेव शिशुं न हंति अ
स द्विशिति ॥ अत्रास्मिन्नेव पक्षाष्टमेवा स्थाने शुभे सौम्यग्रहे वुधगुरु
सितानामन्यतमे स्थिते तस्मिंश्च सद्भिः पापैर्वलिभिर्वीर्ययुक्तैरवलोकिते
दृष्टे जातस्य मासं स्थितिर्जीवितं वक्तव्यं ॥ ततो मरणमेव ॥ अत्र निर्दिष्टयो
१३ गस्य चंद्रमसि शुभदृष्टेरियोगाभावः यस्मादनेनैव स्वल्पजातकेनोक्तं ॥
शशिवं सौम्याः पापैर्वलिभिरवलोकितानशुभदृष्टाः अधिरूढे मासेन
मरणदास्फः पापजितो विलग्नप स्तैश्च पराजितलक्षणं दक्षिण दिक्स्थः

१०७ परुषोवेपथुंप्राप्यसन्निवृत्तोरणः॥अधिरूढोविकृतोभिःप्रभोविवर्णःव
यसजितः परुषोरूक्षः वेपथुः कंपापमानः अन्यग्रहमप्राप्यसन्निवृत्तः वि
परीतांगतिमापन्नः अणुः सूक्ष्मः अधिरूढः अन्येनाक्रांतः विकारसहि
तः भिः प्रभोदीप्तिरहितः विवर्णोवर्णरहितः सजितइति॥ चन्द्राद्दाक्षाम
संस्थितिवशान्मरणमिति॥ अन्यारिष्टांतराणि मंदाक्रांतपादः॥ लग्नेद्वा
णेन्द्राक्षिभिर्निधनं रंध्रकेंद्रेषु पापैः पापांतस्थे निधनं हिबुकद्यूनयुक्तेच
चंद्रे॥ एवलग्नेभवतिमदनछिद्रसंस्थैश्चपापैर्मात्रामासार्द्धयष्टिनचशुभैर्वी
क्षितः मासिमद्भिः॥ लग्नेद्वाणेन्द्राक्षिभिः॥ लग्नेजन्मलग्नस्थितेतत्पारंध्रे
केंद्रेषु अष्टमकेंद्रेषु पापैः क्रूरैः स्थितैर्यथासप्तमचतुर्थसप्तमस्थाना १०७

नामन्यतमस्येतत्र च पापांते क्रूरद्वयमध्यगे जातस्य मरणं वक्तव्यं ॥ एवमंत्येनै
व प्रकारेण लग्ने पापांतस्थे क्षीणे निशाकरे तथा मदनछिद्रसंस्थे सप्ताष्टमयो
रन्यतमस्थे पापैः क्रूरैरवदृष्टे शुभैः क्षितिमद्भिः सबललग्नेंदुमानवाक्षितानदृ
ष्टो भवति तदा जातस्य मात्रा सार्द्धं जनन्या सह मरणं भवेत् ॥ अथ मिर्दिष्ट
योगस्य क्षेंदुमाः शुभैर्दृष्टे अपि ते बलिनि स्तदा जातस्य व मरणं न तन्मातुरि
ति ॥ अथ पारिष्टांतराणि द्वयमाह ॥ राशूपं तगे सद्विरवाहमाणे चंद्रे त्रिको
णोपगते ष्व पापैः प्राणैः प्रयाससानु क्षिप्नु र्वियोगमस्ते च पापैस्तां हिनां त्रु
लग्ने ॥ चंद्रे ज्ञाशि निरानूपंतगे यत्र यत्र राश्नो न वमनवांशक स्थितपापांतर
द्भिः शुभग्रहैः अदावीक्षमाणे पापैस्त्रिकोणोपगतैः जातः क्षिप्रं बालः श्रा

१०९ शुदिरिपुभेवप्राणैरशुभैर्विपोगंप्रयातिगछतिम्रियतइत्यर्थः॥ अस्तेचपापैरिति तु
हिनांशेणेचंद्रेलग्नगेअस्तेसप्तमस्थानस्थितैःपापैश्चक्रूरदृष्टाच्छिद्रगुराश्चेवप्राणैर्वि
योगंप्रयातिअत्रतुहिनांशुलग्नइतिकर्कटलग्नेकेशिष्याख्यातंतदुपयुक्तंयस्
मादनेनैवस्वल्पजातेनेत्युक्तं॥ उदयगतोवाचंद्रःसप्तमराशिस्थितैःपापैरिति
अथारिष्टांतराणिहरिणाह॥ अशुभसहितेग्रस्तोचंद्रेकुजेनिधनाश्रितेजननि
स्तयोर्मृकलग्नेरवौतुअनुरुजः॥ उदयतिरवौशीतांशौवात्रिकोणविनाश
गैर्निधनमशुभैर्वीर्योपेतैःशुभैर्नयुतेक्षितेअशुभसहितंइति॥ चंद्रेग्रत्रिान्यत्र
मग्राहितेपप्यपिसामान्येनोक्तं॥ तथाप्यशुभेनग्रहेणक्रूरेणैवयुक्तंतथाभूतेलग्न
लग्नगतेनकेवलंयावत्॥ अस्तेराशिगतेलग्नाच्चकुजेअंगारकेनिधनाश्रितेअ १०९

ष्टमस्थानस्थितेजननिस्तत्तयोः मातृपुत्रयोर्मृत्युर्भवतिरवौतुक्ष्वात्रात्मजइति ॥
तदुक्तंभवतिक्रूरेणेक्षरेणाधेनवायुक्तेकेग्रस्तेलग्नेकुजेष्टमगेजातस्यमात्रास
हृत्वात्मजहेतुकंमरणंवाच्यं ॥ नसंभवाद्दर्शपौर्णिमास्यांचंद्रग्रहणंभवतिनत्वा
वदर्कसहितेनचंद्रमसानभवितव्यंबुधेनचार्कसमीपवर्त्तिनासदैवभवितव्यं।
चंद्रग्रहणेइतिव्याख्यातं ॥ अष्टमस्थानस्थितत्वाद्विषमेनापिचंद्रसहितेननभवि
तव्यंत्रानेक्षरंविनाव्यवस्थितेनसोम्यैर्नैवभवितव्यं ॥ तस्माच्चंद्रग्रहणेइतिव्या
ख्यातं ॥ अर्कग्रहणेतुपुनः बुधयुक्तोर्कोभवतितदार्कसहितत्वात्तस्यपापत्वंभ
वतिततोर्कस्यबुधसहितत्वमितिव्याख्यातं क्षीणेंदुयोगाद्दर्कस्ययोगएवायंन
गण्यते ॥ यस्माद्दर्शस्यममावास्यंतेर्कग्रहणेनभवितव्यंतत्रावश्यमर्केणक्षीण

१०७ चंद्रसहितेन भवितव्यं यथार्कहीणेंदुनायुक्तं आचार्यस्त्वरभिवृत्तस्यान्तदाग्रस्ते
केनिधनाप्तिं तेकुतस्तिकेवलमकरोत ॥ उदयतिरवोऽस्मादि ॥ रवावादित्येउ
दयतिलग्नगतेत्रीणांशो चंद्रेऽस्यलग्नगते तत्थात्शुभैः पापैर्निकोणयिनाम
गेनैवपंचमाष्टमस्थैः सर्वैरेवयथासंभवमेव विधयोगस्य रवौ चंद्रेवाशुभैः
वीर्योपेतैः अश्रुतेस्थिते ॥ जातस्यनिधनंवदेत् ॥ अप्यदेवचोक्तयोगस्य रवौ चं
द्रेवावलिभिः शुभैर्युते दृष्टेवारिष्टयोगाभावः ॥ अथारिष्टांतरमयवक्त्रेण
द्वा ॥ अमितरविशुनोंक भूमिजेर्थयनवमोदयनेधनाप्तितैः भवति मरण
माशुदेहिनां यदिवलिनागुरुणानवाक्षितः ॥ अत्रयदायोगकर्त्तोग्रहानूव
लवान्गुरुः कांक्षित्यअपतिकांक्षिन्नपश्यति ॥ अप्यवावलहीना सर्वाने १०७

वपनृपतितद्याजातस्यमरणमप्रवदेत ॥ किंतुआत्मुश्रीघ्रंनप्रवदेत ॥ अर्था
देवंसर्वेषांगुरुपंचमगः पनृपतितदारिष्टयोगाभावः ॥ अथारिष्टांनरंपुष्प
ज्ञातरस्मिः कृतमदननवांत्पलमरंध्रेनुभयुतोमरणायज्ञातरस्मिभगुः
कृतज्ञात्रिपुत्रदेवपूज्येयदिवलिभिर्नयुतोवलोपितोवाज्ञातरश्मिश्चंद्रः
सद्दीणः अनुभयुतः पापयदृष्टेणसंसक्तः ॥ कृतमदननवांत्पलज्ञरंध्रस्थः पं
चमसप्तनवमघ्रादज्ञालज्ञाष्टमसंस्थ ॥ अथवा कृतमदननवांत्पलज्ञरंध्रे
स्थितिपापः ॥ एषामन्यतमस्थानस्थः भगुसुतेनज्ञक्रेणज्ञात्रिपुत्रेमगुधेन
देवपूज्येनगुरुणालग्नगतावीर्यसक्तोननयुतोनाप्यवलोकितः एषांत्रया
णांमध्येएकमेवारिसंयुक्तोनचदृष्टस्तदाराजातस्यमरणायभवति ॥ अ

११० र्यो शिवभृगुस्कं तत्रान्त्रिस्कं तद्देवपूज्यानामन्यतमेन बलवता दृष्टो वा भवति
युक्तो वा भवति तदारिष्टयोगा भवं॥ अत्र क्षीणचंद्रग्रहणं नास्ति तत्कस्मा
त्कारणात्॥ उच्यते॥ आगमांतरस्य दृष्टत्वात्॥ तथा च सारावल्यां॥ निधनात्तत्र
यलग्नत्रिकोणगाः क्षीणचंद्रः संयुक्ताः पापबलिनः क्रूमेदेरदृश्यमाना गता
युष्यं प्रति॥ अथानुक्तमरणकामनामरिष्टयोगानां कालपरिज्ञानं अत्र मर
विलासिन्यां॥ योगस्थानं गतवति बलिनश्चंद्रे स्वं वा तनुगृहमथवा पापे दृ
ष्टे बलवति मरणं वर्षसंख्यांतः किल लघु निगदितं॥ १५॥ यस्मिन्नरिष्टयोगे मर
णकालावधिर्नोक्तस्तस्मिन्योगे जातस्य योगकर्तारो ये ग्रहस्तेषां मध्ये
यो बलवान्स सन्नेगो यस्मिन् राशौ जन्मकाले व्यवस्थितः॥ स राशिर्बलिनः ११०

स्थाने तत्र चाष्टमे चंद्रमसि प्राप्ते जातस्य मरणं वक्तव्यं ॥ अथवा चंद्रस्था
नीयस्थानं गते जन्मकाले यत्र राशौ चंद्रमा व्यवस्थितस्तस्मैव राशेः प्राप्ते चंद्रे
मरणं वक्तव्यं ॥ तनुः शरीरं लग्नं तत्र चाष्टमस्थाने चंद्रमसि जातस्य मरणं व
क्तव्यः ॥ कदेत्युच्यते ॥ वर्षस्यांतः संवत्सराभ्यंतरं ॥ एतदुक्तं भवति ॥ अनुक्तका
ले रिष्टयातो वर्षाणां निक्रमतीति ॥ न वत्र प्रतिमासं चंद्रमासा सर्वा एव तत्र
चंद्रमा बलवान् ॥ भवति ॥ पापैश्च दृष्टः पते ॥ न अतो ॥ पापैर्दृष्टे बलवतीति ॥ ए
के मुनिदृष्टिस्थानेषु मध्ये यत्र तत्र गश्चंद्रमा बलवान्भवति पापैश्च दृष्टस्तेन
तत्र मरणं वक्तव्यं ॥ न केवलं गतमात्र एव चंद्रे ॥ किल मुनिगदितं किलेत्या
गमसूचने मुनिगदितं इदं रिष्टलक्षणं मित्यागम पारंपर्यायेण कथ्यते इति

१११ अत्राभेराचार्यैरिष्टभंगास्तत्कालं च निरूप्याः यतो बहवो जाताः सत्त्वपि यो
गेषु जीवंतो दृश्यंते तेऽस्माभिः किंचिल्लिख्यते ॥ सर्वापदानतिबलः स्फुरदं
शुजालैः लग्नस्थितः प्रशमयेत्सुरराजमंत्री ॥ एको बहूनि दुरितानि ॥ निरस्य दूर
राशिर्भक्त्या इव प्रलयधरप्रणामः ॥ १ ॥ लग्नाधिपोऽतिबलवानशुभैरदृष्टः कें
द्रस्थितैः शुभखगैरवलोक्यमानः ॥ मृत्युं विधूय विदधाति स दीर्घमायुः
सार्द्धं गुणैर्बहुभिरूर्जितया च लक्ष्म्या ॥ लग्नाद्दष्टमवत्स्यपि गुरुर्बुधशुक्रकें
द्रकोणगश्चंद्रः मृत्युं प्राप्तमपि नरं परिरक्षत्येव हि निर्व्याजं ॥ चंद्रः संपूर्णतनुः
सौम्यवर्गगतः स्थितः शुभस्यांतः प्रकरोति रिष्टभंगं विशेषतः शुक्रसदृष्टः
बुधभार्गवजीवानामेकतमः केंद्रमागतो बलवान् ॥ यद्यपि क्रूरसहायः स १११

योरिष्टस्य भंगाय रिपुभवनगतोपि त्रासौ गुरु सितचंद्रात्मजैर्दृष्टः कोणस्थ
रीश्चमृतस्यैव भोगिदृष्टं रत्नस्यैवेव निर्भाजं ॥ सौम्यग्रहांतरगतः संपूर्णः
स्निग्धमंडलः शशिभृतनिःश्रेयारिष्टं हंता भुजंगलोकस्य गरुडइव शश्रा
शभृत्पूर्णशारीर अभ्रश्चोधो भिमदस्याधस्य द्वितीयपंक्त्यावनास्ति त्रमणे
ईष्टं फंधो विनाशुपतिरिष्टाश्रापूर्णमाणमूर्त्तिर्यथाद्रूपः स्वमयनयेद्वृषा
॥ इति भट्टोत्पलविरचितायां बृहज्जातकविवृतौ अरिष्टाध्यायः ॥ षष्ठः ॥
मययवनमणित्थशक्तिपूर्वैर्दिति ॥ मयनामा दानवः सूर्यलब्धवरप्रसादः य
वना म्लेच्छजातयो होराविदां मणित्थ आचार्यः शक्तिपूर्वः पराशरः शक्ति
पूर्वो यस्य स शक्तिपूर्वः पूर्वशब्देन पिता लभ्यते ॥ ते मययवनमणित्थशक्ति

११२ पूर्वैर्दिवसकरादिषु आदित्यादिषु वत्सराः परमायुःप्रमाणाख्याः प्रतिष्ठा
उक्ताः ॥ नवतिथिविषयेषु इत्यादि अत्र नवादिभिर्दशसहिता इति सर्वत्रैवं
विशेषभूतं ॥ तेन नवभिर्दशसहिता एकोनविंशतिपरमायुःप्रमाणव
त्सरा दिवसकरस्यादित्यस्य ॥ तिथिभिः पंचदशभिः सहिता दश पंचविं
शतिश्चंद्रस्य ॥ विषयैः पंचभिः सहिता दश पंचदश भौमस्य ॥ अश्विभ्यां द
भ्यां सहिता दश द्वादश बुधस्य ॥ भूतैः पंचभिः सहिता दश पंचदश गुरोः ॥ रुद्रै
रेकादशभिः सहिता दश एकविंशतिः शुक्रस्य ॥ दशभिः सहिता दश विंश
तिः सौरस्य ॥ एतानि ग्रहाणां परमायुःप्रमाणे वर्षाणि ॥ वर्षाणि तु स्व
तुंगभेषु स्वपरमोच्चांशस्थितेषु भवंति तत्रैव दशाः परमोच्चस्थिता ॥ ॥ ११२

आदित्यादयो भवंति ॥ एवंविधमेतेयथानिर्दिष्टवर्षाणि
प्रयच्छंति ॥ अंकेनापि एतान्यर्कादीनां परमायुःप्रमाण
वर्षाणि ॥ अथ परमनीचावस्थितामायुर्दायज्ञानं च मंदा
क्रांतया ह नीचोतोर्द्धमिति ॥ १ ॥ तएव दिवसकरादयो नीचे परमनीचे प्रा
प्ता अर्द्धं परमायुःप्रमाणवर्षायोऽपहरंति ॥ अतएवोक्तं चेतोस्मात्पूर्वोक्ता
त्परमायुषोर्द्धदलं ह्रसति क्षीयते ॥ अथ दृष्टाः रव्यादयः
परमनीचस्था भवंति ॥ परमनीचस्था एतदेव पूर्वोक्तायुर्द्दा
रविः नवसार्द्धानि वर्षाणि प्रयच्छंति ॥ चंद्रो द्वादशसार्द्धानि
भौमः सप्तसार्द्धानि बुधषट् बृहस्पतिः सप्तसार्द्धानि शुक्रो

२२३ दशासार्द्धनिरुक्तौ नैष्टशोदशा अंकेनापि वर्ष ॥ ८ ॥ मास ६ ॥ सूर्य्ये वर्ष ॥ २४ ॥ मास ६
चं० वर्ष ७ ॥ मास ६ भौ० वर्ष ६ ॥ मा० ॥ बु० वर्ष ॥ ७ मासा ६ ॥ गुरुः वर्ष ॥ १० मासा ६ ॥ शु०
वर्ष ॥ १० ॥ मासा० ॥ ३ ॥ रा० ॥ तत्र सूत्रस्थेनुपात इष्टि ॥ तत्र स्कादुच्चनीचाच्चांतरं
स्थमध्यवर्त्ति नियदेनुपातं एवं राशिः कः कर्त्तव्यः ॥ तत्र तावत्सर्वस्यैव ग्रह
स्य परमोच्चपरमनीचांतरालं राशिषट्कं भवति ॥ परमनीचपरमो ॥ च्चांतरा
लं तावदेव ॥ तत्र राशिषट्कं लिप्तापिंडीकृतं दशसहस्राण्यष्टशतानि
भवंति ॥ तत्र स्वोच्चादधिकग्रहेण भुक्तं यदा भवति ॥ तदा तत्र स्वोच्चं विशोध्यं
शेषस्य लिप्तापिंडी कार्या ॥ अथ स्वनीचादधिकं ग्रहेण भुक्तं भवति तदा ता
त स्वनीचमपास्यावशेषस्य लिप्तापिंडी कार्या ॥ तस्यां लिप्तानां ग्रहभुक्ति लि २२३

सागराः इत्याख्या। तस्यैव ग्रहस्य परमनीचोक्तः। निवर्षाणि मासाः कार्याणि
कथमुच्यते॥ वर्षाणि द्वादशभिः संगुण्य तत्र मासान् योजयेत्॥ तानि
कृतान्यादित्यादीनां लिख्यंते॥ चतुर्दशाधिकं शतं रवेः॥ ११४ सार्द्धस
तं चंद्रस्य॥ १५०। नवतिर्भौमस्य॥ ९०। द्वासप्तति॥ ७२॥ बुधस्य नवति॥ ९०॥ जी
वस्य षड्विंशत्याधिकं शतं १२६ शुक्रस्य विंशत्याधिकं शतं॥ १२०॥ शौरस्य॥ अं
केनापि ११४ सू. १५०॥ चं॥ ९०॥ भौ॥ ७२॥ बुधे॥ ९०॥ बृ॥ १२६॥ शुक्र॥ १२०॥ श॰ ९
शततस्त्रैराशिकं षष्टिभागवर्द्धलिप्ताभिः खखाष्टदिक्संख्याभिः॥
१०८००॥ ग्रहपरमनीचमासा लभ्यंते॥ तत्र स्वभुक्तिलिप्ताभिः कियदि
ति॥ तत्रेदं सूत्रं॥ त्रैराशिकप्रमाणं फलमिच्छाघ्नं तयोः सदृशाद् इच्छाफ

११५ लेन गुणिता प्रमाणभफलं भवति ॥ तदर्थं ग्रहस्य लिप्तिका लिप्ता एवं ग्रह परमनीचमा
सः संगुण्य द्वादशलिप्ताभिर्विभज्याप्ता वर्षमासाः मासशेषं त्रिंशता गुणितं तेनैवछेदेन
भागमपहृत्याप्ता दिवसाः दिनशेषं षष्ट्या संगुण्य तेनैवछेदेन भागमपहृत्या
प्ता घटिकाः घटिकाशेषं षष्ट्या संगुण्य तेनैव विभज्याप्तानि चपलानि एवं मासा
दिश्चषकांतः फलमागतः मासानां द्वादशभिर्भागमपहृत्य वर्षाणि लभ्यंते
शेषं मासाः ॥ एवमागतं वर्षादि परमोच्चायुर्दायं त्रिंशद्वर्षेभ्यः संशोध्यावशेषं ग्र
हे एव वर्षादिरायुषः कालो दत्तो भवति ॥ एवमुच्चाद्विच्युतस्य नीचमप्राप्तस्य क
र्मं ॥ नीचाद्विच्युतस्योच्चमप्राप्तस्य प्राप्तकालमानायतस्य च ग्रहस्य परम
नीचायुषि संयोज्य ग्रहस्यायुषः कालो वर्षादि भवति ॥ अथवा यदि राशि ११५

षट्कलिप्ताभिरभ्यधिकं वर्षाणि प्रकीर्यंते तदा भिः किमिति ॥ नीचेतोर्द्धमिति ॥ एत
एव दिवसकरादयः परमस्वनीचेषु तेषु प्राप्ता अर्द्धं परमायुर्वर्षेभ्योपहरंति
अत एवोक्तं नीचेतोस्मात् पूर्वोक्तात् परमायुषोर्द्धं ह्रसति ह्रीयते ॥ अथे ग्र
हा रव्यादयः परमनीचस्था एव पूर्वोक्तात् आयुषोर्द्धदलं प्रयच्छंति ॥ तद्यथा ॥ र
विः सार्द्धानि नव वर्षाणि प्रयच्छंति ॥ चंद्रो द्वादश सार्द्धानि भौमः सप्त च सार्द्धानि बु
धः षट् बृहस्पतिः सप्तसार्द्धानि शनिः दश ॥ अनेनापि ततश्चांतरालेनुपात
इति ॥ तत्र स्मादुच्चनीचांतरस्थे मध्यवर्त्तिनि ग्रहेनुपातस्त्रैराशिकं कर्त्तव्यं ॥
तत्र यावत्सर्वस्यैव ग्रहस्य परमोच्चपरमनीचांतरालं राशिषट्कं भवति पर
मनीचपरमोच्चविभागोध्यग्रो षड्लिप्तापिंडीकृतं दशसहस्राणि अष्टौ च शता

११५ तानि भवंति ॥ तस्योच्चाद् अधिकं ग्रहेण यदा भुक्ता भवति तदा तत्र स्वोच्चविशो-
ध्यपंक्तौ षष्टिलिप्ता पिंडीकार्या ॥ अथ स्वनीचाद् अधिकं ग्रहेण भुक्तं भवति ॥ तदा तत्र स्व-
स्वनीचमपहायाद्यपंक्तौ षष्टिलिप्ता पिंडीकार्या तासां ग्रहलिप्तानां ग्रहभुक्तलिप्-
तागणः इत्याख्या ॥ तस्यैव ग्रहस्य परमनीचवर्षाणि मासाः कार्याणि ॥ कथ-
मुच्यते ॥ वर्षाणि द्वादशाभिः संगुणय तत्र मासान् योजयेत् ॥ तानि चाद्विस्था-
नां लिप्यंते ॥ तद्यथा चतुर्दशाधिकंशतं रवेः सार्द्धशतं चंद्रस्य नरति भौम-
स्य द्विसप्तति बुधस्य नवति जीवस्य षड्विंशत्यधिकंशतं शुक्रस्य विंशत्य-
धिकंशतं शनेः ॥ तत्र त्रैराशिकं यदि भगणार्द्धलिप्ताभिः खखाद्विद्विक-
संख्याभिः एताभिः १०८०० इष्टग्रहपरमनीचमासा लभ्यंते तदेष्टग्रहभुक्त ११५

लिप्ताभिः कियत् इति ॥ अत्र त्रैराशिकं ॥ प्रमाणफलमिच्छाख्यं तयोः स
दृशराश्योरिच्छा फलेन गुणिता प्रमाणभक्ता फलं भवति तदर्थं ग्रहस्यु
च्चलिप्ता एव ग्रहस्य परमनीचमासैः संगुण्य भगणार्द्धलिप्ताभिर्विभज्यावा
प्तं मासाः ॥ मासशेषं त्रिंशता संगुण्य प्राग्वद्विभज्यावाप्तं दिवसाः दिव
सशेषं षष्ट्या संगुण्य प्राग्वद्विभज्यावाप्तं घटिका इति ॥ एवमागतवर्षा
दि परमोच्चायुर्दत्तवर्षेभ्यः संशोध्यावशेषं ग्रहे एव वर्षादिरायुषः का
लाद्युक्तो भवति ॥ एवमुच्चाद्विच्युतस्य नीचमप्राप्तस्य कर्त्तव्यं ॥ अथ नी
चाद्विच्युतस्योच्चमप्राप्तस्य प्राग्वत्कालमानीय तस्यैव ग्रहस्य परम
नीचायुषि संयोज्यं यद्ग्रहायुषः कालो वर्षादिर्भवति ॥ अथ वा यद्विरा

११६ त्रिषद्ध्लिप्ताभिरर्द्धपुष्करवर्षाण्युपचीयंते ॥ तदा यदर्द्धमुहूर्त्तलिप्ताभिः किं
मित्यत्र मध्यराशिना अर्द्धमुहूर्त्तलिप्तागुणयेत् ततः परिवर्त्यभागहार
छेदयोर्नयोश्छेदं संगुणः छेदैः अंशानां गुणो भाज्यस्य भागहारः सवर्णित
योरित्यत्र वर्षाणामेव स्वच्छेदेन द्विकेन भगणपर्यालिप्ताः संगुण्य स्वस्व
द्धधराय मासा भवंति ॥ २१६०० ॥ एताभिर्भागमपहृत्य वर्षाणि लभ्यंते ॥
त्रिषष्ठं द्वादशभिः सविकल्पं संगुण्य दिनघटिकाध्यानयितव्याः शेषंत्र
गवत्कार्यं ॥ अथ लघुनोपायेन पिंडायुः आयनं प्रदर्श्यंते ॥ तद्यथा ॥ दृष्ट
अह्नात् प्राग्युक्तमुत्पश्य ध्रुवकं विशोध्यावशेषकं अभूमौ स्थापयेत् ॥ अथ
अध्रुवकोन शुध्यति ॥ तदा अग्रे राशिद्वादशकं दत्वा तस्मात् शुध्यमपास्य ११६

च्छेषं स्थापयेत् ॥ ततस्तद्वच्छेषं राशिषट्कादूनं भवति तदा राशिद्वादशका
दपास्यच्छेषं स्थाप्यं ॥ अथ राशिषट्कादधिकं भवति तदा तत् स्थाप्यं ॥ ततः क
र्कभूमौ राश्यादिकं विलिप्तान्तं स्वपरमायुर्वर्षैः संगुण्य स्वच्छेदैर्विभज्य
लब्धं वर्षाणि तद्वच्छेषं स्थाप्यं विलिप्तिकास्थाने षष्ट्या कलास्थाने
च षष्ट्या भागानां त्रिंशता राशीनां द्वादशभिः राशिभ्यो लब्धं वर्षाणि
तद्वच्छेषं मासाः ॥ अंशाच्छेषं दिवसाः लिप्ताच्छेषं घटिकाः विलिप्ता
च्छेषं च पलकाः एतावत्कर्मणा स्फुटं भवति ॥ तथा च सारावल्यां ॥ स्वोच्च
स्थो ग्रहः स्वोध्यः षड्रसूनो भमण्डलात् ॥ स्वपिण्डगुणितो भक्तो भादि
मानेन ॥ २१ । २०६ । ६० ॥ वत्सरा इति ॥ होरा त्वंशप्रतिममिति ॥ होरालग्नं

११७ सानवांग्रप्रतिमाणिवर्षाणिददाति ॥ यावंतोनवांग्राकालेनभुक्तास्ता
वंतेववर्षाणिददाति ॥ तत्कृतकरणंयथा ॥ तात्कालिकस्थलसरांग्री
नयास्पृष्टेषंलिप्तापिंडीकार्यमत्रग्रातद्वयेनभागमपहृत्यावाप्तंभुक्त
नवांग्राकास्तावंत्येववर्षाणिलग्नमायुर्दायंप्रयच्छंति ॥ अवशेषेषुणस
हस्रेत्रैराशिकंकृत्वावर्षाणामधस्तात्मासासंस्थाप्यापयित्तकंनयथा
यदिलिप्तासतद्वयेनद्वादशमासाःलभ्यंते ॥ तदावशेषलिप्ताभिःकि
यंतइति ॥ तेनावशेषलिप्ताद्वादशभिःसंगुण्यग्रातद्वयेनविभज्यावा
प्तंमासाःतेवर्षाणामधस्थाप्याः ॥ मासशेषंत्रिंशा ॥ तसंगुण्यप्राग्वद्विभज्या
वाप्तंदिवसस्तेचमासानामधस्थाप्याप्यद्दिनशेषंषष्ठ्यासंगुण्यप्राग्वद्वि ११७

भज्यावाप्तं विघटिकाघटिकानामधःस्थाप्यः ॥ एवं लग्नायुर्दायः ॥ अपरे रा
शितुल्यमायुर्दायमिच्छंति ॥ लग्नेन यावंतो राशयो भुक्तास्तावंत्येव वर्षाणि
लग्नायुः ॥ लग्नस्य भुक्तभागादिकं लिप्तापिंडीकृत्य मासाद्यानयने त्रैराशिकं
कर्त्तव्यं ॥ यद्यष्टादशशतलिप्ताभिरेते द्वादश मासा लभ्यंते ॥ तदेताभिर्लग्नभु
क्तलिप्ताभिः कियंत इति ॥ प्राग्वद्वर्षाणामधस्तान्मासाद्यमानयितव्यं ॥ ए
वं केचिल्लग्नायुर्दायमिच्छंति ॥ तथा च मणित्थः ॥ लग्नराशिसमाश्चाब्दा
मासाद्यमनुपाततः लग्नायुर्दायमिच्छंति होराशास्त्रविशारदा इति ॥ एताव
देव मतं शोभनं ॥ इत्यस्माकमभिप्रेतं ॥ अन्ये त्वेवमिच्छंति लग्नांशकपतौ
बलवति राश्यधिपे वा बलवति चरादित्रितुल्यामिति ॥ सारावल्यां ॥ लग्नादयो

१२९ शातुल्यस्यादंतरेचानुपाततः ॥ तस्यतोबलसंयुक्ते राशितुल्यश्च भाधिपे हि
त्वा चक्रमिति ॥ येन ग्रहेण यावत्तं स्वमायुर्द्दीयोदत्तं तत्तस्य स्वं भवति तस्मात्स्व
दत्तायुषो भौमादिकस्य ग्रहस्य वक्रविपरीतगतिं हित्वा यो ग्रहो रिपुग्रह
गतः शत्रुक्षेत्रगतो भवति तेन स्वादायुषस्त्रिभागो क्षीयते स ग्रहस्त्रिभागा
पहरतीत्यर्थः ॥ वक्रितः पुनः शत्रुक्षेत्रगतो नापहरति ॥ तथाच ॥ वक्रचारं वि
नाशंश्च शत्रुराशौ हरेत्क्रूरः ॥ एतद्वक्रूनां मतं ॥ आचार्यस्य पुनरेव पक्षो ऽभिप्रे
तः अन्यथा हित्वा भौमं रिपुग्रहगतेरीयत्ते स्वत्रिभागमिति अवदन्नेव ॥ अ
त एव ज्ञापरोपायवक्रगो ग्रहः आयुर्दायं सबलत्वात्त्रिगुणं ददातीति तथा
त्रापि नापहरतीति निश्चयः ॥ अन्ये पुनः एवं व्याचक्षते यथा ॥ वक्रमंगारम १२९

कं हित्वा यो ग्रहा रिपुराशिगतः तेन स्वादायुषस्त्रिभागो ह्रास्यंते भौमः शत्रु
क्षेत्रगतो नापहरति ॥ अत्र च बादरायणः ॥ भौमः पुत्रं विवर्जयित्वा रिपुस्था
नस्थः स्वात्स्वादायुषस्त्रिभागमिति ॥ सूर्याच्छिन्नद्युतिष्विति ॥ सूर्येण रवि
णाच्छिन्ना द्युतिर्येषां ते सूर्याच्छिन्नद्युतयः आदित्यमंडलास्तमितेषु
दलमर्द्धं ह्रास्यते किंतु शुक्रार्कपुत्रौ सितशनैश्चरौ प्रोज्झ्य ॥ वर्जयित्वा ताव
स्तंगतावपि नापहरतः ॥ तथा च बादरायणः ॥ अस्तं याताः सर्व एवार्द्धहानिं
कुर्हित्वा दैत्यपूज्यार्कपुत्रौ ॥ अथ ग्रहाणां स्वादायुषश्चक्रपातेनापहारान्निद
र्शयन्नाह ॥ सर्वार्द्धत्रिचरणपंचषष्ठभागा इति ॥ असत्सु पापग्रहेषु
व्ययभवनादारभ्य सप्तमांतं यावद्भवस्थितेषु सत्सु क्रमेण यथाक्रमं

११७ सर्वोदयो भागाः क्षीयंते अत्र लग्नाद्द्वादशस्थः पापः सर्वमात्मीयमायुरपह
रति ॥ एकादशस्योर्द्धं दशमस्य त्रिभागं नवमस्य चतुर्भागं अष्टमस्य
पंचमभागं सप्तमस्य षष्ठभागं एतेष्वेव व्ययभवनादिषु षट्सु शुभग्रहेषु
अवस्थितेषु सत्सु अशुभग्रहस्योक्तस्यार्द्धं क्षीयते ॥ तत्र लग्नाद्द्वादशस्थः
शुभग्रहः स्वादायुषोर्द्धमपहरति एकादशस्थः चतुर्भागमपहरति दश
मस्थः षड्भागं नवमस्योष्टभागं अष्टमस्य दशमभागं सप्तमस्य द्वाद
शभागमिति ॥ एकस्थाने बहुयदा ग्रहद्वयं भवति वहवो वा स्युः तदा तेषां
मध्ये यो बलवान् स एक ॥ एकोंऽशं भागं यथापठितमपहरतु ॥ नान्ये अप
हरंति ॥ एतत्सत्यमाह ॥ सत्याचार्यः कथयति ॥ अत्र ग्रहद्वयं यथासंभ ११७

वंभागप्रहरणेनार्थे ॥ तथा च सत्यः ॥ द्वादशांशादुच्चमात्सप्तमं यावद्धिति प्रह
रणं कर्मणिराणकद्वणगुणुवीर्याधिकः स्वभागं हरेदेकं ॥ अर्द्धं तृतीयमथ चतु
र्थं तथा पंचमं च षष्ठं च आयुर्पिंडात्पापाहरंति सौम्यास्ततोर्द्धेण ॥ द्वादश
संस्थः पापः स्वायुर्दायत्रणे भवनस्तदर्द्धं तु अपहरति सर्वमायुः यथा योगस्था
वपि वर्द्धेइति वराहमिहिरस्याप्येवं मतं ॥ इह सत्यमतोपन्यास आगमानुसा
रिप्रहरणेनार्थे पापषष्ठ्याऽकृपात यद्वायुषोसंहरति तस्य सप्रमाणं ज्ञानं वसं
तति लके नाह ॥ सार्द्धद्वितिद्वितनवांशाहतात्समस्तात् भागेण्युक्तनशत
संख्यमुपैति नाशं ॥ क्रूरे विलग्नसहिते विधिनात्वनेन सोम्ये क्षिते दलमतः
प्रलयं प्रयाति ॥ उद्दितनवांशणः ॥ सार्द्धोद्वितेन सहरुद्धितेन सहसार्द्धद्विता

१२० अतोत्रदितनवांशाश्चसार्द्धोदितोदितनवांशाः ॥ तत्कालिकंस्फुटलग्नं
लिप्तापिंडीकृत्यशतद्वयेन ॥२००॥ भागमपहृत्यावाप्तंतस्मिन्कालेभचक्र
स्यसतवंतो॰नवांशकाः उदिताः यश्चार्द्धोदितनवांशाः सतत्रोदितनवां
शसकमुहूर्तयोज्याः एवंकृतेसार्द्धोदितोदितनवांशोभवति ॥ तेनगतितता
गतंसमस्तमेवायुःपिंडंगुणनीयं ॥ एवंकृतेसार्द्धोदितोदितनवांशाहतं
समस्तमायुःपिंडंभवतितस्माद्दष्टादधिकशतेनभागेनयद्वाप्यतेव
र्षादितन्नात्रामुपेतिक्षयंगच्छति ॥ किंसर्वेषांनेत्याह ॥ क्रूरखिलग्नसहि
तेति ॥ यद्यविलग्नस्थःक्रूरश्चादित्यांगारकशनैश्चराणामन्यतमोभवति
तदेवागतंवर्षादिसमस्तयःपिंडसंज्ञोर्द्धंएवंकृतेतत्कालजातस्यजं १२०

न्तोरायुर्वर्षादि स्फुटं भवति किंतु प्रत्येकस्य कर्मेकर्त्तव्यं येनायुः शुद्धालि
दृष्ट्वा वर्षाणि सर्वेषां भवंति विधिनानेन सौम्यक्षितेरिति ॥ अनेन विधि
नालग्नस्य क्रूरग्रहो यदा सौम्यक्षितः शुभग्रहेण यदा दृष्टस्तदा विधिना
नेनन सार्द्धद्विनो दिनं नवांशाहतसमस्तादायुःपिंडादष्टोत्तरशतेन भागे
हृते यफलं लब्धं ततो दलं पलयं यांति तदर्द्धहृत्यायुःपिंडात्पातयेदेवं
कृते आयुःप्रमाणं स्फुटं भवति ॥ अन्येप्येवं आचक्षते ॥ तत्कालिकेन लग्
नेन ये भुक्तनवांशकास्ते सार्द्धद्विता याह्याः ॥ अयमर्थः तत्कालिकस्य
लग्नस्य राश्यादीनयस्य भागलिप्तापिंडीकृत्य शतद्वयेन भागमपहृत्यावाप्त
मुद्दितांशकास्ते प्रागवत्कार्यं ॥ एतदपि समूलं तेन लग्नभागलिप्तोकृत्य

१२२ ताभिप्रत्येकग्रहदत्तवर्षाण्यायुर्द्दायं संगुण्य स्वच्छेदैर्भगणमपहृत्योपूर्वे
परियोजयेत् वर्षस्थाने भगणा कलाभिर्भागमपहरेत् लब्धं वर्षादिक्त
स्य प्राग्वत्स्थाने कार्यं ॥ तथा च सारावल्यां ॥ लग्नोत्कलिप्तिका हत्वा प्रत्ये
कं विहगायुषा भाज्यां मंडललिप्ताभिर्लब्धं वर्षादि ज्ञेयं धयेत ॥१॥ आयु
र्घा लग्नगे क्रूरे सौम्यदृष्टेतु तद्दलं लिप्तिनिःतदेव ज्ञेयं भवमस्मात्कं प्रति
भाति ॥ न केवलमत्र यावच्चक्रपातिपर्यं विधिः लग्नादिष्टग्रहं विज्ञेय
ध्यायवज्ञोयं यदि षड्डाइनतदाज्यस्वचक्रपातो न्यान्यद्वेशिते नावज्ञेयेण
युः पिंडस्य भागमपहृत्य लब्धं प्राग्वदायुषः पातयेत् अथ च रूपाद्ध्नो भाग
हारो भवति तदा रूपाद्भागहारं संशोध्य शेषेण गुणदायं संगुण्य रूपेण भागम १२२

परहस्तलब्धमेवायुः शुद्धं भवति नक्षत्रं चलमंग्रहदेन कं षड्गोन हृनक्षत्रं यच्च सोह
रः आयुः पिंडं भजेत्तेन लब्धं वर्षादि ज्ञेयं ध्येयं तु ॥ हृताच्छेदो नोहारः स्यादृताः
च्छुद्धेन ताडयेत् ॥ हृत्पाण विभजेल्लब्धं तद्देवायुः स्फुटं भवति ॥ अस्मिन्ना
डीदिते कर्मणि लग्नं यदा हो पापो भवत तदा पोलग्नं ग्रोदितसमीपस एव
शस्यो नेतरइति अत्र क्रूरं ग्रहेनक्षीण चंद्रमानयाख्या ॥ तथाच वादरायणः
सूर्यो गारशनि नामे कस्मिंल्लग्ने भवति हानिः विधिनात्वनेन सो म्यद्वितेद
लंपातयेल्लब्धं ॥ अथ पुरुषाणां परमायुः प्रमाण ज्ञानं क्रियते रिएपाह ॥ समा
षष्टिर्द्विघ्नी मनुजकरिणां पंच च निशा हयानां द्वात्रिंशत् खरकरभयोः पंच
कत्कृतिः विरूपासाप्यायुर्वृषमहिषयोर्द्वादश शुनां स्मृतं छागादीनां द

१२२ त्राकसहिता षट्चपरमं ॥ समाः षष्टिर्द्विघ्नी इति समाशब्देन वर्षमुच्यते ष
ष्टिर्द्विघ्ना द्विगुणीकृता विंशत्यधिकं वर्षशतं भवति एवं विंशत्यधि
कं वर्षशतं ॥ पंचनिशा पंचरात्रि षोडशरात्राणि इत्यर्थः ॥ मनुजानां मनु
ष्याणां करिणां ॥ हस्तिनां परमायुः हयानां अश्वानां द्वात्रिंशद्वर्षाणि
परमायुः खरो गर्दभः करभः उष्ट्रः अनयोः पंचकृतिः पंचस्य कृतिः पंच
कृतिः पंचानां वर्गः पंचविंशतिः परमायुः सा विकल्पेति चतुर्विंशति पर
मायुः गोमहिषयोरित्यर्थः ॥ शुनां सारमेयानां द्वादश वर्षाणि श्वग्रह
णं सर्वेषां नखिनामुपलक्षणार्थः तेन सिंहमार्जारादीनां जातानाम
पि परममिति आदिग्रहणात्सर्वेषां शेषभूतानां प्रयोजने श्वादीनां जा १२२

तानामायुःप्रमाणज्ञानार्थमितितद्यथा ॥ अब्दाद्येजातस्यपुरुषवदा
युःप्रमाणमानीयतत्रैराशिकंकर्त्तव्यं ॥ यदिविंशत्यधिकंवर्षशतं
पंचदिनाधिकंयस्यपुरुषस्यचायुःप्रमाणंतस्येदंमासस्तद्वात्रिंशद्वर्षायुः
प्रमाणस्याब्दस्यकिंस्यादितिएवमागतमायुःप्रमाणमब्दस्यतत्का
लजातस्यवाच्यंएवंसर्वेषामभिहितप्राणिनांस्वायुषामुपक्रमेण
त्रैराशिकंकृत्वातत्कालजातस्यायुःप्रमाणनिर्देशंकार्यः ॥ अन्येए
वंवदंति ॥ यथावस्थितात्परमायुषःप्रमाणंनकश्चिज्जीवतितद
युक्तंयस्माद्विंशत्यधिकावर्षशतात्तादारभ्याधिकमप्यायुःगणितक
र्मणभवतितस्मात्परमायुःप्रमाणएवनंत्रैराशिकार्थमेवज्ञात

१२३ क्षमेव॥यथायस्मिन्योगज्ञानस्यप्रमाणमायुःभवतितद्योगज्ञानंपृच्छि
तायथाह॥अनिमिषपरमांशकेविलग्नेकांत्रिंशत्तनयेगविपंचवर्गलिप्ते
भवतिहिपरमायुषःप्रमाणंयदिसहिताःसकलास्वतुंगभेषु॥अनिमि
षोमीनःतस्यपरमांशकेनवमनवांशकस्यचांस्यःतस्मिन्निमिषपर
मांशकेविलग्नेत्रिंशत्तनयेवृषेचगविटषपंचवर्गलिप्तेस्थितेलिप्ता
पंचविंशतिमुक्ताःबुधःषष्टिस्थितःसकलासमस्ताअन्यग्रहाःसर्वेस्वय
दिस्वतुंगभेषुस्थिताःपरमेवगताभवंतितदाजातस्यपरमायुषःप्रमाणं
विंशत्यधिकंवर्षशतंचदिनाधिकमायुर्भवतितत्रकर्मतद्यथा॥आदि
त्यादयोग्रहाःसलग्नाःईदृशाःसू०।चं०।मं०।बु०।बृ०।शु०।श०।ल०।आ १२३

दित्यादीनां यथापठितानि परमायुःप्रमाणवर्षाणि भवंति बुधस्य पुनः क्रि
यते तद्वृत्तावद्बुधनीचभागाद्विच्युतस्तस्मात्कालिकाद्बुधपरमनीचमिदं ॥ २
२५ । १५ ॥ १०८ ॥ ० ॥ संशोध्य जातं ॥ १२ ॥ २५ ॥ २५ ॥ एतद्द्विपिंडं ॥ २७ ॥ २५ ॥ एता भि
लेराशिकं यद्भिभगणार्द्धलिप्तानां ॥ १०८०० ॥ सांजुधामरमूर्णचवर्षाणि भ
हूभवंति तदासां ॥ २७ २५ ॥ नीचातिक्रांतिलिप्तानां कस्मादिति अत्र फलं प्रा
गवर्षादि ॥ ७ । ६ । ५६ । ५४ ॥ एतद्बुधस्यायुः तत्र लग्नाद्देकादर्धपातनत्वात्सा
कानि सप्तवर्षाणि स्याद्सप्तमस्थानं स्थितत्वात्परमायुःप्रमाणं वर्ष विंशते
पंचविभागे चत्वारि वर्षाणि पातयित्वा त्तानि वर्षाणि ॥ ६ ॥ १६ ॥ आदित्य
चंद्रबृहस्पतिशुक्राणां परमायुर्लग्नस्य नवमनवांशकस्य तानि च वर्षाणि

१२४ सर्वेषां स्थापनं । सू । च । मं । बु । वृ । गु । शु । ला सर्वेषां योग ॥ १२० एवं दर्शित
योगे परमायुः प्रमाणमागतमिति अत्र चादित्येमे ६६ षस्यैकस्यास्य २९
२५ । ५७ । ७ । २५ । २१ । २६ । ॥ ल्वबुधस्य नसं भवति तेन षड्भिर्ग्रहैः । रूच्यस्यैक
बुधकेवलत्वषस्य योगोयं दर्शितः ॥ अत्र च परमोच्चगते सूर्ये बुधस्य द्व
षाड्भागचतुष्टय ॥ मित्युक्तास्थितिर्भवति नास्मादधिकं । यतो मध्यार्को
द्वयराशिस्थाने षट्भागाः षट्पंचाशल्लिप्ता भवंति ॥ तदा तस्य स्फुटस्य
स्य परमोच्चता भवति एव एव सूर्यो मध्यम बुधः अत्र द्वषान्त्य परमोर्कफलं
परमं चत्राग्रफलं धनगतं भवति । तदा बुधद्वषेभागचतुष्के स्फुटो बुधो
भवति तत्र यथा प्रदर्शितलग्नेषष्याच स्थितयग्रहसंस्थया द्वषचतुर्भागेद १२४

दृष्टो बुधो भवति ।१९। अस्मान्नीच ।६८। मितं संज्ञाध्य ।।९।।१९।। एतां लिप्ता
पिंडीकृतं ।२९४०० । एताभिर्लैरात्रिका ।२५। यद्दिमगणार्द्ध लिप्तानामेत
तासां ।१०८००। षड्गुणितैरेताभिः १२९४०। नीतिलब्धं एतद्बुधपरम
नीचवर्षेषु मत्वा ज्ञातं वर्ष ७ मास ७ दिन ।१८। एतद्दायेषु पश्चाद्विंशति
वर्षेषु ।२८। मयो ऽप्यजातं वर्ष ।१२०। मास १ दिन २६ एतद्द्वित्रिंशतात्परमा
युः प्रमाणादधिकमप्यायुः संभवतीति तस्मात्परमायुः प्रमाणपवनंत्रैरा
शिकार्थमव्याख्यातं अन्येषु नरनिमिषपरमांत्रांके विलमेयोगमेवा
यं भाव हृते । यथा मानोवर्गोत्तमगते लग्ने हृष स्थेन बुधेन पंचविंशतलि
प्तामुक्ताभवंति अनेन च श्राहारव्याचाराश्रिषुपरमोच्चभागव्यतिकरेण

१२५ पियद्विस्थेनास्तथाप्रियोगणनाक्षेत्रैवपरमायुःप्रमाणंजाजातोजीवति ॥ अथ
बुधस्यपरमनीचध्रुवकमिदं ॥ सांप्रतंकर्मकालेकथमिदंप्रदर्शितमित्य
त्रोच्यते ॥ चतुर्दशभागान्भुक्त्वापंचदशपठेनपरमनीचभागकथवस्थितोह
भागाःपरमनीचस्यप्रदर्शिताः तत्रस्थस्यपरमनीचस्यप्रदर्शनेनमायुर्भ
वतितस्मात्पावत्पंचदशभागेनभुक्तबुधेनतावराशिकोत्पत्तिनक
र्तव्योत्पतः कर्मकालेपंचदशभागाः प्रदर्शिताः इत्येतत्सर्वेषामेवग्रहा
णांत्रैराशिककालेपठितेभागोक्तेः प्रदर्शिंइत्येव्यामितत्रैराशिकाधुर्ये
चध्रुवकाः अत्रत्रैराशिकंकार्यंपरमनीचध्रुवकाः सेतेःक
र्मकत्तव्य मिति अथास्यपरमस्फपमिदर्शितायुर्द्रायस्य १२५

द्वषणत्रांलिप्ताद्द ॥ आयुर्दायं विष्णुगुप्तोपि चैवं देवस्वा
मी सिद्धसेनश्च चक्रे दोषश्चैषां जायतेष्टावरिष्टं हित्वाना
युर्विंशतेः स्यादधस्तात् ॥ यत तदायुर्दायो न केवलं मययवनमणित्थशक्तिपू
र्वैरुक्तः यावद्विष्णुगुप्तो नाम्ना चाणक्यापरनाम्नैवमेवमुक्तं आचार्यदेवस्वा
मी तथा सिद्धसेनाख्यश्चैवं चक्रे कृतवानित्यर्थः ॥ तथा च विष्णुगुप्तः ॥ परमो
च्चगतैः सर्वैः मीनमीनांशसंस्थिते सौम्ये वृषगते जातः परमायुर्हि जीव
ति तथा च देवस्वामी ॥ सर्वोच्चैरुच्चगते मीनमीनांशस्थस्थिते लग्ने सौम्
ये वृषभं याते जातः परमायुराप्नोति तथा च सिद्धसेनः ॥ मीने परमांशगते सौ
म्ये गवि पंचलिप्तवर्गस्थेः सर्वे परमोच्चगते जातः परमायुराप्नोति ॥ यथैवव

१२६ हमिराचार्यैरुक्तं तत्कालस्य दोषः॥ अत्रोच्यते वक्ष्यमाणं सत्याचार्यमतं त्र
दर्शितमायुर्दायं बहुतरगणमाचार्याणां मतं यस्मादाचार्यवराहमिहिरस्यः
प्रतिज्ञेयं ज्योतिषमागमग्रन्थं विप्रतिपत्तेनयोग्यमस्माकं स्वयमेव विक
ल्पयितुं किंतु बहूनां॥ मतं वक्ष्ये अस्य परमतस्य बहुतरत्वख्यत्वात्तावदायु
र्यवदसंभवदोषोपपत्तिदोषश्चैवामित्यादि॥ एषामाचार्याणां मते दोषो
जायते॥ कीदृशो दोषो त्याह अष्टाचरिष्टमित्यादि॥ वर्षाष्टकं यावज्जाता
नामरिष्टमुक्तं वर्षाष्टके हित्वा स्वल्पत्वाद्वर्षविंशतेरधस्तद्दर्शितप्रकारे
णायुर्गणस्यान्तागच्छत्यायुः॥ एवं वर्षाष्टकादूर्ध्वमरिष्टं नास्ति॥ तस्माद्व
र्षाष्टकादूर्ध्वं वर्षविंशतेरधस्तादन्तकस्य चिन्तारणमापद्यते॥ यावच्चद्द १२६

त्रूपंतेस्त्रियंतदइति ॥ अथतेषांप्रत्यहदोषः ॥ अधुनातेषांआचार्याणांमते
आयुर्द्दायइषणांगुणस्थितेन्याह ॥ यस्मिन्योगेपूर्णमायुःप्रदिष्टंतस्मिन्येत्रं
चक्रवर्त्तित्वमभ्येः ॥ अल्पच्छायंतेषुदोषोपरोपिजीवत्यायुःपूर्णमप्येविनापि ॥
अनिमिषपरमोच्चकेविलग्नइत्यास्मिन्योगेषड्ग्रहाःपरमोच्चगताभवंति
षड्ग्रहपरमोच्चगतेषुचक्रवर्त्तीभवति इतियोक्रमभिहितमन्येराचार्यैः।
तथाचवादरायणः ॥ षड्भिःस्याच्चक्रवर्त्तीत्रिभुवनमखिलंभुनक्तिसर्वैर्ग्रहैः
द्वैशिति ॥ यवनेश्वरस्यषड्ग्रहराजर्द्धिवलोपकर्षप्रदानमानेस्थितिजातश्चास्ति:
तच्चपरमोच्चगतायावत्षड्ग्रहानभवंतितावत्परमायुर्नप्राप्नोति ॥ तद
परमोच्चगताभवंतितद्राजातेनचक्रवर्त्तिनाभवितव्यंएवंपूर्णमायुर्विज्ञा

१२७ स्यधिकं वर्षशतमर्थ्यैर्विनावहरवः पुरुषाः जीवन्ति ॥ तस्मादपमृत्युरेषपर
दोषः ॥ एतच्च परमतायुर्द्दायणं ग्रालिनीद्वयवदसंबंधं वराहमिहिरकृतमेवन
भवतीति तत्र तावद्यदत्र प्रथमग्रालिन्याद्दायणमुक्तं तस्यद्दायणस्यासंबं
द्धत्वमुच्यते ॥ एतच्च परमतायुर्द्दायणं स्यादसंबंधत्वमुच्यते ॥ सार्द्धो द्वितीद्वि
तनवांश्राहतात्समस्तादिति न्यायेन ॥ क्रूरविलग्नगते आयुषः पातनं क्री
यते ग्रालिन्याद्वयसंबंधं वराहमिहिरकृतमेवन संभवतीति प्रतिभाति ॥
तत्र तावद्यदात्र प्रथमग्रालिन्याद्दायणमुक्तं ॥ तस्यद्दायणस्यामुच्यते ॥ सा
र्द्धो द्वितीद्वितनवांश्राहतात्समस्तादिति न्यायेन क्रूरे विलग्नगते आयुषः
पातनं क्रियते तस्य प्रतिलमप्रत्यं ग्राकवं ग्रादियत्नान संभवतीति ॥ तच्चपा १२७

तथैवत्वायद्दायुरवशिष्यते तस्यापि द्द्यं तन्नास्तीति ॥ तस्मादुक्तं नायुर्विश्ले
षः स्यादधस्तात्तदयुक्तं ॥ अत्रोदाहरणं यथा कुंभ
लग्नस्यांशाः कन्दये आदित्यचन्द्रशुक्राः परमो
च्चे बुधजीवशनैश्चराः परमनीचे भौमश्च कुंभस्य पंचविंशतितमभागयुक्तः
स्थितस्तदा तात्कालिका ग्रहाः सलग्नाः पूर्ववद्दर्शिताः अत्र लग्ने मनाक् किंचि
दूनमिति तन्मायुर्दायो नास्ति ॥ परमोच्चगतानां परमनीचगतानां च ज्ञाय
ते भौमस्य क्रियते तात्कालिकांशो मादस्मात् ॥ २५ ॥ भौमस्य परतोच्चध्रुवक मि
दं २५ संज्ञो ध्रुवजातं ॥ ० ॥ एतत्त्रितापिंडीकृतं ॥ १८०० ॥ अस्य त्रैराशिकं यदि
भगणार्द्धलिप्ताकानामेतासां ॥ १०८०० ॥ भौमनीचमासानवति भवति ९०

१२९ तद्देलासां कियंत इति लब्धा मासाः ॥१५॥ एते वर्षैस्त्रिमानं जातं ॥ १ मा ० ३ ॥ एत
त्रो भ परमोच्चवर्षेष्वेतेषु १५ संशोध्य जातं वर्ष ॥ १२ मा ९ ॥ एवं भौमायुर्दायः ॥ अ
थ जीवस्य लग्नघाद्वर्गे स्थित्वाच्चक्रपातेनार्द्धपात इति जात आयुर्दायः ॥ न
परमोच्चगतानां परमनीचगतानां च ग्रहाणां क्षेत्रत्वात् अंशुमस्तंगतानामर्द्धं च
न पात्यते अंशुमस्तंगतानामर्द्धं च न पात्यते ॥ यस्मात्परमांशके विलग्न
स्य स्मिन्योगे चंद्रमसो हृषस्थत्वाद्ध्यायुषस्त्रिभागः पात्यते तदा पूर्णमायु
र्न भवतीति यस्मादन्याचार्यमतमिति मित्राबुधावुक्तं मूलत्रिकोणस्वनधर्म
बंधपुत्रव्ययस्थानगताः ग्रहेंद्राः ॥ तात्कालिकाः स्फुटः स्फुटदेशग्रहस्य स्वोच्चो
पचयो यस्य विरुद्धश्चाचार्यैः जामित्रषष्ठाष्टममूर्त्तिधनत्रिकोणैकगृहे विनि १२९

स्थः तत्कालमेते रिपवो भवंति ॥ मित्रारिपवश्च वक्ष्ये अनेनापि स्फुटक्षं दमस
स्तात्कालिकं मित्रं न भवतीति तस्मान्मीनस्थेन्दुः को वृषस्य चंद्रमाः शत्रुगृह
गतो भवति ॥ तस्य च शत्रुक्षेत्रस्थत्वाद्यथायुषस्त्रिभागः पात्यस्तेतदा निमि
षपरमांशके विलग्नेत्ययं योगः पूर्णमायुर्न प्राप्नोति ॥ तच्चाचार्येण कृपयाहि
कयैव प्रदर्शितं ॥ तेनैतत् ज्ञापयति ॥ परमोच्चगतानां परमनीचगतानां शत्रुक्षे
त्रेंशगतानामस्तंगतानां चार्द्धं न पात्यते तेन यथा दर्शितानि पृथक् ग्रहायुर्दायव
र्षाणि लिख्यंते ॥ र ॥ २९ ॥ चं ॥ २५ ॥ वर्ष ॥ १८ ॥ मा ॥ ९ ॥ भ वर्षे ६ ॥ बु ० ॥ वर्ष ॥ ३ ॥ मा ९
शु ० ॥ वर्ष ॥ २१ ॥ गु ० ॥ वर्ष ॥ १० ॥ आलग्नेन न किंचिदुक्तमिति लग्नायुर्दायो नास्ति म
अथैतेषां योगः ॥ वर्ष ॥ ९८ ॥ मा ० ॥ ६ ॥ अथांगारकस्य लग्नस्थत्वात्सार्द्धं द्वितेति

१२९ कर्म क्रियंते ॥ तत्र कुंभारंभत्वान्नवतिनवांशा भुक्ता भवंति ते च नवांशाः कालभच
क्रस्योदिताः ॥ तदयमत्र एकनवतिभः ॥९१॥ तेनैकनवत्या सर्वां मूलघ्नपिंड
मिदं वर्षे ॥९०॥ मा ॥७॥ घु ॥ष्टि॥ तं जातं ॥८९६३॥ अस्याप्याधिकेन अनेन भामप
हृत्वावाप्तं वर्षाणि ॥२७॥ एतानि वर्षाणि अस्मात् संशोध्य जातं वर्षे ॥२५॥ मा
घ ॥ एवमष्टाभ्यः ऊर्ध्वं विंशत्यंतर ध्यत्वादायुरूपपन्नमिति तस्मादयुक्तमुक्तं
नायुर्विंशतेः स्यादस्तादिति ॥ अत्राप्येवं वदंति ॥ यथा क्रूरहीनमीनलग्नम
दि कृत्वा तदरार्हमिरेणोक्तं अनिमिषपरमांशके विलग्नमिति अनेना
पि प्रकारेणापि न वक्तव्यं ॥ यथा नायुर्विंशतेः स्यादधस्तात् अत्र धन्विलग्ने
द्रोणचंद्रे विंशतिमे भागे बुधस्तत्रास्तमितः सर्वेषां चान्येषु परमनीचस्थेषु यस्या १२९

जन्मो भवति तस्य चक्रपातेनैवायुर्दायो वक्रपतितो तस्यैव तावत्स्पष्टग्रहे तत्र
तात्कालिकग्रहाः सलग्नाः ॥ अथ पद्ब धस्य प्रागवल्लब्ध्वा
जातं वर्ष ॥ १० ॥ मा ॥ १० अन्येषां परमतो चस्थितत्वात् ज्ञाप
यते लग्नेन ॥ न किंचिन्मुक्तिमिति तस्यायुर्दायो नास्तीति ॥ चंद्रस्य पापस्य क्षीण
त्वात् द्वादशस्थत्वाच्चक्रपातेन सर्वं तदायुर्दायो नास्ति ॥ आदित्यस्य ल
ग्नेकादशत्वाच्चक्रपातेनार्द्धपातइत्वा जातं वर्ष ॥ ९ ॥ बुधस्यास्तमितत्वाद
र्द्धपातइत्वा जातं वर्ष ॥ ५ ॥ मा ॥ ५ दशमस्थत्वाच्चतुरादिभिरेकस्थैः प्रव्रज्यां स
स्वांग्रहः करोति बली ॥ वक्रवीर्यैस्तावन्तः प्रथमवीर्याधिकस्यैवं ॥ यस्य जन्म
नि चत्वारो ग्रहा रिकराज्ञो गता भवंति स प्रव्रज्यामाप्नोति ॥ आदित्यग्रहणात्यं भ

१२० चषष्ठसप्तमवाश्चप्रव्रज्यामन्येषामेकराशिगतानांमध्याद्योवलीसकरोतिव
हुवीर्यानांसंबंधिन्यःप्रव्रज्याःमाप्नोतिप्रणामावीर्याधिकस्यैवावक्तुप्रव्रज्या
स्तप्राप्नोत्ययोग्रहोत्पर्थंवलवांस्तस्यसंबंधिनोप्रव्रज्याप्रथमंवक्तव्यांततोवला
वलक्रमेणचतुरादिषेष्वेकस्यैवशुपदिनकस्थिढलवानुभवतितदाजातस्य
प्रहृज्यानेववक्तव्याःतत्रनज्ञायतेकस्यग्रहस्यकाप्रव्रज्यातत्तदर्पमाह तापि
सहृद्धश्रावकरक्तपटाजीवीभिक्षुश्चरकाणां॥निर्ग्रंथानांचार्कात्पराजितैः
प्रच्युतिर्वलिभिः॥चतुरादीनामेकस्थानांमध्याद्दर्केवलवतितापसोभवतिता
पसोवाणप्रस्थःचंद्रेवलवतिहृद्धश्रावक॥कपालीभौमेवलवतिरक्तपा
टासाकश्चिद्भिक्षुःवुधेवलवतिआजीवीभवतिआजीवीएकदंडीजीवेवलव १२०

तिभिक्षुर्भवति शुक्रे बलवति चरकश्चक्रचरः सौरे बलवति निर्ग्रंथो भवति
निर्ग्रंथो नग्नः क्षपणकः अर्कादारभ्य क्रमेण पराजितैः प्रचुरैर्वलिभिः चतु
रादीनामेकस्थानयोवलीग्रहः स चेत्तत्कृदृष्टयुद्धेन्येन ग्रहजितः अन्यो भवति तत्
कृद्दृष्टोक्तप्रव्रजितो भूत्वा तु त्यजति एवं बहुषु बलेषु बलवत्सु पराजितेषु बह
वः दृष्टप्रव्रज्यां त्यक्त्वा वस्थितं त्यजति कृष्णः स्वादायुषस्तत्तीयमंशमपहरंती
ति सोमस्त्वात्तस्मात्स्व आगाद्वर्षमेकं नवमासान्पातयित्वा जातान्यष्टौ वर्षा
णि नवमासाश्च शुक्रस्य वर्ष ८ मा ९ भौमस्य लग्नांशस्य त्वात्स्वं च मभागे स्व
र्ववर्षं पातयित्वा वर्षाणि जातानि षट् एवं सर्वेषां वर्षाणि वर्ष ३ मा ९
रवेः वर्ष ५ चंद्र वर्ष ६ भौम ५ मा ५ बुध ७ मा ६ गुरु ८ मा ९ गुरुवर्ष १० अ

१३१ व० लसर्वेषांयोगाः॥ ध श मा प॥ अत्रासंभवेप्यतिगम्यानिब्रूमः एवंविधायुर्दा
यः सर्वेषां॥ अस्तंगतायदिभवंतितथापिसूर्याछन्नसूतिषुचदलंप्रोक्तंशु
क्रार्कपुत्राविविलिकृत्वा॥ तथाऽपिपंचेत्रिंशाद्वर्षाणिमासत्रयोपेतानि॥ यत्तोवुध
स्यपूर्वमेवार्द्धपातनं॥ एवंपंचत्रिंशतोधस्तादायुर्नागछतीति॥ तथापिविंश
तेरधस्तादित्यसंबद्धं॥ अत्राप्यन्यवदंति॥ क्रूरदीनेविलग्नेजाताअष्टाभ्य
ऊर्ध्वंविंशतेरधम्रियमाणाद्दृश्यंते॥ नान्याचार्यमतमसंबद्धं॥ अत्रोच्यते
अन्याचार्यमतंपूर्वाचार्येणविचार्यैतद्वदंति॥ येरेवाचार्यैरनेनमार्गेणा
युर्दायप्रदर्शितस्तैरेवापमृत्युयोगाभिहिताः तेचेदलिख्यंते॥ तथाचवाद
रायणः॥ षष्ठाष्टमस्थोरिपुदृष्टमूर्त्तिः पापग्रहोपापगृहेयदिस्यात्॥ स्वांतर्द्दे १३१

क्राण्यां मरणाय जंतोर्ज्ञेयः समुद्रविजितो यदा ने न प्राचयवने ष्वरः
षष्ठाष्टमस्थोऽशुभदृक्शीरो पापोऽशुभस्थानगतश्च दृष्टः ॥ स्वांतर्द
शायां प्रकरोति मृत्युपाशाद्यबंधादि परिक्लेशयाधा ॥ तथ्यच सारावल्यां ॥ क्रू
रदृक्शायां क्रूरः प्रविश्य चांतर्दशायदा कुरुते ॥ पुंसां स्यात्तदेहस्तदा
रियोगः सएवं महानिति ॥ रवितनयस्य दशायां क्षितिजस्यांतरर्दशाय
दा भवति ॥ बहुकालजीविनामपि मरणं निः संशयं पुंसां ॥ क्रूरराशौ स्थि
तः पापः षष्ठे च निधने पिवा ॥ तस्येन चारिणा दृष्टः स्वपाके मृत्युदो ग्रहः
यो लग्नाधिपतेः शत्रुर्लग्नस्यांतर्दशागतः ॥ करोत्यकस्मान्मरणं सत्या
चार्यः प्रभाषते ॥ एवं क्रूरदृशैन लग्नेये जातास्तेषां वर्षाण्यकाइ द्वैदशौतका

१३२ त्वाधस्तन्मरणं संभवेत्ता ॥ तेच मस्तु योगेनानेमृता इति ज्ञेयाः ॥ यस्मात्तस्यांतर्द
शादशित्रि तयद्दस्यसंबंधिनी कदा भवतीत्यत्र नियमः तस्मादन्याचार्यमतेना
प्पष्टांक ध्वंदशित्रिंशतकालादधस्तान्मरणं संभवत्येवातः अस्मादंतदूषणमसं
वद्धं प्रपन्नं ॥ अथ द्वितीयस्य दूषणस्यासंबद्धत्वमुच्यते अत्रचक्रं वर्त्तित्वयोगं
विनापि दीर्घमायुः संभवति ॥ अत्रोदाहरणं ॥ यत्र तात्कालिकाग्रहास्तल्लग्नाच्च
षेकोदशभागान् भुक्त्वा स्थितः एवं मुहूर्ते चंद्रमा लग्नात् ॥ कुंभे भौमो मष्टा विंश
तिः ॥ मेषेबुधः पंचदशाः ॥ सिंहे जीवः पंच ॥ मेषे सप्तविंशतिः संत्रिभागाः शु
क्रः ॥ कुंभे विंशतिः सौरः ॥ धन्विलग्नमस्यां शतत्थ्याई ह्लग्नः ग्रहाः
अत्र पूर्वप्रदशित्रिंशतकर्मणागतानि ग्रहायुर्दायवर्षाणि लिख्यंते १३२

रवर्ष ॥ ७ ॥ मा ५ ॥ व २ ॥ मा ॥ ११ ॥ चंव ॥ १२ ॥ मा ॥ ७ ॥ भौव ॥ ३ ॥ म ० ॥ बुव ॥ १४ ॥ मा ॥ ३ ॥ वृ
व ॥ १० ॥ मा ॥ ३ ॥ गु ॥ व ॥ २५ ॥ शुव ॥ ० ॥ ल ॥ अथ बृहस्पतिवर्षाणां चक्रपातदृष्टभाग
पापस्य जातं वर्ष ॥ १२ ॥ मा ॥ २ ॥ चंद्र स्पष्ट ग्रागम पापस्य जातं वर्ष ॥ १७ ॥ मा ॥ ७ ॥ य
वनमतेन रवेर्गुरुर्मित्र मतोन्यथान्यड इति गुरुकः शत्रुः स चार्के मूलत्रिको
णात् सिंहान्नवमस्थितस्तस्मात्तत्कालं मित्रीभूतस्तेन दृष्टस्य शत्रुक्षेत्रेम
ध्यस्थक्षेत्रे स्थितस्तेन तस्यायुर्दायं न किंचित्पततीति ॥ चंद्रो मिथुने मित्रक्षेत्रे स्थि
तस्तस्यापि यथा दर्शितान्येवायुर्दायवर्षाणि यस्माडुक्तं ॥ भौमस्य गुरुकः शा
त्रिजश्च मित्रेति शेषाः शत्रवः ॥ शेषत्वाच्छनैश्चरस्तस्य शत्रुः तत्कालिकग
हे निविष्टत्वाच्छनैश्चरो धिशत्रुः किं त्वंगारकस्य शत्रुक्षेत्रस्थस्यापि न पत

१३३ ति ॥ तस्माद्गुरुं हित्वा वक्रं दायं गृहं गते हीयते स्वत्रिभाग इति ॥ तस्मादंगा
रकस्य यथागतमेवायुः चांडे रनर्का इति वचनात् ज्ञेमो बुधस्य मित्रं तेन तस्य
मेषस्थत्वाद्यथागतमेवायुर्बुधस्य ॥ बृहस्पतेरप्यादित्यो मित्रं ॥ यस्माद्गु
रुं गुरोश्चभौमं परिहृत्य सर्वे तस्माद्गुरुभृगुनंदनस्य त्वर्केंदुवर्ज्याः स्फु
टदः प्रदिष्टाः तस्मात्तस्यापि यथागतमेवायुः ॥ शनैश्चरस्यापि कुंभे स्वक्षे
त्रे स्थितत्वाद्यथागतमेवायुः ॥ लग्नस्यापचारहीनत्वाद्यथागतमेवायुः ए
वमायुर्दायवर्षाणि पृथक्पृथक्कलिखितानि ॥ व ॥ १७ ॥ मा ५ ॥ रव ॥ ११ ॥ मा ४ ॥ चं
व ॥ १३ ॥ मा ० ॥ मं व ७ ॥ मा ६ ॥ बुध व ॥ १४ ॥ म ॥ २ ॥ बृ व ॥ ११ ॥ मा ३ ॥ शु व ॥ १५ ॥ मा ०
श ॥ व ॥ ० ॥ मा ० ॥ एवं विधयोगे चतुर्दशाधिकं वर्षशतमप्यायुः संभवति १३३

१२॥ मा ११॥ यदा चंद्रवर्ष २२ मा ९॥ तदा सर्वेषां योगः॥ २१५ मा ११॥ ए
वंविधयोगे षोडशाधिकं वर्षशतमप्यायुः संभवति॥ केमद्रुमाख्यश्चायं
योगः॥ यस्माद्बृहस्पतिः॥ हित्वार्कं सुनफानफादुरुधुरा स्वांत्योभयस्थैर्ग्रहैः
शीतांशोः कथितो॥ न्यथा तु बहुभिः केमद्रुमोन्यस्त्वसौ॥ तस्मादेवंविधे
योगे जातो दीर्घायुः प्राप्नोति॥ केमद्रुमेवलिनदुःखितनीचनिःस्वाः प्रेष्याः
खलाश्च नृपतेरपि वंशजाताः॥ केवलं दरिद्रो दीर्घायुः षोडशवर्षांते॥ न केनद
रिद्रस्य मृयत आयुः प्रमाणं ज्ञातं॥ दृष्टो यद्यप्ययं दरिद्रो विंशत्यधिकोनव
र्षशतेन सपंचदिनेन मृतः॥ तस्मात्क्षोदमेव दूषणं ज्ञातव्यं॥ एवमस्य दू
षणस्यासंबंधत्वं प्रदर्शितमिति॥ असंभाव्यत्वाद्वराहमिहिरकृतमेत

१३४ च्छालिनीद्वयं न संभाव्यते ॥ यच्चप्रदर्शिताचार्यमतेनायुर्दायं त्यक्त्वा स्वमता
युर्दायमंगीकरिष्यत्याचार्यस्तत्र सत्यमतस्य बहुतराणामाचार्याणां मतानांगी
करणमेव प्रयोजनं ॥ यस्मात्पूर्वमेवाचार्यप्रतिज्ञा व्याख्याता ॥ ज्योतिषमागम
शास्त्रं विप्रतिपत्तौ योग्यमस्माकं ॥ स्वयमेव विकल्पयितुं बहूनां मतं वक्ष्ये अ किंतु ४
थ कश्चिदाह ॥ योऽयं योगस्त्वया प्रदर्शितः स एव केमद्रुम एव न भवति ॥ यस्
मादाचार्य एवं वक्ष्यति ॥ केंद्रगृहीतकरेऽप्यथवा ग्रहयुते केमद्रुमो नेष्यत इति
लग्नात्समस्थः केंद्रस्थश्चंद्रमास्तस्माद्दयं केमद्रुमो न भवति ॥ अत्र च ब्रू
मः ॥ अत्र चंद्रमा न गण्यते ॥ यस्माच्चंद्रमसः सकाशान्न ग्रहेणान्येन योगः क
र्तव्य इति ॥ यद्येवं तदस्मात्केंद्रस्थः कथं केमद्रुमं करोतीत्यत्रोच्यते ॥ चंद्र १३४

लग्नयोस्तुल्यत्वात् तथाचयवनेश्वरः मूर्त्तिंचहोरांञ्चलग्नंचविंद्यात् अ
त्रगर्हिताः भवंतिनिंदिताचाराद्दारिद्र्यमध्यसंयुताइत्ति तस्माल्लग्नात्सप्त
मस्थचंद्रमसयोगस्यकेमद्रुमतासिद्धैवेति अथजीवशर्ममलेनसत्याह
चार्यमतेनवायुर्दायमोपछंदसिकेनाह स्वमतेनकिलाह यथायुर्दायाध्या
यउच्यते तत्रपूर्वोक्तारिष्टहीनस्यायुर्दायःकार्यः आदौमयादिमतेनग्रहा
दीनांपरमायुःप्रमाणंपुष्पिताग्रयाह मययवनमणित्थशक्तिपूर्वैर्दिवस
कराद्दिषुवत्सराःप्रदिष्टाः नवतिथिविषयाश्विभूतरुद्रदशशरसहितैर्दशाभिः
स्वतुंगभेषु १ मयेति स्वोच्चस्थेषुरव्यादिषुदशशायुताः नवमाद्ययोष्टामयज
वनमणित्थपराशरैरुक्ताः तथाहि परमोच्चगेरवेपरमायुःप्रमाणमंको

१६५ नविंशतिवर्षाणि १९ एकमग्रेपिचंद्रस्यपंचविंशतिः २५ भौमस्यपंचदश
१५ बुधस्यद्वादश १२ गुरोःपंचदश १५ शुक्रस्यैकविंशतिः २१ शनेर्विंश
तिः २० अंकतोपि १९ २५ १५ १२ १५ २१ २० मिलित्वासप्तविंशत्यु
त्तरशतंजातंसर्वेषांच्यगणास्तावदायुर्दीयेत्यर्थः १ उच्चांत्यगेषुग्रहेषुपूर्वो
क्तायुषोक्तासंमंदाक्रांतयाह नीचोतोर्द्धक्षसतिहितंतश्चांतरस्थेनुपातो
हेराल्वंशाप्रतिममपरेराशिमुल्यंवदंति हित्वावक्रंरिपुगृहगतैर्हीयते
स्वत्रिभागंसूर्योच्छिन्नद्युतिषुचदलंप्रोज्झ्यशुक्रार्कपुत्रौ २ परमनीचस्थेषु
ग्रहेषुपूर्वोक्तादर्धंक्षीयते तच्चयथामासोरव्यंतेरवेश्चतुर्दशाधिकंशतं १
१४ मासाःचंद्रस्यसार्धशतं १५० भौमस्यनवति ९० बुधस्यद्विसप्ततिः ७२ १६५

गुरोर्नवति ९० शुक्रस्य षड्विंशत्यधिकशतं १२६ शनेर्विंशत्यधिकश-
त १२० परमनीचस्थानां ग्रहाणामिदं परमायुः उच्चनीचमध्यवर्त्तिनामायु-
रत्र तत इति अन्तरस्थे नीचोच्चमध्यवर्त्ति निगदितं ततो नीचोच्चादल्पपातः
कार्यः त्रैराशिकविधिर्विधेयः सच लीलावत्युक्तः प्रमाणमिच्छा च समा-
नजाती आद्यन्तयोस्तत्फलमन्यजातिमध्ये तदिच्छाहतमाद्यहृत् स्यादिच्छा-
फलं व्यस्तविधिर्विलोम इति तथाहि यद्विभगणार्द्धलिप्ताभिः खखाहि-
दिक्संख्याभिः १०८०० इष्टग्रहपरमनीचमासा लभ्यन्ते तदा ग्रहभुक्तलि-
प्ताभिः कियन्त इति तथा ग्रहभुक्तलिप्ताः ग्रहपरमनीचमासैः संगुण्य भग-
णार्द्धलिप्ताविभिर्भज्याप्तं मासाः मासशेषं त्रिंशता संगुण्य प्राग्वद्विभज्या

१३६ वाप्तं दिवसाः दिनत्र्यंशं षष्ट्या संगुण्य प्राग्वद्विभज्यावाप्तं घट्यः घटीत्र्यंशं षष्ट्या
संगुण्य प्राग्वद्विभज्यावाप्तं पलानि एवं मासादिपलांतः कालो आनेयः मा
सानां द्वादशभिर्भागमपहृत्यावाप्तं वर्षाणि शेषं मासा एवमागतं वर्षाद्यायुः पु
परमोच्चायुर्वर्षेभ्यः शोध्यं शिष्टं वर्षाद्यायुर्ग्रहेण दत्तं ज्ञेयं एवं सर्वेषां का
र्यं एवमुच्चाद्विच्युतस्य नीचमप्राप्तस्य कार्यं अथ नीचाद्विच्युतस्योच्चमप्रा
प्तस्य प्राग्वत्कालमानीय तस्यैव ग्रहस्य परमनीचायुषि संयोजयेत् एवं ग्रह
स्यायुः कालो वर्षादिर्भवति लग्नायुर्द्वितीयमाह होरेति लग्नस्य भुक्तनवांश
त्यानि वर्षाणि दत्तानि तत्र कृतिर्यथा लग्नस्य राशिनवांशादिलिप्ताः पिंडीकृ
त्वा शतद्वयेन विभज्याप्तं भुक्तनवांशास्तावंति वर्षाणि शिष्टस्य त्रैराशिक १३६

कं कृत्वा मासाद्यायुरानेयं यथा यदि लिप्ताशतद्वयेन द्वादशमासा लभ्यंते
तदावशिष्टलिप्ताभिः कियंत इति ततोऽवशिष्टलिप्ता द्वादशभिः संगुण्य
शतद्वयेन विभज्याप्तं मासास्ते वर्षाद्यधः स्थाप्याः मासशेषं त्रिंशता संगुण्य
प्राग्वद्विभज्याप्तं दिवसास्ते मासाधः स्थाप्याः तद्दिनशेषं षष्ट्या संगुण्य प्राग्वद्वि
भज्याप्तं घट्यः ताः दिनाधः स्थाप्याः घटीशेषं षष्ट्या संगुण्य प्राग्वद्विभज्या
प्तं पलानि घट्यधः स्थाप्यानि एवं लग्नायुर्द्धार्यः अपराचार्याः राशितुल्यं
लग्नायुर्वदंति लग्ने नवांशा यावंतो राशयो भुक्तास्तावंतो वर्षा लग्नायुः लग्नस्य भुक्त
भागादिकं लिप्तीकृत्य त्रैराशिकेन मासाद्यानेयं तदुक्तं न लग्नराशिप्रमाणाब्दा
ष्टा मासाद्यमनुपाततः यावद्भवेत्तावान्कालं वर्षाद्यं लग्नजीवितमिति तद्यथा

१३७ यद्यप्यब्दग्नग्नातलिप्ताभिर्व्दिघ्नमासा लभ्यंते तदा एताभिर्लग्नभुक्तलि
प्ताभिः कियंत इति प्राचर्या धोमासादिस्याप्यंडर्दं मातुं साधकः अन्ये वदंति
लग्नांशप्रिपेवलिप्तिभिः अंशात्तुल्यं राशिद्वेवलिप्तिरा श्चितुल्यं लग्नयुग्नभाधि
पेति तदुक्तं लग्नादायोंशात्तुल्यः स्यादंतरे चानुपाततः नस्यत्त्रोवलसं
युक्ते राशितुल्यं ग्नभाधिपर्हिव्वेति कुजादयो ग्रहाय द्विशत्रुगृहगाः संतो
वक्रगतयो न सुत्तदा स्वदत्तायुषस्तृतीयभागमपहरंति शुक्रशनी विना
ऽस्तंगता ग्रहाः स्वदत्तायुरर्द्धं हरंति हानिद्वये प्राप्ते याधिकासैव कार्या न तु द्व
भ्यां हानिः कर्त्तव्येति भावः २ चक्रपातविशुद्धायुर्हृ लिप्त हर्षिण्याह ॥
सर्वार्द्धत्रिचरणपंचषष्ठभागाः क्षीयंते व्ययभगेषु नाद सत्स्ववामं सत्सु १३७

र्कसमितयैकरात्रिगा मामिकें संहरति विलीनत्वाद्दसस्य: ॥ सर्वेति
यथा द्विलोमं षट्सूक्ष्म स्थानेषु पापयुतेषु सर्वार्दी निर्ह्रीयंते साक्रयु
तदर्धं तथाहि द्वादशग: पाप: स्वमायुर्हरति एकादशगो र्द्धं हर
ति दशमगो त्रिभागं नवमगश्चतुर्भागं अष्टमग: पंचमांशं सप्तमग:
षष्ठांशं द्वादशगत्सौम्यस्तदर्द्धं हरति अत्रयदा स्वाभाविका: संतो ग्र
हा न तु हरणं दोर्वधस्य चक्रान्वित स्यक्रूरत्वं एकादशगा स्वतुर्यांशं दश
म षष्ठांशं नवमो ष्टमांशं अष्टमो द्वादशांशं सप्तमो द्वादशांशं यदेकस्यौ
वैवदशोवातदायोबली सैव स्वांशं दाति नान्या सर्वपूर्वोक्त सत्याचार्य
मतं ॥ लग्नान्वितपापवर्गा दायुर्द्धायहा निं वर्णांतात्तिमकेनाह सार्द्धे

१३९ द्दिष्टो दितनवांशाहतास्समस्तान्नागोष्टयुक्तस्ततस्वमुपैति नाशं क्रूरे
विलग्नसहिते विधिनात्वनेन सौम्येक्षिते दलमतः प्रलयं प्रयाति ४ सा
द्धेति रविकुजशनीनामन्यतमे लग्नगे सति एवं कार्यं अर्द्धभावपवेन सहि
ताउद्दितस्पलग्नस्पयुतउद्दितानवांशास्तेगुणितं यस्पूर्वमायुस्तदष्टोत्तरशा
तेन १०८ विभज्य पत्त्ल्यं वर्षादितल्लहलं स्यायुषोपनेयं लग्नगे क्रूरे
सौम्येदृष्टे अनेन विधिनाप्तस्य लब्धं तदर्धं ग्रहदत्तायुषोपनेयं एवं सर्व
ग्रहदत्तायुषोपनीतेस्फुटमायुर्भवति लग्नेपापहीनेनायं विधिः उदि
ताश्वतेनवांशाणश्चउद्दितनवाशाणउदितनवांशोनसहार्द्धोदितनवांशो १३९
नवत्तितइति सार्द्धोदिताः सार्द्धोदिताश्चतेउदितनवांशाश्च सार्द्धोदि

तोदितनवांशाः अयमर्थः तात्कालिकस्फुटलग्नलिप्ताः पिंडीकृत्य श
तद्वयेन भागमपहृत्यावाप्तं तस्मिन्काले भचक्रस्य यावंतो नवांशा उदिता
यश्चार्धोदितो नवांशः तेन सार्धोदितोदितनवांशासमूहेन गणिताग
तं ग्रहायुःपिंडं संगुण्य अष्टोत्तरशतेनापहृत्य यदाप्यते तद्वर्षादितो
पनेयं सोम्पहृष्टलग्नानेन विधिना नयत तदर्धमायुःपिंडादपनेयप्रथम
मारभ्यानपद्देशे अन्योऽर्थं व्याचष्टे तेतात्कालिकेन लग्नेन ये भुक्ता नवांशाः
स्तेर्धोदितनवांशेन सह ग्राह्याः अयमर्थः तात्कालिकस्य लग्नस्य राशीनपा
स्य भागादि लिप्ताः पिंडीकृत्य शतद्वयेन भागमपहृत्यावाप्तमुदितांशकास्तैः प्राय
त्कार्यपत्तस्य फलं सहस्रांतुलग्नांशादि लिप्तीकृत्य पंचस्पेकेनाभिर्ग्रहायुर्दायं सं

१३९ गुणपछेदेर्भागं २१६०० हत्वोपर्युपरियोजयेत्तद्वर्षस्थाने राश्याद्यं चक्रलि
प्ताभिः षट्छतोत्तरैकविंशतिसहस्रसंख्याभिरपहृत्यावाप्तं वर्षादि स्वा
युषोपनयेत् तदुक्तं लग्नांशलिप्तिका हत्वा प्रत्येकं विहगायुषाः भाज्यामं
डललिप्ताभिर्लब्धं वर्षादि शोधयेत् स्वायुषो लग्नगे क्रूरे सोम्यदृष्टेतु त
द्दलं हीनं चंद्रेत्र पापेषु नयाप्यः तदुक्तं स्वर्यागारक्रानिनामेकस्मिन्लग्न
गे भवतिहानिः विधिनात्वनेन सौम्येक्षिते तद्दलं पातयेत्स्वाद्यादिति ४ नराग
ण्यायुर्मानं त्रिखरिणा ह समाः षष्टिर्द्विघ्नी १२०।०।५ मनुजकरिणां पंच
षष्टिर्गजह्यानां द्वात्रिंशत्खरकरभयोः पंचकहृत्तिः २५ विरूपा २४ साचा
युर्द्विघ्नमहिषयोद्वादश १२ शुनां स्मृता छागादीनां दशाकसहिताः षट्चप १३९

रमं १६। ५। समा इति पचाहाधिकं सविंशतिशतं नरगजायुः द्वात्रिं
शदश्वानां पंचविंशतिः खरोष्ट्रयोः चतुर्विंशतिर्गोमहिषयोः द्वादशश्व
मार्जारादिनखीनां ष्वाजपलक्षणं षोडशं छागाविमृगाणां परमायुः
इदमश्वाद्यायुर्ज्ञानार्थं तथा हि अश्वादेः पुरुषवदायुरानीयत्रैराशिकं
कार्यं यदि विंशतिशतनरायुष इदमायुस्तदा द्वात्रिंशदायुषोश्वस्य कि
मिति ५ परमायुर्योगं सूचितवानाह अनिमिषपरमांशके विलग्ने
शशितनये गविपंच २५ वर्गलिप्ते भवति हि परमायुषः प्रमाणं यदि स
कलाः सहिताः स्वतुंगभेषु ६ अनिमिषेति यदा मीनलग्नं नवमनवांशस्थं
वृषगो बुधः पंचविंशतिकलाभागा अन्ये परमोच्चास्तदा परमायुः तथा च

१५० एवंयोगेपरमायुः ६ मयादिमतेन्यसंमतिंशालिन्याह आयुर्द्वयंविष्णुगु
प्तेपिचैवंदेवस्वामीसिद्धसेनश्चचक्रेदोषस्त्वेषांजायतेष्टावरिष्टंहित्वानाय
युर्विज्ञातेःस्यादधस्तात् ७ आयुरिति पूर्वोक्तमायुर्नकेवलंमयादिम
तेविष्णुगुप्तदेवस्वामीसिद्धसेनानामपिपरंतेषामयंदोषःअष्टाब्दंरि
ष्टंत्यक्त्वाविज्ञातेरधस्तेषांप्रवृत्तिर्नायातिअयमर्थःयेषामरिष्टंचाष्टम
ध्येनष्टंनास्तितदूर्ध्वविज्ञातेरधोम्रियमाणानांदूषणंतेतदायुरनेननागच्छती
तिदोषः ७ दूषणांतरंशालिन्याह यस्मिन्योगेपूर्णमायुःप्रदिष्टंतस्मि
न्प्रोक्तंचक्रवर्तित्वमन्यैः प्रत्यक्षोयंतेषुदोषोपरोपिजीवत्यायुःपूर्णमर्
थैर्विनापि ८ यस्मिन्निति अनिमिषपरमांशाकइत्यादियोगपूर्णमायु १५०

ह्यक्तं तत्राग्नेष्व चक्रवर्त्तित्वमुक्तं षडुदाणां त च अगत्वात्तदुक्तं षड्भिः स्या
च्चक्रवर्त्ती त्रिभुवनमखिलं ज्ञात्तिसर्वग्रहेंद्रैरिति एवं सति षट्खंडाया
वत्परमोच्यानस्युक्तावत्परमायुर्नेसत्तत्र च अंगेषु षट्स्कचक्रवर्त्तिनाभा
व्यं किं च दरिद्रस्यापि परमायुर्वा ह त्वंपं तेतस्मादयं परो दोषः ६ जीवस
र्मा स स्यमते आयुरोपच्छेदसिके नाहा स्वमतेन किलाह जीवत्कर्मा
हद्दायुः परमायुषः स्वरांशो ग्रहभुक्त्यनवांशाण्मितुल्यं वकुसाम्यं
समुपैति सत्यवाक्यं ७ स्वमतेति जीवसर्मपरमायुषः पंचाशाधिक
सविंशतिशतास्यसप्तमभागं प्रत्येकस्य ग्रहस्यायुर्दायमाह परमायुः
१२०। ५ अत्र सप्तभक्ते वाप्तवर्षादि १७।१।२२।६।३४ यथा मया

१४२ ये:परमोत्कृष्टानां मध्याद्यानां भवति पल्यादिवर्षाणि पठितानि तथैता
नि परमायुः स्वरांग वर्षाण्येकैकस्य जीवस्य मोक्षान्निनीचैस्तोर्द्धमित्यत्रापि
स्यात्तस्यार्द्धं चैतत ८ ६ २६ ४ १७ एतान्यब्दादीनि परमनीचगस्यैकैक
स्य प्राग्वत्त्रैराशिकेनैकैकस्य ग्रहस्यायुर्द्धयः कर्त्तव्याः अत्रापि वक्रं वि
नाग्रातुच्चत्रगस्यार्द्धं त्र्यपहारः शुक्रनिक्रं विनास्तंगतस्यार्द्धहानिः सर्वा
र्द्धत्रीत्स्यादिनाचक्रपातहानिः क्रूरे विलग्नसहितस्यापि पूर्वसमं थ्याच
जीवन्मर्मसप्तद्वैकं द्वियमोवसवोवेदाग्नयो ग्रहेंद्राणां वर्षाण्यस्था
नांनीचस्यानामतोर्द्धस्यात मध्येनुपाततः स्यादानयनं त्रोवमत्र यत्किं
चित् पिंडायुषवत्कार्यतं तत्सर्वं गणितं तत्र्यद्वरिक्षितियद्देतियद्देणयत्रत १४२

त्रस्थितेन भुक्ता ये नवांशा राशिस्तत्तुल्यं वर्षाण्यायुर्ददाति एतदुक्तं मे
षादारभ्य यावंतो राशीनां संबंधिनो नवांशा भुक्तास्तावंति वर्षाणि
सग्रहो ददाति अयमर्थः यत्र तत्र राशौ मेषांशस्थो ग्रहो वर्षमेकं दद
ति वृषनवांशस्थो ग्रहो द्वे एवमुत्तरोत्तरांशे वृध्या वर्षवृद्धिर्यावन्मी
नं तत्र द्वादशेति येन यावंतो नवांशा भुक्तास्तावंत्येव वर्षाणि स ददाति
स्पष्टे तदसत् राशिपदस्यैव पर्याप्त सत्याचार्यस्येदं वाक्यं वद्धभिः सांप्रप
ति ए तदनुसारेणाचार्येणायुर्दायमार्ययाह सत्योक्तेयदभिष्टं लिप्ता
कृत्वाग्रातद्धयेना २०० हृतं भक्त लभाग १२ विशुद्धे ष्ठसुः शेषात्तु मासाद्याः
१० सत्योक्त इति सत्यमतायुर्दायकरणे तात्कालिकं ग्रहं मेषाद्यादारभ्य राशा

१४२ ष्टिकं लिप्तारूपं कृत्वागतद्वयेन २०० विभज्याप्तं त्रिंशच्छेषं स्थाप्यं ग्रामस्पष्टा
द्दशभिर्भागमपहृत्यावाप्तं स्यात् त्रिंशच्छेषं मध्यास्फुः तावत्तिवर्षो गुणितेन
द्दशानि त्रिंशांशास्थापितं यच्छिष्टं तस्मात्षाद्दशगुणितात् तेनैव छेदेन
विभज्याप्तं मासा लभ्यं तेन तच्छेषात्त्रिंशद्गुणितात् छेदहृतात् दिनानि तच्छे
छेषात्षष्टिगुणितात् छेदहृतात् घटिकाः तच्छेषात्षष्टिगुणिता छे
दहृतात्पलानि एवमायुः स्पष्टं भवति उदाहरणं तात्कालिकोयरः
२ ८ ४५ ० तल्लिप्ताः ४२२५ अत्रागतद्वयेन हृते वाप्तं ११ त्रिंशच्छेषं १२५
ग्रामस्पष्टाद्दशभागयोग्यत्वात् एकादशाब्दः ११ त्रिंशच्छेषं १२५ षड्दश
गुणं १५०० आगतद्वयहृते वाप्तं ७ मासाः मासशेषं १०० त्रिंशद्गुणं १४२

शतद्वयेन हृतावाप्ता ५ दिनानि शेषाभावः एवमागतं वर्षादि ११७५
०० तस्यायुषः कर्मविशेषं वंशस्थेनाह स्वतुंगवक्रोपगतैस्त्रिसंगुणं द्विरु
त्तमस्वांशकभत्रिभागगैः इयान्विशेषस्तु भदंतभाषिते समानमन्यत्प्र
थमेप्युभाषितं ११ स्वतुंगेति स्वोच्चगे वक्रगतो च यद्दे पूर्वं दत्तायुस्त्रिगु
णं कार्यं वर्गोत्तमगे स्वेन वांशस्वराशिगे स्वद्रेष्काणगे ग्रहे दत्तमायुर्द्विगु
णं कार्यं भदंतेन सत्याचार्येणोक्तं एतावान् त्रिगुणद्विगुणकृतको विशेषः
अन्यथा तावत्क हित्वा नाशं तुंगत्वांशं हारविभुक्तं शनि विना लाभितो
ऽर्द्धं सर्वार्द्धं त्रीत्यादि पूर्वोक्तं अत्रापि तुल्यं ११ लग्नायुर्द्वयमिंदुकत्त्रयाह
किलत्र भांशपतिमंदाद्वाति वीर्यान्विताराक्रिसमं च होरा क्रोदये चो

समय २

२४२ पञ्चयेसनाञ्चकार्येचनाष्टेः प्रथमोपदिष्टेः १२ किंत्वत्रेति अत्रसत्यायु
र्द्दायेलग्नराशेर्भुक्तांशतुल्यमायुर्दद्याते लग्नेनपात्वसंख्यस्यमेषादिराशेः सं
बंधीनवांशोभुक्तिस्तावंतिवर्षाणिलग्नायुर्द्दायः भोग्यनवांशास्वेरा
शिकेनमासाध्यानेयंअपमर्प्यः भागानलिप्ताकृत्यद्वादशभिः संगुण्य
अष्टादशशताप्तेर्विभज्यावाप्तंमासाः शेषंत्रिंशताः संगुण्यतेनैवछेदेन
विभज्यावाप्तंदिनानि शेषंषष्ट्यासंगुण्यतथैवघटिकाः पुनरपितथै
वपलानि एवंलग्नायुर्द्दायःसाध्यं वीर्येति होरास्वामिगुरुज्ञवीक्षितयुते
शुक्तन्यायेनवभवतिहोरालग्नेराशितुल्यानिवर्षाणिदद्याति अधिकाधि
निकिंचक्रूरोदयेलग्नगतेक्रूरेसाशौदितोदितनवांशेतिन्यायेनयोयचयः २४२

सःसत्याचार्यमतायुर्दायेन कार्यः किंच कार्यमित्ति पूर्वोक्तवर्षेजवत्तिथिविष
येत्यादिनामयाहिमतोक्तेर्येद्दायं परमायुष्यः स्वाराष्टप्रमितिजीवन्नामतो
क्तेष्वयोपचयः सोपिसत्यमतेनकार्यः अष्टमिष्टं लिष्टीकृत्यतेत्यापच कार्य
मित्यर्थः सत्यमतश्रेष्ठमिवक्त्र्याह सत्योपदेशोवरमत्र किंतु कुर्वंत्य
योग्यंवक्रवर्गनाभिः आचार्यकत्वं च वक्रघ्नतायामेकं च यद्भूरितदेव
कार्यं २३ सत्येतिमतत्रयेपि सत्याचार्यमतंश्रेष्ठं किंतु मूढावक्रगुण
नाभिरयुक्तंकुर्वंति अनर्थयंतीत्यर्थः अयमर्थः स्वतुंगवक्रोपगते लि
संगुणंइतियदि स्वतुंगेवक्रश्च स्वगस्तदावारद्वयं त्रिगुणयतियदाच
स्वगृहे स्वांसे स्वद्रेक्काणे तदावारत्रयं द्विगुणयंति वर्गोत्तमे वक्रश्च

२४४ तदा द्विगुणीकृतस्य त्रिगुणयंति एवमन्यदप्याहृत्याकुर्वीत तदमुक्तमि
त्यर्थः तर्हि किं कार्यमत आह आचार्यकमिति सत्याचार्यमते त्वेवंव
कुघ्नतायां वक्रगुणनायां प्राप्तायामेकं यत्कृतं तदेवं कर्त्तव्यं वक्रवारंय
त्र द्विगुणं प्राप्तं तत्रैकवारमेव कार्यं एवं द्विगुण त्रिगुणत्वे त्रिगुणमेव
त्रि कार्यं तदुक्तं द्विगुणत्वे सकृत्त्रिगुणमिति वक्रवर्गणान्यायेनेदमपिका
र्यं शत्रुक्षेत्रस्योनीचस्थस्य च यदा सत्तदंगतस्य तदा सकृदेव हानिः कार्या च
क्रपातं विहाय अयमर्थः सर्वार्द्धस्यादिनाष्ट्ययादिस्थे ग्रहे चक्रपातार्द्धहा
निः कृत्वा ततः शत्रुक्षेत्रस्यादि हानिः सकृदेव कार्यं गुणनाप्येवं सत्यम एवं
तायुः स्पष्टं भवति अत्र यद्यपि सत्यमतायुः प्रमाणं कृतं तथापि लभे २४४

बलवसंख्यायुः कार्यं सूर्ये पिंडायुः चंद्रे निसर्गायुः तदुक्तं विलग्नेति
बलोपेतेंऽशुभद्दृष्टेंऽशसंभवं रवौ पिंडोद्भवं कुर्याच्चंद्रे त्वायुर्निसर्गजमिति नैस
र्गिकं वक्ष्यति एकमित्यादि १३ अमितायुः प्रमाणं पृच्छितात्रयाह गु
रुशशिसहिते कुलीरलग्ने शशितनये भृगुजे च केंद्रजाते भवरिपुसह
जोपगैश्च शेषैरगणितमिहायुरनुक्रमाद्विना स्यात् १४ गुरुशशी
ति कर्कलग्ने गुरुचंद्रयुतं बुधशुक्रौ केंद्रगौ शेषा रविकुजशनयो य
था संभवं लाभारिसहजगाः स्युः तदा क्रमात् विनागणितं अपरमि
तं आयुर्ज्ञेयं १४ इति श्रीमहीधरकृते बृहज्जातकविवरणे आयु
र्दायाध्यायः सप्तमः ॥ अथ दशांतर्दशाध्यायः ॥ तत्र ज्ञातायुषः पुं

१५५ ज्ञः स्फुरवडुःखेज्ञेयेतस्वदाग्रहाः स्वदशायांयेनयावद्भवेतस्यतावतीदशा
तत्क्रमज्ञानंमालिन्याह उदयरविशशांकप्राणिकेंद्रादिसंस्थः प्रथ
मवयसिमध्येंत्येचदद्युः फलानि नहिनफलविपाकः केंद्रसंस्थाद्य
भवेभवतिहिफलपंक्तिः पूर्वमापोक्लिमेपि १ उदयेति लग्नार्कचंद्रा
णांयोवलीतद्दशाप्रथमातस्मात्केंद्रपणफरापोक्लिमस्थानांवलव
तांक्रमाद्दशाआद्यमध्यांतवयस्सुफलदाअयमर्थः लग्नार्कचंद्रा
णांमध्येयोवलीतद्दशादौपरिकल्प्यतस्यैवकेंद्रस्थास्तेषांवीर्यप्र
यक्रमेणदशांकल्प्यासाचप्रथमवयसिफलदाततः प्रथमदशापतेरे १५५
वयेपणफरस्थास्तेषांदशासाचमध्यवयसिफलदाततः प्रथमदशा

पतेरेवं च आपोक्लिमगास्तेषां दशान्ते वयसि फलदा तदुक्तं पूर्वं तु कें
द्रोपगताः फलानि मध्ये वयः पणफरं निविष्टाः आपोक्लिमस्था फलदा
वमांसे यथाबलं स्वं समुपैति पूर्वं इति केंद्रस्थाद्यभावे प्रथमादेवयसि
कः फलदा इति तत्र आह न हीति केंद्रपणफरगाभावे आपोक्लिमगा
अपि पूर्ववयस्ति फलं ददत्येव अयमर्थः केंद्रगाभावे पणफरस्थाः पूर्वं
फलदां ततः आपोक्लिमगाः केंद्रपणफरगाभावे आपोक्लिमगाः स
र्ववयस्कफलदा एवं केंद्रयोक्लिमाभावे पणफरगाः एवं सर्वत्र फलदाः
पणफरापोक्लिमगाभावे केंद्रगा एव फलदाः केंद्रादित्रये ग्रहास्तेषामेव
बलक्रमेण दशाकल्पेत्यर्थः तदुक्तं स्यात्केंद्राद्यां कावांयो बलवांस्तद्द

२४६ न्नाभवेत्प्रथमाः तस्मात्केंद्रपणफरापोक्लिमगानां बलात्ज्ञेया इति १
दशामानं क्रमशान्नं चेंद्रवज्रयाऽऽ आयुः कृतं येन हि यत्तदेव कल्या
दशा सा प्रबलस्य पूर्वं साम्ये वहूनां वहुवर्षदस्य तेषां च साम्ये प्रथमो
दितस्य २ आयुरिति ग्रहोध्यदेष्य विशुद्धं पूर्वं क्लिमायुर्येन यावद्दत्तं
तस्य तावती दशा ज्ञेया तत्र बलिनो दशाप्या अयमर्थः लग्नार्कचंद्राणां
बलिनो दशामाद्यां कृत्वा तत्केंद्रगानां मध्याद्बलिनो दशाप्या ततस्त
दनबलस्य एवं बलवक्रमेण दशा ततस्तत्पणफरगानां बलक्रमेणैव
ततस्तदापोक्लिमगानामेवमिति सामेति केंद्रगानां बलसाम्ये योव
न्नायुःप्रदस्तद्दशाद्या नन्वयुक्तमिदं अन्यबलसाम्ये पिने सर्गिकेण २४६

वलेनाधिकं स्यादेवा सत्यं किंतु स्थानदिक्चेष्टाकालग्रहेक्षणाद्विव
वलानेकीकृत्य तावद्बलसाम्यपर्यंतं दाज्ञानि वलत्रययुतः कुजवलद्य
येनतद्यातयोर्वलसाम्यं भवत्येवमेवं सर्वेषां ज्ञेयं तेषामितितेषां वमी
णां साम्ये प्रथमयोरखेरुद्दिता विच्युतत्स्पाद्युक्तं वलालग्नेंदुसूर्याणां दक्षणाम
माध्यं प्रयच्छति तस्मात्ततः प्रयच्छतीति केंद्रादिस्थाः क्रमेणतु तत्रापि वलिनः पू
र्वोक्तसाम्येतु प्रयच्छंतिये पूर्वं रविविच्युताइति २ एवं दक्षणायां ज्ञातायां मनुष्ट
क्षणवक्त्रं तु तत्तिलकेनाह एकक्षेगोर्दमपहस्पददाति स्वांत्र्यंत्र्यंक्रं त्रिकोणगृ
हगः स्वगः स्वारांनुं पार्श्वफचचतुरस्रगतस्स होरास्त्वेवं परस्परगताः परि
पाचयंति ३ एकेति दक्षणपतिनासहैकराशिस्थो ग्रहो दक्षणपतिर्दत्तां न

द्रेक्काणकालस्य यद्दैतदपहृत्य स्वस्वदृक्काणानुसारि फलं वक्ष्यमाणं पाचयतीद
दातीत्यर्थः दृक्काणपतेः पंचमनवमगो दृक्काणपतिर्दत्तं तद्दृक्काणकालस्य तृती
यभागमपहृत्य स्वं फलं ददातीति दृक्काणपतेः सप्तमगः तत्सप्तमांशं हृत्वा स्वं दद
ति दृक्काणपतेरष्टमचतुर्थगो दृक्काणपतिर्दत्तं तद्दृक्काणतच्चतुर्थांशं हृत्वा स्वं द
दाति एवं लग्नसहिता स्वांशं पाचयंतीति लग्नमपि त्र्ययमर्थः दृक्काणपतेरेक
द्वित्रिकोणादिग्रहे स्वांशपर्यायार्धादिकं स्वंशं पाचयति एवं लग्नमपि तत्तत्स्था
नंगतमुक्तं तत्तद्दंशं पाचयति किंच लग्नस्य यत्रांशं हारित्वं प्राप्तं लग्ने च ग्रहो
ऽस्ति तदा लग्नग्रहयोर्बली स एवैकः स्वांशं हरतीति भावः यदैकस्मिन्न
हयोर्भवंति तदैक एव ददातीति यो बली एकवचनात् तदुक्तं एकर्क्षे संस्थि

लदशापतेरंतर्दशाः पुनर्मूलदशापतेर्वर्षाणि २ एकेन संगुण्य त्रिभिर्वि
भज्यावाप्तं १ इयं दशापतिमासद्वैकराशिगस्यांतर्दशा एवं च मूलदशा
पतिरत्तांतर्दशाकालस्यार्द्धमेकस्येनापचितं एवं अंतर्दशादिपाक आनेयः
एवमंतर्दशाकालद्वययोगे जातं २ सेव दशा एकविकल्पो नास्ति द्वि
विकल्पाश्चत्वारः त्रिविकल्पा अष्टौ चतुर्विकल्पा दश पंचविकल्पा द
ष्टौ षड्विकल्पाश्चत्वारः सप्तविकल्प एकः एवं पंचत्रिंशद्विकल्पाः अ
त्रापि च दशाक्रमो बोध्यः मूलदशापतेरंतर्दशाद्ये ततः परं एवं दशाक्रमः
यत्तु मूलदशापतेराद्ये तत एकर्क्षगस्य ततस्त्रिकोणगस्य ततश्चतुरस्रग
स्य ततः सप्तमगस्य एवं भागक्रमसंक्रमेणेति केचिद्वदंति तदयुक्तं सतत्रा

१४९ दोषूलदृष्काणपतेरंतर्दृष्काणतोयाणावदृष्काणविभागक्रमः सणवांतर्दृष्काणक्रमः
दृष्काणक्रमयाचक्रेयस्यां तर्दृष्काणपाचकत्वंनप्राप्तं तस्यनवक्त्रेत्वंतदनंतरंय
स्यप्राप्तंतस्यैववाच्यंतस्माद्दृष्काणक्रमगतागणवांतर्दृष्काणयोर्विषमानायाख्या
इत्यर्थः तदुक्तं श्रीदावंतर्दृष्काणभागाभवंत्येवदृष्काणपतेः ततः परंप्रकर्त्त
यदृष्काणपकक्रमेणत्विति ४ एवंदृष्काणंतर्दृष्काणज्ञानेनांशांशुभाशुभफ
लज्ञानायफलानुरूपाः संज्ञावैतालीयेनाह सम्पूर्णेति स्वतुंगभागे
संपूर्णंबलवर्जितस्यरिक्ता नीचांशगतस्यप्रवृत्तौभागेष्टेनिष्टफलाद्य
शाप्रसूतो ५ सम्पूर्णेति यस्यतोजन्मकालेयोग्रहः पूर्वोक्तसर्ववलयु
तस्तद्दृष्काणसंपूर्णसंज्ञापरमोच्चगतिस्यापिसंपूर्णेवसास्वकालेधनवली १४९

तथार्द्धं त्रिभागतुर्यं त्रिकोणगः सप्तमस्थः सप्तभागं पादं तु चतुरस्रगतलग्नेस
नसहिताः सर्वेऽप्यन्योन्यं पाचयंतीति हिमयोऽपि एकक्षेत्रोपगतानां यो भवति
बलाधिको विशेषेण एकः स एव हन्ता नान्ये तत्र स्थिता विहगा इति अ
थांतर्दशाकालज्ञानमुपजात्याह स्थानान्यथैतानि सवर्णयित्वा सर्वाण्य
धश्छेदविवर्जितानि दशाप्तपिंडेषु एकायथांशाश्छेदस्तथैकोनदशा
प्रभेदः ४ स्थानानीति अर्द्धादिभागाः स्थानशब्देनोच्यंते तेषामर्द्धादिका
नां भागानां सवर्णता कार्या सवर्णता समानछेदता सा च अन्योन्यहाराभिह
तौ हरांशौ राश्योः समछेदविधानमेवमिति भास्करोक्त्या एवं छेदानां साद
श्यमुत्पाद्य सवर्णस्थानाधः न्यस्येच्छेदहीनानि कार्याणि छेदा अपास्य द्वि

१४९ स्यार्थः उपरितनाराश्योर्दत्त्वाश्च पिंडे दत्त्वावर्षादिसमूहस्य यथांशं प्रत्यंशं गुण
काभवंति तदेकेन तेषां राशीनामेकेनान्योन्यसंयोगेन छेदो भागहारो भ
वति एवं दत्त्वाप्रभेदांतर्दृष्टान्तो ज्ञेयः अयमर्थः दत्त्वांशान् पृथक् गुणाकारैः
संगुण्य छेदेन विभज्याप्तं वर्षाद्यं तद्दत्त्वं भवति उदाहरणं दत्त्वापति
ना सहस्रं केवलं कश्चित्कृपोनास्ति नान्यत्र तदा स एवापहारी न च दत्त्वापते
रूपस्यैकस्याधो रूपमेकं न्यस्तं एवमर्द्धहरस्य रूपस्याधो रूपद्वयं न्या
सः १ २ परस्परछेदगुणावेतौ समछेदौ जातौ १ २ छेदहीनावेतौ २ १
गुणकोयस्तयोर्योगः ३ एवं भागहारः तत्र दत्त्वापतिर्दत्तायुद्धयोर्वर्षा
दि ३ ० ० एतद्धाभ्यां संगुण्य त्रिभिर्विभज्याप्तं फलं २ ० ० ० इयंस्य १४९

रोग्यादिर्नरंवर्द्धयतेवलिमुक्तोव्यंवदेत्तनतज्ञापयतिपरमोच्चगतस्या
प्यवलहीनस्यदशासंपूर्णैवकिंचिदूनवलस्यतुपूर्णाऽपरमोच्चग
स्यापितद्दशायामंतर्दशायांचधनाप्तिर्नत्वारोग्यंवलहीनस्यरिक्ताना
म्नीदशानीचराशिनीचनवांशगतस्यापिदशारिक्तैवधननाशिनीप
रमनीचगतस्यशत्रुनवांशस्थितस्यचदशानिष्फलाधनहानिरोग
दातदुक्तं सर्वैर्वलैरुपेतस्यपरमोच्चगतस्यचसंपूर्णाख्यादशाज्ञेया
धनारोग्यविवर्द्धिनी ख्योच्चराशिगतस्यापिकिंचिद्वलयुतस्यचपूर्णा
नामदशाज्ञेयाधनवृद्धिकराशुभा २ सर्वैर्वलैर्विहीनस्यनीचराशि
गतस्यचरिक्तानामदशाज्ञेयाधननाशस्यकारिणी ३ यः स्यात्परम

१५० नीचस्य तस्यावरोहिनवांशकेतस्यानिष्फलानाम्नादशानर्थेविवर्द्धिनी
४ दशायाःसंज्ञांतरमिंद्रवज्रयाह भ्रष्टस्यतुंगाद्दवरोहिसंज्ञामध्याइ
भवेत्तास्फुटदुच्चभागे आरोहिणीनिम्नपरिच्युतस्यनीचारिभांशे ध्या
श्रमाभवेत्सा ६ भ्रष्टस्येति पूर्वं भ्याच्युतस्यग्रहस्यदशा आरोहिणी। २
परमोच्चभागांतादारभ्ययावत्स्यपरमनीचभाग इति ग्रावाक्थद्दु स्थितेन
नग्रहेणयादशा दशांत ईदृशावासावरोहिणीस्यपूर्वः सैवावरोहिणीमि
त्रनवांशस्थितेनखेचरारिनवांशस्थितेनापि त्वांशस्थेनापि दृ
शाचेन्मध्यानीचाच्चलितस्यग्रहस्यारोहिणीपरमनीचराशिनवांशे
शत्रुनवांशेवा स्थितेनदशाचेदधमानाम्नानन्येतस्याः पूर्वश्लोकोक्त १५०

निष्फलायामंतर्भावः सत्वं अनिष्टफलात्वन्नशुभमेवकरोति अधमाशु
भमेवाल्पंकरोतीति इति भेदः तदुक्तं उच्चनीचांतरस्थस्य दृग्गस्यारोहि
णोस्य मध्यमवाप्नोति फलं क्षेत्राच्छुभं नरः मित्रस्वोच्चांशकस्थस्य
मध्यामध्यफला तु सा नीचोच्चमध्यगस्योक्ताकोष्णचारोहिणी दृग्गासेवा
धमाख्या भवति नीचराशिंप्राप्तगतस्य तु आरोहिणी चेदधमा भवेत्कष्टफ
लप्रदा आरोहिणी मध्यफला संपूर्णा परिकीर्तिता इति ६ पुनर्दृग्गासं
ज्ञानुपजात्याह नीचारिभांशोसमवस्थितस्य ग्रहस्य गेहे मिश्रफलप्रदिष्टा
संज्ञा त्रिरूपाणि फलान्यथैषां दृग्गस्य वक्ष्यामि फलोपयोगं ७ नीचारिति
सत्वानिगृह्याणि स्वोच्चमूलत्रिकोणस्वीयक्षेत्राणि लघामन्पतमेंत्रराशि मा॥

१५२ नवांशगतेन शत्रुनवांशगतेन ग्रहेण दत्ता दशांतर्द्दशा वा मिश्रफलाऽशुभा
शुभफलदा व्याधियुतं धननाशं च ददातीत्यर्थः अप्यादिव नीचारातिरिपुरा
शौ वा स्वोच्चस्वराशिमित्रमूलत्रिकोणवर्गोत्तमनवांशगतेन दत्ता दशा
पि मिश्रफलैव नामानुरूपाणि फलानि ग्रहाणां दशास्वप्यभिसंपू
र्णेति श्रेष्ठा अधमाशुभाल्पफला रिक्तार्थहानिदा अनिष्टफलातिदुः
खदा मिश्राशुभाशुभदेत्यादि ७ लग्नस्य दशायां शुभाशुभं वैलालीये
नाह चरभये धममध्यपूजिता द्रेक्काणेश्वरमेषु चोक्तमात् अशुभेष्टसमा
स्थितक्रमाद्धोरायाः परकल्पिता दशा ८ चरभयेति द्विस्वभावे प्रथमद्रे
क्काणगस्य लग्नस्य दशा अनिष्टफला द्वितीये मिश्रफला तृतीयेष्टफला १५२

चरराशौ प्रथमद्रेष्काणे श्रेष्ठा द्वितीये मध्या तृतीयेऽधमा स्थिरराशौ प्रथमे निंद्या
द्वितीये श्रेष्ठा तृतीये मध्येति ८ ग्रहाणां नैसर्गिकदशाकालं ग्राहईत्व विश्रोद्वि
तेनाह एकं द्वौ नवविंशतिर्धृतिकृती पंचाशदेषां क्रमात् १ २ ९ २० १८
२० ५० चंद्रारेंदुजशुक्रजीवदिनकृद्दैवाकरीणां समाः खेः खेः पुष्टफलानि
सर्गजनितैः पक्षे दशायाः क्रमाः इति लग्नदशा शुभेत्ति यवना नेच्छंति केचित्त
था ९ एकमिति जन्मकालादारभ्यैकं वर्षं चंद्रदशा ततो द्वे कुजस्य ततो
नव बुधस्य ततो विंशति शुक्रस्य ततोऽष्टादश गुरोः ततो विंशतिः सूर्यस्य त
तः पंचाशच्छनेः एवं विंशत्युत्तरं वर्षशतं प्रयोजनमाह खेरिति पूर्वोक्तानां
तद्दशानां यद्दिने सर्गिकैः खेः खेः वर्षैर्युज्यते पूर्वोक्तदशा नैसर्गिकदशायां

२५२ ल वर्कांशेग्रहस्तावत्साद्दशापुष्टफलंभवति नैसर्गिकलग्नदशामाह अंशेस
त्तिविंशत्यधिकंवर्षसतंयद्विजीवतितत्तोलग्नदशासाच्छुभाएतद्यवनमतं
केचिच्छ्रुतकीर्त्याद्दयोनेच्छंति ए दशाफलान्यष्टभिः शार्दूलविक्रीडिते
नाह दशाप्रारंभेशुभाशुभमाह पाकस्वामिनिलग्नगेसुहृद्दिवासौम्यस्यव
र्गेपिवापारश्यांशुभदादशात्रिदशायनलाभेषुवापाकपे ३ १० ६ ११ मि
त्रोच्चोपचयत्रिकोणमदनेपाकेश्वरस्यस्थितः श्रेष्ठंसत्फलबोधनानिकुरु
तेपापानिचातोन्यथा १० पाकेति यस्यग्रहस्यांतर्द्दशाप्रवेशः सपाकस्वामी
सयद्वियदाप्रवेशसमयेयद्भंतत्रगतस्तदारभ्यांतर्द्दशास्थभदायदादशाप
तेर्यत्रीत्कालिकमित्रंतस्मिन्नपिदशाप्रवेशालग्नादुपचयस्थश्चेत्तदापि म २५२

रशुभदः शुभदशायां सर्वकालं शुभदा किंच कुत्राप्यशुभमत आह मित्रे
ति प्रतिपाद्योसंचरतोष्टमो दशापतेस्तत्काले यो मित्रं तत्क्षेत्रस्थश्चेद्रः शुभफ
लं कुरुते अयमर्थः यस्मिन् दिने यस्मिन् राशौ चन्द्रश्चारवशाच्चन्द्रो गच्छति त
स्य राशेः स्वामी तद्दिने दशापतेः यदि तात्कालिकमित्रं तदा चन्द्रः पाकपतेर्मि
त्रक्षेत्रस्थो ज्ञेयः शुभः दशापतेरुच्चराशिगोपि इन्दुः शुभः दशेशात्त्रि
षडेकादशादशमनवमपंचमसप्तमान्यतमस्थोपीन्दुः शुभः किं फलमि
त्यपेक्षायां दशापतेर्मित्रादिराश्यो यत्र चन्द्रः स राशिर्जन्मनि यो भावस्तदु
क्तं दृष्टफलं कुरुते तदुक्तं यद्राशिसंस्थः शीतांशुः शुभवत्परिकीर्ति
तः स मराशिर्जन्मकाले तु यो भावस्तत्कृतं चनतत्राराराद्दिक्तं सो स्यंवक्त

१५२ ष्टंबलयोगतः अनिष्टराशिसंस्थश्चतज्जातोमर्त्यश्चरोगभनामिति २ पापा
न्विति अतोन्यथा दुष्टंकुरुते अयमर्थः दशापतेस्तत्कालशत्रुगृहेनीच
राशौ न स्वपतिनासहैकराशौ च द्वितीयचतुर्थाष्टमद्वादशान्यतमस्थोवेदुं
शुभफलदशायामपिपापफलंकुरुते १० अंतर्दशाप्रवेशकालेचंद्र
क्रांतराशिवशेनशुभाशुभमाह प्रारब्धा हिमगोर्दशा स्वगृहगेमाना
र्थसौख्यावहा कौजे इष्टयति स्त्रियं बुधगृहे विद्यास्फुटद्वित्तदा दुर्गारण्य
यथालये कृषिकरी सीहेसितर्क्षे तदा कुस्त्रीदा घगकुंभयोर्गुरुगृहे माना
र्थसौख्यावहा ११ प्रारब्धेति कर्कस्थेचंद्रे तद्दशाप्रविष्टाश्च स्वधनप्र
दाप्रदा मेषालिस्थे स्त्रीदोषकरोति कन्यामिथुनस्थे विद्यामित्रधन १५२

दासिंहस्थे गुरौ रापमार्गगृहसमीपे कृषिकरा तुलावृषस्थे न दा मकरकुं
भस्थे नैव दुष्फला दा धनुर्मीनस्थे चंद्रे प्रविष्टा दत्ता अनेकशुभप्रदा एवं शुभद
त्ता शुभकाले प्रवृत्ता शुभतरा भवति अशुभं तु शुभकालप्रवृत्ता मध्यमा
शुभाप्यशुभकालप्रवृत्ता मध्यमा अशुभा तु अशुभकालप्रवृत्ता अनि
ष्टा: एवमन्यत्रापि कल्प्यं १२ रविदत्ताफलमाह सोर्घ्यांखंनखदंतच
र्मकनकतंकोर्घ्यांब्धचभूपाद्रवैस्तेद्दत्तं धैर्यमजस्रमुद्यमरति: ख्याति:
प्रतापोन्नति: भार्यापुत्रधनारिशत्रुकृतभुक्भूयो ज्वरा व्यापदस्तापा
गोपापरति: स्वभस्यकलहो हृद्रोङ्पीडामया: १२ सोर्घ्यामिति स्वर्यौर
विस्तृतदत्तायामं तद्दत्तायां वा नखादिभि: संबंधनं भवति नखं स्फगंधद्रव्यं

१५४ दंतोहस्तिदंतादिभिः चर्मव्याघ्रादीनां कनकं हेमं क्रौर्यं क्रूरता अध्वा मार्गः भू
पः राजा अस्याहवो युद्धं एतैः तथा तेजः पुरुषभावः धैर्यं शुभाशुभफलाप्तो हर्ष
विषादराहित्यं निरंतरं मुखमेरक्तिः ख्यातिः कीर्तिः प्रतापोन्नतिः शौर्यमु
त्कृष्टत्वं एतान्येकशुभदृष्ट्यायां फलानि अशुभान्याह भार्येति भार्याफ
ल्यान्यापदः कृतनयधनत्रातृखात्मा मित्रनृपेभ्योभिभवः त्यागी अत्र स्थाने व्यर्थ
यवान्प्रीतिः सेवकैः सहकलहः हृदयोदरपीडारोगश्चेति मिश्रायां मिश्रफ
लं १२ चंद्रदृष्टिफलमाह इंदोः प्राप्य दृष्टिं फलानि लभते मित्रद्विजात्सुख
ह्वानिक्षुक्षीरविकारवल्कुसुमक्रीडा तिलान्नभ्रमैः निद्रालस्यमृदु
द्विजामररतिः स्त्रीजन्मं मेधा विनाकीर्त्यर्थौ पचपद्मयोश्चवरिभिः वैरं स्वपदे १५४

णश्च २३ इंद्रोरिति चंद्रदशांशुभां प्राप्य मंत्रीवेमवादयः आगमोक्तावेदि
कावाधिप्रांश्चतद्युक्तानि फलान्याप्नोति रक्तविकारो गुडादिः क्षारविकारोर
ध्यादिः वस्त्राणिपुष्पाणि क्रीडारतिः तिलाः अन्नानि आयामश्च एते: हत्वा
शुभाफलान्याप्नोति अशुभापां निद्रालस्याभ्यां मृडः क्षमी कन्याजन्मयत्नोध
नोघयोः क्षयः बलवृद्धिः स्त्रीयवंधकमिः श्चैवं अशुभायां पुनविप्रद्वेषाराधनेषा
तिः बुद्धिमत्वं कांतिधनवृद्धिः मिष्टायामशुभयं २३ भौमदशामाह भौमस्या
रिविमर्द्दे भयसहजद्विरत्याविकाजे धर्नं प्रद्वेष्याः सुतमित्रदारसहजेविघ्नकुरु
द्वेषिता तृष्णासृक्ज्वरभंगपित्तजनिता रोगाः परस्त्रीकृताः प्रीतिः पापरवैर
धर्मनिरतिः पारुष्यातेदूषणानि च २४ भौमस्येति अत्रेमथर्नं राजाप्ताता भूमिः

२५५ आविकंछागमश्वाणेतेः कृत्वान्नु भकुजदशायांधनाप्तिः अस्य भार्यापुत्रैः लि
यसुहृद्भिः भ्रातृभिः पंडितैर्गुरुभिश्च सहवैरं तथा तस्मा रक्तज्वरः भगोवय
वस्फुटनंपित्तप्रकोपः एतेजे नितारोगाः परदारेषु प्रीतिः पापिष्टैः सहप्री
तिश्च अधर्मासक्तिः कठिनवक्रत्वंदग्रस्वभावत्वंच मिश्रायामुभयं १४
बुधदशायामाह बोध्यांदेहस्य सुहृद्गुरुद्विजधनं विद्यसन्नांसायत्नो युक्ति
र्दिव्यस्य वर्णेवेरंको महीसौभाग्यसौरव्याभ्रयः हास्योपासनकौशलं लैमि
तिचयोधर्मक्रियासिद्धयः पारुष्यंश्रमवंधमानसत्रुचः पीडाचधातुत्रया
त् १५ बोध्यामितिहतत्वंमित्राणि गुरवः विप्राश्च बुधस्य शुभदशायाभेष्वे
धनंविदुज्ञः स्तुतिः यज्ञाश्च युक्तिः पित्तलंदुष्टं स्वर्णंविसरोग्ध विरोधः भूस २५५

र्वजनप्रीतिः सुखं एषां लाभः परोपहासे सेवायां च पाटवं वृद्धिर्वृद्धिः धर्मका
र्ये सिद्धयश्चाशुभदृष्णपांकग्निनवचनताच्छेदः बंधनं मनःशोकः वातपित्त
श्लेष्मकोपाद्व्याधिरिति मिथ्यायामुनयं १५ गुरुदशायामात्द जैर्व्यामा
नगुणोत्स्पोमतिचयः कांतिः प्रतापोन्नतिर्मोहात्स्योदयमंत्रनीतिनृपति
स्वाध्यायमित्रैर्धनं दे माप्यात्मजकुंजरांबरचयः प्राप्तिश्चसत्कृपेः सुप
दमोहागमनाश्रमः श्रवणहृत्वैरं विधर्माश्रितेः १६ जेषमिति गुरोःशु
भदृष्णायां मानं पूजा गुणविद्यासौर्यदृशयस्तेषामुदयः वृद्धिर्वृद्धिः कमना
यतापुत्रसार्थैर्नोन्नत्यं शत्रुभयो स्पात्दर्नं माहात्म्यं परोपकारशीलताउच्च
मशीलता मंत्रैर्वैदिकागमैः कैः नीतिशास्त्रेण नृपाराधनेन वेदाध्ययनेन

१५६ मित्रेण च धनाप्तिः हेमतुरंगगजवाससामावृद्धिः गुणवन्नृपैः स्नेहः अत्रशुभायां
सुस्थे गुरुलोपत्तु हस्तर्कस्तस्यागमेनेनाज्ञानेन खेदः सत्कार्ये विचारयतस्त्रि
यातुरमित्यर्थः कर्णरोगः धर्मवाप्यनैरैः कलिरिति मित्राप्युमुभयं १६ अ
कदृष्टाभाव श्रोत्रांगानरतिः प्रमोदस्फुरभिडव्यान्नपानांवरस्त्रीरत्नस्फ
त्तिमनस्पोपकरणज्ञानेष्टमित्रागमाः कौश्रुत्यं क्रयविक्रये कृषिनिधि
प्राप्तिर्धनस्यागमोत्रं द्धेवीक्षानित्याद्दधर्मैरहितैर्वैरिस्त्रुचः स्नेहतः १७ श्रो
त्रामिति शुक्रस्तु भद्दृष्टायांगातादीनामागमप्राप्तिः गानप्रीतिः स्फुरत्वं
षड्रसभोजनंपानंवस्त्रंनारीमसिः कांतिः कामसामित्र्योसख्याद्धिः योगत्रा
स्त्रंमनापित्वंसम्हदः एषांप्राप्तिरित्यर्थः क्रयविक्रयेचचातुर्यंकृषिकर्मणि १५६

निधानस्य च प्राप्तिः धनप्राप्तिः अथाशुभायाः वृद्धिः राज्ञां स्ववर्गेण पापिभि
र्वसह वैरं स्नेहहानिः शोकाश्चेति मित्रायामशुभयप्राप्तिः ७ शनिदशायामाह
सौरीं प्राप्य खरोष्ट्रपक्षिमहिषीवृद्धांगनावाप्तयः श्रेणीग्रामपुराधिकारज
नितापूजाकुधान्यागमाः श्लेष्मेर्ष्यानिलकोपमोहमलिनव्यापत्तितंद्राश्र
मोमृत्याप्तिकलत्रभर्त्सनमपि प्राप्नोति च व्यंगतां ९ सौरीमते शनि
शुभदशायां खरकरभवृषेनादिमहिषीवृद्धस्त्रीणां लाभः समानजातीया
नांपातः श्रेणी तस्यां ग्रामे पुरे वा यो धिकारः तदुत्पन्ना पूजा कोद्रवादिधान्यप्रा
प्तिः अथाशुभदशायां श्लेष्माणामत्सरेरा वापुना क्रोधेन चित्तभ्रमेण ताम
सत्वेन विपत्त्यवत्तितंद्रा आलस्यं तदुक्तं हृदये व्याकुलीभावो यच्चापोद्विय

१५१ गौरवं मनोबुद्धिप्रसादश्च तत्रायाल लक्षणं विदुरिति त्रिमखेदः सेवं कादिभ्यः ति
रस्कारः व्याध्यादीनां गवैकल्यमेतान्याप्नोति मिश्रायामुभयं १८ एकैकस्
मिन्दृष्टे शुभाशुभे फलान्युक्तानि तेषां विषयविभागं लग्नदशाफलं चोप
ज्ञात्याह दशास्वशास्तास्वशुभानि कुर्वन्त्यनिष्टसंज्ञास्वशुभानि चैवं मिश्रा
स्व मिश्राणि दशाफलानि होराफलं लग्नपतेः समानं १९ दशास्विति
जन्मानुपचयस्थानि मैत्राः स्वभस्वरात्रिमूलत्रिकोणगाः सन्तास्तेषां दशां
तद्दशा वा शुभफलाये उपचयस्था उच्चानीचारि नवांशगास्तेषां अशुभ
फला स्वक्षेत्राद्दिग्गाश्च येरिपुनवांशगा नीचारिग्रहगापि स्वांसगामि
त्राणि तावामध्यास्तेषां दशा मिश्रफला लग्नदशाफलं तुलमेशानुत्स्यय १५१

ष्यामेषलग्ने भौमदशाफलं एवमन्यत्र १९ अन्यफलानां दशास्वति
दिशांशालिन्याह संज्ञाध्याये यस्य यद्द्रव्यमुक्तं कर्मजीवे यश्च यस्योपदिष्टः भा
वस्थानालोकयोगोद्भवं च तत्तत्सर्वं तस्यापि ज्यं दशायां २० संज्ञेति संज्ञाध्या
ये यस्य ग्रहस्य यद्द्रव्यमुक्तं ताम्रं स्यान्मणिर्हेमेत्यादिना तद्द्रव्यस्य शुभदशायां
तदीयप्राप्तिः अशुभायां हानिः तथा कर्मजीवाध्याये अर्थाप्तिः पितृपितृ
पत्नीत्यादिना यत्कर्मणा धनाप्तिरुक्ता सा दशायां वेद्या तथा भावफलं शूरः
तद्धो विकलनयनो निर्घृणोऽर्के तनुस्थे इत्यादि तथा स्थानफलं प्रथितश्चतु
रोऽटनोऽल्पवित्त इत्यादि मेषे सत्त्वे स्थिरन इत्यादि च तथा दृष्टिफलं चंद्रे
भूपबुधा इत्यादि तथा योगोद्भवं राजयोगानुक्ता सर्वयोगसु योगकर्तृ मध्या

१५९ यावल्लीसस्य फलं योगजं ददाति नाभसयोगाश्च पि स्वदशायां फलदाः एवमा
दिसर्वे स्वदशायां बोध्यं २० अथयस्य जन्म न ज्ञातं तस्य शरीरछायानुसारे
ण ग्रहदशाज्ञानमिंद्रवज्रयाह छायां महाभूतकृतां च सर्वे निर्व्यंजयंति स्व
दशामवाप्य क्ष्मांबुवह्निवायुवियज्जानु गुणांश्च नासास्यदृक्त्वक्श्रवणानुमेयाता
२१ छायामिति पूर्वमुक्तं शिखिभूखपयोमरुद्गणानां वसिनो भूमिसुतादयः
पः क्रमेणेति रविचंद्रावग्निजलत्वेन प्रसिद्धा एवं सर्वे ग्रहाः स्वदशां प्राप्य
भूम्यादिपंचमहाभूतकृतां छायां देहकांतिं प्रकटयंति भूमिजलवह्निवायु
पुनभोजातान् गुणांश्च प्रकटयंति कीदृशान् नासाजीह्वानेत्रत्वक्कर्णैरनुमा
तुं योग्यान् भूछाया नासानुमेयं गंधं व्यंजयति जलछाया जिह्वाज्ञेयं रसंत्रा १५९

ग्नेयीनेत्रज्ञेयंरूपंवायवीत्वगनुयस्पर्शंनाभसीकरालिप्यश्लिष्टमित्यर्थः
एतदुक्तंभवति यदाशुभगंधोनरस्तदाबुधकृताभूछायाज्ञेयायदाभिष्ट
रसभोगीतदाशुक्रचंद्रान्यतमकृताप्याछाया २ यदारूपवांस्तदाकुजा
र्ककृताग्नेयीछाया ३ यदामृदुस्पर्शभोजीतदाशनिकृतावायवीछाया ४ य
दाश्लिष्टस्वरूपमनुभवतितदागुरुकृतानाभसीछायेति ५ छायालक्षणंनि
विष्णुपादाचार्येणवराहसंहितायामुक्तानिछायाशुभाशुभफलानिनिवे
दयंतिइत्यादिनाश्लोकपंचकेन २१ दशाज्ञानार्थमंतरात्मस्वरूपमालि
न्याह शुभफलददशायांतादृगेवांतरात्माजनयतिचकुपुंसांसौख्यमर्था
गमंच कल्पितफलविपाकेस्तद्दयिवर्त्तमानांपरिणमतिफलोक्तिः स्वप्न

२५९ चिंतास्ववीर्यैः २२ शुभेति शुभफलप्रदो योयं स्वप्नस्तद्दर्शनायां मनोपि शुभमा
नं स्वयुक्तमेवस्यात् तच्छायादर्शितस्वप्नदर्शनाच समस्तं स्वधनाप्तिं च जयंतिअ
र्थादेवाशुभायां अशुभं मिश्रायां मिश्रं तदुक्तं शुभाशुभानि सर्वाणि नि
मित्तानि स्युरेकतः एकतस्तु मनः शुद्धं जयावहं इति कपिलमिति स्वप्ना
णां द्रष्टास्वस्यानिशुभाशुभफलानुयुक्तानि तत्फलभोगेन तद्दृष्टस्वप्नव
त्तेत इति हेयं एवं छाया वस्तुनो मनो वस्तुनेन च स्वप्नानुमेयेत्यर्थः ननु स्वप्नि
स्वप्नायां व्यंगत्वेनोक्तं शुभ्रकः स्वप्नायां च निध्याप्तिरुक्ता तच्चेत्ने कानलतो दृष्ट
तेऽत अत्रास्य परिणमतीति स्वप्ने चिंतायां स्वपराक्रमेण पितादृष्टफलो
क्तिः परिपाकं गच्छति अत्र केचिद्वदंति शुभस्वप्नायां यदा तद्दृष्टापि शुभा २५९

तदाशुभफलं ॥ अशुभांतर्दशायां तदा मध्यमं ॥ शुभदशायां अशुभांत
र्दशायांचाधममिति ॥ तन्न एकस्यग्रहस्य महत्फलदशान्तिरुस्वमिति वचनात्तम्
दशापतेः फलमपहत्यांतर्दशापतिरेव फलदातेति ज्ञेयं ॥ २२ ॥ फलविरो
धे निर्णयं वसंततिलकेनाह ॥ एकग्रहस्य सद्ग्रहो फलयोर्विरोधे नाशं वदे
दधिकं परिपच्यते तत् ॥ नान्योप्यरः सद्ग्रहमन्यफलं हिनस्ति स्वां स्वां द
शामुपगताः स्वफलप्रदास्युः ॥ २३ ॥ एकेति ॥ एकग्रहस्य सद्ग्रहशुभाशुभं
फलविरोधे फलद्वयस्य नाशं वदेत् विरुद्धयोरेकमधिकं चेत्तदा त
त्फलतिपच्यते कश्चिद्ग्रहो दशाफलादियुक्त्यारेमदः सएवाष्टकवर्ग
भावफयोगफलान्यत मयुक्त्वारेमहारीतदा फलद्वयेपि देमसंबंधात्सा

१६० दत्रूपं दानापहारयोर्विरोधश्च तदा फलद्वयस्य नाशः न दत्ते नापि हरतीत्यर्थः
अधिकस्य पाको यथा कश्चिद्ग्रहो निर्दिष्टप्रकारद्वयेन हेमदः एकप्रकारे
ण अपहारी तदा दानस्याधिक्याद्धेमद एव अथ प्रकारद्वयेनापहारी एकप्र
कारेण हेमदस्तदापहारी तदा स्वं दत्त्वा यां हेमदो ददाति अपहारानु
स्वदत्त्वा यां हरतीत्यर्थः २२॥ इति श्रीमहीधरकृते बृहज्जातके दशां
तर्दशाध्यायः॥८॥ अथ चारवशाद्ग्रहो विचरतो ग्रहस्य शुभाशुभफ
लमष्टकवर्गेण निरूप्यते तत्रार्काद्यष्टकवर्गानुक्रमाईलविक्रीडितेना
ह स्वादर्कः प्रथमायवंधनिधनद्या ज्ञातपो द्यूनगो वक्रात्स्वादिवत्तद
देवरविजाच्छुक्रात्स्मरांत्यारिषु जीवाद्धर्मसुतायशत्रुषु दशाद्याआ १६०

रिगः शीतगोरेष्वेवाष्टतपः स्फुटे शुभं बुधाद्यथाष्टमास्सर्वं धूंत्यगः १ स्वादर्कड
ति जन्मनियमात्रावर्कस्तदा स्थितः प्रथमैकादशाच तुर्थाष्टमद्वितीय
दशमनवमसप्तमेषु १ ११ ४ ८ २ १० ९ ७ एषु शुभः भौमादृ
प्येवं शुभः शनेरप्येवं शुभः शुक्रात्सप्तमद्वादशाषष्ठेषु शुभः ७ १२ ६
गुरोर्नवमपंचमैकादशाषष्ठेषु ९ ५ ११ ६ शुभः चंद्राद्दशमतृतीयै
कादशाषष्ठेषु स्थानेषु १० ३ ११ ६ शुभः बुधात् द्वादशनवमपंचमषु
तेष्वेव १० ३ ११ ६ १२ ५ ९ शुभः लग्नाच्चतुर्थद्वादशायुतेषु चंद्रोक्ते
षु स्थानेषु १० ३ ११ ६ ४ १२ शुभः १ चंद्राष्टकवर्गमाह लग्नस्थः
त्रिदशायगः सधनधीधर्मे बुधाराच्छशीस्वात्सात्तादिषु साष्टसप्तस्मरे रवेः

षट्त्र्यायधीस्थोयमात् धीत्र्यायाष्टमकंटकेषुच बुधात् जीवाव्ययायाष्टग:
केंद्रस्थश्च सिताच्चधर्मस्फरखधीत्र्यायास्तदानंगग: २ लग्नादिति चंद्रो
लग्नात्षष्ठतृतीयदशमैकादशेषु ६ ३ १० ११ शुभ: भौमादेषुच
द्वितीयपंचमनवमयुतेषु ६ ३ १० ११ २ ५ ९ शुभ: स्वस्मात्स
प्तमप्रथमयुतेषु षट्त्रिदशायेषु ६ ३ १० ११ ७ १ शुभ: रवेरष्टम
सप्तमयुतेषु लग्नोक्तेषु ६ ३ १० ११ ८ ७ शुभ: षष्ठतृतीयैकादश
पंचमेषु ६ ३ ११ ५ शुभ: बुधात्पंचमतृतीयैकादशाष्टमकेंद्रेषु ५
३ ११ ८ १ ४ ७ १० शुभ: गुरोर्द्वादशैकादशाष्टमकेंद्रेषु १२ ११
८ १ ४ ७ १० शुभ: शुक्रान्नवमचतुर्थपंचमतृतीयैकादशसप्तम

१६२

मेषु ११ १२ ८ २ ४ ७ १० शुभः ९ ४ ५ ३ ११ १० ७ शुभः २
कुजाष्टकवर्गमाह वक्रस्तूपचयेष्विनात्सतनयेष्वाद्याधिकेषूदयाच्चं
द्रिष्वारिहितेषु फलेषु केंद्रनिधनप्राप्त्यर्थगः स्वाच्छुभः धर्मायाष्टमकेंद्र
कौगोर्कतनयात्तु ज्ञात्सितद्रूत्रिधीलाभगः शुक्रात्षड्व्ययलाभमृत्युषु गु
रोः कर्मान्त्यलाभारिषु ३ वक्रइति भौमः सूर्यात्तृतीयषष्ठदशमैकाद
शपंचमेषु ६ ३ १० ११ ५ शुभः लग्नात्प्रथमचतुर्थेषूपचयेषु १ ३ ६
१० ११ शुभः चंद्रात्त्रिषष्ठैकादशेषु ३ ६ ११ शुभः स्वस्थानात्केंद्राष्ट
मैकादशद्वितीयेषु १ ४ ७ १० ८ ११ २ शुभः शनेर्नवमाष्टमैकाद
शकेंद्रेषु ९ ८ ११ १ ४ ७ १० शुभः बुधात्षष्ठतृतीयपंचमैकादशे

१६२ षु ६ ३ ५ ११ शुभः शुक्रात्तु षष्ठद्वादशैकादशाष्टमेषु ६ १२ ११
८ शुभः गुरोर्दशमद्वादशैकादशषष्ठेषु १० १२ ११ ६ शुभः इ
बुधाष्टकवर्गमाह व्याप्याद्याष्टतपःस्मरखेषु भूभुजास्तत्र्यात्मजेष्विदु
जः साज्ञास्तेषु यमारयोर्व्ययरिपुप्राप्त्यष्टगोवाक्यतः धर्मायारिस्मत
व्ययेषु सवितुः स्वात्स्वान्त्यकर्मत्रिगः षट्स्वायाष्टस्मरखास्यद्वेषु हिमगोः
साद्येषु लग्नाच्छुभ ४ यद्येति बुधः शुक्राद्वितीयप्रथमैकादशाष्ट
मनवमचतुर्थतृतीयपंचमेषु २ १ ११ ८ ९ ४ ३ ५ शुभः शनि
कुजाभ्यां दशमसप्तमेषु पूर्वोक्तेषु २ १ ११ ८ ९ ४ ३ ५ १० ७
शुभः गुरोर्द्वादशषष्ठैकादशाष्टमेषु ६ ११ १२ ८ शुभः सूर्यान्नवमे १६२

कादशषष्ठपंचमद्वादशेषु ९ ११ ६ ५ १२ शुभः स्वस्थानात्सप्तमदश
मतृतीययुतेषुपूर्वोक्तेषु ७ ६ ५ १२ १ १० ३ शुभः चंद्रात्षष्ठद्विती
येकादशाष्टमचतुर्थदशमेषु ६ २ ११ ८ ४ १० शुभः लग्नादाद्ययुतेषु
पूर्वोक्तेषु ६ २ ११ ८ ४ १० १ शुभः ४ जीवाष्टकवर्गमाह द्विकस्वा
ध्याष्टमदायबंधेषु कुजात्स्वात्सत्रिकेष्वंगिरास्सूर्यात्सत्रिनवेषु धीस्वनवद्
दिग्लाभारिगो भार्गवात् जायायार्थनवात्मजेषु ७ ११ २ ९ ५ हिमगो
र्मंदात्त्रिषड्धीव्ययो ३ ६ ५ १२ दिग्धीषट्स्वसुखायपूर्वनवगो १०
५ ६ २ ४ ११ १ ९ ज्ञात्स्मरश्चोदयात् ५ दिगिति गुरुः कुजाद्
दशमद्वितीयप्रथमाष्टमसप्तमैकादशचतुर्थेषु १० २ १ ८ ७ ११ ४ ३

९६
९ शुभः शुक्रात्पंचमद्वितीयनवमदशमैकादशाष्टमेषु ५ २ ९ १० ११
८ शुभः चंद्रात्सप्तमैकादशद्वितीयनवमपंचमेषु ७ ११ ९ २ ५ शुभः
शनेस्तृतीयषष्ठपंचमद्वादशेषु ३ ६ ५ १२ शुभः बुधाद्दशमपंचमष
ष्ठद्वितीयचतुर्थैकादशप्रथमनवमेषु १० ५ ६ २ ४ ११ १ ९ शुभः
लग्नात्सप्तमयुतेष्वेषु १० ५ ६ २ ४ ११ १ ९ ७ शुभः ५ शुक्राष्टक
वर्गमाह लग्नाद्यासुतलाभरंध्रनवमः सांत्यः शशांकात्सितः स्वात्स्वाज्ञे
षु सखत्रिधानवदशच्छिद्रात्सितः सूर्यजात् रंध्रायव्ययगो रवेर्नवदश
प्राप्यष्टधीव्ययगुरोर्ज्ञाद्व्यायनवाद्रिगत्रिनवषट्पुत्रागमांत्यः कु
जात् ६ लग्नादिति शुक्रो लग्नात्प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमैका ९६

द्यूनाष्टमनवमेषु १ २ ३ ४ ५ ११ ८ ९ शुभः चंद्रात्स्वाद्द्यूनायुतेष्वेव
१ २ ३ ४ ५ ११ ८ ९ १२ शुभः स्वस्थानाद्द्यूनमायुतेषेषु १ २ ३
४ ५ ११ ८ ९ १० शुभः शनेश्च सूर्यतृतीयपंचमनवमदशमाष्टमैका
दशेषु ४ ३ ५ ९ १० ८ ११ शुभः रवेरष्टमैकादशाद्वादशेषु ८ ११
१२ शुभः गुरोर्नवमदशमैकादशाष्टमपंचमेषु १० ९ ११ ८ ५ शुभः बु
धात्पंचमतृतीयैकादशनवमषष्टेषु ५ ३ ११ ९ ६ शुभः कुजात्तृतीय
नवमषष्ठपंचमैकादशद्वादशेषु ३ ५ ९ ६ ११ १२ शुभः इत्यष्ट
कवर्गमाह मंदः स्वात्त्रिसुतामित्राद्युतेषु शुभः सार्द्धांत्यगोभूमिजात्केंद्र
याष्टधनेष्विनाद्युपचये स्वाद्यस्मरखेचोदयात् धर्मायारिदशांत्यमृत्यु

१६४ षड्बुधाच्चंद्रात्त्रिषट्लाभगः षष्ठायांत्यगतः सितात्स्वगुरोश्चाप्यंत्यधी
शत्रुगः ७ मंदेति शनिः स्वस्थानात्तृतीयपंचमैकादशषष्ठेषु ३ ५
११ ६ शुभः कुजाद्दशमद्वादशयुतेषेषु ३ ५ ११ ६ १० १२ शुभः
सूर्यात्केंद्रैकादशाष्टमद्वितीयेषु १ ४ ७ १० ११ ८ २ शुभः
लग्नात्त्रिषडेकादशदशमाद्यचतुर्थेषु ३ ६ ११ १० १ ४ शुभः
बुधान्नवमषष्ठैकादशदशमद्वादशाष्टमेषु ९ ६ ११ १० १२
८ शुभः चंद्रात्तृतीयषष्ठैकादशेषु ३ ६ ११ शुभः शुक्रात्षष्ठद्वाद
शैकादशेषु ६ १२ ११ शुभः गुरोरेकादशद्वादशपंचमषष्ठेषु ११
१२ ५ ६ शुभः ७ अष्टकवर्गेफलविज्ञेयं मालिन्यात् इति निगदि १६४

तमिष्टं नेष्टमन्यद्विशेषादधिकफलविपाकं जन्मभात्तेत्रद्वयः न
पचयगृहमित्रस्वोच्चगैः पुष्टमिष्टं त्वपचयगृहनीचारिगैर्नेष्टसंप
न्नं ८ इति निगदितमिति इत्युक्तप्रकारेण यस्यानंग्रहाः फृहस्पोत्तं
तदिष्टं शुभं ज्ञेयं अन्यदनुक्तं अनिष्टं अशुभं ज्ञेयं अत्राप्यष्टकव
र्गोत्थं फलं ते ग्रहाः जन्मभा जन्मकाले यत्र स्थितास्तस्या स्थाना च्छु
भाशुभफलमधिकवशात् कुर्वंति न कालक्रांतरास्थितः अयमर्थः।
यानि स्थानान्याचार्येण प्रोक्तानि तानि रेखाभिः उपलक्षितानि कार्याणि
अनुक्तानि विंदुरूपलक्षितानि कार्याणि यत्र रेखाष्टकं तत्र शुभं य
त्र चतुष्कं तत्रार्द्धं यत्र द्वितं त्र पादं यत्र षट् तत्र पादोनं एवं विंदुषु अशुभं ए

१६५ हं गोचरेऽधिकवशात्फलविपाकं ददातित्यत्रापिविशेषमाह उपच
येति उपलक्षणमेतच्छुभस्थानानांजन्मकालेलग्नाच्चंद्राद्वाउपच
यगतःस्वक्षेत्रस्थोमित्रक्षेत्रस्थउच्चस्थोमूलत्रिकोणस्थोग्रहस्तद
शुभफलंपुष्टमधिकंददाति चंद्राल्लग्नाद्वाऽपचयगतःशत्रुक्षेत्रस्थोनीच
स्थोऽस्तगतोनिष्फलंददाति स्थितकष्टश्चदनितिकष्टंददाति अर्था
देवशुभग्रहस्थःशुभःअशुभग्रहस्थःशुभमल्पंरेखाधिकोपिदद्यंच
जन्मकालिकंग्राह्यंनचारकालिकंतदुक्तं लग्नादुपचयसंस्थश्चंद्राद्वा
स्वगृहस्थस्तुंगगतःमित्रक्षेत्रगतोवाफलमल्पमपिशुभंदद्यात् २ अपच
यराशिगोनीचेशत्रुक्षेत्रेजन्मकालेस्थानभूयश्वसदद्यात्पापंफलमतिद्वयि १६५

तं यथाकालमिति २ एवं गोचरगते ग्रहे चारवशात्फलतारतम्यं ज्ञेयमित्यर्थः॥ इति श्रीमहीधरकृते बृहज्जातके विवरणे अष्टकवर्गाध्यायः॥ अथ कर्माजीवाध्यायः नरेण कथं धनमर्जनीयमित्यत्र निरूप्यते तत्र ग्रहः प्रकारद्वयेन धनदः लग्नाच्चंद्राद्वा दशमगतो धनदाता लग्नेंदोर्दशमेऽन्यतमे लग्नेंदुर्काणां मध्ये यो द्वादशमराशिः स यन्नवांशे स्थितः तन्नवांशपतिर्धनदाता स तु धनदानप्रकारः पूर्वस्माद्भिन्नः तत्रादौ लग्नचंद्राभ्यां दशमगो येन प्रकारेण धनदस्तं प्रदर्शयन्नाह अर्थाप्तिः पितृजननीसपत्नमित्रभ्रातृस्त्रीभृतकजनाद्दिवाकराद्यैः होरेंद्वोर्दशमगतैर्विकल्पनीयाभेंदुर्कास्पदपतिगांशनाथवृत्त्या १ अर्थाप्तिरिति लग्नचंद्राभ्यां दश

१६६ मगतैरर्कोद्यैः क्रमात्पित्रादिभ्यो धनाप्तिर्वाच्याथ यस्य जन्मनि लग्नाच्चंद्राद्वा
यद्यर्को दशमस्तदा पितृतो धनाप्तिः चंद्रे दशमे मातृतः भौमे रिपोः बुधे
सुहृदः गुरौ सहजात् शुक्रे स्त्रीतः शनौ कर्मकारतः यद्येभ्यां दश
मगतेन तदा स्वदशायां तेभ्यो धनदो स्वोक्तविधिना यदि बहवो दशमगा
स्तदा सर्वे स्वस्वांतर्दशायां स्वोक्तधनदाः लग्नेंदोर्दशमभावे धनाप्ति
माह मेषूर्कमिति लग्नचंद्रार्काणां ये दशमराशयस्तेषां ये पतयस्ते पञ्च
वांशे स्थितास्तेषां ये नाथस्तेषां वृत्त्यावक्ष्यमाणया धनाप्तिर्वाच्या अ
त्र केचिदेवं व्याख्यांति लग्नाच्चंद्राच्च दशमे ये ग्रहे लग्नचंद्रयोर्यो बली तद्द
शमो धनद इति तथा मेषूर्काणां यो बली तस्यास्पदपतिगांशनाथ वृ १६६

त्याप्यधिरिति तद्द्वयमयुक्तं यतोबलपदमत्रनास्तितस्मात्सर्वेधनदाःस
स्वदशायांतदुक्तंभद्रस्याच्छत्रोनोवापियेग्रहाःदशामेस्थिताःतेसर्वेर्थप्रदा
ज्ञेयास्वदशान्तर्मुकयथोदितालग्नार्कराशिनाथेभ्योदशमाधिपतिर्ग्र
हःयस्मिन्नब्दांशेतत्कालेवर्ततेतस्यपःपतिः २ तद्वत्याप्रवेशेच्छितंयन्त्र
स्यवद्भवोपदाभवंतिवित्तदास्तेपिस्वदशासुविनिश्चितमिति २ मेंद्र
कोस्यदपतिगांशानाथवर्त्तेतियदुक्तंतांद्दत्तिंप्रदर्षिणिद्वयेनाह अर्को
न्नुत्रणकनकोएनेषजायेष्वड्डोत्रोक्रफिजलजांगनाश्चयाच धात्वर्
स्त्रिप्रदरणसहसैः कुजांशेसोम्यांशेलिपिगणितादिकाव्यशिल्पैः २
अर्कांशाइति मेंद्रकास्यदपतिनवांशपतोसूर्यैसतिस्वर्णांधनृणेदैन्

१६७ म्ना विलोमाभिरौषधेनाद्विपदाद्योगिपरिचर्ययाचधनाप्तिः चंद्रे कृष्याङ्गं
स्वमुक्ताप्रवालादिविक्रियेनोरीसमाश्रयाश्चधनाप्तिः कुजेधातुभिः स
र्णाद्विभिर्मनःशिलहिंगुलहरितालादिभिर्वाग्निकर्मणावायासिचक्रा
दिभिरसमाक्षितकार्यकरणेर्वलक्रिययाचार्थाप्तिः बुधेद्रव्यविन्यासे
नगणितेनादिपदात्मआरव्यानेनर्यंत्रयुक्त्यादिगैः काव्यक्रियायाप्
प्तिल्पैः चित्रयंत्रछेदपुस्तकस्वर्णवाणमाल्परचनागंधयुक्त्यादि
सिद्धनाप्तिः २ जीवांशे द्विजविबुधाकरादिधर्मैः भ्रंवंशेमणिरत्न
जतादिगोमहिषैः सौरांशे श्रमयष्टिभारनीचशिल्पैः कर्मस्थाध्रु
षितनवांशकर्मसिद्धिः ३ जीवांशेति ग्रहेणनवांशे विषेभ्योविद १६७

ष्टो देवेभ्यो वा स्वर्णलवणगजाश्वकलत्रस्थानेभ्य आदिपदात्क्रियावा

देवयज्ञदानोपवासगुरुसेवादिभिर्धनाप्तिः शुक्रे वज्रपद्मरागादि

भिः रूप्येणादिपदात्स्त्रीहेतोर्गोमहिषीभिर्द्वेष्यकर्मणा वा धनाप्तिः शनौ मा

र्गगमनादिना घातेन स्वांगतादुर्गादिना वा भारवाहेन स्वकुलानुचि

तकर्मभिश्च धनाप्तिः एवं जन्मकाले नरस्य धनागमे ज्ञाते चारवशा

त्सर्वदा कर्मसिद्धिकालमाह कर्मेशोस्ति लग्नाद्दशमेशोऽस्मिंश्चारवशाद्यस्मि

न्भावांशे गते तस्य तेर्यानि कर्माणि तृणकनकादीनि तदा प्राहेरव्या

सिद्धिं यान्ति ॥२॥ नानाधनागमं प्रहर्षिण्याह मित्रारिस्वगृहगते स्ततस्त

तोर्थ्ये तुंगस्थे बलिनि च भास्करेस्य वीर्यान्तः आयस्थैः हृदयधनाप्ति

१६८ लेश्चसौम्यैः संचितंस्वंवलसद्दिहितैरनेकधा स्वम ४ मित्ररिति चंद्रलग्नयोर्यदि
दशमास्तद्भावेयेभेंद्रकास्पदपतिनवांशनाथ्यास्तेषुमित्रगृहेषुतद्द्रव्या
यांमित्राद्धनाप्तिः रिपुगृहेषुगेरिपुतोधनाप्तिः स्वगृहेषुस्वगृहाद्धनंतुंगे
तिपूर्वोक्तंपुत्रत्यायद्दिरविरुद्धनरः तद्राजन्मकालेरवौमेषगेऽन्यैः काल
वलाद्यैर्युक्तैर्वा स्वोच्चमाद्धनाप्तिः वलिषुलग्नलाभधनगेषुनानाप्रका
रैर्द्धनंचिंत्यंयेनविधिनाऽऽछंतितेनप्राप्त्यर्थैः तदुक्तंधनदाजन्मस
मयेमित्रारिस्वगृहोपगायस्यतस्यधनंदद्युः मित्रारिस्वगृहोद्भवंधन
दोभास्करोयस्यतुंगेवलसमन्वितः भवेज्जन्मनितस्यस्यापित्रमात्मो
पमार्जितंलाभार्थलग्नगैः सौम्यैर्येनयेनैवकर्मणाधनार्जनंप्राप्त्यते १६८

तेनयत्नात्समभ्यस्ते ४॥इतिवराहमिहिरविरचितेबृहज्जातकविवरणेक
र्माजीवाध्यायः॥ ॥अथराजयोगाध्यायः॥ तत्रयवनजीवशर्ममणित्थमतं
वैतालीयेनाह प्राहुर्यवनाः स्वतुंगगैः क्रूरैः क्रूरमतिर्महीपतिः क्रूरैस्तु
नजीवशर्मणः पक्षेक्षितिपःप्रजायते १ प्राहुरिति त्रिप्रभृतिभिरुच्च
स्थैः नृपवंशजाभवाभवंतिराजानइतिसर्वजातकप्रसिद्धं ततत्रयवना
एवमाहुः क्रूरैःस्वतुंगगेषुराजाभवतिपरपयबुद्धिः अर्थात्सौम्येषुधर्मात्
त्मामित्रेमित्रः तथातद्वाक्यंपापैः पापमतिस्यात्सौम्यगैर्धर्मवानतथा
सौम्यैः क्ष्मामित्रेमित्रमतिः पृथ्वीक्षोजायतेमनुजइति जीवशर्मणामतेतु
क्रूरैःस्वतुंगगेषुराजेवनकिंतुतत्तुल्योधनीतथाशद्वाक्यं पापैरुच्चगतैर्जाता

१६९ न्म भवंति नराधिपः किंतु वितान्वितास्ते स्फक्रोधेना कलहप्रिया इति १ द्वात्रिं
शद्राजयोगान्वक्तुं तत्तिलकेनाह वक्रार्कजार्कगुरुभिः सकलैस्त्रिभिश्च
स्वोच्चेषु षोडश नृपाः कथितैकलग्ने द्व्येकाश्रितेषु च तथैकतमे विलग्ने
स्वक्षेत्रगे शशिनि षोडश भूमिपाः स्युः २२ वक्रेति कुजशनिरविगुरुषू
च्चगेषु चतुर्ष्वन्यतमे लग्नगे चत्वारो राजयोगाः तेषां मध्यतः त्रिषूच्च
गेषु एकतमो लग्नगे द्वादश राजयोगाः एवं षोडश द्व्येकेति एषां मध्याद्द
योरुच्चयोरेकतमे लग्ने लग्ने चंद्रे च कर्कस्थे द्वादश राजयोगा एषां मध्या
देकस्मिन्नुच्चगे लग्नगे च चंद्रे कर्कगे च चत्वारः एवं षोडश पूर्वोक्तैः स
ह द्वात्रिंशद्राजयोगाः तद्यथा मेषेर्कः कर्के गुरुः तुलायां शनिः मकरे १६९

कुजः शेषायथेच्छं इद्वृन्नृपांग्रहसंस्थायांमेषलग्नेएकः १ कर्केद्वितीयः २
तुलायांतृतीयः ३ मकरेचतुर्थः ४ एवंसर्वैरुच्चैरेकतमलग्नेचत्वारः।
त्रिभिरुच्चैरन्यथामेषेऽर्कः कर्केजीवः तुलायांशनिः शेषायथेच्छं एवं
सतिमेषलग्नेएकः कर्केद्वितीयः तुलायांतृतीयः पूर्वैः सहसप्त ७ अ
थमेषेऽर्कः कर्केगुरुः मकरेकुजः शेषायथेच्छं एवंसतिमेषलग्नेएकः
कर्केद्वितीयः मकरेतृतीयः एवंपूर्वैः सहदश १० अथमेषेऽर्कः तु
लेशनिः मकरेकुजः शेषायथेच्छं एवंसतिमेषलग्नेएकः तुलायांद्वि
तीयः मकरेतृतीयः एवंपूर्वैः सहत्रयोदश १३ अथकर्केगुरुः तुलायां
शनिः मकरेकुजः शेषायथेच्छं एवसतिकर्कलग्नेएकः तुलायांद्विती

१७० थः मकरे तृतीयः एवं पूर्वैः सह षोडश १६ अथ षट्केंद्रस्थितिपर्याया मेषेऽर्कः कर्के जी-
वेंदू शेषा यथेच्छं एवं सति मेष लग्ने एकः कर्के द्वितीयः अथ मेषेऽर्कः
कर्के चंद्रः तुलायां शनिः शेषा यथेच्छं एवं सति मेष लग्ने तृतीय तुलायां च-
तुर्थः अथ मेषेर्कः कर्के चंद्रः मकरे भौमः शेषा यथेच्छं एवं सति मेष
लग्ने पंचमः मकरे षष्ठः अथ कर्के जीवेंदू तुलायां शनिः शेषा यथेच्छं
एवं सति कर्क लग्ने सप्तमः तुलायां अष्टमः अथ कर्के जीवेंदू मकरे
कुजः शेषा यथेच्छं ९ एवं सति कर्के नवमः मकरे दशमः अथ कर्के चं-
द्रः तुलायां शनिः मृगे कुजः शेषा यथेच्छं एवं सति तुला लग्ने एकादशः
मकरे द्वादशः आश्रितेति गतं एकाश्रितेयथा कर्के चंद्रः मेषेर्क लग्न १७०

गेएकः कर्कलग्नेयेजीवेंदौ द्वितीयः कर्केचंद्रेतुलालग्नेगेशनौतृतीयः क
र्केचंद्रेमकरलग्नगेकुजेचतुर्थः एवंपूर्वोक्तैर्योगैर्दशभिः सह षोडशएवंषो
डशाध्येद्वात्रिंशद्राजयोगाः ३२ २ वर्गोत्तमगतेचंद्रेलग्नेवाचंद्रवर्जितैः
चतुराद्यैर्ग्रहैर्दृष्टेनृपाद्वाविंशतिःस्मृताः ३ जन्मलग्नेखनवांशगतेचंद्रेवा
वर्गोत्तमगतेसतिचंद्रहीनेश्चतुर्भिःपंचभिःषड्भिर्वाग्रहैर्दृष्टेद्वाविंशतिराज
योगाः चंद्रः पक्षपतुभावादृष्टोनगण्यः एवंचंद्रेवर्गोत्तमगेद्वाविंशतिः एवंच
तुर्थश्चत्वारिंशत्लग्नेचंद्रेवाचतुर्भिर्दृश्यमानेपंचदशभेदाः १५ पंचभिर्दृ
श्यमानेषट्षड्भिर्दृश्यमानेएकः १ एवंद्वाविंशतिः तद्यथालग्नेचंद्रेवार
विभौमबुधगुरुदृश्यमानेएकः रविभौमबुधसितैर्द्वितीयः रविकुजबुधा

१७१ शनिभिस्तृतीयाः रविकुजगुरुसितैश्चतुर्थः रविकुजगुरुशनिभिः पंचमः
रविकुजसितशनिभिः षष्ठः रविबुधगुरुसितैः सप्तमः रविबुधगुरुशनिर
ष्टमः रविबुधसितशनिभिर्नवमः रविसितगुरुशनिभिर्दशमः कुजबु
धगुरुशुक्रैरेकादशः कुजबुधगुरुशनिभिर्द्वादशः कुजबुधसितशनि
भिस्त्रयोदशः कुजगुरुसितशनिभिश्चतुर्दशः बुधगुरुसितशनिभिः पंच
दशः एवं चतुर्दृष्टे पंचदशभेदाः अथ पंचदृष्टिभेदाः रविकुजबुधगुरुशु
क्रैरेकः रविकुजबुधगुरुशनिभिर्द्वितीयः रविकुजबुधसितशनिभिस्तृती
यः रविकुजगुरुसितशनिभिश्चतुर्थः रविबुधगुरुसितशनिभिः पंचमः कु
जबुधगुरुसितशनिभिः षष्ठः एवं पंचदृष्टे षड्भेदाः पूर्वोक्तैः सर्वैः एकविंशतिः १७१

रविभौमबुधगुरुसितशनिभिः षड्भिरेकः एवं द्वाविंशतिराजयोगाः लग्ना
चंद्रादप्येवं एवं चतुश्चत्वारिंशत् एवं लग्ने प्रतिराशित्रिवर्गोत्तमगते गणना
यां चतुष्षष्ट्यधिकंशतद्वयं योगा भवंति एवं चंद्रेपि मिलित्वाष्टाविंशत्यधि
कापंचशतीनृपयोगाः पंचयोगो नृपशिष्णाह यमेकुंभेऽर्केजेगविशशिनिते
रेवतनुगैर्नृयुक्सिंहालिस्थैः शशिजगुरुवक्रैर्नृपतयः यमेंदुतुंगेगे सवि
तृशशिजौ षष्ठभवने तुलाजेंदुक्षेत्रैः ससितकुजजीवैश्च नरपौ ४ यमेकुं
भेति कुंभे शनिः मेषेऽर्कः वृषे चंद्रः मिथुने बुधः सिंहे गुरुः वृश्चिके कुजः
इति ग्रहस्थिते कुंभलग्ने एकः मेषे द्वितीयः वृषे तृतीयः किंच तुलायां शनिः
वृषे चंद्रः कन्यायामर्कबुधौ तुलायां शुक्रः मेषे कुजः कर्के गुरुः एवं सर्वग्रहे

१७२ स्थितैः तुलालग्नगएकः वृषेद्वितीयः पूर्वैः सह पंच तदुक्तं तुलालग्ने सितसौरीमे
षे भौमो गुरुः कुलीरगतः कन्यायां रविज्ञौ त्रिजो जातो नृपतिर्वृषे चंद्र इति ४
राजयोगत्रयं त्रिषष्टिपरिणामात् कुजे तुंगेर्केंद्वोर्धनुषि यमलग्ने च कुपतिः पति
र्भूमेश्चान्यः क्षितिसुतविलग्ने सशशिनि सचंद्रे सौरेस्ते सुरपतिगुरौ चाप
धरगे स्वतुंगस्थे भानावुदयजाते क्षितिपतिः ५ कुजे तुंगेति मकरे कुजः
चापेर्कचंद्रौ लग्नेत्राक्रिनियच्चपि सांमान्येनोक्तं तथापि मकरलग्ने त्रानिरिति
ज्ञेयं तदा भूतपतिः तदुक्तं श्रीद्विस्पष्ट निर्गुणकरश्च भवती वागीत्रारात्रौ यदा
सार्द्धं भास्करिणा स्ववीर्यसहितः प्राप्तो मृगे मंगलः प्राप्नोतीह भवं सदा सस्फ
रती भूपालचूडामणिं नृपंतिप्रतिपक्षिणो रणमुखे यस्मात्कृतांतादपि १७२

वेत्तिकिंचास्मिन्नेवयोगेसचंद्रकुजेलग्नगेराजात्रयमर्थः मकरलग्नेकुजश्चं
द्रोधनुर्धरश्चित्तथाभूपतिः सप्तमोथशनिश्चंद्रोचापेगुरुर्मेषलग्नस्थोर्कस्तथाभू
पतिः ५ योगद्वयंपुनराह वृषेसेंदौलग्नेसविज्ञगुरुतीक्ष्णांशुतनयैः सुहृत्स्था
याश्चस्थैर्भवतिनियमान्मानवपतिः मृगेमंदेलग्नेसहजरिपुधर्मव्ययगतैः श्रा
शांकार्थ्यैः स्मातः पृथुगुणयशाः पुंगवपतिः ६ वृषेसेंदावित्ति वृषेजन्मलग्ने
चंद्रः सिंहेर्कः वृश्चिकेगुरुः कुंभेशनिस्तदाराजा तथामकरजन्मलग्नेशनिः
मीनेचंद्रः मिथुनेकुजः कन्यायांबुधः चापेगुरुः रविशुक्रौयत्रस्थौ तदाद्वितीयो
राजा तदुक्तं मृगेलग्नेसौरिः मिथुनगतः शीतकिरणः कुजोयुग्मेस्वोच्चेशशि
सुतश्चापधरगः गुरुर्द्वंद्वेस्यज्याकविमिमतगतौचारवशात: प्रसूतोयस्यासौ

१७२ भवति नपेरः शशांकसहस्ररश्मिः इति ६ राजयोगत्रयं पुनरपर हयेसेन्दो जीवे मृगामु
खगते भूमिजे तनयेस्वतुंगस्तो लग्ने भृगुजशशांकिजावत्र नृपतिः स्तस्योव क्राकी
गुरुशशांकिसिताश्चापि हिबुके बुधे कन्यालग्ने भवति हि नृपोन्योपि गुणवान्
७ हयेसंदोइति जन्मलग्ने शुक्रः दशमे गुरुचंद्रौ लाभे कुजः तदेको योगः ;क
न्यालग्ने बुधः चतुर्थे रविः गुरुः चंद्रो पंचमः कुजस्तदा द्वितीयः कन्यालग्ने बुधः
पंचमे शशांकिकुजौ चतुर्थे गुरुचंद्रशुक्राः स्तदा तृतीयः ७ योगत्रयं पुनरपर ह
येसंदो लग्ने घटमृगेंद्रबुसहितेर्यमारार्कयो भूत्स खचुमनुजः शशांस्ति वसुधां
ऋजेसारे मृर्ते शशांकिगृहगते चामरगौरोस्करजेपवालगेधरणिपतिरन्योपिगु
णवान् ८ हयेसंदोइति मानलग्ने चंद्रः कुंभे शशांनिसिंहेरविमृगेभौमः । १७२

स्तद्देकोयोगः मेषलग्नेकुजः कर्केगुरुः तदाद्वितीयः कर्कलग्नेगुरुः दशमः कु
जस्तदातृतीयः ८ एकयोगंमालिनीबंधेनाह कर्किणिलग्नेतत्स्थेजीवेचंद्र
सितज्ञेरायपाप्ते: मेषगतेर्केजातंविंद्याद्विक्रमयुक्तंपृथ्वीनाथं ९ कर्कि
णीइति कर्कजन्मलग्नेगुरुः चंद्रशुक्रबुधावृषास्थाः मेषेर्कः तदाभूपतिः
स्यात् ९ एवंनृपयोगंद्रुतपदेनाह मृगमुखेर्कतनयेतनुसंस्थेक्रियकुली
रहरयोधिपयुक्ता मिथुनतौलिसहितौबुधशुक्रौयद्दितत: पृथुयशाः
पृथिवीशः १० मृगमुखेति मकरेजन्मलग्नेशनिः मेषेकुजः कर्केचंद्रः सिं
हेर्कः मिथुनेबुधतुलायांशुक्रः जीवोयपेक्षं तदाभूपः १० एकयोगमाह।
स्वोच्चसंस्थेबुधेलग्नेभृगौमेषूरणाश्रिते सजीवेस्तेनिशानाथेराजामंदार

रयोः कृते ११ स्वोच्चसंस्थेति कन्याजन्मलग्ने बुधः मिथुने शुक्रः मीने गुरुः
चन्द्रौ मकरे शनिकुजौ अर्धाद्रविमयेतदा राजयोगः ११ राजवंशजानां
राजयोगं वक्तुं प्रतिज्ञां मालिन्याह अपिखलकुलजाता मानवा राज्यभा
जः किमुत नृपकुलोत्थाः प्रोक्तभूपालयोगैः नृपतिकुलसमुत्थाः पार्थिवा
वा वक्ष्यमाणैर्भवति नृपतितुल्यस्तेषु भूपालपुत्रः १२ अपीति एतेषू
क्तेषु राजयोगेषु जाता अन्यवंशजा अपि राजानः स्युः अथ राजवंश
जानां किमु वक्तव्यं वक्ष्यमाणयोगैस्तु नृपवंशजा एव नृपा भवेति अन्य
कुलकुलजा नृपतुल्याः स्युः १२ एकयोगमौपच्छंदसिकेनाह स्वस्वोच्चे
स्त्रिकोणगैर्बलिष्ठैः त्रिस्थैस्त्र्याद्यैर्भूपतिवंशजा नरेन्द्राः पंचादिभिरन्य

वंशजाताहीनैर्वित्तयुतानथ भूमिपालाः १३ स्वोच्चस्थिति त्रिषु चतुर्षु वाथ ह्येषु स्वो
च्चेषु मूलत्रिकोणगेषु वा कालादिबलयुतेषु सत्सु नृपकुलजा नृपाः स्युः पंचम
षट्सु सप्तसु वा स्वोच्चगेषु मूलत्रिकोणगेषु वा बलीसत्सु हीनकुलोत्था अ
पि नृपाः स्युः स्वोच्चगेषु त्रिकोणेष्वपि त्रिषु कालादिबलहीनेषु नृपकुलजा अ
पि नृपा न भवंति किंतु धनिनः द्वयोरुच्चस्थयोस्त्रिकोणगयोर्वा बलिवीरे कस्मि
न्नपि तथा भूपो धनवानेव १४ योगमेकं विदन्मा लेयाः २ लेयस्थेर्के सिंहे ल
ग्ने भौमे स्वोच्चे कुंभे मंदे चापं प्राप्ते जीवे राज्ञः पुत्रं विद्याद्भूमेर्नाथं १५ लेख
ति लेखोदयो लेखात्तत्रस्थः । केंद्रे दिते इत्यार्थः अयमर्थः यदा मेषलग्ने चं
द्रः अर्कोदितो भास्क मकरे कुजः कुंभे शनिः चापे गुरुः तदा राजपुत्रो भूपतिः स्या

१७५ द्रः न्योधनी अत्र लेपस्थे केंद्र इति पाठे सिंहे स्थे सूर्ये: तदापि राजयोग: २४ पुनरेकद
विधकन्यालयाद्द स्वर्द्धे गुरौ पातालसंस्थे धर्मस्थानं प्राप्ते चंद्रे दुश्चिक्यागप्रा
प्ते: प्राप्ते: शेषैर्जातः स्वामिभूमेः २५ स्वर्द्धेति स्वराशिगा: गुरुश्च तुर्ये: नव
मस्थेंद्रः लग्नतृतीयैकादशगाः शेषास्तदा राजयोगः अयमर्थ: कुंभलग्नेष
वृषे गुरुः तुलायां चंद्र: रविकुजबुधगुरुशुक्रशनयो यथासंभवं मेषकुंभधन
स्थास्तदा राजपुत्रो राजा अन्योधनी अथवा कर्कलग्ने तुलायां गुरु: मी
ने चंद्र: अन्ये कर्ककन्यावृषस्थास्तदापि राजयोग: एकयोगं च नभालया
द सौम्यवीर्ययुते तनुयुक्ते वीर्याढ्ये चन्द्रभे स्फुरत्ख ४ यातेधर्मार्थोपच-ये
षयस्थै: शेषैर्धर्मात्मा नृपजः पृथिवीशः २६ सौम्यर्क्षेति कालादिबलयुतेत्व १७५

धो लग्ने शुक्रजीवान्यतमो बली नवमे स्वखयाते ऽस्तिपा वे चतुर्थे त्र्यायानव
म द्वितीयोपचयेषु यथासंभवं तदा नृपजो राजा अन्यो धनी योगद्वयं वंश
स्थेनाह वृषोदये मूर्त्ति धनारि लाभगैः शशांकजीवार्कसुतापरे नृपः ।
सुखे गुरौ खे शशितीक्ष्णदीधितियमोदये लाभगते नृपोपरैः २७ वृषेति
वृषे जन्मलग्ने चंद्रः मिथुने गुरुः तुलायां शनिः मीने रविबुधकुजशुक्राः त
दा नृपजो राजा अन्यो धनी चतुर्थे गुरुः दशमे चंद्रार्कौ लग्ने शनिः एकाद
शे कुजबुधशुक्राः तदापि राजा योगद्वयं वसंततिलकेनाह मेषूरणाय
तनुगाः शशिमंदजीवाः शारो धने सितरवी हिबुके नरेंद्रः वक्रासितौ श
शिसुरेज्यसितार्कसौम्या होरासुखायगुणसुखास्तिगताः प्रजेशः २८ मे

१९६ शृणोति दशमे चंद्रः एकादशेर्कशनिः लग्ने गुरुर्द्वितीयो बुधभौमौ चतुर्थे शु
क्रश्चेति द्वितीयो योगः लग्ने कुजशनी चतुर्थे चंद्रः सप्तमे गुरुः नवमे शुक्रः ·
दशमे सूर्यः एकादशे बुधः तदा द्वितीयरत्नयोनृपयोगो राजा अन्यो धनी उक्त
योगेषु जातानां कदा राज्याप्तिस्तत्राह कर्मलग्नयुतपाकदशा
यां स्फुलश्चिरप्रवाप्रबलस्य शत्रुनीचगृहात्पातदशायां छिद्रसंज्ञायद
शापरिकल्प्या १९ कर्मेति योगकर्तृणां ग्रहाणां मध्ये यो लग्नस्थो दशमा
मस्थो वा तस्य पाकदशायां अंतर्दशायां राज्याप्तिः यदा लग्नदशमयोर्द्वयोर
पि ग्रहौ स्तः एकस्मिन् द्वयोर्वा विरुद्धबलस्तदा तेषु बलवत्तोंतर्दशायां राज्याप्तिः
लग्नदशमयोः ग्रहहीनयोः किं कार्यमत आह अथवेति यदा लग्नदशा १९६

मेषस्थेतदा सर्वग्रहेषु यो बलीनतरं तद्दशायां राज्यप्राप्तिः बलवत्तर एवव
कृष्टं तद्दशायां क्षयत्रांतर्दशाकाले चारवशादतिबलवत्वं तत्र राज्यप्राप्तरा
ज्यस्य भ्रंशाप्तिश्चाष्टमस्तु नीचेति लग्नराज्यस्वजन्मकाले शत्रुक्षेत्रस्थेन नी
चराशिगेन च यान्तर्दशा दत्ता तस्यां तस्मिन् चारवशात् दुःस्थावले राज्यहरणं
वाच्यं साछिद्रदशा ज्ञेया पुनश्चारवशात्तस्मिन्बलरहिते सति छिद्रदशा व
संज्ञयदशा ज्ञेया तस्यामन्यस्यैव युक्तनृपस्य संज्ञया तु नः राज्याप्तिः स
स्यात् तथोक्तं गार्गेण ज्ञम्नगः कर्मगो वास्पादष्ट वा प्रबलोपि यः स्वस्था
त्स्वांतर्दशाकाले राज्यदः प्रबलो यदा १ नीचारिग्रहसंस्थस्य दशायां प्र
बलस्य च च्युतिर्बलविहीनस्य तस्मात् द्वोपरसंज्ञया हि १९ भोगिनां क्र

२७७ वद्धेरेश्च सुखामितानां च जन्मज्ञानं मालिन्यात् १९ गुरुसितबुधलग्ने सप्तमस्थेर्के पुत्रेश्विय
त्रिदिवसनाथे भोगिनां जन्म विख्यातं शुभबलयुतकेंद्रे क्रूरे भस्थे च पापैर्वर्जिति
सवरद स्युः स्वामितामर्थभाकश्च २० गुरुसितेति लग्ने गुरुशुक्रबुधानाममन्य
तमे त्रासमेस्त्रास्ति: दशमेर्के: तदा भोगिनां जन्मयतस्तितो योगावामितस्तदशा
मेर्कबुधो लग्ने न स्यात्तथापि पूर्वेश्चगास्त्रानुसारेणोक्तत्वान्न दोषः तदुक्तं गुरुहृ
भार्गवे लग्ने सप्तमस्थेर्कनंदने दशमस्थे रवौ जातो भोगभाक्पुरुषो भवेत् तद
ति शुभे क्षितिशुभग्रहसंबंधिनो पैरागायस्ते च बलयुतो यदि केंद्रगता भवति पा
पाः पापराशिगाश्च तदा जातो भिक्षुकानां चौराणां च स्वाम्यमाप्नोति धनवांश्च
तदुक्तं पापदृक्वाग्ते: पापै: केंद्रस्थै: सौम्यराशिभि: सबलैर्जन्मयस्यासु: स २७७

भवेदस्य नायक इति २०॥ इति श्रीमहीधरकृते बृहज्जातकविवरणे राज
योगाध्यायो ११॥ अथ नाभसयोगाध्यायो व्याख्यायते॥ नाभसयोगानां चत्वा
रो विकल्पाः आकृतियोगाः १ संख्यायोगाः २ आश्रययोगाः ३ दलयो
गाश्च ४ तत्र विंशतिराकृतियोगाः सप्त संख्यायोगाः त्रयः आश्रययोगाः द्वौ
दलयोगौ तत्र द्वित्रिचतुर्विकल्पानां संख्याज्ञानमौपच्छंदसिकेनाह नव
दिग्वसवस्त्रिकाग्निवेदैर्गुणिता द्वित्रिचतुर्विकल्पजाः स्युः यवनैस्त्रिगुणा
हि षट्शतान्युक्ता कथिता विस्तरतोऽत्र तत्समासः नवदिगिति नवदशाष्टौ
९ १० ८ एते यथाक्रमं द्वित्रिचतुर्भिः ३ ३ ४ गुणिताः संतो द्वित्रिच
तुर्विकल्पोजाः संख्याः स्युः २७ ३० ३२ इति अयमर्थः आकृतियोगा २०

१७९ संख्यायोगाः ७ एतद्विकल्पद्वयेन सप्तविंशतिरप्रत्यययोगाः २७ तद्योगे ३०
दलयोगो २ तद्योगे द्वात्रिंशत् ३२ एवं द्वित्रिचतुर्विकल्पजा योगाः स्फु
पवनैः पुनस्त्रिसंगुणा षट्शतानि अष्टादशशतानि १८०० योगा विस्तरे
णकथिताः तन्मते अप्रत्यययोगास्त्वायोविंशतिसंख्यायोगाः सप्तविंशत्य
धिकशतं १२७ तद्योगे सार्द्धशतं १५० तच्चैकैकं रात्रिंलस्समाधिकयो
कं तस्मात् द्वादशकेन सार्द्धशतं गुणितं अष्टादशशतानि १८०० भवति ए
वं पवनैस्त्रिसंगुणा षट्शता विस्तरेण ज्ञात्वात्र शास्त्रे तत्समासस्तस्य वि
स्तारस्य संक्षेपः कथ्यते द्वात्रिंशद्योगेष्वेवाष्टादशशतान्यंतर्भवंति तत्फ
लषष्ठ्यफलसमासात् १ अप्रत्यययोगत्रयं दलयोगद्वयं चोपच्छंदसिके १७९

माह रज्जुर्मुसलंनलश्चराद्यैः सत्यस्त्वाश्रयजान्जगादयोगान् केंद्रैः सदग्र
फलैर्दलाख्यौ स्रक्सर्पौ कथितौ पराशरेण २ रज्ज्वेति चरस्थिरद्विस्वभा
वैर्ग्रहैर्येषां त्रयं रज्जुमुसलनलसंज्ञानामाश्रययोगान्सत्याचार्यउचेऽयम
र्थः एकस्मिंश्चरराशौ चरराशिषु चतुर्ष्वेवा यदा सर्वे ग्रहाः स्थिराद्विस्वभावा
श्च शून्यास्तदा रज्जुयोगः एवं स्थिरराशौ सर्वेन्येश्च शून्यास्तदा मुसलयो
गः एवं द्विस्वभावराशौ यदा सर्वे तदा नलयोगः ३ तथा च सत्यः सर्वे चरेषु य
दा स्थितायोगमाह तं रज्जु अन्यस्यो प्रियस्य सततं विदेशवासस्याप्य
युक्तस्य १ सर्वे स्थिरेषु राशिषु यदा स्थिता मुसलमाह तं योगं जन्मनिक
मकराणां प्रख्यानामनर्थमानाभ्यां २ द्विशरीरेषु नल इति योगो हीनाति

१७९ रिक्तादेहानां निपुणानां पुरुषाणां धनसंचयभागिनां भवति ॥ अत्र केचि
दाहुः चरचतुष्के सर्वै रज्जुः स्थिरचतुष्के मुशलं द्व्यंगचतुष्के नल इति तदयु
क्तं यतो गार्गिः एको द्वौ वा त्रयः सर्वे चराः सर्वे यद्देहे युता चरयोगास्तदा रज्जुः
साधूनां जन्मदो भवेत् स्थिरस्थे मुशलं नाम मानिनां जन्मकृन्नृणां द्विस्वभा
वे नलाख्यस्तु धनिनां परिकीर्तित इति ॥ केंद्रैरिति शुभाशुभयुतैः केंद्रै
र्मालासर्पाख्यौ दलयोगौ पराशरेणोक्तौ अयमर्थः येषु तेषु त्रिषु यदा बु
धगुरुशुक्राः स्युः न कुत्रापि केंद्रे पापः तदा मालायोगः अथ येषु त्रिषु कें
द्रेषु रविकुजशनिनः कुत्रापि सौम्यः केंद्रे तदा सर्पयोगः ननु चंद्रोपि शुक्ल १७९
कृष्णपक्षयोः शुभाशुभश्च तद्योगादपि मालासर्पौ चतुःकेंद्रेषु भवतीति

त्रिषु केंद्रेष्विति कुतो व्याख्यातं यतो गार्गिः केंद्रसंस्थैर्यमारार्कैः सर्प्पो दुःखित
जन्मदः भोगजन्मप्रदा माला लब्धजीवसितेंदुजैरिति पराशरेपि केंद्रत्र
यगतैः सौम्यैर्वा दलसंज्ञितौ यौ योगौ सर्पमालाख्यावभिहितौ फलप्रदावि
ति ननु तथापि पापहीनकेंद्रेषु सौम्येषु माला सौम्यहीनकेंद्रगेषु पापेषु
सर्प इति कथं ज्ञातं वचनात् यतो बादरायणः केंद्रेष्वपापेषु सितज्ञजी
वैस्त्रिकोंद्रसंस्थैः कथयंति मालां सर्पस्त्वसौम्येषु यमारसूर्यैर्योगाविमौ
द्वौ कथितौ दलाख्याविति २ आश्रयदलयोगाः सत्यपराशरमतेवोक्ता
स्तत्र स्वमतताभावे कारणमुपपादयन्नाह योगा व्रजंत्याश्रयजाः समत्वं यवाब्
ज्ववज्राण्डजगोलकाद्यैः केंद्रोपगाप्रोक्तफलौ दलाख्यावित्याहुरन्येन पृथ

१८०

क्रफलौतो ३ योगस्ति रज्जुमुशलनलयोगाः आकृतियोगेर्यत्रपद्मवज्र
विहगगोलकेदारदिपद्माद्याअकयूपांगोलयुगलकेदारैः संख्यायोगेष्वप
साद्दृश्यंप्राप्नुवंतोसंतोनोक्ताः दलयोगोमालासर्पाख्योतुकेंद्रगतग्रहफले
नपुनरुक्तोततोस्मैनोक्तौ तत्रस्त्रक् केंद्रत्रिकोणशुभभावगास्तास्तेष्वेवपापा
नशुभप्रदास्फरिति तद्धिताभ्यां कि मिश्रोनाभससंज्ञाविशेषादित्येवभा
ति ३ आकृतियोगान्येवगदाशकटविहगशृंगाटकहलाख्याश्चवसं
ततिलकेनाह आसन्नकेंद्रभवनद्वययोगेगदाख्यलग्नचस्त १७ गेषुशक
टविहगः ख ९ बंधोः ४ शृंगाटकंनवमपंचमलग्नसंस्थैर्लग्नान्यगैर्हल
मितिप्रवदंतितज्ज्ञाः ४ आसन्नेति निकटवर्त्तिकेंद्रद्वययोगेः सर्वैः गदा १८०

योगः सचतुर्विधः लग्नचतुर्थगैः सर्वैरेकः चतुर्थसप्तमगैः द्वितीयः सप्तमदश
मैस्तृतीयः दशमलग्नगैश्चतुर्थः इति लग्नसप्तमगैः सर्वैः सकटयोगः दशमच
तुर्थे सर्वैर्विहगयोगः नवमपंचमलग्नस्थैः सर्वैः शृंगाटकयोगः लग्नं वर्ज्य स
र्वैः परस्परत्रिकोणगैर्हलयोगः स त्रिविधः द्वितीयषष्ठदशमगैः सर्वैरेकः
तृतीयसप्तमैकादशैर्द्वितीयः चतुर्थाष्टमद्वादशैस्तृतीयः इति ४ वज्रय
वपद्मवापीसंज्ञयोगचतुष्टयं वैतालीयेनाह सकटांडजवच्छुभाशुभैर्व
ज्रं तद्विपरीतगैर्यवः कमलं तु विमिश्रसंस्थितैर्वापी तद्यदि केंद्रबाह्यतः
५ शकटेति शकटयोगवत्स्थितैः शुभैर्विहगवत्स्थितैरशुभैश्च व
ज्रयोगः अयमर्थः लग्नसप्तमयोः सौम्याश्चतुर्थदशमयोश्च पापाः नान्य

१८२ ष्टके चित्तदा वज्रयोगः तद्विपरीतैर्यवःस्तिलग्नसप्तमयोः पापाः चतुर्थदशम
योः सौम्यास्तदा पद्मयोगः मिश्रैः कमलमिति शुभाः पापाश्च मिश्राः संतश्चतुष्कें
द्रगास्तदा पद्मयोगः तदेव कमलं केंद्रवाह्यगैर्वापीयोगः सद्विविधः पणफ
रस्थैः सर्वैरेकः आपोक्लिमगैर्द्वितीयः ५ वज्रयवयोगयोर संभवमनुभा
ह पूर्वशास्त्रानुसारेण मया वज्रादयः कृताः चतुर्थभवने सूर्यात्कुजसितौ
भवतः कथं ६ पूर्वैरिति वज्रयवो मयजवनमणित्थैरुक्तत्वान्मयोक्तौ यतो
रवेश्चतुर्थराशिंगो पूर्वपश्चाद्वा बुधशुक्रौ न भवत एवं बहुवचनमन्येषाम्
मीदृशानामुपलक्षणं ६ अथ यूपेषुशक्तिदंडाख्ययोगचतुष्टयमनुभा
ह कंटकादिप्रवृत्तैश्चतुर्गृहगतैर्ग्रहैः यूपेषुशक्तिदंडाख्या होराद्यै १८२

कंटके: क्रमात् ७ कंटकेति लग्नस्थै: केंद्रे कृत्वा केंद्रादितश्चतुर्गृहे
गे सर्वैर्ग्रहै: यूपादय: स्यु: तथाहि लग्नद्वितीयतृतीयचतुर्थगै: सर्वैर्ग्र
हैर्यूप: चतुर्थपंचमषष्ठसप्तमे सर्वै: शरयोग: सप्तमाष्टमनवमदशमे:
सर्वै: शक्तियोग: दशमैकादशद्वादशलग्नगै: सर्वै: दंडयोग: ७ नावा
दियोगपंचमाह नौकूटछत्रचापानि तद्वत्सप्तमर्क्षसंस्थितै: अर्द्धचं
द्रस्तु नावाद्यै: प्रोक्तस्त्वन्यर्क्षसंस्थितै: ८ नावेति तद्वल्लग्नादिकेंद्रे
भ्यश्चारभ्य सप्तमस्थानगै: सप्तग्रहैर्नावादियोगचतुष्टयं भवति अयम
र्थ: लग्नद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमषष्ठसप्तमेषु यदा सर्वे ग्रहास्तदा नौयो
ग: एवं चतुर्थादिदशमांतेषु यदा सर्वे ग्रहास्तदा कूटयोग: सप्तमादिल

१८२ ष्टांतेषु यदा सर्वे तदा छत्रयोगः दशमादि चतुर्थांतेषु यदा सर्वे तदा चाप
योगः अर्द्धचंद्र इति नावाद्यैरवान्यत्रेषु केंद्रव्यतिरिक्तेषु स्थितैस्तैरर्द्धचंद्र
योगः तद्यथा पणफरेभ्य आपोक्लिमगेभ्यो वारभ्य निरंतरं सप्तमगृहे
षु यदा सर्वे ग्रहास्तदार्द्धचंद्रयोगः सोष्टविधः द्वितीयाष्टमांतेयदा सर्वे
तदेकः तृतीयानवांतेषु सर्वे द्वितीयः पंचमादिषष्ठेकादशांतेषु सर्वेस्तृ
तीयः षष्ठादिद्वादशांतेषु सर्वेश्चतुर्थ अष्टमादिद्वितीयांतेषु सर्वे पंच
मः नवादितृतीयांतेषु सर्वेषु षष्ठः एकादशादिपंचमांतेषु सर्वे सप्तमः
द्वादशादिषष्ठांतेषु सर्वैरष्टमः ८ योगद्वमाह एकांतरगतैरथ्यौस
मुद्रः षड्ग्रहाश्रितैः विलग्नादिस्थितैश्चक्रमित्याहुस्तज्ज्ञ संग्रहः ९ १८२

एकांतरेति द्वितीयस्थानादेकांतरष— ड्राश्रितैः समुद्रयोगः लग्नादे
वंचक्रं तद्यथा द्वितीयचतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशेष्वेषु यदा सर्वे स्तदा
समुद्रयोगः लग्नतृतीयपंचमसप्तमनवमैकादशेष्वेषु सर्वे यदा तदा चक्र
योगः एवमाकृतिजा विंशतियोगा उक्ताः ९ संख्यायोगानुक्त्वालि
ख्याह संख्यायोगाः सप्तसप्तर्क्षसंस्थैरेकापायाद्वल्लकीदामपाशाः केदा
रसंज्ञश्छूलयोगो युगंच गोलश्चान्यान्पूर्वमुक्तान्विहाय १० संख्येति सप्त
भिर्ग्रहैः सप्तादिस्थानेषु स्थितैरेकैकापगमाद्वल्लकादयः सप्तयोगाः स्युः त
द्यथा सप्तस्वस्थानेषु सर्वैर्वल्लकीयोगः षट्सु सर्वैर्दामयोगः पंचसु पाशः
चतुर्षु केदारः त्रिषु शूलः द्वयोर्युगः एकस्मिन्गोलः परंतु पूर्वोक्तान्योगां

१८३ स्यात्कापूर्वोक्तयोगेः संख्यायोगमाह ॥ रूपपूर्वोक्तयोगाएव ग्राह्याः संख्यायो
गास्त्वर्थे॥ अथाश्रययोगत्रयजातानां दलयोगद्वयजातानां च फलं वसं
ततिलकेनाह ॥ ईर्ष्युर्विदेशाभिरतोध्वरतश्च रज्ज्वां मानी धनी च मुसले
वकुहरस्य सक्तः॥ अंगस्थिराढ्यनिपुणो नलजश्च गुरुस्यो भोगान्वितो भु
जगजो वकुडः खभाक् ॥ ११ ॥ ईर्ष्युरिति रज्जुयोगे जातः पराद्धिमत्सरः
परदेशाभ्यसनी सततमटनशीलः स्यात् ॥ मुशलयोगक्तगर्वितः वित्तवान्
वकुकर्मारंभशीलः नलयोगे अंगहीनः दृढनिश्चयः धनवान् कार्येषु सद
क्षः दृष्टिः दलयोगफलमाह ॥ स्रगिति मालायोगे भोगवान् सर्पयोगे ना
न दुःखभोगी॥ अथाश्रययोगानां ख्यातमोसाम्पेसत्पाश्रयेवेकल्पम १८३

गुरु भाह आश्रयोक्ताश्च विफला भवंत्यन्ये विमिश्रिताः मिश्रा येऽत्र फ
लं ह्युदैरमिश्राः स्वफलप्रदाः २२ आश्रयेति आश्रययोगेरज्ज्वादयोऽन्ये
र्वज्रयवाद्यैर्मिश्रा सा सदृश्रूपं गताः संतो निःफलाः स्युः यद्यन्यैरमिश्रास्त ह
दा स्वफलदाः चरराशौ लग्नगते स्थिरद्विस्वभावस्थैर्ग्रहैरमिश्राः स्थिर
लग्नगते चरद्विस्वभावगतैरमिश्राः द्विस्वभावलग्नगते चरस्थिरगतैर्ग्र
हैरमिश्रास्त्वमित्यर्थः गदायोगपंचकफलं वसंततिलकेनाह यज्वार्थभा
क्सततमर्थेरुचिर्गदायां तदृत्तिभुक्कृशकटजः सरुचक्रदारः कृतोटनः
कलहरुग्द्विट्योग्रदिष्टः शृंगाटके चिरसुखी हि पिहृत्फलाख्ये २३ यज्वेति॥
गदायोगे यज्ञनशीलः धनी धनार्जनोद्यमश्शीलश्च शकटयोगेन वृत्तिभुक्कृशकट

१८५ जीवीत्यर्थः रोगी कुत्सितभार्यश्च विहगयोगे कृत्यकर्त्ता भ्रमणशीलः कलिकृच्च
ननुकृतेनाप्यटनेन भार्यं तत्पर्यटनपदं त्यर्थः सत्यपरेछयोगमागमशीलोहृ
तः स्वेछयात्त्वटनतन्द्रुभयभोगीत्यर्थः शृंगाटकयोगे चिरेणसुखीवयोंतेसुख
सभागीत्यर्थः चिरकालसुखीतिकश्चित्तन्नयातोगागिः लग्नपंचेधर्मस्थे
योगः शृंगाटकोमतः वयोंतेसुखिनांजन्मतत्रस्यात्स्वाद्भुभाषिणमिति ह
लयोगेकृषिकरः वज्रादियोगचतुष्कलेफतेनैवाह वज्रेत्यपूर्वेसुखितः
सुभगोतिशूरोवीर्यान्वितोप्यपथ्यवेसुखिनोवयोंतः स्विख्यातकीर्त्यमित
सोख्यगुणश्चपश्चेवयांतनुस्थिरसुखानिधिकृन्तदाज्ञा १५ वज्रेति व
ज्रयोगेबाल्येवार्द्धकेसुखीयौवनेदुःखीत्यर्थः जनप्रियः शुद्धधीरश्चयवन १८५

योगेपराक्रमी यौवने सुखी अंत्ये मध्यं पद्मयोगे प्रसिद्धकीर्त्तिः अपरमितसु
अगुणश्च विद्याश्रेयार्द्दयो यस्य सः वापीयोगे स्वल्पं चिरकालिनं च सुखं यस्य
सः भूमो धनस्थापनशीलः अन्नदाता कदर्यश्च १४ यूपादिचतुष्कफल
माह त्यागात्मवान्क्रतुवैर्यजते च यूपे हिंसात्मा गुणाधिकृतः शरके स्थ
पारव्ये नीचोलशः सुखधनैर्विपुतश्च शक्तौ दंडे प्रिये विरहितः पुरुषोंत्यवृ
त्तिः १५ त्यागेति यूपयोगे दाता अप्रमादिः शरेण्यन्तकर्त्ता शरयोगे वधा
शीलः बंधनागाराधिकारी वाणकर्त्ता च शक्तियोगे नुचितकारी कर्मस्वप
दुःदुःखी निर्धनश्च दंडयोगे पुत्रादिहीनः नीचवृत्तिश्च सेवया जीवती त्यर्थः
नावादिचतुष्कफलमाह कीर्त्यायुतः अलसुखकृपणश्च नौजः कूटेन

१९५ तस्तवनवंधनयश्चजातः छत्रोद्भवः स्वजनसौख्यकरोस्तसौख्यः शूरश्चकार्मुकभ
वः प्रथमांत्यसौख्यः २६ कार्मेति नौयोगकाजीवान्कदाचित्सुखीश्चदात
कूटयोगेअनृतेप्लवनामतिर्यस्यसः मिथ्याभाषीत्यर्थः कारागाराधिकारीचछ
त्रयोगेवंधनानांसुखकरः वार्द्धकेसुखीचचापयोगेयुद्धप्रियः बाल्यवार्द्धक्ययोः
सुखस्व अर्द्धचंद्रादिचतुष्कफलमाह अर्द्धेंदुजः शुभगकांतवपुःप्रधा
नस्तोयालयेनरपतिप्रतिमश्चभोगी चक्रेनरेंद्रमुकुटद्युतिरंजितांघ्रिर्वी
र्योद्भवश्चनिपुणः प्रियगीतनृत्यः २७ अर्द्धेंदुजेति अर्द्धचंद्रयोगेसर्वज
नप्रियः दर्शनीयः सर्वजनपूज्यश्चसमुद्रयोगेनृपतिप्रतिमोराजतुल्यः भो
गीसुखी चक्रयोगेनरेंद्रमुकुटद्युतिरंजितांघ्रीचक्रवर्तीत्यर्थः तपोज्ञाना ९५

रिद्वियोगान्नृपपूज्यो वा एवमाकृतियोगफलमुक्त्वा संख्यायोगफलमाह वी
णेति वीणायोगे सूक्ष्मदृष्टिः गीतप्रियो नृत्यप्रियश्च २७ दामाद्वियोगच
तुष्कफलमाह दातान्यकार्यनिरतः पशुपश्च दाम्नि पाशे धनार्जनविशील
स्सभृत्यबंधः केदारजः कृषिकरः स बहूपयोगश्शूरस्ततो वधस्तु विवि
धनश्च शूले २९ दातेति दामयोगे उदारः परोपकारनिरतः पशुपालश्च
पाशयोगे धनार्थने कुशलः असन्मार्गेण धनार्जनकः इत्यर्थः तथा भृत्यावां
धवश्चाज्ञाकरः केदारयोगे कर्षणकरः बहूनामुपकारी शूलयोगे युद्धप्रि
यः प्रहारयुतः अर्थप्रियश्च दरिद्रश्च अप्यगोलयोः फलं नाभसयोगानां सर्व
स्वपि फलदातृत्वं च वराहमिहिरेणाह धनविरहितः पापबुद्धिर्वा युगे त्वप्यगोलके

१९६ विधनमलिनो ज्ञानोपेतः कुञ्ज्ञी ल्पलज्ञोऽटनः॥ इति निगदितयोगाः सार्द्धफ
लैरिह नाम साम्यमत फलदाः प्रोक्तास्तैते समस्तद्वज्ञा स्वपि धनविरहितम
ति युगयोगे निर्द्धनो वेद मार्गव्यपेतश्च गोलयोगे निर्धनः मलिनो गोमलि
नवस्त्रः मूर्खः लोके निंद्यश्च ल्पकत्तीकर्मपटुः भ्रमणशीलः नन्वलसा
टनश्चेति विरुद्धं उच्यते यद्यपि स्वरूपेणालसस्तथापि भोजनस्याटनं वि
ना संपादयितुमशक्तेरटनः एवं फलैः सार्द्धनाभसयोगा उक्तास्ते सर्वग्र
हाणां दशास्वकीयफलं ददाति ते योगाद शाष्टकवर्गफलादंतरो भ
वंति दशापतिर्दशाफलं ददाति गोचरे वाष्टकवर्गेऽपि चनन्वेवं नाभसस्य विह
इदशापतेश्चशुभफले चतद्विपरीत्ये वविरोधइतिचेन्न नाभसो नो प्याधिमि १९६

रभिभूयंतोमेघोग्निनापित्तातलद्रुमछायामाश्रितः सुखिनमात्मानंम
न्यंतेइतिमिश्रफलानुभावोभोगिनांदरिद्राणांचसंभवतिवयघवनमते
सार्धशतंनाभसयोगान्कास्तेकथ्यंते लग्नचतुर्थयोः सर्वैर्ग्रहैर्यूपश्चतुर्थास्त
योः सर्वैः शरः सप्तमदशमयोः सर्वैः शक्तिः दशमलग्नयोः सर्वैर्दंडः स एव
मूर्धजेः सह पूर्वोक्ताख्यो विंशति सप्तविंशत्युत्तरशतं संख्यायोगाः यथा
एकविकल्पा सप्त द्विविकल्पा एकविंशति त्रिविकल्पा पंचत्रिंशत् चतु
र्विकल्पाः पंचत्रिंशत् पंचविकल्पा एकविंशति षड्विकल्पाः सप्त सप्तवि
कल्पाः एकः एषामेको सप्तविंशत्यधिकशतं १२७ पूर्वोक्तत्रयोविंशत्या
सह सार्धशतं राशिद्वादशकेनाष्टादशशतानि भवंति तद्युक्तिप्रका

९८ रोगणित्तवशात् ज्ञेयः विस्तरभयान्नोच्यते ॥ इति श्रीमहीधरकृते बृहज्जा-
तकविवरणे नाभसयोगाध्यायः द्वादशः ॥ ॥ अथ चंद्रयोगाध्यायः ॥ त-
त्रादौ सूर्याद्यकेंद्रपणफरापोक्लिमगे चंद्रे फलमाह अधमसमवरिष्ठान्यर्क-
केंद्रादिसंस्थे शशिनि विनयवित्तज्ञानधीनैपुणानि अहनि निशि च चं-
द्रे स्वेधिमित्रांशके वा सुरगुरुसितदृष्टे वित्तवान्स्यात्सुखी च १ अध-
मेति विनयः सुशीलता वित्तं धनं ज्ञानं शास्त्रबोधः धीर्बुद्धिः नैपुण्यं कार्ये-
षु सूक्ष्मदर्शितत्वं अर्कात्केंद्रगे चंद्रे विनयादीन्यधमानि असप्रायाणि
न भवंतीत्यर्थः रवेः पणफरगे चंद्रे तानि मध्यानि स्वल्पानि किंचिदधिकानी-
त्यर्थः रवेरापोक्लिमगे चंद्रे तान्युत्कृष्टानि नितदुक्तं मूर्खान्दरिद्रांश्च पला ९८

नुर्विज्ञालानुचंद्रः प्रसूतेर्कचतुष्टयस्थः कुर्याद्द्वितीये धनिनां प्रसूतिमायोर
त्रिमस्थेच कुलाग्रजानामिति अहर्निशि दिवाजन्मनि यत्रतत्रस्थो चंद्रोयद
दि स्वनवांशस्थो धिमित्रनवांशस्थो वा गुरुणा दृष्टः श्रेष्ठस्तदा धनी भोगी च रा
त्रौ जन्मनि तादृशः चंद्रः शुक्रदृष्टः श्रेष्ठस्तदा धनी भोगी च तदुक्तं स्वांशेधि
मित्रस्यांशे वा स्थितो दिवसे शशांको गुरुणा दृष्टस्तत्रजातो वित्तसुखान्वितः
निशि पर्वंभृगुणा दृष्टः शशी जन्मनि शस्यते विपर्यस्थे शशीनां हीनो जायतेल्प
धनो नरः अधियोगं सफलं वसंततिलकेनाह सौम्यैः स्मरारिनिधनेष्वधि
योग इंदोस्तस्मिंश्चमूपसचिवचिवक्षितिपालजन्म संपन्नसौख्यविभवा हत
शत्रवश्च दीर्घायुषो विगतरोगभयाश्च जाताः २ सौम्यैरिति चंद्रात्सप्तमष

१६६ ष्ठाष्टमगै बुधगुरुसितैरधियोगः द्वयोरेकस्मिन्वाप्येषु स्थितैरपि तदुक्तं निधनं
स्थानं षष्ठे च चंद्रस्या नाद्यदा शुभग्रहैर्युक्तं अधियोगः सप्रोक्तो व्याससमासतः सप्त
धापूर्वैरितिव्यासस्तु कृतो विस्तारेण समस्तधासमासतः तत्र षष्ठे तद्यथा षष्ठगैः सर्वैःसौम्यै
रेकः सप्तमे द्वितीयः अष्टमे तृतीयः षष्ठसप्तमे चतुर्थः षष्ठाष्टमेः पंचमः स
प्ताष्टमेः षष्ठः षष्ठसप्ताष्टमेः सप्तम इति अर्थादेवं स्थितैः पापैः पापयोगमि
श्रो मिश्रः तदुक्तं षष्ठसप्ताष्टमसंस्थैश्चंद्रात्सौम्यैः शुभोधियोगः पापैः पापैरे
वं मिश्रैर्मिश्रस्तथैवोक्त इति अधियोगमाह तस्मिन्निति अधियोगजो
सेनापतिः मंत्री भूपो वा स्यात् एवं फलानां युगपदसंभवाद्देवीयं उक्त एवा
र्थैः सौम्यैर्नृपः मध्यबले मंत्रीहीनबलेः सेनापतिः नृपादीनामन्यतमाख्या १६६

पीड्यमाना भवंति वक्रैः खचरैः केश्वर्यानप्राप्य पश्चिमे जीविनः निरोगा नित्यं भयाश्च
ति अन्यैरेवं परं राजयोगाध्यायोक्तः तदुक्तं यवनेश्वरमयाद्यैः मंत्रिमित्रैरोगोः प्राप्ता
समस्ताः शुभाः क्रूराणां यदि गोचरेण पतितानां भाव्यालयाद्दूरतः भूपालः प्रभवे
त्सयस्य जलधेर्वेलावनीतोद्भवैः सेनामत्तकरींद्रदानसलिलं भृंगैर्भुजः पीय
ते इति सुनफा अनफा दुरधरा केमद्रुमाख्यं योगचतुष्टयं व्याख्याति विक्रीडि
तेनाह हित्वार्कं सुनफानफादुरुधराः स्वांत्योभयस्थैर्ग्रहैः शीतांशोः कथि
तान्यथा तु वसुभिः केमद्रुमोन्यैरसौ केंद्रे शीतकरेथवा ग्रहयुते केमद्रुमो नेष्य
ते केचित्केंद्रनवांशकेषु च वदंत्युक्तिः प्रसिद्धा न ते २ हित्वेति रविं विना चंद्राद्वि
तीयगैर्ग्रहैः सुनफाख्यो योगः द्वादशगैरनफा योगः द्विद्वादशगैर्दुर्धराख्यो योगः २

६९ वियोगभंगदोनपरं योगकर्तृत्वमध्येनगणपद्धत्यर्थः एतद्योगत्रयाभावे केमद्रुमयोगः ए
तेयोगाः सर्वसंमताः केचिदाचार्यैर्लग्नात् भौमादिग्रहैः केंद्रगैः भौमादिग्रहयुते वा श
केमद्रुमभंगमुच्यते चंद्रादपि केंद्रगे ग्रहे केमद्रुमो भावः तदुक्तं यवनार्थे केंद्रगश्चंद्रा
द्विनाभानुं नचेद्ग्रहः कश्चिच्चास्याद्विनाचंद्रं लग्नात्केंद्रगतोथवा योगः केमद्रुम
मोनाम तदा स्यादतिगर्हितः भवंति निंदिताचारा दारिद्र्यमपसंयुताः इति मतांतर
माह केचिदिति केचिदाचार्याः केंद्रेषु केचिन्नवांशेषु योगत्रयं वदंति तद्यथा
ताराग्रहैश्चंद्राच्चतुर्थगैः सुनफा दशमस्थैर्नफा चतुर्थदशमस्थैर्दुरधरा अ २
न्यथा केमद्रुमः तथा ज्ञातकीर्तिः चंद्रचतुर्थस्थैः सुनफा दशमस्थैः कीर्त्ति
तानफा विहगैः उभयस्थितैर्दुर्धरा केमद्रुमसंज्ञोऽन्यः इति केचिन्नवांश ६९

राशेर्द्वादशगैः ताराग्रहैरनफा चंद्रनवांशराशेर्द्वितीयद्वादशगैः ताराग्रहैः दुरध
रा चंद्रनवांशराशेर्द्विद्वादशयोर्ग्रहाभावे तदा केमद्रुमः तथा च जीवशर्मा यवना
स्त्रिसंज्ञे शीतांशुर्नवांशे जन्मनि स्थितः तद्वितीयस्थितैर्योगः सुनफाख्यः प्रकी
र्तितः व्ययस्थैरनफा ज्ञेयो ग्रहैर्द्विव्ययसंस्थितैः प्रोक्ता दुरधरा योगोऽन्यथा के
मद्रुमः स्मृतः इति तन्मतमाश्रमाह उक्तास्ति येषामेवमप्यमतद्वयकेंद्रत्वे
ननवांशे केनवायोगत्रयोक्तिस्ते लोकेन प्रसिद्धा रेनांगीकृतत्वात् २ सुन
फादीनां संख्यामिंद्रवज्रयाह त्रिंशत्सरूपाः सुनफानफाख्याः पृथक्त्रयं १०
दौरुधरप्रभेदाश्च विकल्पैः क्रमशो मिनीपनीतेन निवृत्तिः पुनरन्यनीतिः ४
त्रिंशद्विति एकत्रिंशत्सुनफायोगाः तावंत एवानफायोगास्तत्र सुत्तरस्थानं

१५०

दुरधराभेदाः इच्छाविकल्पैः परिणामाभिनीयसंख्यायनीतिसति निवृत्तिः कार्यापु
नर्भूयोन्यानीतिः स्थानांतरेचालनं कार्यं अयमर्थः सुनफादयोभौमबुधगुरु
सितासिताः पंचभिः निष्पाद्यंते तस्मादिच्छाविकल्पाः पंच तेषां न्यासः तत्रलील
लावत्यां भास्करोक्तविधिना विकल्पसंख्यानयनं तदुक्तं तेन एकाद्येकोत्तरा अंको
व्यस्ताभाज्याः क्रमश्चयैस्ते. परः पूर्वेण संगुणस्तत्परस्तत्परेण चएकद्वित्र्या
दिभेदाः स्फुटमिदं साधारणं स्मृतं इति एकादिका एकोत्तरा व्यस्ता क्रमस्थितैर्ते
भाज्याः लब्धे गुणिताः संतः इत्यर्थः यथा पंचानां छेदरूपमधः तेन पंचानां
भागमपहृत्यावाप्तं पंच ते द्वितीयस्थानानि चतुरः संगुण्याधः स्थाद्वाभ्यां
भागे हृते लब्धं १० तेस्तृतीयस्थानानि संगुण्याधःस्थैस्त्रिभिः भक्ते लब्धं १० १५०

तेष्वतुर्थस्थानस्थैर्द्वौ संगुण्याधस्थैः चतुर्भिर्भक्ते लब्धं पंच पंचमस्थानस्थ
मेकं संगुण्याधस्थैः पंचभिर्भक्ते लब्धं एकं एवं विकल्पाः ५ १० १० ५ १
एकादिका ज्ञेयाः यथा एकविकल्पाः पंच द्विविकल्पा दश त्रिविकल्पा दश
चतुर्विकल्पाः पंच पंचविकल्प एकः एवं एकत्रिंशद्ग्रहसन्निपाता यथा चंद्र
तद्द्वितीये भौम १ बुध २ गुरु ३ शुक्र ४ शनि ५ एकमेकक विकल्पाः
पंच कुजबुध ६ कुजजीवौ ७ कुजशुक्रौ ८ कुजशनि ९ बुधगुरु
१० बुधशुक्रौ ११ बुधशनि १२ गुरुशुक्रौ १३ गुरुशनि १४ शुक्र
शनि १५ द्विविकल्पा दश अथ त्रिविकल्पा कुजबुधजीवाः १६ कुजबु
धशुक्राः १७ कुजबुधशनयः १८ कुजगुरुशनयः २० कुजशुक्रशनयः २१

१९१ बुधगुरुशुक्राः २२ बुधगुरुशनयः २३ बुधशुक्रशनयः २४ गुरुशु
क्रशनयः २५ एवं त्रिविकल्पाः १० अथ चतुर्विकल्पाः कुजबुधगुरु
शुक्राः २६ कुजबुधगुरुशनयः २७ कुजबुधशुक्रशनयः २८ कुज
गुरुशुक्रशनयः २९ बुधगुरुशुक्रशनयः ३० एवं चतुर्विकल्पाः ५ पं
चविकल्पा एकः ३१ एकमेकत्रिंशत्सुनफायोगः अनेनैव विधिनावे
शिवाशिसुनफानफायोगाः एकत्रिंशत् अथ दुरुधरायोगविकल्पाः तत्र प्र
स्तारभावात्क्रमशो भिन्नीयेति न्यायेन व्युत्पत्तिः एका द्वितीये द्वादशे द्वितीय
द्वितीये एके द्वितीये द्वादशे भौमबुधौ १ बुधभौमौ २ कुजगुरू ३ गुरु
कुजौ ४ कुजशुक्रौ ५ शुक्रबुधौ ६ कुजशनी ७ शनिकुजौ ८ बु १९१

धगुरूगुरुबुधौ १० बुधशुक्रौ ११ शुक्रबुधौ १२ बुधशनी १३ शनिबुधौ १४
गुरुशुक्रौ १५ शुक्रगुरू १६ गुरुशनी १७ शनिगुरू १८ शुक्रशनी १९
शनिशुक्रौ २० अथैको द्वितीयेद्वौ पादत्रये द्वितीयेद्वौ पादत्रये चैकः तद्यथा कु
जबुधजीवौ १ बुधजीवौकुजः २ कुजबुधशुक्रौ ३ बुधशुक्रौकुज ४ कुज
बुधशनी ५ बुधशनीकुजः ६ कुजगुरुशुक्रौ ७ गुरुशुक्रौकुज ८ कुजगु
रुशनी ९ गुरुशनिकुजः १० कुजशुक्रशनी ११ शुक्रशनीकुज १२ बुध
कुजगुरू १३ कुजगुरुबुध १४ बुधकुजशुक्रौ १५ कुजशुक्रौबुधः १६ बु
धकुजशनि १७ कुजशनिबुध १८ बुधगुरुशुक्रौ १९ गुरुशुक्रबुध २०
बुधगुरुशनि २१ गुरुशनिबुध २२ बुधशुक्रशनी २३ शुक्रशनीबुध २४

१९२ गुरुकुजबुधौ २५ कुजबुधगुरु २६ गुरुकुजशुक्रौ २७ कुजशुक्रौगुरु २८ गु
रुकुजशनी २९ कुजशनीगुरु ३० गुरुबुधशुक्रौ ३१ बुधशुक्रगुरु ३२
गुरुबुधशनी ३३ बुधशनिगुरु ३४ गुरुशुक्रशनी ३५ शुक्रशनीगुरु ३६
शुक्रकुजबुधौ ३७ कुजबुधौशुक्र ३८ शुक्रकुजगुरु ३९ कुजगुरुशुक्रः
४० शुक्रकुजशनी ४१ कुजशनीशुक्रः ४२ शुक्रबुधगुरु ४३ बुधगुरु
शुक्रः ४४ शुक्रबुधशनी ४५ बुधशनीशुक्र ४६ शुक्रगुरुशनि ४७ गुरु
शनिशुक्रः ४८ शनिकुजबुधौ ४९ कुजबुधौशनिः ५० शनिकुजगुरु ५१
कुजगुरुशनिः ५२ शनिकुजशुक्रौ ५३ कुजशुक्रौशनिः ५४ शनिबुधगु
रु ५५ बुधगुरुशनिः ५६ शनिबुधशुक्रौ ५७ बुधशुक्रौशनिः ५८ शनि १९२

गुरुशुक्रौ ५९ गुरुशुक्रौशनिः ६० एवमेकत्रजाताश्शनीति ६० अथै
कोद्वितीयद्वादशगास्त्रयः द्वितीयेत्रयः द्वादशेएकः तद्यथा कुजोबुधगुरुशुक्राः १
बुधगुरुशुक्राः कुजः २ कुजोबुधगुरुशनयः ३ बुधगुरुशनयः कुजः ४ कु
जोबुधशुक्रशनयः ५ बुधशुक्रशनयः कुजः ६ कुजोगुरुशुक्रशनयः ७ गुरु
शुक्रशनयः कुजः ८ बुधकुजगुरुशुक्राः ९ कुजगुरुशुक्राः बुधः १० बुधः कु
जगुरुशनयः ११ कुजगुरुशनयोबुधः १२ बुधकुजशुक्रशनयः १३ कुजशु
क्रशनयोबुधः १४ बुधोगुरुशुक्रशनयः १५ गुरुशुक्रशनयोबुधः १६ गुरुः
कुजबुधशुक्राः १७ कुजबुधशुक्रौगुरुः १८ गुरुः कुजबुधशनयः १९ कु
जबुधशनयोगुरुः २० गुरुकुजशुक्रशनयः २१ कुजशुक्रशनयोगुरुः २२

१९३ गुरुबुधशुक्रशनयः २३ बुधशुक्रशनयोगुरुः २४ शुक्रकुजबुधगुरवः २५
कुजबुधगुरवः शुक्र २६ शुक्रकुजबुधशनयः २७ कुजबुधशनयोशु-
क्रः २८ शुक्रकुजगुरुशनयः २९ कुजगुरुशनयःशुक्रः ३० शुक्रोबु
बुधगुरुशनयः ३१ बुधगुरुशनयःशुक्रः ३२ शनिकुजबुधगुरवः ३३
कुजबुधगुरवःशनिः ३४ शनिःकुजबुधशुक्राः ३५ कुजबुधशुक्राः
शनिः ३६ शनिकुजगुरुशुक्राः ३७ कुजगुरुशुक्राःशनिः ३८ शनि
बुधगुरुशुक्राः ३९ बुधगुरुशुक्राःशनिः ४० एवमेकविंशत्युत्तरशतं
१२० अथद्वितीयेएकःषाट्स्त्रोचत्वाचत्वारोद्वितीयषाट्स्त्रोचेकःतयष्पाक्
जोबुधगुरुशुक्रशनयः १ बुधगुरुशुक्रशनयःकुजः २ बुधकुजगुरुश १९३

क्रशनयः ३ कुजगुरुशुक्रशनयोबुधः ४ गुरुकुजबुधशुक्रशनयः ५ कुज
बुधशुक्रशनयोगुरुः ६ शुक्रः कुजबुधगुरुशनयः ७ कुजबुधगुरुशनयः
शुक्र ८ शनिः कुजबुधगुरुशुक्राः ९ कुजबुधगुरुशुक्राःशनिः १० ए
वंत्रिंशदुत्तरं १३० अथद्विकोयादशग्रहावेवद्वितीये १ द्वौद्वितीयग्रहावेव
ग्रहश्रौकुजबुधौगुरुशुक्रौ १ कुजबुधौगुरुशुक्रौकुजबुधौ २ कुज
बुधौगुरुशनी ३ गुरुशनीकुजबुधौ ४ कुजबुधौशुक्रशनी ५ शुक्र
शनीकुजबुधौ ६ कुजगुरुशुक्रबुधौ ७ शुक्रबुधौकुजगुरू ८ कुज
गुरूबुधशनी ९ बुधशनीकुजगुरू १० कुजगुरुशुक्रशनी ११ शु
क्रशनीकुजगुरू १२ कुजशुक्रौबुधगुरू १३ बुधगुरूकुजशुक्रौ १४

१८४ कुजशुक्रौबुधज्ञानी १५ बुधज्ञानीकुजशुक्रौ १६ कुजशुक्रौगुरुज्ञानी १७
गुरुज्ञानीकुजशुक्रौ १८ कुजज्ञानीबुधगुरू १९ कुजज्ञानीबुधशुक्रौ
२१ बुधशुक्रौकुजज्ञानी २२ कुजज्ञानीगुरुशुक्रौ २३ गुरुशुक्रौकुजज्ञा-
नी २४ बुधशुक्रगुरुज्ञानी २५ शुक्रज्ञानीबुधगुरू २६ बुधशुक्रौकुज
ज्ञानी २७ कुजज्ञानीबुधशुक्रौ २८ गुरुशुक्रौबुधज्ञानी २९ बुधज्ञानी-
-- गुरुशुक्रौ ३० एवमेकत्रषष्टिस्फुटं ज्ञातं १६० अथद्वौद्वितीयेत्रयोद्वाद
शेतद्यथाकुजबुधौगुरुशुक्रज्ञानयः १ गुरुशुक्रज्ञानयःकुजबुधौ २ शु
क्रजीवौबुधशुक्रज्ञानय ३ बुधशुक्रज्ञानयःकुजजीवौ ४ कुजशुक्रौगुरु
शुक्रज्ञानयः ५ बुधजीवज्ञानयःकुजशुक्रौ ६ कुजज्ञानीबुधगुरुशुक्राः ७ १८४

बुधगुरुशुक्राः कुजशनयः ८ बुधगुरुकुजशुक्रशनयः ९ कुजशुक्रश-
नयो बुधगुरू १० बुधशुक्रौ कुजगुरुशनयः ११ कुजगुरुशनयो बुधशु-
क्रौ १२ बुधशनि कुजगुरुशुक्राः १३ कुजगुरुशुक्राः बुधशनी १४ गु-
रुशुक्रौ कुजबुधशनयः १५ कुजबुधशनयो गुरुशुक्रौ १६ गुरुशनी कु-
जबुधशुक्राः १७ कुजबुधशुक्रा गुरुशनी १८ शुक्रशनी बुधगुरुकुजाः
१९ बुधगुरुकुजाः शुक्रशनी २० एवमेकाशीत्युत्तरं शतं १८० दुरध-
रायोगाः सुनफानफाम्फलं मालिन्याह स्वयमधिगतवित्तः पार्थिवस्तत्समो
वा भवति हि सुनफायां धीधनख्यातिमांश्च प्रभुरगदशरीरः शीलवान्ख्या-
तकीर्त्तिः विषयसुखसुवेषो निर्वृतश्चानफायां ५ स्वयमिति स्वोपार्जि-

१९५ तधनः नृपस्तत्तुल्यो वा बुद्धिविनयकीर्त्तिभिर्युक्तः इष्टश्च सुनफायोगजो भवति अप्र
तिहताज्ञः निरोगदेहः विनयादिगुणयुतः प्रथितयशाः अष्टादिविषयोस्य कष्टप्र
युतः अनुलेपालंकारांबरस्यवेषः निवृत्तो मनोदुःखहीनः इष्टानफाजो नरः दुरुध
राके मद्रुमयोः फलं वसंततिलके नाह उत्पन्नभोगसुखभुक् धनवाहनाढ्यस्त्या
गान्वितो दुरुधराप्रभवः सभृत्यः केमद्रुमे मलिनदुःखितनीचनिःस्वाः प्रेष्याः
खलाश्च नृपतेरपि वंशजाताः इ उत्पन्नोति यत्र तत्रोत्पन्नो भोगसुखयुतः
धनैरश्वादिभिरनेकैर्युक्तः दाता समीचीनसेवकाई इष्टदुरुधराजः स्यात मलिन
वासाः दुःखी खी स्वकुलानुचितकर्मकृत निर्धनः परकर्मकृत दुष्टस्वभावः नृप
कुलोपि केमद्रुमे इष्टकः स्यात् सुनफादीनां सामान्यफलमुक्त्वा यद्दवग्रहविशे १९५

षफलमाह उत्साहसौर्यधनसाहसवान्महीजः सौम्यपटुः स्ववचनो निपुणः
कलासु जीयोर्थधर्मखेसे भाग्नृपपूजितश्च कामी भृगुर्वहुधनो विषयो
पभोक्ता ७ उत्साहेति उत्साहसीलः रणप्रियः धनी असमीक्षितकारी
कुजेयोगकर्त्तरीहग्भवति दक्षः वलीशोभनभाक् नृत्यचित्रपुस्तकलिपि
कुशलः बुधयोगकर्त्तरीहग्भवति धनीधर्मसुखीराजमात्यगुरौयोगकर्त्त
रीदृक् वहुधनो विषयोपभोक्तारसादिविषयभोक्ताइत्यर्थः इदृकसुक्र
योगेनरोभवति शनैश्चरेयोगकर्त्तरीचंद्रेदृग्रूपाहग्रूपेचजातस्यफलंपुष्पिता
ग्रयाह परविभवपरिछिद्रोपभोक्तारवितनयोवहुकार्यकृत्प्रणेताः अशुभ
कृद्दुष्पोन्द्रिहग्रूपमूर्त्तिर्गीलितनुः शुभदोन्यथान्यदूह्यं ९ परविभवेति परा

१९६ ज्ञेतानामैश्वर्यो नांगरक्षवल्लवाहनादिपरिवाराणां भोक्ता नानाकार्यकर्त्ता बहूनां
स्वामी ज्ञानी योगकर्त्तरीदृग्जो भवति एवं घ्यादिग्रहे योगकर्त्तरि घ्यादिनां फ
लं वाच्यं अथाशुभकृदितिचंद्रे दिने दृष्टपमूर्त्तिः समादि भावषट्कगते ऽनिष्ट
करो दारिद्र्यादिकर्त्ता गलितततनुरदृष्टपश्वरीरो लग्नादिषट्कावगतः शुभेष्वर्यादिप्र
दः अन्यथा प्रकारांतरेणान्यस्य विपरीतं तदुक्तं अथ यमर्थः रात्रौ जन्मनि दृश्येषचक्रा
र्द्धे चंद्रो ऽशुभः दृश्यचक्रार्द्धगतः शुभः इति लग्नाच्चंद्राद्वोपचयगतानां सौम्यानां फ
लं वसंततिलकेनाह लग्नादतीववसुमान् ध्वनवांकास्सौम्यग्रहैरुपचयोपगतैः स
मस्तैः द्वाभ्यां समोऽसमोल्पवसुभांप्वतदूनताय मन्येष्वसत्स्वपिफलेष्विदमुत्कटेन
९ लग्नादिति यस्य जन्मनि लग्नादुपचयस्थाः बुधगुरुसितास्त्रयोपि स्फुः सौर्स्यं १९६

तथ द्विश्चंद्रादुपचययोगेस्ति धनी लग्नाच्चंद्राद्वाद्युपचययोगे तदासमो मध्यमधनः नास्ति
वक्रधनो नात्यल्पधन इत्यर्थः तदुक्तं तायां लग्नाच्चंद्राद्वैकस्मिन्नुपचययोगेल्पधन
नी किंचिद्धनवानित्यर्थः अथापि देव लग्नाच्चंद्राद्वोपचये सौम्या हीने निर्धनः
अन्येषुन्यभावाशुभफलेषु विद्यमानेष्वपि इदं वाक्यं ल्पेषु वाच्यं अयमर्थः लग्ना
च्चंद्राद्वोपचयागो सौम्याः केमद्रुमोपयस्त्वशुभफलममित्र्यपत्र्यशुभमेवप्रधानेनदय
शिति॥श्री॥इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे चंद्रयोगाध्यायः॥ अथाद्विग्र
हयोगाध्यायः॥ तत्ररवेश्चंद्रादियुक्ते फलं शार्ङ्गले विक्रीडितेनाह तिग्मांशुर्जन
यतिद्विमांशुसहितं यंत्राश्मकारं नरं भोमेनाघरतं बुधेन निपुणं धीकीर्त्तिसौख्या
न्वितं क्रूरवाक्पतिनान्यकार्यनिरतं शुक्रेण रंगायुधैर्लब्धस्वं रविजेन धातुकु

१९७ शलं भांडप्रकारेषु च १ तिग्मांशुरिति रविचंद्रयुतो मंत्राणां पाषाणानां क्रियासु
कुशलं नरं कुरुते कुजयुतः पापिनं बुधेन युक्तः क्रियासु कुशलं बुद्धियत्नाः सुख
युतं च गुरुयुतो विषमस्वभावं परकर्मकरं च शुक्रयुतो मल्लादिक्रियया खड्गा
युधैश्च प्राप्तधनं करोति युतो धातुषु ताम्राद्यस्य पक्ति क्रियासु गैरिकादिषु च प्रवाल
भांडप्रकाराः समुद्गकादयः तेषु वा कुशलं कुरुते १ कुजाद्यैर्युतश्चंद्र फलमाह
कूटस्त्र्यासववकुंभपण्यमशिवं मातुः सवक्रश्चाश्मसज्ञः प्रश्रितवाक्यमर्थनिपुणं सौभा
ग्यकीर्त्यान्वितः विक्रांतं कुलमुख्यमस्थिरमतिं वित्तेश्वरं सांगिरा वस्त्राणां ससि
तः क्रियादिकुशलं सार्किः पुनर्भूसुतं २ कूटइति कूटादीनि पण्यायस्य तत्कू
टपण्यं त्र्याणं प्रतिरूपक्रियया शालं नार्य्या मद्यस्य कुंभानां च विक्रयशालं ज १९७

ननाग्रेरकरं स्वकुजयुतश्चंद्रः कुरुते प्रियवरकार्यकुशलं अर्थनिपुणं अर्थेषु सूक्ष्म
दृष्टिं जनवल्लभं यन्त्राविनं च बुधयुतश्चंद्रः रिपुजेतारं आप्रधानं चपलं धनमाथं च स
गुरुश्चंद्रश्च कल्याणं क्रयादौ निपुणं च तंतुवापं आदिव्यदानतीवसनं रंजनं क्रयविक्र
येष्वपि कुशलं शुक्रयुतश्चंद्रः स्वैरिण्यापतिं हित्वा सवर्णे कामतश्चयेतु स्यता
च क्षता चैव पुनर्भूः संस्कृता पुनरिति पुनर्भूलक्षणं तत्फलं च नियुक्तश्चंद्रः कुरुते
बुधाद्यियुतस्य भौमस्य फलं सग्धरयाह मूलादिस्नेहकूटैर्व्यवहरति वणिग्बाहु
योद्धा ससोमे पुर्यध्यक्षः सजीवे भवति नरपतिः प्राप्तवित्तो द्विजो वा गोपो मल्लो
थ दक्षः परयुवतिरतो द्यूतकृत्सासितेरे ज्यो दुःखार्त्तोऽसत्यसंधः ससवित्रितनये
भूमिजे निंदितश्च ३ मूलादीति मूलं फलं पुष्पं वल्कलं स्नेहस्तैलाद्यैः कूटैर्व्यवह

१९६ रति कृत्रिमद्रव्यैर्व्यवहारं करोति वाणिज्यं करोति युद्धकुशलश्च कुजो बुधयु
ते नगरेऽधिकृतः राजा बालश्च धनी विप्रो वा हृष्पुते कुजे गोपालः वकुयोद्धा च चतुरः
परस्त्रीसक्तः कृतकरः रुद्रशः शुक्रयुते कुजे दुःखी मिथ्याप्रतिज्ञाकर्त्ता निंदितोऽश्व
शनियुते कुजे भवति गुर्वादियुतबुधफलं शुक्रादियुतगुरोश्च फलं शार्दूलविक्रीड
तेनाह सोम्येऽंगचरेऽहस्पतियुते गीतप्रियो नृत्यवान् वाग्मी भूगणप सितेन
मृदुनामायापटुर्लंपटः सिद्धियोधनदारवान्वकुगुणः शुक्रेण युक्ते गुरो ज्ञेयः स
त्कारोऽसितेन घटकज्ञातोऽन्नफारोपिवा ४ सोम्येऽतिरंगच्चरोऽमलाद्धिकगाव
द्वभाः नर्त्तनकुशलश्च गुरुयुते बुधे वाग्मीतिप्रज्ञास्तावगवन क्रियया प्रस्था
यन समर्थः भूपगणश्च भुवः गणनां संधानामधिपतिः एवं विधो बुधे शुक्रेण १९६

युते जातो भवति मृदुनेति मायापटुः परवंचनदक्षः लंपटः गुरुवचनातिक्रमा
मृदुनात्राग्नेयक्षेत्रेण गुरुः इतितेनैवबुधोजात एवंभवति सद्विद्येति ग्नोभन विद्यायुक्तः
धनकलत्रयुतः विनयादिगुणाढ्यः शुक्रयुते गुरौ नापितकुंभकारोवा सूर्यकरो
वात्राग्नेयुते गुरौ ज्ञेयः शनियुतशुक्रे फलं च पुष्पिताग्रयाह असितसितसमा
गमे ल्पचक्षुर्भवति समाप्य यसंप्रवृद्धवित्तः भवति च लिपिपुस्तकादि चित्रवे
त्ताकथितफले; परतो विकल्पनीयः ५ असितेति मंदनेत्रः स्त्रीनामाश्रये
ण वृद्धधनः लिपिरक्षरविन्यासः पुस्तकलेखनकर्म चित्रमालेख्यं तेषां ज्ञाता
ईदृशः शनियुते शुक्रे भवति कथितेति परतो धिकयोगे पिंडरूप फलं कल्प्यं यथा
रवींदुकुजयोगे रवींदुयोगे यत्फलं रविकुजयोगे यत्फलं चंद्रकुजायोगे यत्फ

१९९ लं त्रयमपि वाच्यं रात्रिद्वये द्विग्रहयोगे त्रिग्रहयोगे च सर्वाणि फलानि वाच्यानी
त्यर्थः ॥ इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे द्विग्रहयोगाध्यायः ॥ अथ प्रव्र
ज्यायोगाध्यायः ॥ तत्रादौ चतुरादिग्रहैरेकस्थैः प्रव्रज्यायोगमाह शार्दूलविक्रीडितेन
ह एकस्थैश्चतुरादिभिर्बलयुता जाताः पृथग्वीर्यगैः शाक्याजीवकभिक्षुवृ
द्धचरकानिर्ग्रंथवन्याशनाः माहेयज्ञगुरुक्षपाकरसितप्राभाकरीनैः क्रमात्प्र
व्रज्या बलिभिः समाः परिजितैस्तत्स्वामिभिः प्रच्युतिः १ एकस्थैरिति यत्र त
त्र राशौ चत्वारः पंच षष्ट सप्त वा एकस्था यदा सर्वे ग्रहा बलयुक्तास्तदा प्रव्रज्या भ
वति चतुरादीनामेकस्थानगानां मध्यादेकोपि बली तद्देव प्रव्रज्याः यदा बहवो
बलिनस्तदा बहुप्रव्रज्यास्युः एवमेकस्थैश्चतुरादिभिर्बलिभिः प्रव्रज्यायोगः ॥ १९९

तैश्च प्रथग्बलयुतैर्भिन्नैर्वा दिभिः शाक्यादयः क्रमात्फः अयमर्थः चतुरादिभिरेना
कस्थानमध्यात्कुजे बलिनि निर्ग्रन्थको रक्तपटो वाच्यः बुधे सबले आजीवकः एक
दंडी गुरौ सबले भिक्षुः त्रिदंडी चंद्रे सबले वृद्धश्रावकः कापालक इत्यर्थः व्र
तभंगभयात् श्रावकपदलोपः शुक्रे सबले चरकः चक्रधरः शनौ सबले नि
र्ग्रंथः नग्नः रवौ सबले वन्यासनः मूलफलाशनः तपस्वी एवं बलवद्ग्रहतुल्या
प्रव्रज्या ज्ञेया बहुबलवत्सु बलाधिकक्रमेण प्रव्रज्या भवंति तत्रापि प्रथमा वी
र्याधिकस्य संबंधिनी भवतीति यस्मात्स्वल्पजातकेनुक्तं प्रथमा वीर्याधिकस्यै
वमिति पराजितैरिति शाक्यादिप्रव्रज्या स्वामिभिः स्फुटैरन्यग्रहपराजितैः प्र
व्रज्याच्युतिर्वाच्या ग्रहीत्वा प्रव्रज्यामादाय पुनस्त्यजत इत्यर्थः अत्रैवं विशेषं

२०७ वैतालीयेनाह खविलुप्तकैरेरदीक्षितावद्भिर्मित्तजतभक्तयो नराः अभियाचित
मात्रदीक्षितां निहृतेरन्यनिराक्षितैरपि २ खविलुप्तकरोति चतुरादीनानेक स्था
नानां यावंतो वलिनस्तावंतो प्रव्रज्याप्रदाः स्युरुक्तं अत्रापि वलिनां मध्ये यावंतोऽस्त
मितास्तेतास्य प्रव्रज्यां न ददति किंतु तजतभक्तयः तत्प्रव्रज्यानां प्रहजितानां भ
क्तिंभाजो भवंति अभियाचितेति वलेनिर्मिर्निहते यद्युद्धे अन्यपहजितेऽ
न्यपहृष्टेष्वाभियाचितमात्रत्रदीक्षितादीक्षाप्रार्थनपरान तु दीक्षां प्राप्नुवंति
त्यर्थः ननु पराजिते पूर्वप्रव्रज्याप्रच्युतिरुक्ता अत्र पुनः प्रार्थनमुच्यत इति विरो
धः उच्यते वलीयद्देऽमद्युद्धे अन्येन जितः सन्नके नापि हृद्रूपतेतदा प्रव्रज्याय
दीक्षात्पजति यदाजितोऽप्यन्येनहृश्चपतेतदा प्रव्रज्याप्रार्थयमानोऽपि नाप्नोति। २००

साच पक्षस्य बलिनो तद्दशायां स्यात् तदुक्तं दीक्षादान समर्थो भवति यदा बलेन संयु
क्तः तथैव यद्दशाकाले दीक्षां लभते नरो व्रूपमिति अथ चतुरादिभिरेकस्थैर्विनाप्र
व्रज्यायोगफलमाह जन्मेशोन्यैर्यद्यदृष्टोर्कपुत्रं पश्यत्यार्किं जन्मपं चाबलोनं
दीक्षां प्राप्नोत्यार्किदृक्काणसंस्थे भौमार्कंत्रिशोसौर दृष्टे च चंद्रे ॥ जन्मेशा इति नर
जन्मकाले यद्राशौ चंद्रस्तद्राशीशो जन्मेशः स यद्यन्यैरदृष्टः शनिं पश्यति तदा प्रव्रज्या
योगः स च शनिजन्मेशयोर्यो बली तत्संबंधिनद्दशायां च तदुक्तं जन्मपस्ते शनिज
न्मपति ग्रहैरदृष्टः तस्य दीक्षादानं बलिनो दशाया भवति तत्कालमिति आर्कि
रिति शनिर्बलहीनं जन्मेशं वा पश्यति तदा प्रागुक्तप्रव्रज्या तदुक्तं सणिदिः बल
हीनो जन्मसणादेभणद्रणिगाणां अस्यार्थः शनिदृष्टे बलहीनजन्मनाथे भण

२०१ तन्निर्यम्यानामिति दीक्षामिति यत्र तत्र स्य चंद्रोय दिशा निर्दिष्काणगः कुजश्चान्यतर
मवाप्ना गच्छ कुजश्चान्यतरनवांशगच्छ्या निर्दृष्टो न्येरदृष्ट श्चतदापि श्चान्युक्तम
प्रवृज्यानयुक्तं कोणस्स विदिक्कायणद्रेणिद्र समसीतदृसगतुं वर्द्धवा द्दिदृकोणेण
संघदृं सण विमुक्के श्रस्यार्धः कोणस्यायिकें द्रदेष्काणंयद्दि भवति तदं-गश्चाव
श्रांत्रो दृष्टः कोणे सर्वेदृश्चेने विमुक्तः इति ३ यद्योगपूर्वोक्तिराजापि दीक्षितस्य
तु योगद्वयं श्चालिन्याह स्वरगुरुश्चात्रिहोरास्वार्कि दृष्टा स्वधर्मे गुरुश्चनृपतीनां
योगजस्तीर्थकृत्स्यात् नवमभवनसंस्थे मंदगे न्येरदृष्टे भवति रणपयोगे दीक्षि
तः पार्थिवेंद्रः ४ स्वरगुराविति गुरुश्चंद्रजन्मलग्नेषु श्चानिदृष्टेषु नवमे गुरौ रा
जयोगे पूर्वोक्ते यान्तीर्थकृत्तश्चाल्पकर्तादीक्षितः स्यात् तदुक्तं गुरुश्चात्रिलग्न २०१

दृष्टकोणे न च नवमगो ऽप्येदः जीवः नरनाथयोगजातः शास्त्रकरो भवति न च नृप
तिः द्वितीयमाह नवमेति अन्यग्रहैरदृष्टे गुरौ नवमे नृपयोगजातो राजादीक्षितो
भवति राजयोगाभावेन्योपि दीक्षामाप्नोति तदुक्तं नवमस्थाने सौरो यदि स्थितः स
र्वैर्दृष्टैर्विमुक्तः नरनाथयोगजातो नृपोपि सन् दीक्षितो भवति नृपयोगाभावे यो
गेस्मिन् दीक्षितो नरो जातः निःसंदिग्धो प्रव्रज्यायोगस्यास्य प्रभावेनेति ॥ इति श्री
महीधरकृते जातकविवरणे प्रव्रज्यायोगाध्यायः ॥ अथ ऋक्षराशिशीलाना
ध्यायः ॥ चंद्रभुज्यमाननक्षत्रशीलं चतुर्दशार्याभिराह प्रियभूषणः स्वरूपः सु
भगो दक्षो ऽश्विनीषु मतिमांश्च कृतनिश्चयसत्यभुग्दक्षः सुखितश्च भरणीषु व
हुभुक्परदाररतस्तेजस्वी कृतिष्विनीषु मतिमांश्च कृतनिश्चयसत्यभुग्दक्षः सुखि

२०२ काककविख्याः रोहिण्यां सत्यरुचिः प्रियंवदः स्थिरमतिः सुरूपश्च २ प्रियभूषणइ
ति मंडनवल्लभः शोभनाकारः जनप्रियः कार्यपटुः बुद्धिमानृ ईदृग्गश्विनीजातः ब
वक्रवचनंतारकारापेक्ष्यप्रारब्धकर्मणामंतगः सत्यवादीचतुरः सुखी ईदृग्भर
णीजातः १ वक्रभुगिति प्रभूतदारः परस्त्रीरतः तेजस्वी असहिष्णुः जनप्रसिद्धः
ईदृक्कृत्तिकाजातः अवितथभाषीग्राम्योक्तशुद्धिकर्त्तामधुवाक्निश्चलबुद्धिः
सुंदरः ईदृग्रोहिणीजातः २ चपलश्चतुरोभीरुः पटुरुत्साहिधनीमृगेभोगीआट
गवीकृतघोहिंस्रः पापश्चरौद्रे ३ चपलइति क्रियास्वनवस्थितः दक्षः भय
कुलप्रियवस्त्राउद्यमीवित्तवान्भोगशीलः ईदृग्मृगशिरोजातः शठः परकार्य
विमुखः तदुक्तं मनसावचसायश्चदृश्यतेकार्यतत्परः कर्मणाविपरीतश्चशठः स २०२

द्रिश्यते त्रिमानी क्रूरस्तस्कृतं हंतीति कृतघ्नः वधपरः पापकृत्तु ईदृगार्द्रा
जातः दांतस्सुखी सच्छ्रीलो दुर्मेधा रोगभाक् पिपासकश्च अल्पेनच संतुष्टः
पुनर्वसौ जायते मनुजः ४ दांत इति तपःक्लेशसहः सुखभाक् शोभनशी
लः जडः व्याधिवान् तृषार्त्तः स्तोकार्थेन संतुष्टः ईदृक् पुनर्वसुजः ४ शांतात्मा
सुभगः पंडितो धनी धर्मसंभृतः पुष्य ऋक्षे सर्वभक्ष्यपापः कृतघ्नधूर्त्तश्च भोजं
गे ५ शांतात्मेति जितेंद्रियः जनप्रियः शास्त्रवित्तु विज्ञवान् धर्मरतः ईदृक्पु
ष्यजः परकार्यविमुखः सर्वभक्षः संचयश्री लोकद्वेषी पापरतः अनुपकृति
ज्ञः वंचकः इत्थं च मुखं पद्मदलाकारं वाचा चंदनशीतलं हृदयं कर्त्तरीतुल्यं
त्रिविधं धूर्त्तलक्षणं बहुभृत्यधनी भोगी सुरपितृभक्तो महोद्यमः पित्र्ये स्त्रिय

२०३ वाग्मिताकृतिमानदृष्टो नृपसेवको भाग्यः ६ वकृभस्येति बहुसेवको बहुधनः भो
गभाक् देवपितृभक्तिमान् महोत्साहः ईदृक् मघाजः प्रियभाषी दानशीलः कां
तियुक्तः भ्रमणशीलः राजसेवारतः ईदृक् पूर्वाजः ६ सुभगो विद्याप्तधनो भो
गी सुखभाक् द्वितीयफाल्गुन्यां उत्साही धृष्टः पानपो घृणी तस्करो हस्ते ७ सु
भगः इति जनप्रियः विद्यया प्राप्तं धनं येन भोगयुतं सुखी ईदृक् उत्तराजः उद्यमी नि
र्लज्जः मद्यपः दलुः यो चोरः ईदृग् हस्तजः ७ चित्रांबरमाल्यधरः सुलोचनांग
श्च भवति चित्रायां दांतो वणिक् कृपालुः प्रियवाक् धर्माश्रितः स्वातौ ८ चित्रेति
नानाविधवस्त्रपुष्पधारी शोभननेत्रावयवः ईदृक् चित्राजः विनयी विक्रयवित्
दयालुः अभिमतभावी धर्मरतः ईदृक् स्वातौ ईर्ष्यालुर्लुब्धोऽक्षमिमान्वचनपटुः कल २०३

दृक विशाखास्य आढ्यो विदेशवासी क्षुधालुरटनोऽनुराधायां १७ ईर्ष्युश्चु
द्रोऽपकृतिरति परद्धिमत्सरी लोभाभिभूतः सुरूपः संभाषणदक्षः विरोधकृत
ईदृक विशाखाजः ईश्वरपरदेशावज्ञानशीलः क्षुधयाऽसहनः भ्रमणईदृगनु
राधाजः ज्येष्ठास्य नवकुमित्रः संतुष्टो धर्मविस्त्रचुरकोपः मूले मानी धनवान्सु
खी न हिंस्रः स्थिरो भोगी १८ ज्येष्ठेति स्वल्पवित्तसंतोषो धर्मरतः भूरिरोषः ईदृ
क्ज्येष्ठाजः गर्वितः बहुधनः सुखवान् हिंसानिवृत्तः एकमतिभोगरतः ईदृक मू
लजः १९ इष्टानंदकलत्रो मानी दृढसौहृदश्शूर जलदेवे वैश्वे विनीत धार्मिक ब
हुमित्रकृतज्ञ सुभगश्च ११ इष्टानंदेति इष्टाभिमतमानजनकं बकलत्रं य
स्य सः गर्वितः स्थिरप्रेम ईदृक पूर्वाषाढाजः विनयी धर्मज्ञः प्रभूतसुहृत् उपका

रवितृजनप्रियः इदृगुत्तराषाढाजः २१ श्रीमान्भवनेकातिमानुदारदारोधनान्
न्वितः ख्यातः शास्त्राद्युक्तगीतप्रियोधनिष्ठास्कधनलुब्धः २२ श्रीमानेति ॥
श्रायुतः पंडितः श्रोत्तनस्त्रीकः धनीजनविदितः ईदृक्कश्रवणजः ईश्वरः रामप्र
प्रियः गीतवल्लभः अर्थेरुचिः ईदृक्कधनिष्ठाजः २३ स्फुटवाकव्यसनिरिपुहा
साहसिकः शततभिषजः दुर्ग्राह्यः भाद्रपदास्वद्विजः स्त्रीजितोधनवान्पटुरदा
ता २४ स्फुटेतिस्पष्टवचनः स्त्र्यादिव्यसनोपहतः शत्रुघातकः असमीक्षित
कार्यकृतः दुराराध्यः इदृक्कशततभिषाजः दुःखितमनाः नारीपरिभूतः धनीप्र
वक्ताधनपटुरितिपाठेस्त्रीभिर्जितधनंयस्यायद्वावञ्चनेपटुः धनार्जनेचतु
रः इतिधनसंचयकरेः ईदृक्कपूर्वाभाद्रपदाजः २५ वक्तास्वखिप्रजावान्जि

२०४

तज्ञात्रुद्धर्मिको द्वितीयांशके संपूर्णांगस्सुभगः शूरः शुचिरर्थवान्योषि २४ व
केति भाषणदक्षः रूपयुतः बहुपुत्रपौत्रः जितारिः धर्मशीलः ईदृग्गुत्तराजः
संपूर्णवयवः जनप्रियः रणप्रियः परधनादिषु लुब्धः धनीदृढ्ग्रेवतीजः प
तेनस्वत्रस्वभावाश्चये सबले पूर्णाः मध्येमध्यमाः अधमेऽधमाः २५ ॥ इति जा
जातकविवरणे महीधरकृते नक्षत्रशीलं षोडशं १६ अथ प्रथमे आदिसमरा
शिगतचंद्रफलानि शार्दूलविक्रीडितेनाह वृत्तानामद्यगुणप्रज्ञाकलघुभु
क्क्षिप्रप्रसादाटनः कामार्त्तवेलजानुरस्थिरधनः शूरोंगनावल्लभः सेवाज्ञः
कुनखी व्रणांकितशिरोमानी सहोत्थाग्रजः शक्त्यापाणितलेंकितोऽतिचप
लास्तोयेचभीरुः क्रिये १ वृत्तेति वर्त्तुलेरक्तनेत्रेयस्य सततम्भोजी शाकभोजी

चलल्पाहारः श्राघ्रंप्रश्नोद्रतिधामणः रतिप्रियः निर्मांसजंघोहसंधिः चलधनः रण
प्रियः स्त्रीप्रियः परारधनेकुशलः कुत्सितनखः भग्नमूर्द्धगविंस्तः भ्रातृमुख्यः गुणी
स्पर्थेः शक्त्या चिन्हविशेषेण हस्ततले चिन्हितः क्रियाखनवस्थितः जलेसभय-
ईदृक मेषस्थेचंद्रेजातोभवति कांतः खेलगतिः पृथुहृवदनः पृष्ठास्यपार्श्वे
कितत्स्यागांक्रेशासहः प्रभुः ककुद्मवान्कन्याप्रजः श्लेष्मतः पूर्वैर्वंधुधनात्मजै
र्विरहितः सौभाग्ययुक्तः क्षमादीप्ताग्निः प्रमदाप्रियः स्थिरसुहृन्मध्यांतसौ
ख्योगवी: २ कांतेति स्कंदः विलासगामी विस्तीर्णोरुमुखः पृष्ठमुखपार्श्वे
पुचिन्हवान्दाताकदर्थेनासमर्थः अप्रतिहताज्ञः नन्नतस्कंधः स्त्रीजनकः
कफाधिकः प्रथमजेः कुटुंबैर्वित्तैः पुत्रैश्चरहितः जनप्रियः क्षमावान्प्रदी

सोदरानलः स्त्रीप्रियः दृढमित्रः यौवने वार्धके च सुखी अप्याद्ये बाल्ये दुःखी द्वि
कहृषस्थे चंद्रे जातः स्त्रीलोलः सुरतोपचारचतुरस्ताम्रेक्षणः आलस्यविहृतः कुंचि
तमूर्द्धजः पटुमतिः परेंगितज्ञस्तत्ववित् चार्वंगः प्रियवाक् पद्मेक्षणः स्त्रीगीतप्रि
यो नृत्यवित् क्लैवेर्यालिरतिः समुन्नतनासश्चंद्रे तृतीयद्रेष्काणे ३ स्त्रीलोलेति नारी
घ्रमिलाषुकः कामशास्त्रकुशलः रक्तनेत्रः पंडितः परसंदेशप्रापकः कुटिलके
शः चतुरधाशासचेष्टितज्ञस्तानिवेत्ता तिसुंदरदेहः मधुरभाषी बहुसुकृग
नरतः नृत्यज्ञः षंढैः सहप्रीतिमानुन्नतनासिकः इदृक मिथुने चंद्रे जातः अ
वक्रभृतगः समुन्नतकटिः स्त्रीनिर्जितः सस्नेहहृद्वक्त्रः प्रचुरालयः दृपधेनैः संयु
ज्येतेचंद्रवत् कृश्वः पीनगलः समेतिच वक्रां संप्राप्त सुहृद्वत्सलस्तोयोद्यानरतिः

स्वेच्छमसहिते जातः शशांके नरः ४ आवर्त्तेति कुटिलशीघ्रगामी नश्च जघनः प्र
मदाभूतः शोभनमित्रः ज्योतिःशास्त्रवेत्ता वक्रगृहः चंद्रवत्तद्व्ययेण धनेन च युज्य
ते कदाचिद्धनी कदाचिन्निर्धनस्त्वपर्थः वामनः स्थूलकंठः साम्नेः प्रीतिं याति मि
त्रेषु अनुरक्तः जलेन स्थाने च प्रीतिमान् ईदृक् कर्कगे चंद्रे जातः तीक्ष्णः स्थूलहनु
र्विशालवदनः पिंगेक्षणो ल्पात्मजस्त्वादेषि प्रियमांसकाननगः कुप्यत्यका
ये चिरं क्षुत्क्षामोदरदंतमानसरुजासंपीडितस्त्यागवान्विक्रांतस्थिरधीः सग
र्वितमना मातुर्विधेयो ऽर्कभे ५ तीक्ष्णेति अमर्षशीलः स्थूलकपोलः विस्ती
र्णमुखः कपिलनेत्रः स्वल्पापत्यः प्रमदाद्विष्टः प्रियमांसवनपर्वतवासस्पृहः नि
कारणकोपनशीलः बुभुक्षापिपासाजठरदशनचित्तहृत्स्थरोगेन पीडितः दाता

२०६

पराक्रमी एकचित्तः अभिमानी ॥ इति सिंहगे चंद्रे जातः प्रौढांगःस्थूलवाहुर्वीक्षण
गतिः सत्त्वासवाङ्कुः स्वखीष्टक्षणः सत्परतिः कलासु निपुणः शास्त्रार्थविद्याभिकः
मेधावी सुरतप्रियः परराष्ट्रे वित्तैश्च संयुज्यते कन्यायां परदेशगः प्रियवचः कन्या
प्रजोल्पात्मजः ॥ व्रीडेति लज्जालस्याभ्यांमनोहरे दर्शनगमनेयस्यस सिथिल
स्कंधः सिथिलभुजश्चजग्रः लक्षणयुक्तः सत्यभाषागीतवाद्यनृत्यपुस्तकादिक
लासुचतुरः पंडितः धर्मरतः बुद्धिमान्संभोगलालसः परकायवेशमभिद्धनैश्चयु
क्तः अन्यदेशवासी प्रियभाषी स्त्रीजनकः स्तोकसंतानः ॥ इति कन्यास्थे चंद्रे जातः
देवब्राह्मणसाधुपूजनरतः प्राज्ञः शुचिः स्त्रीजितः प्रांशुरुन्नतनासिकः कृशश्च
लजात्रोरनोर्थान्वितः हीनांगः क्रयविक्रयेषु कुशलो देवद्विजानामा सरूवंधुना

२०७ मुपकारकृद्विभषितस्यकृश्चैतेसप्तमे ७ देवेति देवानांविप्राणांघतानांचपू
जनेनतत्परःमेधावीतदुक्तंअतीतानांस्मृतिर्मेधाबुद्धिस्तत्कालवेदिनीअनुभानु
भविचारज्ञप्रोक्तेःप्राज्ञउदारहृदितिस्वच्छःस्त्रीप्रियः—रीवक्त्रःनम्रघ्राणोदुर्ब
लःशिथिलशरीरःभ्रमणशीलःधनीअपरिपूर्णावयवःक्रयविक्रयाभिज्ञःदे
वद्विजानासाकरपर्यायंद्वितीयंनामयस्यसःरोगवान्स्वजनानांहितकारीते
र्वैषम्यिर्विमुखिरतो।सत्यहृतश्चाई८कतुलास्थेचंद्रेजातः वृश्चिकचंद्रफलं
मालिन्यादृ पृथुलनयनवक्षाद्दत्तजंघोरुजानुजनकगुरुवियुक्तःशैशवेव्या
धितश्च नरपतिकुलपूज्यःपिंगलःक्रूरचेष्टोऽझषकुलिशखगांकःछन्नपाप
योःलिजात ९ पृथ्वेति विस्तीर्णनेत्रवक्षःस्थूलेबर्तुलेजंघेउरूयस्यसमा २०७

वपितृभ्यांतपदेश्याकैश्यसक्तः वाल्येरोगीराजकुलेमानः कमिलः विषमस्वभा
वः मीनवक्त्रपक्षिणोऽश्वंकाश्चिन्दालिहस्तादेयस्पसः गुप्तपापः ईदृक वृश्चिकगे
चंद्रेजातः ८ धनुर्मृगयोः फलंशार्दूलविक्रीडिताभ्यामाह आद्योघोस्पत्रिरो
धरः पितृधनत्यागीकवेवीर्जवानूवक्तास्थूलरदः अबोधरनसः कार्योद्यतः शि
ल्पवत् कुजांतः कुनखीसमांसलभुजः प्रागल्भवान्धर्मविद्वंधद्विरन
वलात्समेतिचवद्वांसाम्नैवसाध्योऽश्वभे ९ आद्योघेति दीर्घमुखग्रीवः पितृ
संबंधीधनेनयुक्तः दाताकाव्यकृत्वलवान्भाषणशीलः स्थूलदंतैः कर्णौ
श्रोष्ठेनासिकाचयस्पसः कार्येषुधर्मीलिपिपुस्तकचित्रज्ञः नतस्कंधः कु
त्सितनखपीनवाक्षुधाधैर्ययुक्तः धर्मज्ञः बांधवदैष्यादरगदकंनयति सांत्वै

२०६

नैववक्त्रपः ईदृक्धनस्थेचंद्रेजातः निर्लज्जोलालयतिस्वदारतनयांधर्मध्वज
जोधः कृशः खलः क्षामकटिर्गृहीतवचनः सौभाग्ययुक्तोलसः शीतांशुर्म
नुजोटनश्चमकरेसत्वाधिकः काव्यज्ञःसुधीः । गम्याजरांगनासुनिरतःसं
त्यक्तलज्जोघृणी १० नित्येति सर्वदात्मीपान्पुत्रकलत्रान्आराधयति
दानीअधोभागेदुर्बलः शोभननेत्रः कृशजघनः कृशग्राहकः यदुक्तंतत्र
कटेवशन्हातीत्यर्थः सर्वजनप्रियः आलस्योपेतः शीतेनहतः भ्रमणशीलः उ
दारचेष्टः कविः लोभाभिभूतः अगम्यासुस्वगोत्रजासुनिकृष्टजातिषुजरां
गनासुचपरस्त्रीषुचप्रसक्तः निर्लज्जः निर्दयः ईदृक्मकरगेचंद्रेजातः कुंभ
चंद्रफलंनर्कुटेनाह करभगलः शिरालखररोमवान्दीर्घतनुः पृथुचरणोदृष्ट २०६

पृजघनास्यकटिर्जन्मः परवनितार्थपापनिरतश्चयज्ञविद्युतः प्रियकुसुमानु
लेपनस्रग्वस्त्रभोगसहः ११ करभेति कम्बुसमग्रीवः शिराव्याप्ताकर्कशलोम
वकुल्लाश्यातनुः शरीरंयस्यविस्तीर्णपादोऽसंक्षिप्तनीचेदेहेपश्चिमभागेनितंबस्था
नंमुखंवस्तिश्चयस्यमूर्खः परनार्यापरधनपापेचासक्तः नयचयायचययुक्तः प्रिया
णिपुष्पंअनुलेपनंचसमालंभनंमित्राणिचयस्यमार्गेश्रमः ईदृक्कुंभगेचंद्रेऽ
जातः मीनचंद्रफलंमालिन्याह जलपरधनभोक्तादारवाक्योनुरक्तःसमरुचि
रशरीरः स्तुंगनासोहृल्केअभिभवतिसपत्नांस्त्रीजितश्चारुदृष्टिश्चेतिनिधि
धनभोगीपंडितश्चांत्यराशौ १२ जलेति जलोत्पन्नानांमुक्ताफलादिधना
नांपरधनानांचभोक्तास्त्रीषुवल्लभेषुप्रेमवान्अन्यूनाधिकंस्फरंचारुशरीरं

२०९

यस्य स्व: नवमनाशिक: रिपुपरिभवकारी प्रमदावद्रूप: श्रीमननेत्र: कांतिनिधिर्
धनानां भोक्ता श्रगस्त्व वितर्इ द्विकमीनगे चंद्रे फलं भवति शुक्रराशिस्वरूपं भ्रमर
विलसितेनाह बलवतिराशौ तदधिपतौ च स्वबलयुत: स्याद्धितुहिनांशु:॥
कथितफलानाम विकलत्वं राताशिवदनेन्यथानुपरिचिंत्या: १२ बलवती
ति चंद्राक्रांतराशौ तद्राशिनाथे चंद्रे च बलिनि एवं त्रिषु बलवत्सु फलं पूर्णं भव
ति तेषां मध्ये द्वयोर्बलिनोर्मध्यफलं एकस्मिंश्च बलिनि हीनफलं त्रयाणां अबल
त्वे प्रोक्तफलं किंचिन्न स्यात् अन्योपि व्यादयश्चैवं बहिश्चिंतनीया: अयमर्थ: यत्रराशे
रविकुजाद्य: तद्राशौ तदीश्वरश्चाद्यो च बलवति वक्ष्यमाणां फलं पूर्णं द्वयो
र्बलिनोर्मध्यमं त्रिषु बलेन किंचित् इति चंद्रराशिस्वभाव: मेषवृषगतार्कफ २०९

लेमोपष्ठंदसिकेनाह प्रथितश्चतुरोऽटनोल्पवित्तः क्रियगेत्वापुष्णभ हितुंगमा
गे गविवस्त्रसुगंधपण्यजीवि वनिताद्विट्कुशलश्चगीतवाद्ये १ प्रथितःप्रसिद्धि
रयातदक्षः भ्रमणशीलः स्वल्पधनः शास्त्रधारी ईदृक्मेषर्के जातः परंत्वनुच्चां
गेपरमोच्चांशगे तु न भ्रमणशीलः किंतु स्थिरो बहुधनः शास्त्रधारिभिः शोभयश्च
गवातिवासोभिः सुगंधद्रव्यैः पण्यैश्च जीवति स्त्रीद्विट् गीतवाद्ये च दक्षः ईदृक्
वृषगेर्के जातः मिथुनादिचतुष्कार्कफलं शार्दूलविक्रीडितेनाह विद्याज्यो
तिषवित्तवान्मिथुनगे भानौकुलीरस्थिते नीक्ष्णः स्वःपरकार्यकृत्श्रमपथक्लेशै
श्च संयुज्यते सिंहस्थे वनशैलगोकुलरतिर्वीर्यान्वितोज्ञः पुमान्कन्यास्थे लिपि
पिलेषकाव्यगणितज्ञानान्वितो स्त्रीवपुः २ विद्येति पंडितः ज्योतिः शास्त्र

२१० वेताईदृक मिथुने केंद्रगे निरपेक्षः स्वार्थेः निर्धनः अन्यकार्येकान्तो खेदेन मार्गेण
दुःखेभ्यस्सदायुक्तः ईदृक कर्के केंद्रे अरण्यपर्वपते गोष्ठे च प्रीतिर्यस्य तद्वासन्नीलई
स्वार्थेः वली मूर्खः ईदृक सिंहगे केंद्रे लिपिरक्षरन्यास लेख्यां चित्रकर्मक विगणित
ज्ञाणत्व विज्ञानं चेतेर्युक्तः नारीशरीरतुल्यः ईदृक कन्यागे केंद्रे तुलादिचतुष्कफलं
शाईलविक्रीडिते नाह जातस्तोलिनि शौंडिको ध्वनिरतो हेरण्यको निचकृन्त
कृरः साहसिकोवध्याजितधनः शास्त्रांतगोलिस्थिते मत्स्योपधनवान धनु
र्धरगते तीक्ष्णभिषककारुकोनीचोद्गः कुवणिककर्मेणाल्पधनवान लुब्धोन्य
भाग्यरतः त्र आतेति मद्यविक्रपापयप्रियासक्तः स्वर्णकारः अनुचितकर्मक
र्ताईदृक्तुलाकेंद्रे स्वभावः असमीक्षितकार्यकर्ता विषप्रयोगोपार्जितं धनं २१०

येन न्यायलेशेन तं नार्थं गच्छतीति न्यायलेनिर्वाण इत्यर्थः ईदृङ्नरो लिगेर्के सता पूज्यः
धनी कृतचेष्टः वेध्यकर्महता शिल्पकर्मज्ञः ईदृङ्नरो धनुरर्के कुलानुचितकर्मकृन्नरस्य
र्थः कुत्सितवाणिज्यकर्त्ता स्वल्पवित्तः लोभी परभार्गेरितः परार्थोपभोक्तेत्यर्थः ई
दृङ्नरो मकरगेर्के कुंभमीनार्कफलं चंद्रार्कयोरेकराशिगयोश्चलक्षणज्ञानं वसंतति
लकेनाह नीचोच्चघटेत्तनयभाग्यपरिच्युतो यः स्वास्तोयोस्यपणपविभवो वनिताहृ
तोंत्य नक्षत्रभाजावतनुप्रतिमविभागे लक्ष्मादिश्रेणतुहिनरश्मि [illegible] नेन्नयुक्ते
४ नीचोच्चघटेति कुलानुचितकारी पुत्रेजनवल्लभेनच विरहितः निर्धनः ईदृङ्नरः
कुंभगेर्के जलोत्थमणिमुक्ताप्रवालादितत्पणेनततद्विक्रयेण विभवो नृवर्य
पस्य स्त्रीनां पूज्यः ईदृङ्नरो मीनेर्केन क्षत्रमानवीराग्निपः कालंगानीत्यादिनोक्तः

२१२ तत्तुल्यंगविभागेचंद्रार्कयुक्तेचिह्नंस्वंवदेत् अपमर्षः चंद्रार्कौयद्यन्यावेकगोसरा
शिः कालपुरुषेयत्रांगेपतितः तत्रमशकतिलकादिचिह्नंस्वंवदेत् यथामेषस्थयो
श्चंद्रार्कयोः शिरसिवृषभस्थयोर्मुखेइत्यादि इतिरविराशिफलं अथमेषवृश्चि
कतुलावृषभस्थकुजफलंकर्कटेनाह नरपतिसत्कृताटनश्चमूपवणिक्सधनवा
हनतनुयोरभूरिविषयांश्चकुजस्वगृहे युवतिजितान्सुहृत्सुविषमान्परदारर
तान्कुहककस्ववेषभीरुपरुषान्सितभेजनयेत् २ नरपतीति राज्यपूज्यः भ्रमण
शीलः सेनापतिः क्रयविक्रयज्ञः धनीव्रणितांगः तस्करः विप्रकीर्णेंद्रियः ईदृ
शोमेषालिगेकुजेस्यात् मित्रेषुक्रूरः परस्त्रीसक्तः कपटीवेषमनालंकारः भयार्तः
निस्नेहः ईदृशोवृषतुलास्थेकुजे मिथुनकन्याकर्कगेकुजेफलंवसंततिलकेना २११

ह वोधे सहस्तनयवाञ्चित्तस्फुटहलकृतज्ञो गांधर्वे युद्धकुशलः कृपणो ऽभयार्थी चांद्रे ऽ
र्थवान्सलिलपानसमार्जितसंपाञ्च अभ्रमितनये विकलः खलश्च २९ वोधे स
ह्रेति असहनशीलः तजस्वीत्यर्थः पुत्रयुक्तः मित्रहीनः परोपकारशीलः गीतज्ञः सं
ग्रामनिष्णतः कृपणो निर्भयः अर्थोपार्जनपरः ईदृशो मिथुनकन्यास्थे कुजे धनीज
लपानेनस्त्वादिनासमुपार्जितं धनं येन यद्वा जलेन गमनेन चोपार्जितधनः मेधावी
अंगहीनः दुर्जनः ईदृशः कर्कगे कुजः सिंहधनमीनमकरकुंभमे कुजफलं शा
ई से ना ह निस्वः क्लेशसहो वनांतरचरः सिंहे ल्पदारात्मजो जैवे नेकरिपुर्नरेंद्रस
चिवः ख्यातो ऽभयो ल्पात्मजः दुःखार्तो निधनो ऽटनो नृतरतस्तीदणश्च कुंभस्थि
ते भौमे भूरिधनात्मजो मृगगते भूपो ऽथवा तत्समः ३० निस्वोति निर्धनः कष्टयेना

२१२ नासहृत्तः अरण्यमध्यचारी स्तोककलत्रः स्वल्पापत्यः ईदृक् सिंहे कुजे अनेकशत्रुः
राजमंत्री प्रथितः निर्भयः स्वल्पप्रजः ईदृक्षो धनमीनगे कुजे निस्स्व दुःखि निर्धन
भ्रमणशीलः मिथ्याभाषी निरपेक्ष ईदृक् कुंभगे कुजे बहुधनः बहुपुत्रः राजात
तुल्यो वा ईदृक्षो मकरगे कुजे इति कुजराशिफलं मेषवृश्चिकवृषतुलास्थे बु
धे फलं वसंततिलकेनाह द्यूतर्णपानरतनास्तिकचोरनिःस्वाकुस्त्रीककूटकृ
त्सत्यरताः कुजर्क्षे आचार्यभूरिसुतदारधनार्जनेष्टाः शुक्रे वदान्यगुरुभ
क्तिरताश्च सौम्ये २१ द्यूतेति द्यूतज्ञाने ऋणे सर्वस्वहरणे मद्यपाने वा सक्तः ना
स्त्वदूषकः चोरः तस्माद्दरिद्रः कुत्सितभार्यः दांभिकः अनृतभाषी ईदृक्षो मेषालि
मेषालिगे बुधे तत्पदेष्टा बहुपुत्रः बहुस्त्रीकः वित्तोपार्जनेरतः दाता मातृपितृगु २१२

रूसेवारतः ईदृग्ज्ञो वृषतुलास्थो बुधो ॥ मिथुनकर्कबुधफलं इंद्रवज्रया ॥ विक-
त्थनः शास्त्रकलाविदग्धः प्रियंवदः सौख्यरतस्तृतीये बलार्जितस्वः स्वजनस्य श-
त्रुः शशांकजे शीतकरर्क्षयुक्ते २२ विकत्थनेति वाचलो ऽसत्यभाषीत्यर्थः शास्त्रे
षु कलासु च गीतनृत्यादि लिपिकर्मसु कुशलः प्रियभाषी सुखासक्तः ईदृग्ज्ञो मि-
थुनगे बुधे कर्के नार्जितं धनं बलार्जितेति पाठे स्वनार्योपार्जितधनः स्वीयवंधुज-
नस्य रिपुः ईदृग्ज्ञः कर्कगे बुधे ॥ सिंहकन्यागतबुधफलं प्रहर्षिण्या ॥ स्त्रीद्वेष्यो वि-
धनसुखात्मजो ऽटनोज्ञः स्त्रीलोलः स्वपरिभवो ऽर्कराशिगे ज्ञे त्यागी ज्ञः प्रचुरगुणः
सुविद्यमायावान्युक्तिज्ञो विगतभयश्च षष्ठराशिगे २३ स्त्रीद्वेष्येति योषितामन-
भिमतः निर्धनः सुखीपुत्ररहितः भ्रमणशीलः मूर्खः वनितासु सतृष्णाभिलाषी स्वप

२१३ आत्मोपम्यः परिभवोयस्य अत्यर्थैतैरभिभूतः इत्यर्थः ईदृग्नाः सिंहस्थे बुधे दाता पंडि
तः विद्यासोयादिवकुगुणयुक्तः स्वभाकृतद्विष्टः प्रयोगवेत्ता निर्भयः ईदृग्नाः कन्या
गे बुधे मकरकुंभयोधनुर्मीनगबुधफलंउपर्छंदसिकेनाह परकर्मकृद्दस्यात्रा
ल्पवृद्धीकृणवान्विष्टिकरे बुधेर्कजक्षेनृपसत्तू कृत्तपंडितातत्वाकोनवमैत्य
जितसेवकोंत्यशिल्प्यः २४ परकर्मेति परप्रेष्यः निर्धनः शिल्पकर्मणि बुद्धि
र्यस्यपरस्वग्रहणशीलः निर्मूल्यकार्यकर्त्ता ईदृग्नो मकरकुंभगे बुधे राजवल्लभः
विद्वान्व्यवहारार्थवेत्ता आप्तमनुकूलंवा कंपस्येति ईदृग्नो बुधः धनुस्थे बुधेजि
तास्सेवकायेनपराराधनकुशलइत्यर्थः कुत्सितशिल्पः ईदृग्नो मीनस्थे बुधेजातः
इति बुधराशिस्वभावः मेषादिराशिगतगुरुफलं नृपार्ह्लविक्रीडितेनाह सेनानि २१३

बहुवित्तदारतनयोदातासुभृत्यः क्षमीतेजोदारगुणान्वितः सुरगुरोख्यातः पुमान्कोज
भे कल्यांगः ससुखार्थमित्रतनयस्त्यागी प्रियश्रोक्रभे बोधभूरिपरिच्छदात्मजः सु
हृत्साचिव्ययुक्तः सुखी २५ श्रोनानीति श्रोनानायकः प्रभूतधनः प्रभूतभार्यः प्र
भूतपुत्रः दानशील. ४ श्रोभनाभृत्यः क्षमावान् तेजसा कांत्या दारैर्भार्याभिः गुणैर्वि
षयादिभिश्चान्वितः कीर्त्तियुक्तः ईदृश्रोभषट्षष्ठिके गुणैः कल्यं निरोगमंगं यस्य क
ल्यांगो निरामयः कल्यो निरोगदक्षयोरिति चाभिधानात् सुखयुतः सार्थधनीस
मित्रो मित्रयुतः सतनयः मित्रान्वितः दाता जनवल्लभः ईदृश्रो हयतुलास्थे गुरो बहु
परिवारो बहुपुत्रः साचिव्यं मंत्रित्वे नियुक्तः सुखयुतः ईदृश्रो मिथुनकन्यागगुरो त्र
प कर्कधन्विमानसिंहकुंभस्थे जीवफलं शार्दूलविक्रीडितेनाह चांद्ररत्नसुत

२१५ स्वदारस्वविभवप्रज्ञाख्यैरन्वितः सिंहे स्याद्बलनायकः स्मरगुरौ प्रोक्तं च पश्चात्फलं मेषस्थे
मांडलिकोनरेंद्रसचिवः सेनापतिर्वा धनी कुंभे कर्कटवत्फलानि मकरे नीचोल्प
वित्तोऽसुखी २६ चांडेति मतिभिः पुत्रैर्धनैः कलत्रैरैश्वर्यैर्मेधायाख्यातेन चयु
क्तः इष्टज्ञः कर्कगे गुरौ सेनाप्रधानः कर्कोक्तं फलं रत्नादियुतत्वं तत्फलं सिंहस्थे
गुरौ मंडलाधिपतिः राजमंत्री सेनानाथो धनवान्वादिष्टिज्ञो धनस्थे गुरौ कर्कफलं प्रो
क्तं रत्नादिमत्वं तत्फलं तः कुंभगे गुरौ कुलानुचितकर्त्ता स्वल्पधनः दुःखार्त्तश्च ईदृश
मकरस्थे गुरौ इति गुरुराशिस्वभावः मेषालिवृषतुलागतशुक्रफलं पुष्पिताग्रयाह
परयुवतिरतस्तदर्पवादैर्हृतविभवः कुलपांसनः कुजर्क्षे स्वबलमतिधनो नरेंद्रपूज्यः
स्वजनप्रभुः प्रथितोऽभयः सितर्क्षे २७ नृपकृत्यकरोऽर्थवान्कलाविन्मिथुनेषष्ठग २१५

तेंतिनीचकर्मा रविजर्क्षगते । मरारिफक्ष्ये शुभगः स्त्रीविजितोरतः कुनार्यां २८ पर
युवतानि परस्त्रीसक्तः तासां मस्त्रीणां पर्यवाद्दैरा धनवचनैरपहृतधनः कुलकलंकृत
ईदृशो मेषालिगे शुक्रे अतिवीर्येण स्वबुध्या च धनं यस्य राजमान्यः स्ववंशस्वामी रव्याह
तोभयवर्जितः ईदृशो वृषतुलास्थे शुक्रे द्विभार्यो धीमान् हप्रबलमदश्लोकः स्वराज्ञि
भेहरैजोभाभार्थः प्रचुरयुवतिर्मदतनयः गुणैः पूज्यः सस्वसक्तरगसहितैर्दानवगुरोफ
भे विद्याभ्यासौ नृपजनितपूज्यो तिशुभगः २९ द्विभार्यस्ति द्विस्त्रीकः धनीसभयः प्र
कृष्टो मदृशो कोयस्य गवितो तिडुः खिन्नश्वईदृशः कर्कगे शुक्रे स्त्रीतः प्राप्तधनः प्रधान
स्त्रीकः अल्पापत्यः ईदृशः सिंहस्थे शुक्रे गुणैर्वंधुभिः पूज्यः सधनः धनुस्थे शुक्रे पंडि
तः ईश्वरः राजाजनितात्प्तपूजायस्य सर्वजनानामतिवल्लभः ईदृशो मीनगे शुक्रे इति

२१ शुक्रराशिस्वभावः मेषवृश्चिकमिथुनकन्यागते ज्ञे नो फलं वसंततिलकेनाह मूर्खो
ऽधनः कपटवान्विरूपदृष्टमे ऽजेकीटे तु बंधमातृकपनो घृणश्च निर्दिष्टा स्वार्थतनयप्र
वलितश्चलेखकरक्षपतिर्भवति मुख्यपतिश्च बोधे ३० मूर्खेति अज्ञः भ्रमणशीलः दां
भिकः मित्रवर्जितः इंदुज्ञे मेषगे ज्ञे नो वधबंधं च भजते क्षिपाखनवस्थितः निर्दयः इं
दुज्ञे लिगे ज्ञे नो निर्घृणा स्वार्थतनयाप्रस्पनिर्लज्जः दुःखी दरिद्रः अपुत्र इत्यर्थः अ
लेखककर्मणि स्खलितो कुशलः रक्षापतिः रक्षकः मुख्यानां प्रधानानां पतिर्योनोः इं
दुज्ञे ऽपि मिथुनकन्यास्थ ज्ञे नो वृषतुलाकर्कसिंहगतज्ञे नो फलं मंदाक्रांतयाह।
वक्ता प्रतिष्ठानवकुविभवो भूरिभार्यो वृषस्य स्यातः श्लोच्चे गणपुरबलग्राममुख्यो ऽर्थ
वांश्च कर्किणि प्रतो विकलदज्ञे नो मातृहीनो ऽस्फतोज्ञः सिंहे नार्यो विस्फखतनयो वि २१

ष्टिकस्सूर्यपुत्रे ३१ वर्ज्येति अगम्यस्त्रीणां वल्लभः स्वल्पैश्वर्यः वक्रदारः इंदुदृष्टोऽत्र
धर्मगेऽत्रानो विदितकीर्तिः समूहानां नगराणां सेन्यानां ग्रामानां च मान्यः धनी इंदुदृष्टोऽस्त
लाग्नेऽत्रानो निर्धनः दंतहीनः जननीवियुक्तः पुत्रहीनः मूर्खः इंदुदृष्टः कर्कजेऽत्रानोऽ
जेनः विमुखः दुःखी विषमयो पुत्रकृषिकृद्दादेऽत्राकर्त्ता भारवाहः इत्यर्थः इंदुदृष्टः ।
सिंहगेऽत्रानो धनुर्मीनमकरकुंभगतेऽत्रानोफलं अत्राइलविक्रीडितेनाह स्वांतः प्र
त्यपितानरेंद्रभवने सत्पुत्रजायाधनो जीवक्षेत्रगते कर्कजे पुरवलग्रामाग्रनेतार्थवा
न् अन्यस्त्रीधनसंयुतः पुरवलग्रामाग्रणीर्मंदर्क्षके स्वक्षेत्रे मलिनः स्थिरार्थविभवो
भोक्ता च जातः पुमान् ३३ स्वांत्येति अत्रभौमांतो मृत्सुर्यस्पष्टः अत्रभमृत्युः यदाऽत्रभ
नांतो वार्द्धकं यस्य वार्द्धके सुखी तात्पर्यं राजा गृहेजानवित्तवासः अत्रभनपुत्रअत्रभन

२२६ भार्योक्तो भनवित्तः नगराणांसेनायाग्रामाणांचनायकः सधनः एवंजीवक्षेत्रगतेधनि
न्विमानस्थेशनोफलं अन्यल्पाभिः अन्यधनेनचसंयुक्तः आश्रितोभवतिपुर
वलत्राणीनायकः अल्पदृष्टिः मलोपेतः स्नानालसईल्पार्थः स्थिरवित्तः स्थिरै
श्वर्येः भोगशीलः ईदृशो मकरकुंभगेशनो इतिशनेः राशिस्वभावः एवंराशि
स्वभावाश्चक्तास्तत्रेदंबोध्यं राशीशे राशीशेत दृष्टे बलवतियथोक्तिफलंसंपूर्णंभव
ति एकयोश्च बलवतोमध्यमंनानेकस्मिंश्चिद्बलवति न किंचिदिति अथमेषा
दिलग्नेषुजातचंद्राक्रांतमाह राश्युक्तस्वरूपातिदेशं पुष्पिताग्रयाह त्रिंशांश
करसमागमे तृणानां सदृशफलं प्रवदंति लग्नजातं फलमधिकमिदंयदत्रभा
वाभवनमनाथगुणैर्विकल्पनीया २४ त्रिंशांशेरति चंद्रस्यमेषादिराशिसंयो २२६

गेस्वस्वरूपमुक्तंदृष्टानामव्दृष्टिगेत्यादिकंतदपिमेषादिलग्नजातस्यफलंवाच्यंकिंतुदृ
ष्टफलंचंद्रराशिस्थितोलग्नादिभावेष्वधिकंयत्र अत्रभावास्तन्वादयोभवनगुणोभावराशि
गुणेनाप्यगुणेनतत्स्वामिगुणोऽधिकोवाच्यः भवनभनाप्योर्गुणाः सबलत्वंअयमर्थःलग्ने
लग्नेशेवलवतिजातस्यशरीरपुष्टिर्वाच्याधनभावराशौतदीशेवलेधनवृद्धिः एवंशेषे
ष्वपिलग्नादिभावेषुतदीशेशुचवलहीनेशुभावहानिर्वाच्याभावंतन्नाष्यपोर्यच्येको
वलीदृतेमध्यमाभाववृद्धिरिति ॥इतिश्रीमहीधरकृतेजातकविवरणेनक्षत्ररा
शिशीलाध्यायःषोडशः॥ ॥अथदृष्टिफलाध्यायः॥ तत्रमेषादिगेचंद्रेकुजादि
दृष्टेजातस्यस्वरूपंशार्दूलविक्रीडितेनाह चंद्रेभूपबुधोनृपोपमगुणीस्तेनाऽधना
श्चांजगेनिस्वस्तेननृपाद्यभूपधनःप्रेष्यःकुजाद्यैर्गवि नृस्थ्योयोष्यवहारपार्थिवबुधा

२७ िममतंतुवापाधनाः स्वर्णेयोधकविक्रमः भूमिपतयो ऽधोजीविहत्रोगिणो १ चंद्रस्थिते मे
षगे चंद्रे कुजदृष्टे राजा १ बुधदृष्टे पंडितः २ गुरुदृष्टे राजतुल्यः ३ शुक्रदृष्टे गु
णवान् ४ शनिदृष्टे चोरः ५ रविदृष्टे निर्धनः ६ वृषगते कुजदृष्टे चंद्रे दरिद्रः १ बु
धदृष्टे चोरः २ गुरुदृष्टे राजपूज्यः धीमान्यइतिपाठे नराणांमान्यः नृपार्थइतिपाठे नृप
~~वतः शुक्रदृष्टे निर्भयः शनिदृष्टे वस्त्र~~ दार्थ्यः ईशः ३ शुक्रदृष्टे राजा ४ शनिदृष्टे
धनवान् ५ रविदृष्टे दासः ६ मिथुनगे चंद्रे कुजदृष्टे शास्त्रविक्रयकः बुधदृष्टे राजा गु
रुदृष्टे पंडितः शुक्रदृष्टे निर्भयः शनिदृष्टे वस्त्रवपनकरः रविदृष्टे दरिद्रः कर्कगे चं
द्रे कुजदृष्टे युद्धकुशलः बुधदृष्टे कामकर्त्ता गुरुदृष्टे पंडितः शुक्रदृष्टे राजा शनिदृ
ष्टे शास्त्रोपजीवी रविदृष्टे नेत्ररोगी ज्योतिर्ज्ञानगनेंद्रनापितनृपक्षेत्राबुधाद्ये दे २७

रौतदृष्टश्चैवं भूपश्चैवं पुनर्युतः षष्ठे शुभैः स्यादाश्रयः ३ कर्के भूपसुवर्णकारवणिजः शौर्ये
क्षितेनेत्रार्तिकीटे युग्मयोद्धानदृष्टश्चरजश्रोथ्यं गोधनो भूपतिः २ ज्योतिरतासिंहगे
चंद्रे बुधदृष्टे ज्योतिः शास्त्रवेत्ता गुरुदृष्टे ईश्वरः शुक्रदृष्टे राजाश्रमस्तु कमारि
रविदृष्टे राजा कुजदृष्टे भूपः कन्यागते चंद्रे बुधदृष्टे श्रोतापतिः शुक्रदृष्टे सर्वका
र्येषु सक्तदृष्टिः २ शनिरविकुजान्यतमदृष्टे स्त्रियमाश्रित्य जीवति ६ तुला
स्थे चंद्रे बुधदृष्टे राजा गुरुदृष्टे हेमकरिः शुक्रदृष्टे क्रयविक्रयज्ञः क्रूरदृष्टे पाप
घातकः वृश्चिकस्थे चंद्रे बुधदृष्टे युग्मजनकः द्विपितृर्क इति केचित् गुरुदृष्टे
नरः शुक्रदृष्टे वस्त्ररंगकः शनिदृष्टे अंगहीनः रविदृष्टे दरिद्रः कुजदृष्टे राजा शा
त्रुवीशाजनाश्रयाश्चतुरंगे पापे सदंभः सदृश्यानुवीशा नरेंद्रपंडितधनिन्द्रयोनभूपो

२१९ भगे भूपो भूपसमो न्यदारनिरतः ग्रोषेश्च कुंभस्थिते दासो ज्ञो नृपतिर्बुधश्च कुंभगे पापश्चा
पापेक्षिते ७ ज्ञात्सुधीज्ञाति धनस्थे चंद्रे बुधदृष्टे ज्ञातिमर्त्ता १ गुरुदृष्टे नृपः २ शु
क्रदृष्टे जनानामाधारः ३ पापैर्दृष्टे दांभिकः परकार्यविमुषश्च मकरस्थे चंद्रे बुधदृष्टे
महाराजा· गुरुदृष्टे राजा शुक्रदृष्टे विद्यानुगानि दृष्टे वित्तवानू रविदृष्टे रौ दरिद्रः ५
कुजदृष्टे राजा ६ कुंभगे चंद्रे बुधदृष्टे नृपः· गुरुदृष्टे नृपतुल्यः २ शुक्रशनिरविकु
जान्यतमदृष्टे परस्त्रीगाक्तः ६ मीनगे चंद्रे बुधदृष्टे परिहासशीलः १ गुरुदृष्टे रा
जा शुक्रदृष्टे पंडित पापैर्दृष्टे पापकर्त्ता ६ लग्नदृष्टिफलं चंद्रदृष्टिफलं निर्द्दिष्टं ग्रो
नोक्तः· त्रिशिशिरकरसमागमेक्षणानां ग्रहस्य फलं प्रवदंति लग्नजातमिति अतश्चं
द्रदृष्टेः लग्नेफलमितिनोक्तम् तदुक्तं मैं होरास्वामिगुरुज्ञवीक्षितयुतानान्येश्च वीक्षि

व
२१९

२३८

वीर्योत्कटेति ततः कर्कलग्नं वर्ज्यमन्यलग्नं चंद्रदृष्टं हीनबलत्वात् अशुभं तदुक्तं
मोक्षणं चंद्रभवनं लग्नगं त्रित्रिरकिरणसंदृष्टे अशुभफलं निर्दिष्टं सकले
षुप्रसूतिसमयेषु अस्यार्थः मुक्ताचंद्रभवनं लग्नगतं त्रित्रिरकिरणसंदृष्टं अशुभफ
लं निर्दिष्टं सकलेषुप्रसूतिसमयेषु अथ होराद्रेष्काणद्वादशांशास्थितस्य चंद्रस्य
ग्रहदृष्टिफलं शार्दूलविक्रीडितेनाह होरेशार्क्षदलाश्रितैः शुभकरो दृष्टः शशी
तज्जतत्र्यंशे तत्पतिभिः सुहृद्भवनगैर्वा वीक्षितः शस्यते यत्प्रोक्तं प्रतिराशिवीक्षण
फलं तद्द्वादशांशे स्मृतं सूर्याद्यैरवलोकितेपि शशिनि ज्ञेयं नवांशेष्वथ ४ होरेत्यादि
होरा राश्यर्द्धं होरेशो होरेशस्तस्य ऋक्षदलं तत्राश्रितैः चंद्रहोरायां आश्रितैर्ग्रहैस्त
ज्जतः स्वहोरास्थश्चंद्रो दृष्टः शुभकरो भवतीति यत्र तत्र राशौ स्वहोरास्थश्चंद्रे यत्र तत्र रा

२२९ त्रिभिर्गोभ्यंदुर्होराश्रितैर्ग्रहैर्दृष्टः शुभकरइत्यर्थः अर्थादेवार्कहोरास्थश्चंद्रो दृष्टोऽशुभ
करइत्यर्थः अंशेति यत्र तत्र राश्यंशे यस्मिन्द्रेष्काणे चंद्रस्थितस्तद्रेष्काणेशेन
दृष्टश्चंद्रः शुभकरः यद्यपि सामान्येनोक्तं तथापि शुभग्रहैर्द्रेष्काणपतिभिः शुभ
स्पृष्टेपापग्रहैर्मध्यमः यस्मादनेन स्वल्पजातकेनोक्तं द्रेष्काधिपसंदृष्टेऽशुभोनिंद्य
पस्तत्सुहृद्भिरपिधनवान्द्रेष्काणांशाकल्पेर्वाप्रायः सौम्यैः शुभनामेपैरितिसुहृत्ति
द्विति मित्रक्षेत्रस्थग्रहैर्दृष्टश्चंद्रः शुभः अर्थात्स्वभवनगतैश्च अर्थादेवारिभव
नगैर्दृष्टोऽशुभः एवं लग्नेपि योज्यं पंचम्योक्तमितिपत्ति रात्रिमेषादिस्थचंद्रेग्रहै
र्दृष्टेर्यत्फलं प्रयुक्तं चंद्रेभूपबुधाविस्पादिना तदेव मेषादिद्वादशांशग्रांशगे चंद्रेफलं
वाच्यं एवं लग्नेपि तत्र कर्कद्वादशांशं विना चंद्रेदृष्टेर्शुभनामस्पृष्टेरिति मे २२९

वीर्योत्कटेतिततः कर्कलग्नं चर्म्ममन्यलग्नं चंद्रदृष्टं हीनबलत्वात् अशुभं तदुक्तं
मोक्षणं चंद्रभवनं लग्नगं शिशिरकिरणसंदृष्टे अशुभफलं निर्दिष्टं सकले
शुभस्तुतिसमयेषु अस्यार्थः मुक्त्वा चंद्रभवनं लग्नगतं शिशिरकिरणसंदृष्टं अशुभफ
लं निर्दिष्टं सकलेशुभस्तुतिसमयेषु अथ होराद्रेष्काणद्वादशांशांशस्थितस्य चंद्रस्य
ग्रहदृष्टिफलं शार्दूलविक्रीडितेनाह होरेशाश्रेद्दलाश्रितः शुभकरो दृष्टः शशी
तद्गतस्त्र्यंशेतत्पतिभिः सुहृद्भवनगैर्वा वीक्षितः शस्यते यत्प्रोक्तं प्रतिराशि वीक्षणफ
लं तद्द्वादशांशे स्मृतं सूर्याद्यैरवलोकितेपि शशिनि ज्ञेयं नवांशेष्वथ ४ होरेशेति
होराराशिपर्द्धहोराईशो होरेशस्तस्यार्द्धदलं तत्राश्रितः चंद्रहोरायामाश्रितेयेदेत्त
ज्ञतः स्वहोरास्थचंद्रोदृष्टः शुभकरो भवति यत्र तत्र राशौ स्वहोरास्थचंद्रे यत्र तत्रा

षा दिनवांशे चंद्रे सूर्याद्यैरवलोकिते यत्फलं तदतः परं वक्ष्यमाणं ज्ञेयः मेषादिचतुष्कन
वांशगे चंद्रे कोदिग्रह दृष्टे फलं वसंततिलकेनाह आरक्षकोवधरुचिः कुशलो नि
युद्धे भूपोर्थवान्कलहकृत क्षितिजांशसंस्थे मूर्खोन्यदाररतः काव्यवि[illegible]सितांशे
सत्काव्यकृत्सुखपरोन्यकलत्रगश्च बौधे हि रंगचरचोरकवीड् मंत्रिगेयज्ञशिल्पनि
पुणाः शशिनि स्थितेंशे स्वांशेल्पगात्रधनलुब्धतपस्विमुख्याः स्त्रीपोष्यकृत्यनिर
ताश्च निरीक्ष्यमाणे ६ आरक्षकोवधपति मेषालिनवांशस्थे चंद्रे रविदृष्टे नगर
रक्षाधिकृतः कुजदृष्टे प्राणिघातकः बुधदृष्टे वक्तृयुद्धे प्रकाशः गुरुदृष्टे राजाशु
क्रदृष्टे धनी शनिदृष्टे कलिककरो मूर्खोल्पार्थः वृषतुलांशगे चंद्रे रविदृष्टे मूर्खः
कुजदृष्टे परदारसक्तः बुधदृष्टे कविः गुरुदृष्टे शोभनकाव्यकर्त्ता शुक्रदृष्टे सुखा

२२० सक्तः शनिदृष्टे परदाररतो मिथुनकन्यानवांशगे चंद्रे सूर्यादिदृष्टे फलमाह वीक्षे
ति कन्यामिथुननवांशस्थे चंद्रे रविदृष्टे महाद्विकः कुजदृष्टे चोरः बुधदृष्टे महा
कविः गुरुदृष्टे मंत्री शुक्रदृष्टे गीतविच्छनिदृष्टे शिल्पेकुशलः कर्कनवांश
गे चंद्रे रविदृष्टे क्रोधी कुजदृष्टे राजमान्य बुधदृष्टे धनप्राप्यः गुरुदृष्टे प्रतिहताङ्गः
शुक्रदृष्टे पुत्रहीनः शनिदृष्टे क्रूरकर्मकर्त्ता धनमानवांशगे चंद्रे सूर्यदृष्टे प्र
ख्यातवीर्यः कुजदृष्टे संग्रामादेकालमृहरचनाभिज्ञः बुधदृष्टे उपहास्यका
री गुरुदृष्टे मंत्री शुक्रदृष्टे कामहीनः शनिदृष्टे धर्मिकः मकरकुंभांशके चंद्रे
रव्यादिदृष्टे फलं शालिन्याह सक्रोधो नरपतिसंमतो निधिशः सिंहांशे प्रभुर
सतोऽतिहिंसकर्माजीवांशे प्रथितबलो रणे पटुः प्रणाश्यज्ञः सचिवः विका २२०

मदृष्टस्त्रील: ७ अल्पापत्योऽदुःखितः सत्यपि स्वे मानानासक्तः कर्मनिस्वेनुरक्तः दु
ष्टस्त्रीष्ट: कृपणश्च । कर्किभागे चंद्रे भानोतद्वदादिदृष्टे ८ सक्रोधेति सिंह
नवांशे चंद्रे रविदृष्टे क्रोधी कुजदृष्टे राजमान्यः बुधदृष्टे तिधनः अल्पापत्यो
ति मकरकुंभनवांशगे चंद्रे अर्कदृष्टे ल्पपुत्रः कुजदृष्टे धनी विद्यामानोपि दुःखी
बुधदृष्टे गर्वी गुरुदृष्टे कुलानुरूपकर्मकर्ता शुक्रदृष्टे कुलाधमः शनिदृष्टे
कृपणः एवं तत्कालनवांशवशात् ग्रहदृष्ट्या लग्नेपि किंतु तत्र कर्कनवांशे वि
ना चंद्रदृष्टग्रहाभानाविति रवौ चंद्रादिदृष्टे तद्वत् चंद्रवत् फलं किंतु यदादि
त्यदृष्ट्या चंद्रस्योक्तं तच्चंद्रस्य दृष्ट्या सूर्यस्य वाच्यं यथा मेषादिगे अर्के चंद्रदृष्टे आ
रक्तहस्त्यादि नवांशदृष्टिफलस्यैव विशेषः वसंततिलकेनाह वर्गोत्तमस्वपर

२२१ गेषु शुभं यदुक्तं तत्तु पूर्णम् अलघुनाशुभमत्र क्रमेण वीर्यान्वितांशकपतिर्नेहण
द्विपूर्वं राशी स्थाणस्य फलमत्रा फलं दद्याति ए वर्गोत्तमेति मेषादिनवांशगेचं
द्विलग्ने च शुभमशुभं चेति द्विविधं दृष्टिफलमुक्तं तदत्तीव शुभं भवति स्वांशास्य
स्य शुभं मध्यमं परनवांशगस्य भस्तोकं एवं शुभफलस्य पूर्णमुक्तं वर्गोत्तमगतस्य
तात्कालिकमिति एवं लग्नादिस्थयोरपि दृष्टियोज्ञे जातके सर्वाण्यफलानि
भवंति यदुक्तं अन्योन्यराश्यंशाकसंयोगे रन्योन्यसंदर्शनसमागमेच्च अन्योन्य
संयोगविकल्पनाभिरिंदुः समुद्रांबुवदद्यन्यायदति वीर्यइति तस्मिन्नवांशे चंद्र
वलतन्नवांशे शोवली पूर्वोक्तराशिदृष्टिफलं वारइति होराद्रेष्काण द्वादशा
भागेष्वणां फलमपि हृणछि अथ मर्थः नवांशपतिबली शाश्री स्थाण फलं हित्वा २२१

अद्रेष्काणफलमेवं ददाति अर्थांशपतिरबलस्तदा त्रिद्रेष्काणफलेन भेऽपि वाच्यो
एवं लग्नचंद्रयोरपि रवेस्तु नवांशफलमेव वाच्यं यतस्तस्य राज्ञो द्रेष्काणफलं नोक्तं ॥
इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे दृष्टिफलाध्यायः ॥ ॥ अथ भावफलाध्याय
तत्र लग्नद्वितीयरवेः फलं मंदाक्रांतयाह अस्वरस्तब्धो विकलनयनो निर्घृणोऽर्केत
नुस्थे मेषे स्वक्षि तिमिरनयनः सिंहसंस्थे निशांधः नीचेंधोऽस्वः शशिगृहगते बुद्बु
दाक्षः पतंगे भूरिद्रव्यो नृपहृतधनो वक्त्ररोगी द्वितीये १ अस्वरस्तब्धेति संग्रामप्रियः
स्थिरकार्यकृत्तहीनदृष्टिर्निर्दयः ईदृशो लग्नेऽर्के सामान्येन मेषलग्ने तु धनी निरो
गी सिंहलग्नेऽर्के रात्र्यंधः तुलालग्नेऽर्के नेत्रहीनः दरिद्रः कर्कलग्नेऽर्के पुष्पनेत्रः द्विती
येऽर्के बहुधनः नृपहृतधनः मुखपीडान्वितः तृतीयादिफलमौपछंदसिकेनाह म

२२२ ति विक्रमवान्स्तृतीयगेर्के विद्युत्खापादितमानसश्चतुर्थे असुखो धनवर्जितस्
त्रिकोणे बलवान्शत्रुजितश्शत्रुजाते २ मतिविक्रमेति तृतीये बुद्धिमान्
पराक्रमी च चतुर्थे दुःखी नित्योद्विग्नः पंचमे पुत्रहीनो दरिद्रश्च षष्ठेर्के बली रि
पुभिर्जितः सप्तादिकफलं वसंततिलकेना२ स्त्रीभिर्गतः परिभवं मदगे ७
पतंगे स्वल्पात्मजो निधनगे विकलेक्षणश्च धर्मे सुतार्थसुखभाक्सुतशौर्य
भाक् खेलाभे प्रभूतधनवान्प्रतितश्च रिःफरे स्त्रीभिरिति सप्तमेर्के नारी
भिः परिभूतः अष्टमेर्के स्यात्स्यः हीनदृष्टिः नवमे पुत्रधनीसुखी दशमे विद्या
मान्पराक्रमी च सुखसौर्येति पाठः एकादशे बहुधनी द्वादशेर्के स्वधर्मभ्रष्टः
इति रविविचारः लग्नादिगतचंद्रफलं शार्दूलविक्रीडितेना२ मूकोन्मत्तज २२२

डांघहीनवधिरोप्रेष्यः अनूनां कोदयस्त्वस्तोजोचागते स्म खे वक्रस्तः सस्वकुंवा
धने ॥ हिंस्रो भ्रातृगते स्म खे सतनये तस्योक्तभार्यात्वितो नैकारिर्मृदुकायवह्निम
दनसती हृत्गो ।) लसङ्खारिगे ४ मूके तिलग्ने घोषाग्निविहीनः धातुवैषम्यायचेष्ट
कारी अप्रतिपन्नः नेत्रहीनः अनुचितकर्त्ता श्रोत्रहीनः दासश्च कर्कमेषलग्ने
दोतु वित्तवान्भूरिपुत्रः धनी चक्रमेण द्वितीये वक्रके द्रुवः तृतीये वधकर्त्ता चतु
र्थे स्म खे पंचमे पुत्री षष्ठे अनेकशत्रुः स्मकुमारीणं नातिप्रदीप्तो दराग्निः नाति
तिदीप्तकामः नातिक्रूरस्वभावः क्रियास्वपटुः समादिभावगतचंद्रमाह
ईर्ष्युस्तोमदो मदेवक्र मतिर्व्याधिहृदितश्चाष्टमे सोभ्रातृणामात्मजमित्रबंधुधन
भाग्यमेरिस्थते आतगो निष्पत्तिं समुपैति कर्मधनधीशौ यैर्युतः कर्मगेख्या

२२७ तोभावगुणान्वितोभवगतेस्फुटोंगहीनेव्यये ५ ईर्षुस्त्रीव्रति सप्तमेंद्रोपरस्त्र
स्त्रिमत्सरः अतिकामी अष्टमेप्रचुरङ्गः रोगपीडितः नवमेजनवल्लभः पुत्र
स्फस्फलः बांधवान्वितः धनी दशमेसर्वकर्मसमर्थः धर्मवान्धनी एकादि
शेजनप्रसिद्धलाभयुतः द्वादशेहिंस्रस्वभावः अवयवरहितः इतिचंद्रचारः।
लग्नादिगेकुजेबुधेचफलवक्ष्यामितिलकेनाट लग्नेकुजेक्षततनुर्दुर्नेगोकदर्य
लोधर्मेथ्यन्दिनकरप्रतिमोऽन्यसंस्थे विद्वान्धनीप्रखलपंडितमंत्रशास्त्रबुध
मेज्ञविश्रुतगुणः परतोऽर्कवद्दे ८ लग्नेकुजेप्रहारादिक्षतांगः द्वितीयेकुत्सि
तनाशानवमेपापी अन्यत्रकुजोरवितुल्यफलदः लग्नेबुधेपंडितः द्वितीये
धनवान्तृतीयेदुर्जनः चतुर्थेविद्यावान्पंचमेमंत्री षष्ठेरिपुहीनः सप्तमेध २२७

मेखितः अष्टमे विख्यातजन्मा: नवमादिषु रविवत् इति बुधचारः गुरुफलमिंद
वक्ष्याहं विद्वान्सुवाक्यः कृपणः सुखी च धीमान् सुतार्त्तः पित्तोऽधिकश्च नी
चस्तपस्वी सधनः सलाभः खलश्च जीवे क्रमशो विलग्नात् १ विद्वेति लग्ने गु
रौ पंडितः द्वितीये त्रोणमनवक्ता तृतीये अदाता चतुर्थे सुखी पंचमे बुद्धिमान् ष
ष्टे रिपुहीनः सप्तमे जनका इत्यादि द्विचत्वारिंशत्पत्रे त्रुटितद्वयीयानः सप्तमे जनका
धिकः अष्टमे कुलानुचितकर्मा नवमे तापसः दशमे धनी एकादशे लाभवान्
द्वादशे दुर्गतः इति गुरुविचारः शुक्रफलं तामरसेनाह स्मारनिपुणः सुख
यांश्च विलग्ने प्रियकलहो ऽस्तगमे सुरते सुः तनयगते सुखिनो भृगुपुत्रे गुरु
वदतोऽन्यत्र हे सधनौ स्त्यो ६ स्मारनिपुण इति लग्ने शुक्रे कामाकुलः सुखी स

२२४ समेकलिवद्धमनिथुनाभिलाषीपंचमेशुक्रे संजातस्तथः अन्यभावेगुरुवच्छु
क्रफलं अन्येमानजे शुक्रे यत्रस्येधना इतिशुक्रचारः लग्नाद्द्विगतश्चानि
फलं क्लिष्टस्वरिणाह. अथ दृष्टफलं रोगीमदनवसगोऽत्यंतमलिनः क्लिनु
त्वेपीडार्त्तः सविलसत्तलग्नेत्यलसभाकगुरुस्वदृष्टौ स्येनृपतिसदृशो
ग्रामपुरपः सविद्यान्ध्यार्थे गोदिनकरसमोन्यत्र कल्पितः ए अदृष्टेति
लग्नेज्ञानो निस्वदरिद्रो व्याधितः कामाधीनः नित्यंमलोपेतः बाल्येरोगीअ
निमंदेवाणीकः परंतुधनमानमकरकुंभतुलान्यतमलग्नगेज्ञानोराज
तुल्यः ग्रामस्यनगरस्यचाधिपतिपंडितः स्कंदरेहः अन्यत्रद्वितीयादि
भावेषुरवितुल्यफलदः तदुक्तं स्वोच्चेस्वकायभवने क्षितिपालतुल्यः २२४

लग्ने कजे भवति देहस्य पुराधिनाथः ज्ञो येषु दुःखगदपीडित एव बाल्ये दा
रिद्र्यकामवसगो मलिनो नसौख्य इति ज्ञानिचारः लग्नादारभ्य तन्वादपो
स्तकान्तग्रहाणां फलविचारो यं मालिन्याह स्फुटदरिपरकीयस्वर्क्ष्ये तं नाम फ
लमनुपरिचिंत्यं लग्नदेहादिभावैः समुपचयविपत्ति सौम्यपापेषु सत्स्वःक
थयति विपरीतं रिष्फषष्ठाष्टमेषु १० स्फुटदेति लग्नमेव आदिर्देहोप
यांते ते च भावाश्च तनुकुटुंबादयः तेषु त्वा स्फुटदादिक्षेत्रस्थानां ग्रहाणां
फलविचार्ये स्फुटदरिग्रहाणां मूलत्रिकोणनीचोपलक्षणार्थं परकीय उच्चा
दीनः अयमर्थः मित्रक्षेत्रस्वोच्चमूलत्रिकोणे च स्थितो ग्रहो यद्भाव स्थि
तः तद्भाववृद्धिं करोति शत्रुक्षेत्रस्थो नीचस्थो वा यत्र भावे स्थितः तस्य हा

२२५ भावस्य हानिकारः तदाद्यो न क्षेत्रस्थो न वृद्धिं न हानिं तथा च गार्गीये नीचस्थो
रिपुगेहस्थो ग्रहो भावविनाशकृत तदाद्यो न ग्रहो मध्ये मित्रस्वक्षेत्रिकोणगः स्व
च्चगश्च ग्रहो वश्यं भाववृद्धिकरं वदंति अयमर्थः यद्भावे सौम्यास्तस्य वृद्धिर्यत्र
पापास्तद्भावहानिः द्वादशगाः सौम्याः व्ययहानिं कुर्वंति पापा व्ययवृद्धिं कुर्वंति षष्ठ
स्थे सौम्या रिपुहानिं पापा रिपुवृद्धिं अष्टमे सौम्या मृत्युहानिं पापा मृत्युवृद्धिमि
ति १० कुंडलीफलविशेषमनुष्टुभाह उच्चत्रिकोणस्वर्क्षसुहृच्छत्रुनीचग्रहा
र्कगैः शुभं संपूर्णपादोनदलपादाल्पनिष्फलं ११ उच्चेति शुभफलमुच्चा
दिगैः संपूर्णं सिद्धं भवति अयमर्थः ग्रहकुंडलीफलं शुभमशुभमिति द्विवि
धमुक्तं तत्र शुभफलं स्वोच्चगः पूर्णं ददाति मूलत्रिकोणगः पादोनं फलं तच्च २२५

कोन किंचिदशुभं एवं जातककाले ग्रहावस्थानानु फलं वाच्यं दशाष्टकवर्गादिफ
लं तु युक्तं काले शुभमशुभं वा पुष्टफलमेव भवति तथा च वंगालकाचार्यः त
त्कालबलयुक्तोजरहोहृदंसायरत्तदसफलमक्षहृजद्विसक्षहंवतप्पलिच्छमे
व परिपुण्णं अस्सायंते तत्कालयुक्तोयदि भवति दशापत्ति तस्स फलमशुभं यदि
वाशुभवक्कम्यं निस्सं एव परिपूण्णमिति ॥ इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे
भाषाध्याये षोडशः ॥ ॥ अथाष्टमाध्यायः ॥ तत्रादावेव कादिसंख्योत्तरदृष्ट्या
स्वगृहगतानां च ग्रहाणां च मित्रक्षेत्रगतानां च फलं पुष्पिताग्रयाह कुलसमकु
लमुख्यबंधुपूज्याधनिसुखिभूपनृपाः स्वभैकदृष्ट्या परिविभवसुहृत्स्वबंध
पोष्यागणपबलेशानृपाः स्वमित्रभेषु १ कुलेति स्वभैकदृष्ट्या कुलसमादयः

कोनकिंचिदशुभं एवं जातककाले ग्रहावस्थानानुफलं वाच्यं दशाफलं च वर्गादि फ
लं तु युक्ते काले शुभमशुभं वा पुष्पफलमेव भवतीति पाश्चवंगालकाचार्यैः त
त्कालबलयुक्तो जरहोइदं सायरत्तदसफलमस्फ हजम्मविस्फहं वत्तप्पलि च्चमे
वपरिपुण्णं अस्यार्थः तत्कालयुक्तो यदि भवति दशापत्तिः तस्य फलमशुभं यदि
वाशुभं वक्तव्यं नित्यमेव परिपूर्णमिति ॥ इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे
भाषाध्याये षोडशः ॥ ॥ अथाश्रयाध्यायः ॥ तत्रादावेव कादिसंख्योत्तरदृष्ट्या
स्वगृहगतानां च ग्रहाणां च मित्रक्षेत्रगतानां च फलं पुष्पिताग्रयाह कुलसमकु
लमुख्यबंधुपूज्या धनिसुखिभृत्तनृपाः स्वभैकवृद्ध्या परिविभव सुहृत्स्वबंध
पोष्या गणपबलेशनृपाः स्वमित्रभेषु १ कुलेक्षितस्वभैकवृद्ध्या कुलसमाद्वयः

२२६ यद्यायत्र कुत्रप्येकस्मिन्नृक्षे क्षेत्रगे स्ववंशात्तुल्यः द्वयोः स्विगणेः कुलाधिकः त्रिवंधु
नांमान्यः चतुर्षु धनी पंचसु स्वकुलदीपः षट्सु नृपः स्वनृपोनपतुल्य इत्यर्थः सप्तसु राजा
एवमेकेस्मिन् मित्रक्षेत्रगते परविभवैः पोष्यः परानीवीत्यर्थः द्वयोर्मित्रयोः पोष्यः त्रि
षु स्वगोत्रिभिः पोष्यः चतुर्षु भ्रातृपोष्यः पंचसु गणस्वामी षड्भिर्बलस्वामी सप्तसु
राजा एकोच्चफलं रिपुराशिगानां च फलं मालिन्याह जनयति नृपमेकोप्युच्च
गो मित्रदृष्टः प्रचुरधनसमेतं मित्रयोगाच्च सिद्धं विधनविसुखमूढव्याधिता
वंधतप्तावधदुरितसमेताः शत्रुनीचर्क्षगेषु २ जनयइति एकनच्चगो मित्राव
लोकितः स्याद्राजानं करोति तएवोच्चमित्रयोगात्स्वमित्रयुतः सनवकुधनं सि
द्धं सर्वेत्रावाप्तपूजां च कुरुते विवस्विति एकस्मिन्नृशत्रुक्षेत्रगे नाचगे वाद रि २२६

दः द्वयो दुःखी त्रिषु विचिंतः चतुर्थे रोगा पंचमे बंधनपीडितः षष्ठे वधसमेतो व
ध्य इति सप्तमस्थे कन्यातुरंगेष्वष्टमे नानेषु वा दुरितसमेतः पापा यद्यपि सप्तनीचाद्य भवंतित
पापि वज्रवत पूर्वशास्त्रानुसारेणोक्ता कुंभलग्नफलमुपजातमाह नकुंभलग्नं
शुभमाह सत्यो न भागभेदाद्यवना वदंति कस्यांशभेदेन तथास्ति राश्योरलिप्रसंग
रिवेति विष्णुगुप्तः १ नकुंभेति सत्याचार्यः कुंभलग्ने शुभं न वक्ति तदुक्तं कुंभल
ग्ने जातो जातो भवति निरोदुः खशोकसंतप्त इति यवनास्तु भागभेदाद्वादशांशभे
दात्कुंभलग्ने न शुभं इति वदंति यस्मात्तस्य कुंभद्वादशांशो न शुभः कुंभलग्ने
तु शुभमेव तदुक्तं सर्वस्मिन् लग्ने कुंभद्विरसांशो यदा भवति राशेणेतदानस्थि
रिवनः परान्नभोजी भवेन्मनुज इति विष्णुगुप्तस्तु कुंभद्वादशांशोक्तो श्रुति

२२७ प्रसंगादितिवदंतियतः कस्यराशेर्गोलत्र्यांशामेषात्कुंभद्वादशांशभागेमास्तितस्मायदि
कुंभद्वादशांशांशेलग्नगेनशुभंइतिवर्ष्यंतेतदासर्वाणिलग्नोक्तफलानिनिभिरर्थ
कास्फः ततः कुंभलग्नमेवाशुभंतदुक्तंकुंभद्वादशांशभागोलग्नगतेनस्पतेयवनेय
थ्येवंसर्वेषांलग्नगतानामनिष्टफलत्वंस्यात् घटयोगाद्वादशांशानांनतस्मात्तेस
र्वेसांत्वकारणांतस्मात्कुंभलग्नंजन्मन्यशुभंतदुवोभागेति होरार्थयद्वफलं
वसंतमिलकेनाह यातेष्वसत्स्वसमभेषुद्विनेशहोराजातोमहीधमवलार्थ
युतोतितेजाः चांद्रिशुभेषुजिमार्दववकांतिसौख्यसौभाग्यधीमधुरवाक्ययु
युतः प्रजातः ४ यातेष्वसत्स्वइति विषमराशिस्थेषुरविहोरास्थेषुचपापेषु
मेषादिविषमराशिपूर्वार्द्धयुतेषुसौम्यस्वभावः द्युतिमान्सुरवीराजवत्प्रभः २२७

बुद्धिमान् प्रियंवदश्च ॥ पुनः होराफलमिंदुवज्रयाह तास्वेति तास्वेव होरास्वपरश्
र्क्षगासु जातेन राः पूर्वगुणेषु मध्याः व्यत्यस्त होराभवनस्थितेषु मर्त्या भवंत्युक्तगुणे
विहीनाः ५ तास्वेति पूर्वोक्तहोरान्यराश्युपाश्रितेषु ग्रहेषु जाताः पूर्वोक्तमध्य
मगुणाः भवंति विपरीतहोराविपरीतराशिगेषु ग्रहेषु जाताः पूर्वोक्तगुणरहिताः
अयमर्थः पापविषमराशौ चंद्रहोरागताः सौम्याः समराशौ रविहोरागता
स्तदा पूर्वोक्तिकिंचिद्गुणवान् यदा च समराशौ चंद्रहोरायां पापाः विषमराशौ
रविहोरायां सौम्याः तदा पूर्वोक्तगुणवर्जितः स्यात् एवं ग्रहकुलफलाधिकं वा
च्यं चंद्रदृक्काणफलं वसंततिलकेनाह कल्याणरूपगुणमात्मसुहृदृकाणे
चंद्रोन्यगस्तदधिनाथगुणं करोति आलोच्यतामुधचतुष्करणं बुजेषु तीक्ष्णे

२२९ स्ति हिंस्रगुरुतल्पगस्तोटनश्च ६ कल्याणेति स्वद्रेष्काणे तत्कालिकाधिमित्रद्रे
ष्काणे चाप्यसौ चंद्रे प्रशस्तरूपः प्रशस्तगुणश्च अन्यद्रेष्काणगश्चंद्रस्तद्रेष्का
णेत्रासमगुणं कुरुते यथा म : द्रे : काणेष्वंद्रेस्तदीशे चंद्रमध्यस्थे मध्यमगुण
श्च चंद्रे द्रे : काणेशो चंद्ररिपो जातो रूपगुणहीनः व्यालेति सर्पद्रेष्काणस्थे चंद्रे
श्रमघीमायुधद्रेष्काणगे चंद्रे फलद्वयमपि वक्तव्यं वृश्चिकाद्य द्वितीयो कर्क
द्वितीयतृतीयो मीनतृतीय एते व्यालद्रेष्काणाः मेषाद्यतृतीयो मिथुनद्विती
यतृतीयो सिंहद्वितीयतृतीयो कन्याद्वितीयः तुलातृतीयः वृश्चिकतृतीयः
मकरप्रथमतृतीयो एते आयुधद्रेष्काणाः कर्कसिंहयोराद्यो सिंहद्वितीयः तु
लातृतीयः एते चतुष्पदद्रेष्काणाः मिथुनद्वितीयः सिंहाद्यः तुलाद्वितीयः कुंभाद्यः २२९

णेतपश्चिद्धैः कणः अत्रापि गुणाढ्यांतमूर्तद्रेष्काणस्थचंद्रे फलद्वयंवाच्यं लग्नस्य
द्रेष्काणत्र्यंशनवांशयोः फलंत्र्यंशमित्याह तेनेभोक्तापंडितादोनरेंद्रः क्लीवः क्रू
रोवृष्टिकृद्दासवृत्तिपापोहिंस्रोधाष्ट्यवर्गोत्तमांशेत्वेषामीत्याराशिवद्वाद्यांशं
शे ७ तेनेति मेषवर्ज्येअन्यराशिविलग्नगतेमेषांशेजातश्चोरः एवमग्रेपिवृषां
शेभोगशीलः मिथुनांशेपंडितः कर्कांशेवित्तवान् सिंहांशेराजाकन्यांशे
नपुंसकः तुलांशेशूरः वृश्चिकांशेपरादेशकरः धनांशेनीचवृत्तिः मकरां
शेपापः कुंभांशेचातहतः मीनांशेनिर्भयः अथारिरितिपाठेनिर्बुद्धिः वर्गो
त्तमनवांशेषुतुएषांस्तेनादीनांस्वामिनः मेषलग्नेमेषांशेचोराणांस्वामीवृ
षलग्नेवृषांशेभोगवदीशः एवमग्रेपिद्वादशांशेराशिवत्फलानिमेषादि

२२८ स्यैवंद्रेष्काणफलानि निरुक्तानि इदानीमष्टवर्गोत्पादीनि तान्येव मेषादिस्थचन्द्राद
त्रिंशांशे जातस्य वाच्यानि भौमशुक्रयोः स्वत्रिंशांशकस्थितयोः फलं वसंततिलकेना
ह जायान्वितो बलविभूषणसत्त्वयुक्तस्तेजोतिसाहसयुतश्च कुजे स्वभांशे।
रोगमृतस्त्वयुवतिर्विषमोन्यदारो दुःखी परिच्छदयुतो मलिनोर्कपुत्रे ८ जाया
न्वित इति स्त्रीयुतः वीर्यालंकार्योदाययुतः तेजस्वी अत्र समीक्षितकारी इदंश
स्वत्रिंशांशस्थे कुजे शुक्रफलं त्रिंशांशे पादानाम् अत्र भागग्रहेन त्रिंशस्थः
एवमग्रेपि विपन्नभार्यः क्रूरस्वभावः द्वितीयश्लोकः दुःखयुतः गृहपरिच्छदपरि
वारोपेतः बलन्वितः ईदृशाच्छेने स्वत्रिंशांशांगे जातो भवति गुरुबुधयोः स्वत्रिं
शांशयोः फलमाह स्वांशे गुरो धनयशाः सुखबुद्धियुक्तः तेजस्वी पूज्य निरुद्य २२८

सभोग्यवंतः मेधाकलाकपटकाव्यविवादशक्तिस्यन्नागस्त्वार्थसाहसंयुताः ज्ञाज्ञा
ज्ञोतिमान्यः ९ स्वांत्येति धनायशस्त्रीधीमानूमान्यः स्वछंदेहः तद्यमत्रील:
भोगीईदृशोगुरोस्वत्रिंशांसगेधीमानगीतवाद्यादिकुशलः दंभीकवित्तकृत
विवादकः साल्पवित्तस्समाश्रितकारास्थतिफल्पः ईदृगबुधस्वत्रिंशांशगे
स्वत्रिंशांशगत्रुक्रफलंभोमादित्रिंशांशगयोप्युरवीद्वेफलंमदाक्रांतयाह
स्वत्रिंशांशेशुवकुस्मतस्करवारोग्यभाग्यपार्थरूपः गुरुकेतीक्ष्णः स्कलितनतः स्क
प्रकीर्णेंद्रियश्च स्त्ररक्तस्योविषमवधकोसकुणाद्योस्कखिन्नोचार्वंगेष्टोरवि
ज्ञास्त्रियुतेष्वारपूर्वंत्रिकेषु १० स्वत्रिंशांशात्माइति मरिपुत्रः भूरिस्कस्वः निरो
गः भाग्यवान्धनीरूपवान्भार्यार्थीरतिपाठेपत्नीवान् क्रूरः स्कंदरांगः श्र

२३५ जितेंद्रियो विषयासक्त इत्यर्थः इह ग्रंथांतरे शुक्रस्य त्रिंशांशे ग्रहेरिति आर पूर्वं त्रिंशांशेषु कु
जादित्रिंशांशेषु आरादयः त्रिंशांशोक्ता व्याख्याता तेन कुजस्य निरुक्तं बुधस्य त्रिंशां
शेषु रविशशिनोः शुक्रमातृ क्रूरादयः स्फुटः अयमर्थः कुजांशस्थेर्के क्रूरः चंडे
शिरःकार्यकारी शनित्रिंशांशेर्के क्रूरः चंडे वधकः जीवत्रिंशांशेर्के सद्गुणः चंडे
धनाढ्यः बुधत्रिंशांशस्थेर्के सत्कर्मा चंडे पंडितः शुक्रत्रिंशांशेर्के सुंदरनेत्रः चंडे
सर्वजनप्रिय इति॥ इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे आश्रयाध्यायः एको
नविंशः अथ प्रकीर्णाध्यायः॥ तत्र ग्रहाणां कारकसंज्ञा वेतालीयेनाह स्वर्क्षतुंग
मूलत्रिकोणगाः कंटकेषु यावंत आश्रिताः सर्व एव तेऽन्योन्यकारकाः कर्मा
स्तेषां विशेषतः स्वर्क्षेति स्वक्षेत्रे स्वोच्चे स्वमूलत्रिकोणे च स्थितो ग्रहो यदि ल २३५

ग्नकेंद्रगो भवति तस्मान्योन्यचयस्वक्षेत्रस्थादिकेंद्रगः तदातौ परस्परकारकौ
भवतः एवंभावंनीयत्त्वंख्यात्तेन्योन्यं सर्व एव कारकाख्यः कर्मग इति अनेन वि
धिना यो यस्माद्दशमस्थः स विशेषेण कारकसंज्ञः अत्रोदाहरणं यथोद्धृतयाद
कर्कटोदयगते यथोडुपेषु स्वोच्चगाः कुजयमार्कसूरयः कारकाः निगदिताः पर
स्परं लग्नगस्य सकलोंबरांबुगः २ कर्कटेति कर्कलग्नगश्चंद्रः मकरे कुजः तुला
यां शनिः मेषेर्कः कर्के गुरुः एवंयोगे सत्येव अन्योन्यकारकाः अनेनोदाहरणेन
एवं तदुक्तं यथा नरस्य जन्मलग्नात् केंद्रं विना यद्यपि स्वक्षेत्रस्वोच्चस्वमूलत्रि
कोणगाः संतः परस्परं कंटकगाः तथापि कारकाख्यं न लभंते लग्नराशाविति ल
ग्नस्थग्रहस्य दशमगश्चतुर्थश्च सर्वोपि ग्रहः कारकसंज्ञो भवति अनेनैव तदु

२३१ क्तं लग्नगो ग्रहो यदि स्वक्षेत्रस्थो न तमाद् दशमचतुर्थोपि यदि स्वक्षेत्रादिषु न स्यात् तथा
पि लग्नस्य दशमचतुर्थो वा कारकाख्यो भवत्येवेति पर्युक्तं लग्नस्य सकलो वर्गो वुगइ
ति अन्यत्कारकलक्षणमृतुमाह स्वत्रिकोणगोच्चे हेतुरन्योन्यं यदि कर्मगः सुहृ
द्गुणसंपन्नः कारकश्चापि संस्मृतः ३ स्वत्रिकोणेति लग्नार्केंदुविनापि स्वक्षेत्रस्व
त्रिकोणान्यतमस्थो ग्रहो हेतुकारकः स्यात् यदि तस्मादन्यो ग्रहो मित्रभूतः तद्गु
णसंपन्नः उच्चादिस्थः सन् दशमो भवति किंच सोपि दशमोपि दृग्राः कारको भवति
सुहृन्मित्रस्वाभाविकं तद्गुणसंपन्नास्तत्कालिकं मित्रं अधिमित्रमिति केचित् का
रकसंज्ञाप्रयोजनमाह शुभं वर्गोत्तमे जन्म वेशिस्थाने च सद्ग्रहैः अरिनीचेषु च के
द्रेषु कारकाख्यग्रहेषु च ४ शुभं वर्गोत्तमे जन्म वेशिस्थाने च सद्ग्रहैरिति लग्ने २३१

स्थांशस्थितस्मात् द्वितीयभवने सौम्यग्रहयुते चतुःकेंद्रेषु च कारकसंज्ञेषु च ४ जन्म
लग्नभवनं वा चंद्रकेंद्रगा सौम्याति प्रसक्तास्तदुक्तं एकस्मिन्नपि केंद्रेपदि सौम्ये न ग्र
हेऽस्ति पापा आर्या जन्मनि अथवा कर्मणि न तच्छुभं प्राहुराचार्या इति तथा वद
वस्तुप्राधिकं शुभं यौवने सरूपं गदन्नापति फलपाकं च वेलालिये नाह म
ध्येवयसि सरूपप्रदाः केंद्रस्था गुरुजन्मलग्नपाः पृष्ठोदयकोदयदृगास्तेस्थांतः
प्रथमेषु पाकदाः ५ मध्येवयसीति गुरुजन्मराशीशौ जन्मलग्नपो वा केंद्रगो
यौवने सुखप्रदाता सर्वेषां धिकं तदुक्तं जन्माधिपो लग्नपतिश्च येषां चतुष्टयेस्था
वलवान् गुरुर्वा चतुर्षु होरादिषु संगतश्च चतुर्वयः कालफलप्रदः स्यात् पृष्ठो
ति द्वंद्वोद्भा पृष्ठोदयादिगताः क्रमाद्बद्धांशमध्यादिषु फलदाः अथ मध्ये

२३२ दशापतिर्दशाप्रवेशकाले पृष्ठोदयराशिगः स्वदशांते फलदः मीनराशिगो दशा
मध्ये शीर्षोदयराशिगो दशादौ फलदः तदुक्तं आद्यंतमध्येफलदाश्शिरपृष्ठोभ
योदयाः दशाप्रवेशसमये तिष्ठंतो वा चोदशापतिरिति अष्टकवर्गफलंपुष्णि
ताग्रयाह दिनकररुधिरौ प्रवेशकाले गुरुभृगुजौ भवनस्य मध्यजातौ रविसु
तशशिनौ विनिर्गमस्थौ शशितनयः फलदस्सर्वकाले ६ दिनकरेति चा
रवशात्तत्पत्काले शुभमशुभं वा अष्टकवर्गफलं रविकुजौ राश्योराद्यत्रिभाग
स्थौ प्रयच्छतः गुरुशुक्रौ राशिमध्यत्रिभागगौ फलं ददतः शनिचंद्रौ राश्यंत्यत्रि
भागौ फलं ददतः बुधो यावत् राशौ तिष्ठति तावच्छुभमशुभं वा फलं ददाति ॥ इ
ति महीधरकृते जातकविवरणे प्रकीर्णाध्यायः ॥ अथानिष्टाध्यायः ॥ तत्रस्त्रीसत्त २३२

मार्गं भ्रमाई लविक्रीडितेनाह लग्नात्पुत्रकलत्रभे शुभपतिप्राप्तेथवालोकिते चं
द्राद्वा यदि संपदस्ति हि तयोर्ज्ञेयोन्यथासंभवः पाथोनोदयगे रवौ रविसुते मी
नस्थिते दारहापुत्रस्यानगतश्च पुत्रमरणं पुत्रोवनेर्यच्छति २ लग्नेति लग्ना
च्चंद्राद्वा पंचमसप्तमं च शुभग्रहैः स्वस्वामिना दृष्टं युक्तं वा पुत्रदं भार्याप्रदं च स्या
त् तयोः शुभपो खेटयोगदर्शनाभावे सुतकलत्राभावः किं च कन्यालग्ने र
वौ सप्तमे च शनौ स्त्रीनाशः कन्यालग्नेर्के पंचमे च कुजे पुत्रनाशः सुतकल
त्रपदमुपलक्षकमसेषां लग्नाच्चंद्रात्त्वाद्विभावानां खेटयुतदृष्ट्या नाशकृतः
भार्याभूस्थिवियोगत्रयं रुचिरयाह क्रूरैर्ग्रहैः सितचतुरस्रसंस्थिते मध्यस्थिते
भृगुतनयोः पापयोर्ग्रहयोः सौम्यग्रहैः रसहितेनं नीक्षिते जामाताघोदहनेनिपा

तपात्मजः २ उग्रैरिति उग्रग्रहैः शुक्राच्चतुर्थाष्टमगतैरविशनिकुजैरविता
त्मीनाशः एकस्मिन्नराशौ भिन्नराशौ वा पापद्वयमध्यगते शुक्रे पतनाज्जा
माशः सौम्यानामन्यतमेन शुक्रे विरहिते नावलोकिते वा पापाश्राज्जायानाश
शः बंधनेनात्मानं स्त्री व्यापादयंतीत्यर्थः २ तदुक्तं चतुर्थाष्टमगैः शुक्रा
त्क्रूरार्किकुजसाज्ञनात् तेषां द्वितयमध्यस्थे तथा शुक्रे निपाततः शुक्रे स
द्योगदृग्धीने पापाख्याज्जायावधो भवेत् इति कारणविफलदारयोगद्वयसंतति
लकेनाह लग्नाद्यपारिगतयोः क्षितिस्मरयोः पत्न्या सहैकं नयनस्य वदंश
तिजन्म व्ययस्थयोर्नवमपंचमसंस्थयोर्वा शुक्रार्कयोर्विकलदारसुतं तिम
आर्तं २ लग्नादिति यस्य द्वादशे चंद्रः षष्ठेर्कः सप्तमार्यः काणो भवति यस्य

शुक्रार्कौ संयुतौ सप्तमे नवमे पंचमे च सख्यद्भार्याहीनां गीत युक्तं पंचमे नवमे द्यू
नेसद्दिष्टौ सितभास्करौ यस्य स्यातां भवेद्भार्यातिस्ये कामविवर्जितेति ३ वंध्याप
तियोगस्फुटं कलत्रादि भावयोगं चरलसालयाद् कारणोदये भृगुतनयस्तच
क्रसंधौ वध्यापतिर्यदि नस्फुटं दोषमिष्ट युक्तं पद्यग्रहैर्थ्रमद्दलग्नराश्रिसं
स्थैः द्दारणोद्भागृह्णीन्यस्फुटकलत्रजन्मघोस्थे ४ कोणोदयेति यस्य लग्नेत्रादि:
कर्क्कौलिमीनान्यतमनवमनवांशगः शुक्रः सप्तमः यदि पंचमः स्यातं सो
स्यपुत्रनतस्य भार्या वंध्या स्यात् अयं योगो मकरवृषकन्यालग्नेष्वेव संभवति
वंध्यापतियशस्कणमेतत् ज्ञापयति यत्प्रारणेता वंध्या भवति रूपकादिकायां तु
स्फुतो भवत्येव किंच पापग्रहै शुक्रानिभोमार्केषु यथ्यासंभवं कादशस्थ सप्तम

२३४ लग्नेषु हीणश्चंद्रे पंचमे भार्याहीनः पुत्रहीनश्च परस्त्रीगमनाद्वियोगं दरिणाद्वा॥
असितकुजयोर्वर्गगतस्थे सितेतदृष्टे क्षितेपरयुवतिगस्तौचेत्संइस्त्रियासहयु
क्तः भृगुजशशिनोरस्तेभार्याविनरोविसुतोपिवापरिणतत्तनूहस्मोनोदृ
ष्टौसकभेप्रमदापतिः ५ असितेति यस्यशनिकुजान्यतमवर्गस्थः शनिकुजा
न्यतमषष्टः शुक्रः सप्तमः परदारगामी १ अस्मिन्नेवयोगेयदिशनिकुजा
वेकराशिगौ सचसर्वांडोत्व अयमर्थः शनिकुजान्यतरवर्गस्थः शनिकुजचंद्रै
रेकस्थिते दृष्टः शुक्रः सप्तमइतितदाभार्यासहव्यभिचारासापिपरगामीनी
त्यर्थः यत्रतत्रैकस्थाभ्यां शुक्रे दृश्यां सप्तमोयदिशनिकुजौतदाभार्याहीनः २३४
सुतहीनोवा शुस्त्रीचनाचस्त्रीनरौ तयोस्त्रीनरयोरेकराशिगयोः सकाशा

त्सप्तमेयदि शुभग्रहदृष्टो न शनिकुजौ सप्तदारंपती परिणततनू दृष्टो दृष्टो वा तस्य
भार्याद्वयं भवतीत्यर्थः अन्ययोगान् मंदारकौ तयोरद वंशच्छेत्ता खमदनस्थ
गेष्वंडे द्वेत्येऽपपापे: क्षीणल्पीत्रंशेशा क्षिस्कन्नयुते केंद्रसंस्थार्कद्विदृष्टे द्वास्यां
यान्तोऽस्ति द्विलिक्षतगुणेरिः फगोसोरिभागे नीचोर्के द्योर्मदनगतयोर्दृष्टयोः सूर्य
जेन ६ वंशोऽस्ति यस्यचंद्रे दशमः शुक्रसप्तमः पापाश्चतुर्थः सवंशनाशकोः
दुर्योधनप्रायइत्यर्थः बुधयुतद्रेष्काणे केंद्रगः शनिदृष्टे क्षीणल्पी अयमर्थः
तत्रस्त्रीः संबंधिनीद्रेष्काणे बुधस्य स्थितः सराशिर्यदि केंद्रस्थेन शनिना दृष्टपते
तदा चित्रकर्मा शिल्पि जीवेत्यर्थः २ शनिनवांशगे शुक्रे हादशोदाशापुत्रः शनि
निदृष्टे यदा रवीद्रसप्तमो तदा पुचित कृत अन्यानि द्योगात्र शनैलब्धि

२३५ श्लोकेनाह पापान्तस्थितयोः सितावनिजयोरस्तयोर्वा तत्र कचंद्रे दृष्टे वृश्चिककर्क
र्कटांशकगते पापैर्युते श्वित्रकृत् श्वित्री रिष्फधनस्थयोरशुभयोश्चंद्रोदययोस्ते
र्वा चंद्रे खेवनिजे लग्ने च वृश्चिकस्थे यद्यर्कजो वै श्वित्रीगः ७ पापेति पापदृष्टे शुक्रे कु
जे यस्य सप्तमे तस्य वातव्याधिः वाह्यक इति पाठे मुष्करोगः १ यद्यस्तगश्चरांशे चं
द्रो दृष्टश्चिकनवांशगः कर्कनवांशगो वा पापयुतस्तदा गुल्मं तत्क पुरुषव्याधिः
२ शनिकुजौ द्वादशषष्ठस्थितौ यो चंद्रो लग्ने रविः सप्तमे तदा कुष्ठी ३ चंद्रो दशमः कु
जः सप्तमः शनिः सूर्याद्धनगः तदा हीनांगः अन्ययोगाच्चज्ञाततिलकेनाह अंते
शुक्रिन्यशुभयोर्मृगांगयतंगे खास्वसस्थयोर्द्विर्हकश्चिद्दधिगुल्मभाजः क्षीपीपर
स्परस्थांशयोरर्वीद्भिः हेत्रेयवायुगपदेकतयोः कुष्ठी वा ८ अंतेति यत्रतत्र २३५

२३६ तेवायाते लग्ने कोणमलिनकर्क्किदृष्टे भृगोर्वक्रदृष्टे च पापसहिते रवलोकिते वा ९ धन
पंचमनवांत्यगश्चंद्रे यदि स्त्री निकुजयुक्ते दृष्टे वा तदा कृष्णय द्वापत्रतत्रराक्रेणेमी
नकर्कमकरमेषान्यतमनवांत्यगश्चंद्रः कुजेज्ञान्यान्यतमयुक्तो दृष्टो वा तदपिकृ
ष्णो द्वृश्चिककर्कवृषभमकराणां अन्यतमः पापयुतो दृष्टो वाथ द्वि पंचमो नवमो वात
दापि कृष्णो पूर्वभोगोक्ते चंद्रे शुभदृष्टे दुःखेन कृष्णं तदुक्तं मेषांत्यके मीनगृहं
ज्ञांके वा चंद्रस्थितो नैव हि पापदृष्टः किंतु सकृष्णः दिकरोदेहमिष्टे स्थितेकंडुवि
कारिणं चेति अन्ययोगान्वैतालीयेनाह निधनारिधनव्ययस्थिता रविचंद्र
रयमायणातथा बलवद्ग्रहदोषकारणैर्मनुजानां जनयंत्यनेत्रतां १० निधने स्थि
ते रविशंडु कुजेज्ञानयोयथाकपंचिदृष्टे द्वितीयद्वादशस्थाः यथा तत्पतिक्रमा २३६

भाव: तदानेत्रनाम्ना: कथं बलवदिति चतुर्णां मध्याद्यो बलवान् तस्यैवातपि
तच्छेषाणां मध्याद्दोष: उक्तस्तत्प्रकोपेन दृष्टिनाम्ना: नवमायतृतीयधीयुतानच
सौम्यैरशुभानिरीक्षिता: रिपुमातृधनोपघातकारकादैवकृत्यकराश्च सप्तमे ११
नवमेति पापयुक्ता नवमैकादशतृतीयपंचमा: शुभैरदृष्टा: संतो बलवद्दृष्टदोष
कारणेनैव बाधिर्यकार: सप्तमा: क्रूरा: शुभादृष्टा स्तथैवदंतविकारकारा: अ
त्रानुमत्रार्थेन पूर्वश्लोकोक्ताश्चंद्रार्कत्रानिकुजा एवं ग्राह्या: उदयस्तु उडुपस्य राश्य
गस्य पितृणां चातुभयोस्त्रिकोणयो: सोपप्लवमंडले रवौ उदयस्थे नयनवर्जित: १४
उदयेति राहुग्रस्ते चंद्रे लग्नगे मानिकुजयोस्त्रिकोणगयो: पितृणां चाधिष्ठित: स्या
त् एवं रवावंध: अथान्ययोगान्शार्दूलविक्रीडितेनाह संस्पृष्ट: यवनेन मंदग

२२७ युतेचंद्रेविलग्नेगुरौसौम्याद्दृष्टेवनितेस्थितेतत्रभवनेजीवेविलग्नगेते तदृक्स्र
र्यमतोदयेवनिसक्तेधर्मोत्तजद्युनगेजातोवासमस्त्मरस्मितनयेक्षीणेर्थ्ये
ज्ञातिगोत्र संस्पृष्ट इति सप्तमे ज्ञानौ लग्नमे गुरौ वायुस्पृष्टः सप्तमे कुजे लग्नगे
गुरौ उन्मत्तो विक्षिप्तइत्यर्थः लग्नगेर्कजे कुजे नवम पंचम सप्तमान्यतमस्थे पित्त
उन्मत्त एव ज्ञाविधुतक्षीणेन्दौ चाद्दगेष्वितन्मत्त एव अन्ययोगान्तवर्ज्ञान्तति ल
केनाह राज्यप्रयोगकरज्ञातकरा भरे ज्ये नीचाधिपांशकगते रश्मिभागगैर्वा
रामोल्पमध्यवसुभिः क्रमज्ञापरसूताज्ञेयास्फुरयुगमर्भदासा १४ राज्यप्रदेति
यस्मिन्नवांशे चंद्रः स राज्यप्रदः तस्य यः पतिः स राज्यप्रदापः रविचंद्रगुरुयुतेर्य
दिक्ज्ञानिचराधिपतिनवांशे रिपुनवांशे वा स्थिता तदा दासो भवति एष्य इति २२७

ण्यामल्पः एकः द्वौ मध्यौ त्रयश्चत्वारो वा बहवः भक्तग्रहेषु यस्यैको नीचाधिपम
वांशगो रिःवांशगो वा अस्तमुपगमेन ना त्मनो जीवनाप्ये दासः यस्य द्वौ सक्रं यद्दा
सः अन्येन क्रीतः स च दासः यस्य त्रयश्चत्वारो वे दृष्टाः सगर्भदासः दासस्य दा
स्यां वा पुत्रो लोके गृहे जातः स्यात् अन्ययोगान् हरिरापाह विकृतदन्तानपा
पैर्दृष्टे वृषाजहयो द्वयेखलतिरश्मभक्षेत्रे लग्ने द्वये वृषभे पि वा नवमसुतगेपा
पैर्दृष्टे खर्वा वदृष्टे दंतोणो दिनकरसुतेनैकव्याधिः कुजे विकलः पुमान् २५ वि
कृतदन्ति वृषभमेषधनुषामन्यतमे लग्ने पापदृष्टे विरूपकृतः मेषालिसिंहमक
रकुंभधनुर्वृषाणामन्यतमे लग्ने पापदृष्टे खल्वाटः पापेक्षिते केनवमे पंचमे वा मं
दनेत्रः शनौ पापदृष्टे नवमे पंचमे वा वक्रुरोगः कुजे नवमे पंचमे वा पापदृष्टे दी

२३९ गः अस्मान्नतिष्ठयोगानुष्पितायथाह अयस्तत्धनधर्मे गेरसोऽभिवनसमानत्रिवं मे
धनंविकल्प्यं भुजगनिगडपात्रभृद्द्रेकाणे वेलवद्सोम्पनिरीक्षितेऽवमहत् ॥९॥
अथस्तनेति पापपुद्दलद्रेष्काणपंचमद्वितीयनवमेषुजातस्य वंधनंवा ऽयंतच्चभवनंल
ग्नराशितुल्यंलग्नराशिर्येनविधिनावध्यतेसनामासाध्यावध्यते यथामेषवृषधनु
रन्यतमेलग्नेजातस्यरज्वादिनावंधनंमिथुनतुलाकुंभकन्यान्यतमेलग्नेनिगडैः
कर्कसिंहमकरमीनलग्नेवंधनंविनादुर्गेरक्षणं वृश्चिकलग्नेभूमिगृहे भुजगनि
लग्नेद्रेष्काणेभुजगभृत्निगडपात्रभृद्वानिगडपात्रभृदितिएकएवपात्रभृतः
पृथकपापागतस्यवेधलवतापापेनदृष्टस्तथापिभवंतुल्यवंधोवाच्यः भुजगद्रेका
णेका~~निगडपात्रभृदितिएकएवपात्रभृतः~~ पृथकगजमद्रेकाणेमकराद्या अ २३९

स्यान्नपिंपीगानहरिणाह्व परुषवचनोपस्मारार्त्तः क्षयी च लिग्नापतौ सरवितनये
वक्रालोकगते परिवेषगे रविजमकुजैः सौम्यादृष्टेनेमत्तलं माप्तितेमृतकम
नुजः पूर्वीदिष्टेर्वाराधममध्यमाः ७ परुषेति ग्रालियुते चंद्रे कुजदृष्टे तत्का
लपरिवेषयुते च जातो दुर्बलः अपस्मारपीडितः क्षययुतश्च अथ मर्थः।
चंद्रे ग्रालियुते कर्मिनवा कलाहग्राए वकुजदृष्टेः पस्मारार्त्तश्च ग्रालियुते कुज
दृष्टे च चंद्रे सपरिवेषदुर्वागपस्मारक्षयवान् यमरविकुजैरिति सौम्यग्रहावे
लोकिते पुरविग्राणि कुजेषु दर्शनेषु मत्तो भवति पूर्वोदिष्टेरग्राघ्यैरधमाध
ममध्यमाश्च स्पष्टः अपस्मर्थः ग्रयाणामेकस्मिन्सौम्यादृष्टे दग्रामे अष्टा भ
लिं करोति तयोर्मध्यमा त्रिषु धमा ग्रुगुप्सितां भलिं करोति ॥ इति श्रीमहीधरक

२३९

तिजातकविवरणोनिधायः॥ ॥अथस्त्रीजातकाध्यायः॥ ॥तत्रपुंजन्मोक्त
फलानिदृष्टांतदधिकंचचसंततिलकेनाह यद्यत्फलंनरभवेक्षमंगनानां
तत्तद्वदेत्पतिषुवासकलंविधेयं तासांतुभर्तृमरणंनिधनेवपुस्तु लग्नेंदुगंम
गमतातासुभयेपतिश्च १ यद्यत्फलमितिनरभवेपुंजन्मनियत्फलंस्त्रीणामयो
ग्यंराज्यादिशुभदृष्टफलानाकूलादियापं तत्तद्भर्तृषुवदेत् उक्तातामदृगित्यादि
यत्तुस्त्रीयोग्यंतत्तासांप्रतिवाच्यंस्तनफलापियोगफलमुभयोरपिएवंत्रिविधानि
फलानिकानिचित्स्त्रीयोग्यानिकानिचिन्नरभुकानिचिदुभयोरपियद्वास्त्रीफ
लंपतिष्वेव विशेषमाह तासामितिपतिमृतिरष्टमेवाच्यालग्नादिंदोश्चआ
रीरसौभाग्यंयाद्रूपंतिष्ठयाच्छत्रास्तुभयंसप्तमेवाच्यंतत्सर्वेवपतिषुयद्गुक्तं

२३९

वपुर्लग्नेंदुगं गदाह युग्मेषु लग्नशशिनोः प्रकृतिस्थिता स्त्री सच्छीलभूषणयु
ता शुभदृष्टयोश्च ओजस्थयोश्च मनुजाकृतिशीलयुक्ता पापा च पापयुतवीक्षि
तयोर्गुणोना २ युग्मेष्विति समराशिगयोर्लग्नेंद्वोः स्त्री स्वभावकरा तयोरेव सौम्य
दृष्टयोः शोभनशीलालंकारयुता च लग्नेंद्वोर्विषमराशिगयोः पुमान्कारा पुंस्व
भावा च तयोरेव पापदृष्टयोः पापकर्त्री गुणहीना च एवं लग्नेंद्वोरन्यथात्वे म
ध्यमत्वं वाच्यं कुजराशौ लग्ने कुजादित्रिंशांशजातायाः फलमिदं वक्ष्यत्याह
कन्यैव दुष्टा व्रजतीह दास्यं साध्वी समाया कुचरित्रयुक्ता भूम्यात्मजर्क्षे क्रमशोंं
शकेषु वक्रार्किजीवेंदुजभार्गवाणाम् ३ कन्येति मेषवृश्चिकान्यतमे लग्ने
मया हि लिंगे चंद्रे वा सति तत्र त्रिंशांशे कुजजाता अनूढैव व्यभिचरति तत्रार्कित्रिं

२५०

ज्ञांशेशेशाज्ञौ गुरुत्रिंशांशे सती बुधत्रिंशांशे मायया शनौ दुष्टा नयुता शुक्रत्रिंशेंदु
ष्टेशा शुक्रबुधराश्यौ लग्नेशे गे चंद्रे वा कुजादित्रिंशांशेषु फलमाह दुष्टा पुनर्भूः
सगुणा कला ज्ञा ख्याता गुणेष्वासक्त रफूजितन्दौ स्यात्कापटी क्लीवसमा स
तीच वीधेगुणा ह्याप्रविकीर्णकामा ४ दुष्टेति · वृषतुलास्थे चंद्रे लग्ने वा
कुजत्रिंशांशे जारता दु [illegible] शनि त्रिंशांशे विनयादिभिः प्रसिद्धा ० मि
थुनकन्यास्थे लग्ने चंद्रे वा कुजत्रिंशांशे कपटिनी शनि त्रिंशांशे नपुंसका तु
ल्या गुरुत्रिंशांशे साध्वी बुधत्रिंशांशे गुणवती शुक्रत्रिंशांशे क्षमामाकुला ॥
चंद्रार्कगुरुशनिराशिगे लग्ने चंद्रे च त्रिंशांशफलं ग्राह्यं ल विचा हितेनाह स्व
छंदा पतिघातिनी वक्रगुणा शिल्पिस्मसाध्वी दुर्भेना चारा कुलटार्कभेन्दौ २५०

पवधूः पुंश्चलि स्त्रिता गम्या॥ जे चैनेकगुणा न्याम्यतिगुणा विज्ञानयुक्ता सती दांशानी
चरता किं मे पतिरता दुष्टा प्रज्ञाचांशकैः ५ स्वच्छंदेति कर्कलग्ने चंद्रे वा कुजांशे स्वे
रिणी ज्ञांशे मते घ्नी गुर्वंशे भूरिगुणवती बुधांशे शिल्पकर्मरता शुक्रांशे कुलटा
सिंहलग्ने चंद्रे वा कुजांशे पुरुषाकारा नाचारेति पांशे नुरिवाचारोयस्पाः ज्ञात्यंशेयां
गुला गुर्वंशे राजपुत्री बुधांशे पुरुषस्वभावा शुक्रांशे गुरुगामिनी धनमीनेगे ल
ग्ने चंद्रे वा कुजांशे बहुगुणवती ज्ञात्यंशे स्वल्पकामा गुर्वंशे त्यंतगुणवती बुधांशे
कर्मणादिज्ञानवती शुक्रांशे असाध्वी मकरकुंभगे लग्ने चंद्रे वा कुजांशे दीक्षा ज्ञा
त्यंशे धर्मसंगरता गुर्वंशे साध्वी बुधांशे दुष्टा शुक्रे त्रिंशांशे वंध्या एवं स्वांशे फ
लं ज्ञेयं तदेवानुष्टुभाह शशिलग्नसमायुक्तैः फलं त्रिंशांशकैरिदं बलाबलवि

२४१ कल्पेन तयोरुक्तं विचिंतयेत् ॥ ६ ॥ अथान्यन्मिति इदं श्रीवोक्तं फलं चंद्रलग्नाश्रितं स्त्री
णांत्रयोध्यं भिन्नफलयोश्चंद्रलग्नयोर्वलीतत्फलं ज्ञेयं ययोर्बलहीनस्तत्फलं नस्यात्
स्त्रीणां स्त्रिभिर्मिथुनकारयोगद्वयप्रदर्शिएपाह ॥ दृक्संख्यावसितसितोपरस्य
रांश्रे लग्नेरुंगेक्षे वाथ द्विघटराशिसंभवांशाः स्त्रीभिः स्त्रीमदनविषानलं प्रदीप्तंस
र्गांतिनयतिनराकृतीस्थिताभिः ॥ ७ ॥ दृक्संख्याविति अनिंत्र्याश्चावन्योन्यंपत्रस्थ
तोयद्यन्योन्यनवांशगतोतदेकोयोगः वृषतुलान्यतमेलग्नेकुंभनवांशगतस्तदा
द्वितीयः अस्मिन्योगद्वये नारी अजघनांतर्वेदूचमेमयलिंगया अन्यनार्या मेथु
नं कारयति अस्तमयेपतिरितियदुक्तं तच्छार्दूलविक्रीडितेद्वयेनाह ॥ शुरस्येका
पुरुषोऽवलेस्तमवनेसोम्यग्रहावाद्वितेक्रौचास्तबुधमंदयोर्ष्वरादेनिस्तंप्र २४१

वासान्वितः ॥ नक्तस्थपापखेटेन कुजेन विधवा बाल्ये तत्र राशौ स्थिते कन्ये वा शुभवीक्षि
तेऽकृतनयत्नेन परांगच्छति ॥ ६ ॥ अग्नेरिति लग्नाच्चंद्राद्वा सप्तमो राशिः सौम्यो दृष्टो व
लदृष्टो नो ग्रहैर्युजितश्च तदा तत्पत्नी कुत्सितः लग्नेंद्वोः सप्तमे राशौ बुधयुते नपुंसकः तयो
सप्तमे चरे प्रवासी अर्थात् स्थिरे गृहे स्थित एव द्विस्वभावे कदाचित्प्रवासी कदाचिद्गृहे स्थि
तः तयोः सप्तमे खे पतित्यक्ता सा तत्सप्तमे कुजे अल्पैः तैर्वरं ऊढा नावक्रशुभादृष्टे कन्या वृ
द्धा विवाहमाप्नोतीत्यर्थः ॥ आग्नेयैर्विधवास्तराशौ सहिते मिश्रैः पुनर्भूर्भवेत्क्रूरे हीन
बलेऽस्तगे त्यज्यते ना सौम्ये हि ते प्रोज्झिता ॥ अन्योन्यासंगयोः सितावनिजयोरन्यप्रसक्तां
गना द्यूने वा यदि शीतरश्मिसहिते भर्तुस्तदानुज्ञया ॥ ७ ॥ आग्नेयैरिति एकस्मिन्स
सप्तमे फलमुक्तं आग्नेयैः क्रूरैः बहुभिः सप्तमे विधवा क्रूरसौम्यैः सप्तमे द्विः संस्कृता निर्बले

२५२ सौम्यदृष्टे चक्रे सप्तमे भर्तृत्यक्ता यत्र तत्र स्थिते गुरुशुक्रकुजे परस्य परनवांशे गते नरा परगामि
नी चंद्रयुते कुजगुरुशुक्रे तदा परस्त्रियाभिचारिणी योगयत्रयद्विकालिन्याह सौरा
रर्क्षे लग्नगे सेंदुगुरुशुक्रे मात्रा सार्द्धं बंधकी पापदृष्टे कोजे स्तंभे सौरिण्याधियो नि
निश्चाद्दह्येण वहुभाससमुहांशे ११ सौरेति मकरकुंभदृश्चिकमेषान्यतमे
लग्ने चंद्रगुरुशुक्रयुते क्रूरदृष्टे जननी सहिता व्यभिचारिणी सप्तमे कुजनवांशे
नि दृष्टे सरोगभगा याप्य पुरुषं स्का भगता स्तनयेत्तदाह चांबीति सप्तमे सौम्यनवां
शे भगा पतिप्रिया च भर्तृगुणान्सप्तमे शालिनी पुरुषिता याम्पामाह॥
रक्तो मूर्धः सूर्यजर्क्षे वा लोलः स्यात् क्रोधनस्यावनेये कांतां
वसौभाग्ययुक्तां विद्यान् भर्तृनेपुणजस्यबोधे १२ वृद्धइति मकरकुंभांश्यत २५२

मेतन्नवांशो वा सप्तमे गोहृहे मूर्खश्च पतिर्भवति मेषवृश्चिकान्यतमे लग्ने तन्नवांशो वास
प्तमे नारीप्रियः क्रोधी च वृषतुलान्यतमे तन्नवांशो वा सप्तमे पतिः कंदर्पो जनप्रियश्च
मिथुनकन्यान्यतमे तन्नवांशो वा सप्तमे पंडितः सूक्ष्मदृष्टिश्च पति मदनवसग
तो मृदुश्च चांद्रे त्रिदशगुरोगुणवान् जितेंद्रियश्च अतिमृदुरतिकर्मठश्च सिंहे भव
ति हृष्टत्समये स्थिते ब्राके वा १२ मदनेति कर्कटे तन्नवांशो वा सप्तमे कामकोमलश्चि
तश्च पति धनमीनान्यतमे तन्नवांशो वा सप्तमे गुणी अदीनश्च पति सिंहे तन्नवांशो
वा सप्तमे कोमलतरो वध्वा पारकर्त्ता च पतिः एवं सप्तमराशेरंशस्य फलमुक्तम्
द्विराशिरंशो वा स्वान्यस्तदा तयोर्बलवंतफलं वाच्यं योगविशेषान्यवंशान्तितिलका
भ्यामाह ईर्ष्याल्विता सुखपराक्रान्तिकुजलग्नजेष्ठाः कलासु निपुणा सुखिता

२४२ णाद्या शुक्रज्ञयोस्तस्मिन्नगारुचिरा कलाज्ञा त्रिषष्ठेनेकवस्त्रसौख्यगुणान्वि
तेषु खलु ईर्ष्यान्वितेति लग्नेचंद्रेशुक्रयुते मत्सरिणी स्वसखा सक्ता च चंद्रे बुधयु
ते कुशलसुखवतीच भर्तृमरणंनिधने इति यदुक्तं तदाह क्रूरेति अष्टमे क्रू
रे विधवा केंद्रे त्याह निधनेति अष्टमाधीशो यस्मिन्नवयसि स्थितः एकं शो नववि
शांशिरित्यादिनाग्रहसंबंधिनोवयसउक्तं तत्तुल्ये वयसि विधवा स्यात् केचिदयनांशे
न स्यावंदंति अष्टमेदृक्काणांविचार्यादेहानरकालमित्यर्थः अष्टमे सक्रूरे पिधनगे सौ
म्ये पापेवादौ म्रियते किंच कन्यावृश्चिकवृषसिंहगे चंद्रे स्तोकपुत्रः योगद्वयन्नाराई
लविक्रीडितेनाह वाचस्पतौ नवमपंचमकेंद्रसंस्थे जातागुणा भवति पूर्ववद्विप्र
तियुक्ता साध्वी स्वपुत्रजननी स्वपितागुणाढ्या धूर्नेकुल बहुयश होन्नतिकारिणीच २४२

१४ क्रूरेष्टमे विघने रंध्रे रोगोयस्य स्थितो वयसि तस्य समे प्रदिष्टा सत्स्वर्थयोगे मरणं
स्वयमेव तस्याः कन्यालिग्ने हरिषु वाल्पसृतत्वमिंदो १५ सौरे मण्यवलो वलेन र
हितैः शीतांशुके दृष्टैः क्रोधवीर्यसमन्वितैः पुरुषिणीयद्योजराग्रजक्रमः जीवा
रास्फुजिद्दंदवेभुवलिषु प्रालग्नराशौ समे विख्याताभुविनेकगणस्तकुलानाल
त्रस्तवादिनमपि १५ सौरइति ग्रणोनातिवलिनिचंद्रगुरुक्षबुधेषु त्र्यवलिषु रवि
कुजगुरुभुवलवत्सु विषमराशौ लग्नेजाता पुरुषवत्सग ञ्ञा गुरुशुक्रकुजबु
धेषुवलिषु समराशौ लग्नेकातिमता ग्रणत्काम्रोज्ञयपशापरायणाश्च १५ प्रव्र
ज्यापग्रहदृष्टिएणाट्ट पापेस्तेनवमगात ग्रहस्यतुल्यां प्रवृज्यां जुवतिहृपैत्यं सत्रासयेन
ञ्चाखिवरणविधोपहानकालेचिंतयामपिसकलंविधेयमेतत् १६ पापेति

सप्तमग्रहफलं यदुक्तं तद्धि द्वायनवमे ग्रहे सति नवमतुल्यं पूर्वोक्तं प्रवकुस्मामा । नीति
अत्राध्याये योयोगानुक्तास्ते विवाहकाले कन्यां मार्गणकाले वाग्दानकाले यथा
कालेवर्त्तमानानुक्तीफलदास्युः ॥ इति श्रीमहीधरकृते जातकविवरणे स्त्रीजा
तकाध्यायः ॥ अथ निर्याणाध्यायः ॥ अथाष्टमे सग्रहे तद्धीनेवा मृतिप्रकारं शार्दू
ईलविक्रीडितेनाह मृत्युर्मृत्युगृहे ईक्षणेन वलिभिस्तद्धातुकोपोद्भवस्तत्संयुक्तभा
गात्रजो व्रणभवो वा वीर्यान्वितैर्भूरिभिः अग्न्यंबुघायुधजो ज्वरामयकृतस्तृट्क्षुत्कृ
तश्चाष्टमे स्यार्थैर्निधने चराद्विषु परस्थाध्वपदे स्थिरेष्वपि २ मृत्युरिति यस्याष्टमे
ग्रहदृष्टिस्तं बली ग्रहपश्यति तस्य यो धातुः पित्ताद्धि तत्कोपात्मृतिः यथा रविकुज
योः पित्तं गुरोः कफः शनेर्वातः शुक्रेंद्वोर्वातकफौ बुधस्य त्रयः तदित्ति तेनाष्टमे

न संयुक्ते यद्गं गात्रं रात्रुपगं तज्जो मृत्युः अयमर्थः अष्टमो राशिः कालांगे यत्रास्ति तदं
गे प्रोक्तदोषकोपान्मृतिरिति वदद्वो वलितो यद्यष्टमं पत्रपतितं द्वातकृत्तु कोपान्मृ
तिः अग्नौ तिरथावष्टमे भिन्नितो मृतिः चंडजलेन कुजेन्नस्तेन बुधे ज्वरेण गुरावज्ञा
तरोगेण शुक्रे तृषा शनौ क्षुधया एतेषु वलीयुक्तो मृत्युः शुभकर्मणा वलसहितेन ष
ष्ठेन मध्ये बुभिः कर्मणा मरणप्रदेशमाहुः निधनमिति अष्टमे चरराशौ
परदेशे मृतिः स्थिरराशौ तु स्वदेशे द्विस्वभावे च पथि मृतिः अन्यान्मृतियोगा
नुष्ठानाह लविजाडितेन चतुष्टयेनार लग्नाभिद्दृतस्य सूर्यकुजयोर्मृत्युः खच
कस्थयोः कुम्भे मंदशशिनोः कर्मभितनये वैघातकर्मस्थिते कन्यायां स्वजनाद्धि
मसमकरयोः पापग्रहदृष्टयोः स्यात्तां यकुम्भयोर्दयेर्कत्रात्रिकोणनीतो यदि तदा मज्जनं

२४५ २ श्लोलेति रवौदशमेकुजेचतुर्थेगिरिघातान्मृतिः चतुर्थेशनौसप्तमेचंद्रेदशमे
मेकुजेकूपान्मृतिः चंद्रार्कौक्रूरक्षितौयदिकन्याराशिगतौतदास्वजनान्मृतिः
द्विस्वभावलग्नगौयदिचंद्रार्कौतदाजलेमृतिः मंदेकर्कटेगेजलोदरकृतोमृत्युर्मृगां
केमृगेशशलाशिप्रभवः शशिन्यपशुभयोर्मध्येकुजार्क्षे स्थिते कन्यायांरुधिरोत्थशो
षोत्थजनितस्तदास्थितौशीतगोसौरक्षेत्रयदितद्वदेवहिमगोरज्जुवह्निपातेस्ततः।
२ मंदेदृतिकर्कगेशनौचंद्रेमकरगेजलोदरव्याधिनामृतिः मेषवृश्चिकान्य
तमगेचंद्रेपापद्वयमध्यगतेसतिशस्त्रेणाग्निनावामृतिः कन्यागतेचंद्रेपापद्व
यमध्यगेरुधिरकोपात्शोषाद्वामृतिः मकरकुंभगेचंद्रेपापद्वयमध्यगेरज्ज्वा
वह्निनापतनेनवामृतिः वंधाद्धीनवौमस्थयोरशुभयोःसौम्यग्रहादृष्टयो २४५

द्रष्काणोश्वससर्प्पपाशनिगडैः छिद्रस्थितैर्बंधनं कन्यायामशुभान्वितेस्तमयगे चं
द्रे सितेमेषगे सूर्ये लग्नगते च विद्धि मरणं स्त्रीहेतुकं मंदिरे ४ बंधादिति सोमपाद
द्रेष्कोणेशो यदि पंचमनवमौ तदा बंधनेम्रतिः अष्टमे द्रेष्काणे पाशसर्पनिगडयुते बं
धनेनैवम्रतिः कर्कद्वितीयांत्यो वृश्चिकाद्यद्वितीयौ एते सर्पपाशद्रेष्काणाः मकराद्य
मीनांत्यौ निगडद्रेःकाणौ मीने लग्नगते सप्तमे कन्यास्थे चंद्रे अशुभयुते शुक्रे मेषग
ते रवौ लग्नगते स्वगृहे स्त्रीनिमित्तान्म्रतिः शूलोद्भिन्नतनुः सुखेवनिसुते सूर्येपि
वा रवे यमे सप्तक्षीणे हिमांशुभिस्त्वयुगपत्पापैस्त्रिकोणस्थगैः बंधस्थे च रवौ वियत्य
वनिजे क्षीणेंदुसंवीक्षिते काष्ठेनाभिहतः प्रयाति मरणं सूर्यात्मजेनेक्षिते ५ शूल
लेति कुजे सूर्ये चतुर्थे तृगानो दंशमे शूलरोपितस्य म्रतिः रविचंद्रक्षीणाकुजरा

तुर्थः रविः सप्तमः तदा खड्गाद्विना वह्निना वा नृपक्रोधेन वा मृतिः शनिर्द्वितीयश्चंद्र

श्चतुर्थः कुजो दशमस्तदा व्रणोत्पन्नैः कृमिभिर्मृतिः अन्ययोगान् शनाईलविक्री

डितेनाह खस्थेर्के वृश्चिजेरसातलगतेयानप्रपाताद्वायंत्रोत्पीडनतः कुजेस्तमय

गे क्षीणेंदुद्विनार्कयुजमे विरामध्येरुधिरार्किशीतकिरणैर्युकाजसारक्षेगेयोत्ते

वगिलितेंदुसूर्यरुधिरैर्ब्योमास्तबंधाद्विपान् ८ खस्थइति रविर्दशमः कुजश्च

तुर्थः तदारथाश्वादेर्वह्निनात्पतनेनमृतिः कुजः सप्तमः क्षीणचंद्रार्कशनयोर्लग्ने

तदातैलादियंत्रपीडयान्मृतिः तुलायांकुजः मेषेशनिः मकरकुंभान्यतमेचंद्रेत

दाविष्ट्यांमृतिः क्षीणेंदुर्दशमः सूर्यः सप्तमः कुजश्चतुर्थः वाग्राहणान्तदापिविष्ट

यांमृतिः योगांतरंवैतालीयेनाह न्विलवक्रवीक्षिणेंद्रौनिधनस्थितेर्कजे ग्रहे

२४१ ज्वररोगपीडायाम्मृत्युः स्यात्क्रमित्राल्लग्नादष्टजः ८ वीर्येति यत्र तत्रस्थो चंद्रो
बलवता कुजेन दृष्टः शनिरष्टमः तदा गुह्योत्पन्नो रोगो भगंदरादिस्तत्पीड
याक्रमिपतनेन वाग्न्युल्ककर्मणा वा मिद्रादेहेन वा मृतिर्भवति योगांतरखसंत
तिलकेनाह ॥ अस्ते रवौ सरुधिरे निधने र्कपुत्रे क्षीणे रसातलगते हिमगौ खग
गांतः लग्नात्मजाष्टमतपः स्वीनभौममंदचंद्रैस्तद्रोलक्षि खराश्च लिकुच्चपा
तैः ९ अस्तइति रविकुजौ सप्तमो शनिरष्टमः क्षीणेंदुश्चतुर्थे तदापक्षि
कृता मृतिः अग्निसंस्काराभावस्तत्पर्थः लग्नेर्ककुजः पंचमः शनिरष्टमः चंद्रो
नवमः तदापर्वताग्रात्पतनेन वज्रपातेन भित्तिपातेन मृतिः १० अथयस्मा
न्कयोगानामभावः न चाष्टमं केनचित् दृष्टं युतं वा तन्मृतिं वै नालीयेना स्वा॥ २४१

द्वाविंशः कथितस्तत्कारणं द्रेष्काणो निधनस्य सूरिभिः तस्याधिपतिर्भयोपि
वा निर्याणं स्वगुणैः प्रयच्छति ११ द्वाविंशादिति लग्नद्रेष्काणात्तद्द्वाविंशो द्रे
ष्काणो मृतिहेतुर्बुधैरुक्तः तस्य पतिस्तस्य द्वाविंशद्रेष्काणस्य स्वामी यद्वा भपोऽष्ट
माधिपो वा स्वगुणैः रुग्यंघायुधैस्यादिनोक्तैर्मृतिं ददाति अयमर्थः द्वाविंशो
द्रेष्काणोऽष्टमराशौ भवति यदि लग्नस्यादिद्रेष्काणस्तदाष्टमभवनस्यापि
प्रथमः लग्नस्य द्वितीयेऽष्टमस्यापि स एव लग्नस्य तृतीयेऽष्टमस्यापि स एव सर्वेषा
त्रिंशानामियमेव व्यवस्थितेनयस्योक्तयोगानामभावेऽष्टमे व्यग्रदृग्योगदृष्ट्रा
नाम्नावस्तदा द्वाविंशद्रेष्काणाधिपाष्टमेशयोर्यो बली तदुक्तदोषेण मृतिः
मृतिभूमिज्ञानं च संततिलकेनाह होरानवांशकप्रयुक्तसमानभूमौ योग

२४८ ल्लाणादिभिरतः परिकल्प्यमेतत् मोदस्तम्भृत्पुसमनुपेदितां श्रातुल्यः खेन्द्राद्वि
तेद्दिं गुणितवत्त्रिगुणः शुभेश्च १२ होरेति लग्नस्य यो नवांशस्तदीशो न युक्तो यो
राशिः लग्ननवांशेशो यत्र राशौ स्थितः तत्तुल्यभूमौ मृतीर्वाच्या तद्यथा लग्ननवां
शाधिपे घटमिथुनस्थे गृहे मृतिः कर्ककन्यामकरमीनान्यतमस्थे भूपे सिंहस्थे
ऽरण्ये तुलास्थे ऽन्यभूमौ वृश्चिकस्थे गर्ते धनुस्थे स्वप्रचारभूमौ मेषस्थे जा खे
प्रचारभूमौ वृषस्थे लग्ननवांशाधिपे गोप्रचारभूमौ मृतिरिति न केवलं नवांशा
धिपाश्रितराशिवशेन भूर्वाच्या किंतु योगेक्षणादिभिरप्येतत्कल्प्यं अयमर्थः
लग्ननवांशाधिपो यद्राशौ स्थितस्तत्र चेदन्यग्रहस्य योगो दर्शनं वा तदा तत्तद्ग्रह
स्य भूमिर्देवांघ्र्य विहारस्थादिनोक्ता वाच्या वक्तु नो योगे दर्शने वा बलिनो भू २४८

वोध्याः मोह इति लग्नस्य यावंतोऽनुदितानवांशास्तेषांसंख्यपंडितानांयावत्काल
स्तावत्कालघटिसमयेमोहज्ञानानांवावाच्यः लग्नेस्वपतिदृष्टेसएवकालोमो
हाद्द्विगुणोवाच्यः सोम्यदृष्टेसकालस्त्रिगुणोवाच्यः एवंस्वामिनासोम्यग्रहेण
दृष्टेसकालश्चतुर्गुणोमोहोवाच्यः मृतस्यशरीरपरिणाममालिन्याह हुतदहन
जलविमिश्रैर्भस्मसंक्लेदशोषैर्निधनभवनसंस्थैर्व्यालवर्गैर्विडंतः इतिश
वपरिणामश्चिंतनीयोयथोक्तः पृथुविरचितशास्त्राल्लाफुत्यनूकादिचिंत्य हुत
दहनेति अष्टमभवनगतैर्दहनेजलविमिश्रेद्रेष्काणैः सवस्यक्रमात् सं
क्लेदशोषाः परिणामास्युः अयमर्थः लग्नद्रेष्काणात्तद्द्वाविंशोद्रेष्काणोय
दिदहनद्रेष्काणः पापग्रहद्रेष्काणः तदामृतदेहोऽग्निनादह्यतेभस्मरू

२४९ पः परिणामः अथ यदि जलद्रेष्काणः सौम्यग्रहद्रेष्काणः नद्यां संक्लेदः मृतदे
हो जले क्षिप्यते यदि संमिश्रद्रेष्काणस्तदात्रक्षोभः नद्यन्तेनापि जले क्षिप्य
ते एवमेव ज्ञास्यति सौम्यद्रेष्काणः पापयुक्तो मिश्रः पापद्रेष्काणो वा सौम्य
युक्तो मिश्रः व्यालेति अष्टमस्थे व्यालवर्गे सर्पद्रेष्काणे विडंतः विषेण एवं
तः परिणामो यस्य सः समृतः अष्टमगा लादिभिर्भैः सूचितेऽस्य सर्पैः कर्कास्य
द्वितीयो वृश्चिकाद्य द्वितीयो मीनांत्यश्च व्यालद्रेष्काणः तदुक्तं त्रात्रिशर्द
पूर्वापरगो कीटस्य च मीनपश्चिमो भागः निधने यस्य द्रेष्काणस्तस्य मृतस्य मां
सानि भुंजंति वायसाद्याः प्राणिसमूहा नचात्र संदेहः पापग्रहद्रेष्काणो य
स्याष्टमराशिसंस्थितो भवति दहनं प्राप्नोति नरो मृतमात्रो निक्षिप्तं प्रवदे २४९

न्तु एवं सोम्पद्रेष्काणोजलमध्येक्षिप्यतोनरोमृतः सौम्पद्रष्काणः पापैः पापद्रष्का
णापिसोम्पसंयुक्तः यस्मात्ष्ट मभवनगतःश्रेष्ठप्राप्नोति मरणं तमिति एवं ज्ञा
त्वस्पपरिणामोयथोक्तविचिंत्यः गत्यनूकादिपृथुविस्तीर्णं कृतं पश्चात्स्वमि
दमेवतस्माद्विचार्यंमृतस्यकागतिर्भवत्यतीति गतिः कस्माल्लोकादयमाग
तइत्यनूकं अतीतजन्मआदिश्यापष्टात्तत्रकोदृगासादित्यपि तत्रानूकज्ञानमा
लिन्याह गुरुरुडुपतिशुक्रौसूर्यभौमौयमज्ञौविबुधपितृतिरश्चोनारकीं
यांश्चकुर्युः दिनकरशशिनावार्याधिष्ठिताःत्र्यंशनाथास्त्ववरसममनिकृष्टानत्वं
गकासाद्यनूके १४ गुरुरिति गुर्वादयोविबुधादिलोकगानूजनान्अनूके
प्राग्जन्मनिकुर्युः किंभूतागुर्वादयः दिनकरेति रविचंद्रयोर्योबलीतेनाश्रिता

२५० यत्संज्ञो द्रेष्काणस्तस्य नाथः स्वामिनः संतइत्यर्थः सूर्येंदोर्मध्ये बलिनाश्रिते
द्रेष्काणे ज्ञो गुरौ देवलोकादागतः इति वाच्यं चंद्र ज्ञ शुक्रयोरन्यतमे द्रेष्काणे
ज्ञो पितृलोकादागतः रविकुजान्यतमे द्रेष्काणे ज्ञो तिर्यग्लोकादागतः शनि
बुधान्यतमे द्रेष्काणे ज्ञो नरकादागत इति तत्रापि श्रेष्ठमध्यमहीनत्वज्ञानमा
ह प्रवरेति तुंगाद्वासात् उच्चस्थानचलनात्क्रमेण प्रवरसमनिकृष्टानुक्र
ममध्यमहीनात्त उच्चादौ पूर्वोक्ताः कुर्युः अयमर्थः यस्य ग्रहस्य लोकादागतः स
चेदुच्चस्थस्तदा लोके प्रधान आसीत् इति ज्ञेयं मृतस्य गतिमालिन्याह ग
तिरिति रिपुरंध्रत्र्यंशनाथाः षष्ठाष्टमे द्रेष्काणे ज्ञो गतिप्रदः पूर्वोक्तो कोणांग
तिं ददातीत्यर्थः अयमर्थः यस्य जन्मलग्नात् षष्ठाष्टमसप्तमानि ग्रहस्थानि २५०

तस्यतत्कालंषष्ठेयोद्रेष्काणोयश्चाष्टमेद्रेष्काणःतयोर्योविधिपतात्तयोर्योबल
वान्तस्यलोकोयःपूर्वोक्तःसएवतस्यागतिरितितेनमृतेनतत्रगंतव्यमित्यर्थःअ
स्तिति वाग्राह्यस्यार्थःसप्तमस्यचकारात्कष्टमभगाश्चग्रहेनिजगतिंप्रदेभव
तियद्विषष्ठासप्तमाष्टमानांमध्येद्वित्रीणिवासग्रहाणिअपएकस्मिन्नपि
स्याद्द्वयोग्रहास्तदातेषांयोबलीतल्लोकेमृतस्यगतिर्वाच्या तदुक्तंस्मरपित
त्तिर्यक्नरकान्गुरुरिंदुसितावसृग्रविज्ञयमोरिपुरंध्रत्र्यंशाकपानयंतिचा
स्तारिनिधनस्यादिति मोक्षगतिमाह गुरुरिति कर्कस्थोगुरुःषष्ठस्थान
गःकेंद्रगःअष्टमोवातदैकोयोगःमीनलग्नगतेशुभग्रहेनवांशागोगुरुःअ
न्येबलहीनास्तदाद्वितीयोयोगःएतद्योगद्वयेजातस्यमोक्षगतिःअमूपोगो

मृतकालेपिवक्रमानोमोक्षदोतदुक्तंषष्ठाष्टमकंटगोगुरुरुच्चेवावसानलग्ने
वामीनेथवलेजन्मनिमरणेवामोक्षगतिमाहुरिति १५॥ इतिश्रीमहीधरकृ
तेजातकविवरणेनिर्याणाध्यायस्त्रयोविंशतिः॥ अथनष्टजातकाध्यायः
तत्रप्रसूतिकालमिंग्रवक्ष्यमाह आधानजन्मापरिबोधकालेसंपृच्छतोजन्मवदेद्विलग्ना
त् पूर्वापरार्द्धेभवनस्यविंद्याद्भानावुदग्दक्षिणगेप्रसूतिं १ अधानेति यस्याधानका
लोनज्ञायतेतस्याधानकालंदैवज्ञोजन्मोक्तं तत्कालमिंदुसहितेत्याहिनाजन्मका
लेपिव्याख्यातएवआधानजन्मकालयोरज्ञानेप्रश्नःप्रश्नलग्नात्जन्मप्रवदेत्पृच्छा
लग्नंप्रहृष्टान्कृत्वावक्ष्यमाणविधिनासर्वेवाच्यमित्यर्थः तत्रायनमाहपूर्वेतिपृच्छा
लग्नस्यपूर्वार्द्धपरार्द्धयोःसूर्योत्तरदक्षिणायनयोर्जन्मवदेत्अयमर्थः लग्नाद्यद्वा

रायां मकरादिराशिषट्कगतेर्के उत्तरायणे जन्म प्रवदेत् लग्नद्वितीयहोरायां कर्कादि
षट्कगतेर्के दक्षिणायने जन्म प्रवदेत् १ वर्षर्त्तुज्ञानमुपजात्याह लग्नत्रिकोणेषु गुरु
स्त्रिभागैर्विकल्प्य वर्षाणि वयोनुमानात् ग्रीष्मोर्कलग्ने कथितास्तु शेषैरन्याय
नर्त्तावृतुरर्कचारात् २ लग्नत्रिकोणेति लग्नत्रिकोणेषु प्रश्नलग्नपंचमनवमे
षु त्रिभागैर्लग्नद्रेष्काणैर्गुरुं कल्पयेत् अयमर्थः प्रश्नलग्नस्य प्रथमद्रेष्काणोदये
य एवं लग्नराशिस्तत्रस्थे गुरौ जन्म वाच्यं लग्नद्वितीयद्रेष्काणोदये लग्नात् पंच
मराशिस्थे गुरौ जन्म वाच्यं लग्नतृतीयद्रेष्काणोदये लग्नात् नवमराशिस्थे
गुरौ जन्म वाच्यं यद्यपि सामान्येन गुरुर्द्ववस्यान भुक्तं तथापि द्वादशाब्दाक्रमे
णप्रतिराशौ गुरुः संचारणीयः यथा प्रश्नलग्नस्य प्रथमद्वादशांशोदये लग्न

२५२ राशिभागेगुरोजातः द्वितीयद्वादशांशोदये द्वितीयस्थेगुरोर्जातः एवंतृतीयाद्विद्वा
दशभागोदयेतृतीयादिगुरुरूपविकल्पनेति एवंगुरोरवस्थानज्ञात्वात
तस्यवर्षयोनमानान्वर्षाणिकल्पयेत अथमध्येः तस्याकृतिमंवेद्यवयोनुमा
नंकार्यंतत्रद्वादशांशवशेपुरोराशिचक्रभ्रमणेणभवतितत्रपुरुषलक्षणेक्रेनद
शांशद्वादशविभागेनद्वादशांशावाशिकांद्दशांशेत्रेषुपरिकल्प्यक्षेत्रांगसंस्पृश्यतत्व
घज्ञानंतथार्कपुरुषलक्षणेपादौ समगुल्फौप्रथमंप्रदिष्टंजंघेद्वितीयंतुस्वजा
नुवक्रमेढ्रोरुमुष्कंचनततस्ततोयेनाभिः कटिश्चेतिचतुर्थमाहुः १ उदरंकथ
यंतिपंचमंहृदयंषष्ठमथस्तनान्वितं अथसप्तमंसजत्रुणिकण्ठपृष्ठकंधरो
२ नवमंनयनेचसभ्रूणिसकलाटंदशमंशिरस्तथा अशुभेष्वशुभंदशाफलं २५२

चरणाद्येषु ज्ञेयेषु ज्ञेमनमिति ७ एवं विंशत्यधिक वर्षज्ञाने तीतेवर्षज्ञानोपा
पोनास्तिएवंवर्षज्ञानेऋतुज्ञानमाह ग्रीष्मइतिपृच्छालग्नगतेर्के केद्रेष्काणेवा
ग्रीष्मोज्ञेयः शेषेष्वंशायेस्तद्रेष्काणेवलग्नगेकल्पितानृतवः पूर्वमुक्ताइत्यर्थः॥
उक्तंच द्रेःकाणेशिशिरादयः शशिकुचंद्रज्ञाद्येषु द्रेष्काणेवेति तद्यथालग्न
गतेर्कशनौतद्रेष्काणेवाशिशिरः एवंशुक्रेवसंतः कुजेग्रीष्मः चंद्रेवर्षाबुधेशरत्
गुरोर्हेमंतः वदुक्तेषुलग्नेषुवलिनः ऋतुः लग्नगग्रहाभावेद्रेष्काणेऋतुः अन्येपि
अन्यस्मिन्नयनं अन्यस्मिंश्चऋतोरविचारवशात् ऋतुर्ज्ञेयः अयमर्थः पूर्वा
परार्द्धभवनस्यविंयाज्ञानाद्वुदग्दक्षिणगेप्रसूतिमितिनक्तं तत्रोत्तरायणेयदा
ग्रहेर्कस्यऋतुर्नसंभवतितदार्कचारवशेनऋतुर्वाच्यः मकरादिगेरवौशिशिरा

२५२ द्विचेष्यः इत्यर्थः २ अथ नक्षत्रस्थेय ग्रहपरिवर्त्तनाद्वृष्टुज्ञानं मासत्तिथिज्ञानं चे
द्रवज्ञयाह चंद्रज्ञजीवाः परिवर्त्तनीयाः शुक्रारमंदैरयनेविलोमे दृक्काणभा
गेषु यत्सेतु पूर्वो मासोनुपान्त्यातिथिविकल्प्या ३ चेद्रेदृति अथ नविलोमे
विपरीते सति लग्नग्रहवशात् ऋतुज्ञाते यच्चयनं विपरीतं भवति तदा चंद्रबुधगु
रवः शुक्रकुजज्ञा निभिः परिवर्त्योव्यत्ययेन स्थाप्याः चंद्रः शुक्रेण बुधः कुजेन
गुरुः ज्ञानिनाहे अथ मध्ये यदुत्तरायणे वर्षोज्ञातः तदा वसंतो ज्ञेयः एवं चंद्रशु
क्रेण परिवर्त्तितः अथ दक्षिणायने वसंतः तदा वर्षो ज्ञेयः शुक्रेण चंद्रेण परिव
र्त्तितः अथोत्तरायणे शरत् तदा ग्रीष्मः दक्षिणायने ग्रीष्मे च शरत् इति बुध
कुजावन्योन्यं परिवर्त्तितौ उत्तरायणे हेमंते शिशिरः दक्षिणायने शिशि २५२

रेवप्राप्तेहेमंतइत्तिगुरुस्त्रानिपरिवर्त्तितोइत्तिएवमृतोजातमासज्ञानमाहदृ
ष्काणेति प्रश्नलग्नद्रेष्काणस्यपूर्वभागेपूर्वंज्ञातव्योपूर्वोमासः द्रेष्काणेन्त्यरा
र्द्धतदृत्तोद्वितीयोमासः इत्यर्काक्रम्यानेनमासज्ञानंतिथिज्ञानमाह अनुपा
दिति अनुपातात्रैराशिकात्तिथिकल्प्यालग्नस्यपदृज्ञातानिलिप्ताद्रेष्का
णः तेनचक्रतुज्ञानंतदर्द्धलिप्तात्रातत्रयेणतेनचमासज्ञानं अत्रानुपाता
त्तिथिलिप्तादग्राकेकाज्ञेयाएवंतिथिराद्वित्यभागः एवमर्कस्यराश्यायोभा
गास्त्रज्ञेयाः मांसाराश्यायत्तिथयोभागाः ज्ञातव्यैर्यथाप्रदर्शितांश्याकेत्तम
त्तिथ्योजन्मेतिज्ञेयं २ चंद्रमासेनतिथिमाह अत्रापिहोरापटवोद्विजेंद्राः
सूर्योग्रातुल्यांतिथिमुद्दिशंति राशिद्वसंज्ञेषुविलोमजन्माभागेश्चवेलाक्र

मन्त्रो विकल्प्या ४ अत्रापीति अत्र तिथिज्ञाने होराज्ञानलग्नज्ञामुनयोर्कभागस
मांतिथिं वदंति प्रथमकाले तत्कालिकोर्केण यावंतोंशा भुक्तास्तावंतस्तु उक्तप्रतिप
पदादितिथयो भुक्ता वाच्याः अत्र चांद्रमानेन मकरराशौ ज्ञाते माघमासो ज्ञेयः ए
एवमन्येष्वपि मासकल्पना तदुक्तं पृच्छाकाले रविर्यावंतोंशाः स्फुटेन संभुक्ताः
राशेस्तास्तिथयः स्फुटभुक्ताद्वावर्कमासस्येति एवं दिने ज्ञाते रात्रिदिवाजन्मज्ञा
नमाह रात्रीति रात्रिसंज्ञाराशयः पूर्वमुक्ता गोजाश्वि इत्यादिना रात्रिदिनसं
ज्ञेषु लग्नेषु विपरीतं जन्म ज्ञेयं अयमर्थः मेषवृषमिथुनकर्कधनुर्मकरान्यतमे
प्रश्न० लग्ने दिने जन्म अन्येषु रात्राविति एवं दिनरात्रिआनयनवेलामाह भागै
रिति लग्नभागैः क्रमशः परिपाट्या वेला कल्प्या जन्मसमयो ज्ञेयः अयमर्थः ज

न्मदिनरविज्ञातस्तस्माद्दिनरात्रिप्रमाणमानीय यद्दिवाजन्म नितद्दिनप्रमा
णेन रात्रिजन्म निरात्रिप्रमाणेन तत्काललग्नं लग्नभुक्तपलानि संगुण्य तस्य षष्ट्या
ग्न्युदयप्रमाणेन भागमाहृत्यावाप्तं वेला तावति काले दिनस्य रात्रेर्वा गते जन्मवा
च्यं ४ मतांतरेण मासमाह केचिच्छुक्लाद्याः कथितान्तवा अमाच्छुक्लांत्यसंज्ञक
पर्यंतिमासं लग्नत्रिकोणोत्तमवीर्ययुक्तं भं प्रोच्यते गलभनादिभिर्वा ५ केचि
दिति केचिच्चंद्रयुक्तान्नवांशात् शुक्लांत्यसंज्ञं मासं वदंति अयमर्थः प्रश्नका
ले यस्मिन्नवांशे चंद्रस्तमपि नवांशेन वधा कृत्वा यस्मिन्नवांशे नवमे नवांशे चंद्रस्त
त्ततं नक्षत्रं भवेषां तन्नक्षत्रसंबंधिनि शुक्लांत्यसंज्ञे मासि जन्म वाच्यं यथा कृ
त्तिकायुक्ता कार्त्तिकी पौर्णमासी तया युक्ता कार्त्तिकः एवं मार्गादौ यस्य

२५५ नक्षत्रस्यानुक्रांत्यसंज्ञो मासो नामितस्य गुरुचारोक्तविधिनानुक्रांत्यसंज्ञो मासः
कल्प्यः तथोक्तं नक्षत्रेण सहोदयमस्तं वा याति येन सुरश्रीमैतत्संज्ञं वक्तव्यं वर्षमास
क्रमेणैव १ वर्षाणि कार्त्तिकादीनि आग्नेयाद्द्विभानुयोगिनी क्रमशस्त्रिभं तु पं
चमम् उपांत्यमंत्यं च यद्वर्षेऽस्मि २ तत्र चंद्रो वृषनवांशे तन्नवांशसप्तकस्यार्वाग्भ
वति तदा कार्त्तिको ज्ञेयः १ वृषनवांशसप्तकोर्ध्वं मिथुनेनवांशे तदंशाष्टकस्या
र्वाक् तदा मार्गशीर्ष २ मिथुननवांशाष्टकोर्ध्वं कर्कनवांशे तन्नवांशपंचकार्वाक्
पौषः ३ कर्कनवांशपंचकोर्ध्वं सिंहनवांशे तन्नवांशचतुष्टयार्वाक् माघ ४ सिं
हतन्नवांशे तन्नवांशचतुष्कोर्ध्वं कन्यानवांशे तन्नवांशसप्तकार्वाक् चंद्रे फाल्गुनः
५ कन्यानवांशे तन्नवांशसप्तकोर्ध्वं तुलानवांशे तन्नवांशे षर्वाक् चंद्रे चैत्रः ६ ॥ २५५

तुलानवांशेतन्नवांशात्षट्कोर्ध्वं वृश्चिकनवांशेतन्नवांशात्पंचकादर्वाक् चंद्रे वैसाषः ७
वृश्चिकनवांशेतन्नवांशेर्वा पंचकोर्ध्वं धनुर्नवांशेतन्नवांशाच्चतुष्टयादर्वाक् चंद्रे ज्येष्टः ८
धनुर्नवांशेतन्नवांशाच्चतुष्टयोर्ध्वं मकरनवांशेतन्नवांशात्त्रयादर्वाक् चंद्रे आषा
ढः ९ मकरनवांशेतदंशात्त्रयोर्ध्वं कुंभनवांशेतन्नवांशाद्द्वयादर्वाक् चंद्रे श्रावणः
१० कुंभनवांशेतदंशाद्द्वयोर्ध्वं मीननवांशेतन्नवांशात्पंचकादर्वाक् चंद्रे भाद्रपदः ११
मीननवांशेतदंशात्पंचकोर्ध्वं मेषनवांशेतन्नवांशात्षट्कादर्वाक् चंद्रे आश्विनः
१२ अथ मेषनवांशेतन्नवांशात्षट्कादूर्ध्वं कार्त्तिक इति यस्मात्पूर्वोक्तविधिना
कृत्तिकारोहिण्योः कार्त्तिकः १ मृगार्द्रे मार्गः २ पुनर्वसुपुष्ययोः पौषः ३ सार्पमघे
माघः ४ पूर्वादित्रयं फाल्गुनः ५ त्रिभं पंचमम् इत्युक्ते चित्रास्वात्योश्चैत्रः ६ वि

२५६

शाखास्वात्यनुराधे वैशाखः ७ ज्येष्ठामूले ज्येष्ठः पूर्वोत्तराषाढः ९ श्रवणधनिष्ठे
श्रावणः १० शततारादित्रयं भाद्रः ११ रेवत्यादित्रयमाश्विनः १२ उपांत्यमंत्यं
चेत्युक्ते युक्तांत्यपदण्डेनैतत्कल्पयति यत्र शुक्लपक्षांतो येन नक्षत्रेण युक्तस्तदु
स्तदुपलक्षितो मासो वाच्यः यथा शुक्लपक्षांतो कृत्तिकारोहिण्यन्यतमेन युक्ते
कार्त्तिको मासः एवमन्येपि पूर्वोक्तविधिना मासा ज्ञेया मासस्तु कृष्णपक्षांतप
॥ एवमायस्तदुक्तं यद्वाग्निसंज्ञेत्यां तान्त्रुपक्रमकालेन वांत्राके स्थितस्ततः शियः
पूर्णो यस्मिन्भवति चंद्रमाः जन्ममासः स निर्द्दिष्टो बृहस्पतिपृष्ठतः कृष्णप
क्षांतको मासो विज्ञेयो त्रविषपञ्चितेति मासज्ञातेराशिज्ञानमाह लग्नेति प्र
श्नलग्नस्य तस्मान्नवामपंचमयोश्च मध्यात् युक्तमतो लग्नप्वलेन युक्तं मेषाराशि

२५६

दृश्यंते लग्नत्रिकोणेषु यो बली तद्राशिगे चंद्रे जन्म वाच्यमित्यर्थः तदुक्तं होरा

द्वितीयाधिकलग्नभाजि स्थानं त्रिकोणे शशिनोवधार्यमिति पक्षांतरमाह

अंगेति अंगस्य त्र्यंशनाडिभिर्वा राशिर्ज्ञेयः अयमर्थः कालांगानीत्यादिनाका

लनरत्रयमुक्तं तत्र प्रष्टा प्रश्नकाले शिरआदियदंगं स्पृशति तदंगसंबंधि चंद्ररा

शिर्ज्ञेयः आदिशास्त्रप्रोक्तसत्वानां स्पर्शनश्रवणेक्षणैस्तैः प्रकारांतरेण

जन्मराशिज्ञानमाह उदियावद्भतः अंशकरो विलग्नाच्चंद्राद्वेत्तावति जन्

मराशिः मीनोदये मीनयुगं प्रदिष्टं भक्ताकृताकरहतेश्च चिंलं दं यावदितिपृ

ष्टालग्नात्तुचंद्रो यावद्भतः तावति राशौ स्थितः तावति तावतीये राशौ चंद्रो ज्ञे

यः एवं चंद्रात् जन्मराशिर्वदेत् मीने ति मीने प्रश्नलग्ने मीनराशौ ज्ञेयो न पूर्वोक्तः

२५१ एवमनेकधाराश्यो प्राप्तेविलग्नेयमाह भक्ष्येतिमह्वेणाद्वरणेनाकारेणहृतेनत्राष्टेन
स्थितस्यराशिर्विचार्यः अयमर्थः यद्राशेः संबंधिमद्रूपद्रव्यंतत्मद्रूपप्रियोनरोद्दरूप
तेआनीयतेवातदाकारोवाद्दरूपतेतस्याराशेरष्टौवाभूयतेतद्राशिर्योगेचंद्रेजाता
द्वेयः यथामार्जारादिदर्शनेसिंहः महिषादौदृष्टमरस्यादिनाजन्मराश्योज्ञातिलग्न
माह प्रश्नलग्नेयोनवांशकः सतुल्यंलग्नंवाच्यंप्रश्नलग्नेनवांशराशिरेवजन्मल
ग्नमित्यर्थः पक्षांतरमाह लग्नादितिलग्नात्स्वप्नलग्नद्रेष्काणादारभ्ययवतियत्सं
ख्येद्रेष्काणेरविस्थितस्तस्मात्स्वमात्तावतितत्संख्याराश्योपपृष्टः प्रसूतोजन्मा
निलग्नंवदेत् इतित्राणलंवदतिनमयाकल्पितमुच्यतइत्यर्थः द्रेष्काणगणन २५१
याधाद्दशाधिकेयाद्दशाभिर्भागेहत्वाशेषसंख्ययलग्नंवाच्यंतदुक्तंप्रश्नलग्न

नवांशस्य यो राशिसंज्ञया समः तस्मिन् लग्नगते राशौ एव वक्ष्य जन्म पृच्छतः यावत्सं
ख्ये गतो लग्नात् द्रेष्काणे द्विनक्षत्रतः तावत्संख्ये गते राशौ प्रश्ने जन्म विनिर्दिशे
त् ॥ प्रकारांतरेण लग्नानयनमिंद्रवज्रयाह ॥ जन्मादिशेद्लग्नगे वीर्ययोगे वा छा
यांगुलघ्नेर्कयुते द्विवशिष्टे ॥ श्रीमानसकृत्तो स्थितंतिष्ठता भं मायायास्तयाज्ञोदय
गं प्रदिष्टं जन्मादिशेदिति ॥ लग्नगते ग्रहे द्विवहूनां लग्नगतेषु बलवति लग्नत्वाभा
वे सर्वेषां बलवति ग्रहे छायांगुलघ्ने सति धाधादशाहते शेषे जन्मलग्नं प्रवदेत्
अयमर्थः पृच्छालग्नांतग्रहं तात्कालिकं स्पष्टं कृत्वा लिप्तापिंडं कुर्यात्ततः स
मभूमौ द्वादशांगुलशंकुं संस्थाप्य तस्य छायाया यावत्संगुलानि तैः लिप्तापिंडं संगु
ण्य द्वादशभिर्भजेत् यावानंकोऽवशिष्टः तत्संख्यं मेषादि लग्नं ज्ञेयं जन्मनाति

२५८ कारांतरमाह आसीनेति आरूढीनस्य सौम्यतिष्ठतिनां चतुर्णां पृच्छकानांक्र
मात्ज्ञायाखरवाज्ञोदयगंभंजन्मलग्नप्रदिष्टं अयमर्थः उपविष्टे पृच्छति पृच्छा
लग्नादशमं जन्मलग्नं तिष्ठति पृष्टे के सति प्रश्नलग्नमेव तज्जन्मलग्नमिति स्थि
तर्कं चतुर्तिष्ठतो विलग्नात्पृष्ठस्य सप्तस्थं धनलग्नाच्चउपविष्टस्यास्तमयेव्रज
तोमेषूरणस्थानात् इति ८ प्रकारांतरेण संवेनष्टजातकं न्याईखवि कोडितेना
ह गोसिंहौ जितुमाष्टकौ क्रियतुले कन्यामृगो च क्रमात्संवर्ग्यो दश १० काष्ठ
ये ८ सप्त ७ विषमे ५ शेषाः ४ ९ ११ १२ स्वसंख्यगुणोः जीवारास्फुजिदेंद
वः प्रथमवः छेमाग्रहाः सौम्यवक्राक्षिनां नियतो विधिर्ग्रदयुतो कार्या चतद्गणः
९ गोसिंहविति गोसिंहादयः प्रथमलग्नगताः लिप्तापिंडीकृतासंतः क्रमाद् २५८

द्वाकादिभिरंकैः सवर्णाग्रुणनीयाः शेषानुक्ताः स्वसंख्यया गुणनीयाः अयमर्थः वृषभ
सिंहौ प्रथमलग्नगतौ स्पष्टौ ल्लिप्ता पिंडीकृतौ दशाभिर्गुणयेत् मिथुनवृश्चिकापिद्वृश्चे
अष्टभिः मेषतुले सप्तभिः कन्यामकरौ पंचभिः कर्कश्चतुर्भिः धनुर्नवभिः कुंभ एका
दशभिः मीनश्च द्वादशभिरिति एवं राशीनां विधिर्नियतगुणः अद्ययुते लग्ने स्तद्वर्ग
णाय ग्रहगुणनाच कर्त्तव्यास्तामेवाह जीवेति गुरुः कुजश्च शुक्रः बुधाः प्रथमवत् दशाकादि
भिः क्रमात् गुणनीयाः अयमर्थः गुरोर्लग्नगतेत मेवलग्नं स्वगुणकारहतं दशा
भिर्गुणयेत् कुजे अष्टभिः शुक्रे सप्तभिः बुधे पंचभिः इति शेषा रविचंद्रशनयः सौम्य
वत् गुणवत् पंचभिर्गुणनीयाः अयमर्थः वकुवलमगेषु सर्वेषां गुणकैर्गुणयेत् एवं गु
णितांकं स्थापयेत् ए समाहृतं विघ्न २७ भाजितशेषमंकं दत्वाप्यवानवबि

२५९ न्नोध्यानवाणवास्मात् एवंकलत्रसहजात्मजशत्रुभेभ्यः प्रश्नंवदेत्दुदयराशि
वशान्नतेषां १० सप्ताष्टतमिति प्राकस्थापितांकः सप्तगुणः कार्यः तत्रनवदेया
शेषाध्यावयाद्यानशेषाध्यानदेयाद्व्यत्यर्थः चरलग्नेनवदेया स्थिरेनवशेषाध्यादिस्वभ
भावेनदेयानशेषाध्यांकेषांचिन्मतेलग्नप्रथमद्रेष्काणेनवदेया द्वितीयेशेषाध्याः तृ
तीयेनोभयमिति एवंकृत्वात्रिघ्नेनसप्तविंशत्या भक्तो वाभंत्यक्त्वा शेषांके अ
श्विन्यादिजन्मभंज्ञेयं केषांचिन्मते सप्तविंशतिभक्तानंतरं नवकदानं शेषाधेन
कार्यइति एवमिति प्रश्नलग्नात्सप्तमादिराशिभ्योलग्नवशान्नपृष्टस्तेषां कलत्रादी
नांजन्मवदेत् अयमर्थः यदाभार्यायानष्टजातकंपृच्छति तदातात्कालिकल
ग्नराशिशेषकंदेयंभ्रातुः प्रश्नेराशिद्वयंपुत्रप्रश्नेचतुष्टयंरिपुनष्टजातकप्रश्नेराशि २५९

यंचक्रे लग्ने देयं एवं कृते तद्वेवोदयराशिं प्रकल्प्य तदुक्तगुणकारेण संगुण्य पतत्तस्य
ग्रहगुणकारेणापि संगुण्य नवककदानविशोधने कृत्वा सप्तविंशत्या विभज्य शेषां
कं तुल्यं भार्यादीनां जन्मनक्षत्रं वाच्यं इदमुपलक्षणं राशित्रयफलतात्कालिक
लग्नानि त्रस्यापि जन्मभं वाच्यं एवं नवयुतात्पितुरपि एवमन्यस्यापि ॥ वर्षाद्या
नयनं चक्रांततिलकेनाह वर्षर्त्तुमासतिथयोघ्न निघ्नं हृतं शनिवेदलोदयस्तैनव
भागविकल्पनास्फुः भूयो द्वादिगुणिताः स्वविकल्पभक्ता वर्षादयो नवक
दानविशोधनाभ्यां ॥ वर्षर्त्तुमासेति एवं वर्षादयः पुनर्द्वादिभिः गुणितान
वककदानविशोधनाभ्यां च युताः स्वविकल्पेन भक्ताः संतो वर्षर्त्तुमासादयो जन्मा
निस्युः अयमर्थः प्रश्नलग्नं लिखित्वा पिंडीकृतं राशिगुणकारहतं संस्थाप्य ततो ग्रह

२६०

गुणकारस्तं यत्स्थापितमस्ति तत्स्थानचतुष्टये संस्थाप्यैकत्रैकेनाभिर्द्वितीये ष-
भिस्तृतीये सप्तभिश्चतुर्थे पंचभिर्गुणयेत् ततस्तस्मिन्राशिचतुष्टये पि नवक-
दानविश्लोधने प्राग्वत्कृत्वा स्वविकल्पे गमपहस्य वर्षाद्यो ज्ञेया इति ११
तदेव वर्षाद्यानयनमनुष्टुभा त्रयेण विज्ञेया दण्डाङ्केषु ४५ द्वाभ्यां तु मासास्त-
थैव च अष्टाङ्केष्वपि मासार्द्धं तिथयश्च तथा स्मृता १२ विज्ञेय इति दण्डाकषि-
तिवक्तृवचनं वक्तुयोगिलात्तद्वर्षं ऋतुमासा दण्डाङ्केषु ज्ञेया पक्ष तिथयो अष्टाङ्केषु
ज्ञेया अयमर्थः दण्डागुणितं राशिं स्वविकल्पेन परमायुषा विंशत्यधिकवर्ष-
शतेन विभजेत् प्राप्तं यो कोऽवशिष्यते तावंति पृष्ठे वर्षाणि ज्ञेयानि तमेव राशिं स्वक-
ल्पऋतुसंख्यया विभज्यावशिष्टं ऋतुः ऋतुमपि द्विधा विभज्य एकावशेषे ऋ-

२६०

तोः प्रथमो मासः अन्ये च द्वितीयः एवं कल्प्यं दशगुणे राशिरथ्यासनीयः योग
सावशेषस्ततो राशिस्तद्वाभ्यां विभज्य कावशेषे शुक्लः पक्षः अन्ये कृष्णपक्षः तमे
वराशिं त्रिंशद्भिः संख्याप्य पंचदशभिर्विभज्य शेषांकसमा तिथिर्ज्ञेया एवमष्टगु
णे राशिराप्तस्य १२ दिवारात्रिप्रसूतिं च नक्षत्रानयनं तथा सप्तकेषु पिवर्गेषु
नित्यमेवोपलक्षयेत् १३ दिवेति सप्तहते राशौ दिनरात्रिप्रसवं नक्षत्रं च ज्ञेयं त
था सप्तहृतराशिं द्वाभ्यां विभज्य कावशेषे दिने जन्माद्यस्य रात्रौ तमेव सप्त विं
शत्याहत्वा विंशत्यंकसमं अश्विन्यादि नक्षत्रं च बहुलोपयोगान्नक्षत्रस्य पुनरान
यनं १४ वेलाभय विलग्नं च होरामंशाकमेव च पंचके च विजानीयान्नष्टज्ञा
तसिद्धये १५ वेलामिति वेलालग्नं होरांशाकान् पंचके विंद्यात् तद्यथाय

२६ द्विदिने जन्मज्ञाते रात्रौ वा तद्दिनरात्रिप्रमाणं कृत्वा तेन पंचाश्तत राशिं विभज्या
वशिष्टांकसमे दिनस्य रात्रेर्वा घटिकादिकाले गते जन्म ज्ञेयं एवं काले ज्ञाते रा
श्यादिलग्नं कार्यं तस्य च होरा द्रेष्काण नवांश द्वादशांश त्रिंशांशकार्याः तात्का
लिकाश्च ग्रहा यथोक्तविधिना कार्या उक्तविधिना द्वादशाष्टकवर्गादि
निर्दिष्टाश्च एवं नष्टजातकं साधयेत् २४ अथ प्रकारांतरेण नक्षत्रानयनमा
र्ययाह संस्कारनाममात्रा द्विगुणा छायांगुलैः समायुक्ताः छेयं तु नवकभक्ता
न्नक्षत्रं तदुनिष्ठादि २५ संस्कारेति संस्कारो नाम करणस्य तत्कृतं यन्नर
स्य नाम तस्य या मात्रा ह्रस्वं एकमात्रः द्विमात्रो दीर्घः ह्लनर्द्धमात्रं एवं गणनया २६
नाम्नो मात्राः ता द्विगुणाः कृत्वा प्रश्नकालमीनघाद्वशांगुलशंकुछायांगुल

संख्यायांयुक्ताकार्या: त्रिनवकेनसप्तविंशत्यातामात्राविभज्यावशिष्टांकसं
मंधनिष्टादिनक्षत्रंज्ञेयं २५ प्रकारांतरेणनक्षत्रमार्ययाह द्वित्रिचतुर्द्दिशा २४
दिशा १० तिथि १५ सप्त ७ त्रिगुणा २२ नवा ९ ९ ६ चंद्राद्या: पंचाद्दिशा
ग्रात्तद्दिग्मुखान्विताभंधनिष्टादि १६ द्वित्रिचतुरिति श्लोकत्रय: चतुर्द्दिशाद्दिशा
तिथय: पंचद्दिशात्रिगुणा: सप्तैकविंशतिर्नवाष्टाएते चंद्राद्या: पूर्वाद्याद्दिक्र
मंकाज्ञेया अयमर्थ: पूर्वाभिमुखेपृच्छकेपृच्छतिसतिप्रश्नांकोस्याप्येवमग्ने
याद्दिग्मुखेत्र्याद्ययोंकाग्राह्या: एवंदिगभिमुखेप्रष्टव्यंज्ञानांकमादायपंचद्दगु
णित:कार्य: तद्दिङ्मुखान्विताश्चेतितत्र्यंद्देश्नोतद्दिग्मुखा: प्रष्टायद्दिगभिमु
ख: तन्मुखायावंतोनरा: तत्संख्यायायुक्तश्चकार्य: एवंकृतेयोंकस्तंसप्तविंश्या भ

२६२ त्पाद त्वावल्लग्नांकसंबंधनिष्पन्नादितोजन्मनक्षत्रंवाच्यं १६ नष्टजातकोपसंहारमा
र्ययाह इतिनष्टजातकमिदंबहुप्रकारंमयाकथितंग्राह्यमतः सच्छिष्यैः परीक्ष्य
यत्नाद्यथ्याभवति १७ इष्टन्हेति इतिग्रन्थोपसंहारे एवंनष्टजातकमिदंना
नाविधमुक्तंसमीचीनशिष्यैर्यत्नेनपरीक्ष्ययथासत्त्वंवदंतितथ्यातोस्मान्मदुक्ता
याहं १७ ॥ इतिमहीधरकृतेजातकविवरणेनष्टजातकाध्यायः ॥२६॥ अथद्रे
ष्काणाध्यायः ॥ तत्रमेषादिरूपंवैतालीयेनाह कट्यांसितवस्त्रवेष्टितः कृष्णश्या
क्तइवाभिरक्षितुं रौद्रपरशुंसमुद्यतंधत्तेरक्तविलोचनः पुमान् १ कट्यामिति अ
धनेष्वेभंवराविष्टितंयेनसः श्यामवर्णः आभिमुख्येनरक्षांकर्तुंसमर्थइवभीषणः
लोहितनेत्रोनरः उच्छ्रितकुठारंधरतिमेषेनरद्रेष्काणः सायुधः कुजसंज्ञश्च २ । २६२

मषद्वितीयस्वरूपंचंद्रवज्रयाह रक्तांवरभूषणभक्ष्यचिंताकुंभाकृतिर्वाजिमुखोम्
षार्त्तः एकेनपादेनचमेषमध्ये द्रेकाणरूपंयवनोपदिष्टं २ रक्तांवरेति लोहितव
स्त्रालंकारेभोज्येचमनोयस्याः साघटोदरी अश्ववदनापिपासिता एकचरणेनोपल
क्षिता अयंमेषद्रेष्काणो द्वितीययवनेरुक्तः एवंचतुष्पदद्रेष्काणः स्त्रीद्रेष्काणोर्क
सक्तश्च मेषतृतीयस्वरूपंचंद्रवज्रपाह क्रूरः कलाज्ञः कपिलः क्रियार्थीभग्नव्र
तोभ्युद्यतदंडहस्तः रक्तानिवस्त्राणिविभर्त्तिचंडो मेषेतृतीयः कथितस्त्रिभागः।
३ क्रूरइति विषमस्वभावः कलाचतुरः पिंगलः कर्माभिलाषुकः स्खलितनि
यमः अभिमुखेनोद्धतोदंडः पाणौयस्यसः रक्तवस्त्रधरः क्रोधनः इदृशोमेषतृ
तीयः एवमायुधोनरद्रेष्काणोजीवस्त्रातश्च ३ वृषप्रथमंदोधकेनाह कुंचित

२६ द्वि लनकचाघटदेशादग्धपटात्तृषिताग्रनचित्ताश्राभरणन्यभिवांछतिनीरीरूपमि
यमिदं वृषभेप्रथमस्य ४ कंचितेति कंचिताःकल्पिताःकेशायस्यासाकुंभोदरी
ग्धवस्त्रापिपासः भोजनेचित्तंयस्यासोभूषणेच्छुः एवंरूलाएवस्त्रीद्रेष्काणः सा
मिकः शुक्रसंज्ञश्च ४ अथवृषभद्वितीयंस्वागतयाह क्षेत्रधान्यगृहधेनुकलाभि
ज्ञोलांगलेशकटेकृशालश्च स्कंधमुद्वहतिगोपतुल्यं कृत्यरोजवदनोमलवा
सां ५ क्षेत्रेतिके क्षेत्रेषुसाल्यादिषुवेश्मसुधनेषुनृत्यगीतवादिषुकुशालः हलश
कटयोःप्रवीणः वृषस्कंधः वुभुक्षः छागमुखेवः मलिनांबरः एवंचतुष्पदद्रेष्का
णोबुधसंज्ञः ५ वृषततीयंमौक्तिकमालयाह द्विपसमकायःपांडुरदंष्ट्रःश
रभसमांघ्रिः पिंगलमूर्तिः अधिमृगालोचनव्याकुलचित्तोवृषभवनस्यप्रांतो २६ द्वि
त

यं ६ द्विपेति महाकाराः नतुहस्तिवपुश्वेतदंतः वृहत्पादः नलवणापदचारणः क
पिलांगः अटवीनांमृगानांलोमार्थमभ्यचिंतयत्पस्मः एषचतुष्पदद्रेष्काणः सनिस
क्तः ६ मिथुनाद्यंवसंततिलकेनाह स्रच्याम्बरसमभिवांछतिकर्मनारीरूपा
न्वितानरणकार्यकृतादराच हीनप्रयोष्ठितभुजाच्चुमतीत्रभागमाद्यंततीयमव
नस्यवदंतितज्ज्ञाः ७ स्रच्येति सूच्यांजितकर्मसीवनक्रियातामिछतिमध्यमि
स्त्रीसुरूपाभूषणकार्यकृतप्रयत्ना अनपत्यापुर्ध्ववाहुः रजस्वलाणमलीद्रेष्का
णोवुधसक्तः ७ मिथुनद्वितीयमुपजात्याह गदाग्निसंस्थः कवचीधनुष्मान्नस्त्रा
रास्त्रधारीगरुडाननश्च क्रीडात्मजालंकरणार्थचिंतांकरोतिमध्येमिथुनस्य
राशेः ८ नवांतेति भपवनस्थः वर्मितनुचापहस्तः रणप्रियः शस्त्रधरोगरुड

२६४ वक्त्रः क्रीडायां पुत्रेषु भूषणार्थे च चिंतयत्स्य एषद्रेष्काणः उद्यतायुधः खगेनरः शूरश्शस्त्री ८ मि
थुनतृतीयं स्वागतयाह भूषितो वरुणवद्बहुरत्नो बद्धतूणकवचः सधनुष्कः नृत्यवादित
कलासु च विद्वान्काव्यकृन्मिथुनराश्यवसाने ९ भूषितेति समुद्रवत्सभूतमणिः दुर्ध
रीवर्मभृत्तचापधरः नृत्यवादित्रचित्रादिकलासु च प्रवीणः कविश्च एष नरद्रेष्काणः सा
युधः पुनिसक्तः ९ कर्काद्यं स्वागतयाह पत्रमूलफलभृद्द्विपकायः काननेमलयगः श
रभांघ्रिः क्रोडतुल्यवदनो हयकंठः कर्कटे प्रथमरूपमुशंति १० पत्रेति पत्राणि मूला
नि फलानि विधरतीति गजशरीरः वने चंदनं वृक्षगतः सरभतुल्यपादः शूकरमुखः अ
श्वग्रीवः एष चतुष्पदद्रेष्काणो नरश्च्युतसक्तः १० कर्कद्वितीयमिंद्रवज्रयाह पद्मार्चिता
मूर्द्धनि भोगियुक्ता स्त्री कर्कशारण्यगताविरौति शाखां पलाशस्य समाश्रिता च मध्य २६४

स्थिताकर्कटकस्यराशेः ११ पद्मेति नारीत्रिर सिकच्छेनेपूजिता सर्पयुताकठिनांगो
यौवनायुंतत्याथ्यः वनेआक्रोशतिपलाशशाखामाश्रितायाअग्राकाणमस्तीव्यालद्रेष्काणोभौ
मसक्तः ११ कर्कटत्ततीयद्रेष्काणमाह भार्यार्थमर्णवंनौस्थोगच्छतिसर्पवे
ष्टितः हेमश्चयुक्ताविभूषणेच्छिपिटांगोत्यगतश्चकर्कटे १२ भार्येति जायायाश्च
लंकारनिमित्तसमुद्रेणाविगतः व्यालवृत्तांगोयातिकंठएकाभरणवान्नचिपिटमुखः
णयनरोव्यालेगुरुस्वाक्तः सिंहाद्यद्रेष्काणोद्भवतयाह शाल्मलेनपरिगृध्रजंबुकौश्वान
रश्चमलिनांबरान्वितः रौतिमातृपितृविप्रयोजितः सिंहरूपमिदमाद्यमुच्यते १३
शाल्मलेति गृध्रपक्षीश्रृगालः सारमेयः मलिनवस्त्रोजनकजननीविरहितनश्च
शाल्मलीतरूपरिक्रोशतिएषद्रेष्काणोनरश्चतुष्पदखगसंज्ञः सूर्यत्राक्तश्च १३

२६५ सिंहद्वितीयंद्रेष्काणमाह हयाकृतिः पांडुरमाल्यशेखरो विभर्त्ति कृष्णाजिनकंबलं
नरः दुरासदः सिंह इवात्तकार्मुको नताग्रनासो मृगराजमध्यमः १४ हयेति तुर
गाकरः श्वेतपुष्पशिरा नरः कृष्णमृगत्वचं कंबलं च धारयति केशरीवदुःसा
ध्यो गृहीतधनुः धवमनाशिकाग्रः एष नरश्चतुष्पदद्रेष्काणः सायुधो गुरुसक्तः
सिंहतृतीयमुपजात्याह ऋक्षाननो वानरतुल्यचेष्टो विभर्त्ति दंडं फलमामि
षं च कूर्ची मनुष्यः कुटिलैश्च केशैर्भौमोग्रपरस्यांतगतस्त्रिभागः १५ ऋक्षे
ति भल्लूकमुखः कपिस्वभावः आयुधमाम्रादिफलं मांसं च धारयति दीर्घश्म
श्रुः कुंचितकेशो रूपलक्षितः एष नरश्चतुष्पादः सायुधः कुजसक्तश्च १५ क
न्याद्यमुपजात्याह पुष्पप्रपूर्णेन घटेन कन्या मलप्रदिग्धांवरसंवृतांगी वस्त्रा २६५

र्थसंयोगमभीप्समानागुरोः कुलमृच्छति कन्यकाद्याः ॥ २६ ॥ पुष्पेति कुसुमपूरि
तकुंभेनोपलक्षितः मलिनवस्त्रवेष्टिताशरीरा वास्त्रोऽर्थयोः संबंधमिछति ।
गुरुकुलैषिणी कन्यायाः प्रथमो द्रेष्काणो बुधसंज्ञः ॥ २६ ॥ कन्याद्वितीयं वेताली
येनाह पुरुषः प्रगृहीतलेखनिश्यामो वस्त्रशिरा व्ययायकृत विपुलं च वि
भर्तिकार्मुकरोमव्याप्ततनुश्च मध्यमः ॥ २ ॥ पुरुष इति यथाक्षराणि लिख्यंते ले
खनी गृहीता येन स श्यामवर्णः पटवेष्टितमस्तकः वस्त्रशिराः इति पाठे संयतमू
र्द्धधनस्यायव्ययगणकः विस्तीर्णधनुर्धारी लोमशः इदृशो नरः एष नरद्रेष्का
णः सायुधः कन्याद्रेष्काणः शनिसंज्ञः कन्यायास्तृतीयमुपजात्याह गौरी सुधौतादु
कूलागुप्ता समुच्छ्रिता कुंभकटछुहस्ता देवालयं स्त्री प्रयताप्रवृत्ता वदंतिक

२९९ भांतगतंत्रिभाग १२ गौरीतिगौरवर्णः प्रक्षालितान्यम्बराणिप्रांतभागायस्य दृ
ढोनदुकूलेनाच्छादितादुकूलंहस्तेस्थियाः कन्याघटस्थतीयुतपाणिस्तस्यदं
गंतुमुद्यता समाश्रितादृद्दत्रीनारायणस्यस्त्री ६ द्रेष्काणेत्रुक्रस्थाक्तः तुलाद्य
वसंस्थितिलकेनाद्द वीथ्यंतरायणगतः पुरुषः करतुलाबाहुन्मानमानकुशलः
प्रतिमानहस्तः भांडंविविचिंतयतिजस्यचमूल्यमेतद्रूपंवदंतियवनाः प्रथमंतुला
याः १९ वीथ्यंतरेति मार्गमध्येपण्यभूव्यापणंहट्टंतत्रस्थितोघटसद्दितः
जन्मानेतुधृततुलादेतुर्येद्धानेककंडवायेचप्रवीणः येनस्वर्णरत्नादिपरि
छिद्यतेतस्यप्रतिमानंहस्तेयस्यभांडक्रयक्रयंतस्यचमूल्यंचध्यायतिद्वितीयो २९९
व नरोस्तुलाद्योयंकव्यः भाले नरद्रेष्काणः तुकसक्तः १९ तुलाद्वितीयंत्र्यो

ष्टकेनाह कलत्रार्थपरिग्रहार्थं विनिष्क्रान्तं समभार्य्यामिति ग्रन्थमुखः पुरुषः क्षुधित
तृषितश्च कलत्रस्य कृतान्समुपैति तुलाधरमध्यगतः २० कलत्रमिति तुलामध्य
स्थो नरो यतः क्षुधातृषार्त्तो भार्यापुत्रांश्च मनसा यातिस्मरतीति ततोऽस्मादायनि
गंतुमिच्छतीति ग्रन्थार्थः एवमनरद्रेष्काणः खगः अलिग्रान्त्यः तुलाद्वितीयं वक्त्रास्येन
ह विभीषयंश्चिपिष्कितिरक्तश्चित्रितो वने मृगान् कांचनतूणवमेकृत्त धनुर्द्धरो वा
नररूपभृन्नरस्कन्धलावसातियवनेरुदाहृतः २२ विभीषयंतीति मणिभूषित
स्कवर्णषुधारी धनुर्भृद्वदेवविग्रो ग्रहरूपः धारीवानरेति पाठे कपिरूपधरो नरो वे
ने मृगान्भीषयन्नसन्तिष्ठति एवं यानराकारो नरश्चतुष्पदः सायुधो वृध
स्कः वृश्चिकाद्यमुपजात्याह वस्त्रैर्विहीनाभरणैश्चनारी महासमुद्रात्समुपै

२६१ तिकूलं स्थानच्युता सर्पनिरुद्धपादा मनोरमा वृश्चिकराशिपूर्वे ॥ २२ वस्त्रेरि
ति वासोभिर्भूषणैश्च रहिता स्थानभ्रष्टा भुजगनियमितचरणा सुंदरा स्त्री म
हाधूमेध्या विरमागच्छति एकस्मिंदृक्काणे भालः कुजसक्तः ॥ वृश्चिकद्विती
यद्रेष्काणमाह स्थानसुखान्यभिवांछति नारी भर्तृकृते भुजगावृतदेहा ॥
कच्छपकुंभसमानशरीरा वृश्चिकमध्यमरूपमुशंति ॥ २३ स्थानेति सर्पाच्छा
दितांगा कूर्मपृष्ठघटतुल्यदेहा नारी पतिनिमित्तं स्थानं सुखानि चेच्छति स्त्री
भालदृक्काणे गुरुसक्तः ॥ वृश्चिकतृतीयं पुष्पिताग्रयाह पृथुलचिपिटकू
र्मतुल्यवक्त्रः श्वमृगवराहशृगालभीतिकारी अवति च मलयाकरप्रदेशं
मृगपतिरंत्यगतश्च वृश्चिकस्य ॥ २४ पृथुलेति विस्तीर्णचिपिटकच्छपसदृ २६१

ग्रामुखं यसासः सारमेय हरणे जंबुक क्रोडानां यं कारी नरश्चंदनोत्पत्ति स्थानं रक्षति
ति सिंहाकारश्च एष नरश्चतुष्पद द्रेष्काणश्चंद्र सक्तः धनुपूर्वे मिंद्र वज्रयाद्द मनु
ष्यवक्रोध समानकायो धनुर्विशहाय दिशि तिमाश्रमस्थः क्रूपयोपानितपश्विन
श्चरक्षत्यथाद्यो धनुष त्रिभागः २६ मनुष्येति नराननः तुरगसदृग्रा देहत्वप
श्विनाश्रमगतः ईदृगाख्यापं दीर्घमाद्यायय ज्ञोयकरणे निस्कंकस्रुवादी
नि तापसाश्च स्तत्पतिरेष नरश्चतुष्पद द्रेष्काणः साधुधेणुहस्तः धनुर्द्वितीय
मुपजात्याद्द मनोरमा चंपकदेहवर्णा भद्रासने तिष्टति मध्यरूपा समुद्ररत्ना
नि विघट्टयंति मध्यत्रिभागो धनुषः प्रतिष्टः २७ मनोरमेति चित्ताह्लादका
री पंचकपुष्पैः कनकतुल्यवर्ण तिष्टति श्रीमनानाप्यत्रो मनासागरमणिं श्च

२९९ लपतिस्त्री सिंहासने तिष्ठतीत्येष स्त्रीद्रेष्काणः धनुर्द्वितीयमुपजात्पद कूर्चीनरो
हाटकचंपकाभोवरासनेदंडधरोनिषन्नः कौशेयकान्युद्वहत्तोजिनंचततो
यरूपंनवमस्याद्यः २८ कूर्चीति दीर्घश्मश्रुः सुवर्णपुष्पसमकांति सिंह
सनस्थोनरोदंडहस्तोदुकूलमृगचर्मधारयति नरद्रेष्काणःसायुधोर्कसंज्ञः।
मकरार्ध्वदेोधकेनाह रोमचितोमकरोयमदंष्ट्रः शूकरकायसमानशरीरः।
योक्त्रकृष्णजालकबंधनधारीरौद्रमुखोमकरःप्रथमस्त्र २९ रोमचितइति लोम
शांगःमकरतुल्यदंष्ट्रःवाराहतुल्यदेहःयोक्त्रंवृषयोजनंजालकंपक्षिग्राह
कंधनंनिगडादिएतत्त्रयधरएरौद्रलःविकृताननःएषनरद्रेष्काणःसचिवा २९९
ङःचतुष्पदःमंदासंज्ञः मकरद्वितीयमुपजात्या कलास्वभिज्ञाब्जदलायत

ताम्नीरूपामाविचित्राणिचमार्गमाणा विभूषणालंकृत लोहकाणियोपात्र
हिरणमकरस्यमध्ये २६ कलाम्बिति नृत्यादिकलाप्रवीणः पद्मनेत्रास्याम
वर्णनानावस्त्रान्वेषयति आभरणैः शोभिता लोहाभरणयुक्तकर्णेना
रीमकरद्रेष्काणः शुक्रभ्राजः मकरतृतीयद्रेष्काणे तयाह किंनरोपमतनुं
सकंबलतूणचापकवचैसमन्वितः कुंभमुद्वहति रत्नविचित्रितं स्कंधके म
करराशिपश्चिमः २७ किन्नरेति देवयोनिसमगः कंबलयुतः इषुधनुर्वम
सहितो नरो मणिभूषितमांसगातं घटंधारयति एव नरद्रेष्काणसायुधोवुघग्राज्ञः ।
कुंभाद्यमद्रेष्काणस्तयाह स्नेहमद्यजलभोजनागमव्याकुलीकृतमनाः सकंबलः ।
कोशाकारवसनोजिनान्वितोगृध्रतुल्यवदनोघटादिगः २८ स्नेहेति तैलमद्य

२६९ पानीयमग्नानांप्राप्तामाकाशचित्तंयस्यसः दुर्णयुतः दुकूलवासः मृगचर्मयुतः ग
ृध्रपक्षीसमास्यः एषनारद्रेष्काणःखगः आनिनृक्तः कुंभद्वितीयेवेतालयेनारी
दग्धशाकटेसशाल्मलीकेलोहान्याहरतेंगनावने मलिनपटेनसंवृत्ता भांडेर्मूर्
र्द्धिगतैश्चमध्यमः दग्धेति मलीमसांवराममलकरोपितभांडावन्हिदग्धेश्चा
ल्मलितरुयुतशाकटेस्थितास्त्री अरण्येलोहानिगृह्णाति एषस्त्रीद्रेष्काणो
साग्निकोबुधसक्तः कुंभतृतीयमिंद्रवज्ञ्यायाह श्यामः सरोमश्रवणः किरीटी
त्वक्पत्रनिर्यासफलैर्बिभर्ति भांडानिलोहव्यतिमिश्रितानिसंचारयत्यत्रगतो
घटस्य अत्र रूपमाहइति कृष्णवर्णोलोमशाककर्णौज्ञाम्मोलिमुकुटोनरः त्वक
चर्मपत्राणिदलानिनिर्यासोवृक्षरसोगुग्गुलादिफलमाम्रादिएतैर्मद्दलोहयु २६९

तानिपत्राणिधारयतितानिचेतस्ततश्चालयतिस्थानांतरेतेनयतीत्यर्थः एषनार
द्रेष्काणस्त्रुक्रःप्रोक्तः मीनाद्यंइंद्रवज्रयाह स्रग्भांडमुक्तामणिशंखमिश्रैर्व्या
क्षिप्तहस्तःसविभूषणश्च भार्याविभूषार्थमपांनिधानंनावप्लवन्स्यादिगतोभूष
ण ३४ स्रुग्भांडेति यज्ञोपकरणपात्रैर्मुक्ताफलैःरत्नैःशंखैश्चकाचकैर्मिश्र
हस्तआभरणयुतोनरःस्त्रीणांभूषणनिमित्तंनावंकृत्वासमुद्रंगच्छतिएषनर
द्रेष्काणोगुरुःप्रोक्तः मीनाद्वितीयंवसंततिलकेनाह अभ्युच्छ्रितध्वजपता
कमुपैतियोतंकूलंप्रयातिजलधेःपरिवारयुक्तः वर्णेनचंपकमुखःप्रमदाद्वि
भागोमीनस्यचकथितोमुनिभिर्द्वितीयः ३५ अभ्युच्छ्रितेति वर्णेनकां
त्याचंपककुसुमंप्राप्तितिरस्कारोत्तिचंपकावर्णसखीयुतात्वड्ढ्यो ध्वजा

२७० पताकायंत्रहस्तां पोतं नावमारोह्याभिसमुद्रस्य तटं प्रयाति च एष स्त्री द्रेष्काणश्च
प्रयुक्तः मीनतृतीयद्रेष्काणमिंद्रवज्रयाह स्वभ्रांतिके सर्पनिवेष्टितांगो वस्त्रे
र्विहीनः पुरुषस्तस्यां चोरानलव्याकुलितांतरात्मा विक्रोशते त्योपगतोऽथ
स्य शुद्धि स्वभ्रांतिकेति भुजंगावृतदेहो नग्नतस्करः वन्हिव्याकुलचित्तो वनेग
ते समीपे रोदिति एष व्यालद्रेष्काणः कुजसंज्ञः द्रेष्काणस्वरूपस्य प्रयोजनं स्थ
ले प्रोक्तं यात्रायां च स्पति द्रेष्काणाकारचेष्टागुणसदृशा फलं योजयेद्बुद्धिरेता
द्रेष्काणैः सौम्यरूपकुसुमफलयुतैरत्नभाण्डान्वितैश्च सौम्यैर्दृष्टैर्जयस्यात्प्रदा
रुणसहितैः पापदृष्टैश्च भंगः सामो दाहोऽर्थवंधः समनुजनिगडैः पापयुक्तैर्विपाका
दिति प्रश्ने चोरज्ञानं च अंग्रज्ञा काज्ञायते स्वं द्रेष्काणेन तस्करास्तताः ० रात्रि २७०

ष्यः कालदिग्देशगुणान्वयो ज्ञातिश्च लग्नपात् ॥ इति महीधरकृते जातकविवरणे
टीकायांध्यायः ॥ अथोपसंहाराध्यायः ॥ तत्रादौ कविपित्रादिनामानि व
संततिलकेनाह आदित्यदासतनयस्तदवाप्तबोधः कांपील्यके सवितृ
लब्धवरप्रसादः आवंतिको मुनिमतान्यवलोक्य सम्यक् होरां वराहमि
हिरो रुचिरां चकार १ आदित्येति आदित्यदासनाम्नो विप्रस्य पुत्रस्तस्मा
दादित्यदासादेवप्राप्तज्ञानः कांपिल्लाख्यग्रामेयः सवितारविस्तदाराधनेन
तस्मात्प्राप्तो वररूपो प्रसादो येन सः अवंति उज्जयिनीवासी वराहमिहिराभि
चार्यो मुनिमतानि ऋषिप्रणीतानि सम्यक् सत्यदाहत्येन विचार्य शोभनो हि
होरां जातकशास्त्रं कृतवान् १ राशिप्रभेदा ग्रहयोनिभेदो वियोनिजन्माप्य

२७१ निषेककालः जन्माप्यसद्योमरणं तथायुर्दायविभागोष्टकवर्गसंज्ञा २ राशिप्रभेद
प्रथमाध्यायः ग्रहयोनिभेदो द्वितीयः वियोनिजन्मा तृतीयः निषेकाध्यायः चतु
र्थः जन्माध्यायपंचमः रिष्टाध्यायषष्ठः आयुर्दायाध्यायः सप्तमः दशाध्यायोष्टमः
अष्टकवर्गाध्यायो नवमः ज्योतिषां संज्ञाज्ञानलिप्साद्द कर्माजीवो राजयोगा
न्वयोगा नाभसयोगा द्विग्रहाध्याग्रयोगाः प्रव्रज्यायोगा राशिशीलानि दृष्टिभा
वस्तस्याश्रयोप्यथ कालो: त्र कर्मेति कर्माजीवो दशमः राजयोगाध्याय
एकादशः नाभसयोगाध्याय द्वादशः चंद्रयोगाध्याय त्रयोदशः द्विग्रहयोगा
ध्यायश्चतुर्दशः प्रव्रज्याध्याय पंचदशः राशिशीलाध्यायः षोडशः दृष्टिफला
ध्यायः सप्तदशः भावाध्यायाष्टादशः आश्रययोगाध्याय एकोनविंशः प्रकी २७१

णोध्यायः विंशतिः स्त्रीजातकाध्यायः द्वाविंशतिः निर्याणाध्यायस्त्रयोविंशति
नष्टजातकाध्यायचतुर्विंशतिः द्रेष्काणाध्यायः पंचविंशतिः एवंजातकेपं
चविंशतिरध्यायः इदानींयात्रिकंयोगयात्रायांनिवद्धमध्यायसंग्रहमहक
थयिष्ये तद्देवोपजातित्रयेण ॥ प्रश्नास्तिथिर्भंदिवसःक्षणश्चचंद्रोविल
ग्नप्रभेदःशुद्धिःग्रहाणामथचापवादोविमिश्रकाख्यंतनुवेपनंच ५ प्र
श्नइति प्रश्नाध्यायःतिथिवलाध्यायःनक्षत्राध्यायःदिवसोवारफलंमुहू
र्त्तोध्यायःचंद्रबलंलग्ननिश्चयःलग्नभेदहोराद्रेष्काणाद्यमःग्रहाणांशुद्धिः
कुंडलिकाफलंअपवादाध्यायःमिश्रकाध्यायःअंगस्फुरणं ५ अतःपरंगु
ह्यकपूजनंस्यात्स्वप्नंततस्नानविधिःप्रदिष्टः यज्ञोग्रहाणामथनिर्गम

२७२ स्वक्रमात्सुदिष्टः शाकुनोपदेशः ॥ ६ ॥ अतइति गुरुकार्येनं स्वप्नाध्यायः स्नान
विधिः अथ यज्ञ प्रस्थानं शाकुनाध्यायः विवाहकालः करणं ग्रहाणां प्रोक्तं
पृथक् तद्विपुलात्रास्वास्कंधे लिमि ज्योतिषसमग्रेह्यंमया कृतोदेवविदां
हिताय ७ पृथुविरचितमन्येः शास्त्रमेतत्समस्तं तदनुलघुमयेदं तत्प्रदेशा
र्थमेव कृतमिह हि समर्थो धाविषाणमभलेयमयदिष्ट संक्षेप सज्जैनैः ह
प्यतां तत् ८ ग्रंथस्य यस्य सरतोस्य विना ग्रामेति लेख्याह्कु पुस्तम सुखाधिगम
क्रमेण यद्यामयाकृकृतमल्पमिह कृतं वाकार्ययदत्रविद्भापरिहस्तरा
ग्रं ९ दिनकर गुरुमुनि चारणप्रणिपातकृतप्रसादमतिनेदं शास्त्रमुपसं
हृतं नमोस्तुपूर्वप्रणेतृभ्यः विवाहेति विवाहकालः अहस्य एतामदकर २७२

णस्यविस्तीर्णेनागात्वा एवंज्योतिर्विदांहितायत्रिंशिः स्कंधेगणितहोरासंहि
तारव्येरयंमयाज्योतिषशास्त्रसंग्रहोरचितः संक्षेपकरणंमालिन्याद्द पृथ्वीति
एतत्सकलंशास्त्रमन्यैराचार्यैर्विस्तीर्णंकृतंतदेवमयास्वल्पंकृतंकोदृशांतस्य
देशानुबंधैतैराचार्यैरुपदिष्टेणश्रुत्यायत्रतत्त्वाधिषणाविलसित्वेबुद्धिमगणनि
र्मलीकरणेनसंदर्भग्रंथेभमयतत् दुरूहमन्वग्रन्थमुक्तंतस्यंडितैः स्वल्पतां सर्व
प्रार्थनंवन्नांततिलकेनाद्द ग्रंथेति प्रवरमाणस्यास्यग्रंथस्ययत् लेखकाद्विलेखक
दोषान्तपनूपतियद्यात्रमयानेये यत्कुत्सितंकृतं अल्पंवाकृतंकर्तव्यंनकृतं
नातत्रवद्भुश्रुतानांपंडितानांमुधायोधिगम्ते ज्ञात्वातत्परिपाद्याविदुषामा
त्मर्येविद्यायकार्यमदृष्टान्तेनननागमानीयः शोधनीयश्चैतस्यार्थैः शास्त्रवाक्यांनेव

बृहज्जातकम् सविवरणम् 82/10

82/10

२७३ ग्रंतति लकेनाह ॥ दिनकरेति ॥ रवेर्वर्ग्ण्यादिमुनीनामादित्यदासात्मजवराह

णमया कृतः प्रसादो येन मे लब्धं यस्याः ईदृशी मतिर्यस्य तेन मया एतद्शास्त्रं उपसंग

82/10 हीतं नपद्धिषितं तस्मात्सूर्वार्यप्रणतः पूर्वे शास्त्रकर्त्तृभ्यो नतिरस्तु ॥ १० ॥ इ

ति श्रीमहीधरकृतं बृहज्जातके विवरणे उपसंहाराध्यायः षड्विंशः ॥ २६ ॥

शुभमस्तु ॥ संवत १८६७ ॥ चैत्रसुदि १५ ॥ लीषितं सिववाजारुपण व्यासघू

रामः ॥ नागनगरमध्ये ॥ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिषितं मया ॥ यदि शुद्धमशु

द्धं वा मम दोषो न दीयतां ॥ ज्योतिर्ज्ञानं तथोत्पत्तिम् विदित्वा तु यो नरः ॥ आवयस्य

र्थलोभेन विनेयास्ते तु यत्नतः ॥ १ ॥ विनेयादंडनीयाइत्यर्थः ॥ अथ यौं गोलयोगफलं ॥

यहाणामेकस्मिन् यदि भवति षष्ठः क्रमविधौ भवेद्गोलोयोगः प्रलयति धराभ्रष्यति नदी ॥ ॥ २७३